SZOVJET
IRODALOM

A SZOVJET ÍRÓSZÖVETSÉG FOLYÓIRATA
1988/8

ANATOLIJ RIBAKOV

AZ ARBAT GYERMEKEI

NIKODÉMUSZ ELLI fordítása

II. rész

Olvasói levelek és kritikusi vélemények
NYINA KANAJEVA válogatásában

Az Arbat gyermekei

10

Délben jutottak el az Angarához. A hatalmas folyó fölé emelkedő óriási sziklák vörhenyes, sárga, vörös mészkőrétegei felfedték a föld ősi titkait.

Egy óra múlva értek be Bogucsaniba. Itt kell majd élniük.

A parton füstös fürdőházak sorakoztak, tartófákra kiterített hálók és cölöpökhöz kikötött csónakok pihentek. A széles utca mindkét oldalán szürkésfekete gerendaházak álltak. Zsindelytetejüket zöld moha nőtte be. A házak között magas, tömör kerítések húzódtak. A tornácok befelé, az udvarra nyíltak, az utca felé kékre vagy lilára festett, faragott tokos ablakok néztek.

A fuvaros beállt egy nagy udvarra; benne istálló, szénapajta, csűr és fedetlen karám a jószágnak, bár jószág nem volt, csak tyúkok kapirgáltak egy kis trágyakupacban. A fuvaros benyitott a tágas parasztházba – orrukat savanyú szag csapta meg, egy durván megmunkált nagy asztalt láttak bent, a falak mellett lócák húzódtak – nyomorúságos özvegyi hajlék.

A háziak: a kampós botos, görnyedt hátú öregasszony, egy széken ült, és nyugtalan tekintettel kísérte a lakók minden mozdulatát, a lánya, negyven körüli, beesett mellű, megereszkedett hasán mocskos kötényt viselő asszony úgy hallgatott,mintha néma lenne; és végül a gyerek, tizenhat év körüli, kis termetű, csúnyácska kamasz.

Lerakták a holmijukat, és elmentek az NKVD körzeti megbízottjához. Egy Baranov nevű, kövér férfi volt az illető, jóllakott kincstári képpel, látszott rajta, hogy átaludta az egész telet, még most is aludna, de sajnos nem engedik meg az államügyek. Fölnyitotta a neki szóló küldeményt, elkomorodott, elolvasta, és mindenkinek kijelölte, hogy hol kell letelepednie. Ivaskin itt marad Bogucsaniban, Vologya Kvacsadzét az Angarán lefelé küldte, a többieket fölfelé: Karcevet Csadobecbe, Boriszt és Szasát egy másik körzetbe, Kezsma faluba, az ottani megbízott rendelkezési állományába.

– Nézze, kérem – magyarázkodott Borisz –, engem ide helyeztek a Prémbegyűjtő helyi kirendeltségéhez. Itt van nálam Hohlov elvtárs Koszolapov elvtársnak írt, erre vonatkozó rendelkezése.

Hohlov a Prémbegyűjtő területi irodájának vezetője volt, Koszolapov pedig a bogucsanié. De Borisz nem mutatta meg Hohlov levelét, attól tartott, Baranov elveszi.

A regény Első részét és a Második rész 1–9. fejezetét 1988. júliusi számunkban közoltuk.

– Nem helyes, hogy Hohlov mások dolgába üti az orrát – vonta össze szemöldökét Baranov –, ha megérkezik a postacsónak, elmennek vele Kezsmába.

Vologya elindult, hogy megkeresse a barátait.

Ivaskin roppant komoly képet vágott, lám, neki milyen különleges szakmája van: Bogucsaniban nyomdát nyitottak, nincs elég szedőjük, a szedő mindenütt hiánycikk.

– Honnan tud a nyomdáról? – csodálkozott Szasa.

– Még Kanszkban hallottam – válaszolta kitérően Ivaskin, és elfutott szállást keresni magának.

Kellemetlen volt, hogy az egész hosszú úton hallgatott erről, attól tartva, hogy esetleg valaki elfoglalja a helyét.

Borisz nagyon letörtnek látszott. Ez a távoli Kezsma jó háromszáz kilométerre van tőlük, ki tudja, akad-e ott számára állás; micsoda hülye, hogy nem jutott eszébe egy oda szóló levelet is beszerezni.

– Azért mégiscsak elmegyek Koszolapovhoz – közölte Borisz –, talán tud valamit csinálni. Ez a Baranov* teljes mértékben rászolgál a nevére.

Szasa és Karcev hazament. Karcev már annyira legyengült, hogy alig tudott elvánszorogni a házig, végigdőlt a lócán, csak úgy rázta a hideg, és inni kért, Szasa betakarta, és megkérdezte az öregasszonyt:

– Van forró vizük?

– Felfőtt víz? Ott a kondérba' talál.

Az asszony úgy ült a sarokban, akár egy bagoly.

– Átfútta a szél az úton, de nem baj, kikecmereg a nyavalyából, fiatal még. Ehetnének?

– Majd ha megjönnek a többiek.

Elsőnek Vologya érkezett meg, fogta a zsákját, és közölte, hogy egy ismerősénél, az iskola melletti harmadik házban talált szállást, azzal elment.

Aztán megjött Borisz. Koszolapov tehetetlen, minden Baranovtól függ. Hogy egy ilyen ostoba baromtól függjön az életük! De hát vigye el az ördög!

– Tudja, Szasa, még örülök is ennek. Úgy megszoktam már magát. Együtt kezdtük az utat, együtt is fejezzük be.

Már azon elmélkedett, hogyan helyezkedik el Kezsmában, elhelyezi Szasát is, eszébe jutott néhány, a kezsmai körzetre vonatkozó számadat, amellyel majd megnyeri az ottani prémbegyűjtő vezetőjét.

Előkerült Ivaskin, közölte, hogy talált magának lakást ellátással együtt, elég olcsón, a fizetés is jó lesz, éjszakai pótlék jön hozzá, ebből még haza is tud küldeni, de az is lehet, hogy idehozatja a családját. Nem maradt ott ebédre, az aznapi kosztját már kifizette.

– Futok, fiúk, mert kint vár az emberem.

Azt se kérdezte, mikor indulnak tovább, a címét sem hagyta meg, nem kérte, hogy írjanak neki, maga se ígérte, hogy írni fog... Futok, fiúk, vár az emberem.

---

* Baran: oroszul birka.

– Lám, így válnak el az emberek – jegyezte meg Borisz.

– Még csak nem is zokogott a maga keblén – mosolygott gunyorosan Szasa.

– Maga is észrevette? Derék dolog, tehetséges gyerek.

Krumplikását ettek közös tálból, aztán elmentek a postára, írtak egy papírt arról, hogy mindent küldjenek utánuk Kezsmába. Szasa megírta az anyjának, hogy remekül érzi magát, hogy az Angara óriási folyó, hogy semmire nincs szüksége, és hogy Kezsmába írjon neki poste restante.

Aztán hazamentek, az utcákon lajka kutyák hevertek, farkuk karikába gömbölyödött. Még csak a fejüket sem emelték fel, ha elment mellettük egy asszony, vállán vízhordófával, vagy valamelyik kapun kirohant az utcára egy csapat gyerek.

– Nem látok egyetlen számításba jövő nőszemélyt sem – állapította meg Borisz –, az a lány is milyen ott a postán, és ő még a helybéli elithez tartozik. Megjegyzem, itt nagyon elterjedt a közvetett fertőzés útján szerzett szifilisz, legyen óvatos! És trachoma is van, isten óvja az embert, hogy a törülközőjüket használja! De hogy visszatérjek a fő kérdésre: észrevette azt a fiatal lányt, aki ott sündörög a házunk körül? Tatárképű, elég szemrevaló kislány.

Szasa látta a lányt, a háziak fiával beszélgetett.

– Szemet vetett magára – tette hozzá Borisz.

– De hiszen még egész kislány!

– Miért? Lehet tizenhat esztendős, a legmegfelelőbb kor. Mert aztán férjhez mennek, és igavonó barom lesz belőlük. Nézze csak meg jól azt a kislányt!

– Fiatalkorúak megrontása – nevetett Szasa –, nekem éppen elegendő a magam ötvennyolcas cikkelye is.

A ház melletti földhányáson ott üldögélt a kislány, akiről beszéltek. Alacsony, karcsú, egyenes tartású, erős formás lábú, szoborszerű arcocskája szép vonású, homloka előreugrik, ajka telt. Picit előreálló foga távoli tunguz vagy mongol vicsorgásra emlékeztetett. Végig gombos kabátkát viselt, hosszú falusi szoknyája fél lábszárig eltakarta mocskos, megkeményedett sarkú, meztelen lábát. Gyantadarabkát rágcsált, és nem túl nagy, nevetős barna szemével Szasára nézett.

– Mit nevetsz? – kérdezte Szasa.

A lány szája elé tette a kezét, belenevetett a tenyerébe, felugrott és elszaladt, becsapva maga mögött a kiskaput. Szasa azonban látta, hogy a kerítés hasadékán tovább figyeli őt.

– Vadóc, de elbűvölő, akár egy kis szobor – állapította meg Borisz.

Vacsorára párolt karórépát és árpaciberét kaptak. Most is mind, beleértve a háziasszonyt és a fiát is, egy közös tálból kanalaztak. Az öregasszony panaszkodott: nincs se tej, se hús, még hal sincs a háznál, mert hogy nincs férfi, nincs, aki halásszon.

Vacsora közben megint előkerült a szomszéd kislány. Benyitott, meglátta Szasát, újból becsukta az ajtót, meghúzta magát a pitvarban.

– Mit bújsz el, te áspis?! – kiáltotta neki az öregasszony. De a lány csendben tovább állt a pitvarban. – Kelekóla ez a jány – magyarázta az öregasszony. – Lukerjának hívják. Lukeska – kiáltott megint hangosan –, gyere be! Ezeknél a városiaknál olyan étek van, amit még sose láttál.

Szasa felkarikázta a maradék kolbászt Karcevnak.

Lukeska bejött, és megállt az ajtóban.

– Macurka ez a lány – mondta az öregasszony, a lány kis termetére célozva. – Mindkét ágról macurka, az apja is meg az anyja is ilyen... Hol vannak a fivéreid?

– A manó tudja – felelte Lukeska Szasára sandítva –, gondulom, az erdőbe.

– Tuskóirtáson gebesztik magukat, vagy részegeskednek, merthogy a pohár a' nagyon csábító. Apád is velük van?

– Velük.

Lukeska Karcev felé intett.

– Beteg?

– Beteg – felelte az öregasszony –, folyton csak motyog. Hogy mit motyog? Búcsúzik a lélek a testtől. Mit állsz ott? Ülj ide, beszélgess, látod, hogy ez itten milyen barátságos – intett Szasa felé.

De Lukeska nem ült le, tovább állt az ajtóban, rágta a gyantát, nevető szemével Szasára tekingetett, csak állt ott, mezítláb, hosszú szoknyában, gombos kabátkájában. Hajlékony testéből víz-, folyó- és szénaillat áradt. A falusi ifjúságnak azt a rövid időszakát élte, amikor a lányt még nem csigázta el a munka, a háztartás, a gyerekek, ügyes és erős és mindent tud, a közös szoba nevelte, ahol együtt alszanak anyja az apjával, fivérei a feleségükkel meg a durva falusi utca; nyílt, naiv, szemérmetlen.

Szasa odanyújtott neki egy falat kolbászt.

– Kóstold meg!

Lukeska nem moccant.

– Vedd el, te manók lánya, egyé! – mondta neki az öregasszony.

Lukeska elvette a kolbászt.

– A tieid halászni mentek harmadnapja? – kérdezte az öregasszony.

– Oda.

– Sokat fogtak?

– Két vederre valót.

– Hány esztendős vagy? – kérdezte Szasa.

– Kicsoda? – kérdezte Lukeska.

– Te hány éves vagy?

– Ki tudja azt... Gondulom, tizenhat.

– Miket beszélsz – torkolta le az öregasszony. – A mi Vanykánk tizenöt éves, te is tizenöt vagy.

Lukeska megdörzsölte vállát az ajtófélfán, és nem válaszolt semmit.

– Lukeska!!! – hallatszott az utcáról.

– Téged kiáltanak! – mondta az öregasszony.

– Engem – felelte Lukeska, de nem moccant.

– Lukeska!

– Ej, te börtöntöltelék! – szitkozódott Lukeska, aztán kiment, és becsapta maga mögött az ajtót.

– Szemrevaló jány – mondta az öregasszony Szasának –, ajándékozz neki egy féruhát, akkor elcicerézhetsz vele.

– Mi az a féruha?
– Hát kendő, ahogy ti mondjátok.
– Érdekes – somolygott Szasa.

Karcev egész éjszaka nyögött, fulladt, kérte, hogy ültessék föl, magától már nem tudott felülni.

Reggel Szasa és Borisz elment a kórházba. Hosszú sor várakozott az orvosra. A folyosón, a tornácon mindenütt emberek ültek. Szolovejcsik egyenest bement a rendelőbe. Szasa követte. A fiatal orvos meghallgatta Boriszt, és amikor megtudta, hogy egy száműzöttről van szó, közölte, hogy hozzanak utasítást az NKVD körzeti megbízottjától.

– Haldoklik egy ember – támadt rá dühösen Szasa –, miféle utasításra van szüksége ehhez?

– Baranov tudja, hogy miférére – felelte az orvos.

Baranov kiment hozzájuk az udvarra, álmosan, barátságtalanul kérdezte, hogy mit akarnak, és kelletlenül leírta egy darab papírra: „Körzeti orvosnak. Vizsgálja meg a Karcov nevű beteg száműzöttet."

Visszamentek a kórházba. Borisz megint bement soron kívül, és átadta a papírt. Az orvos közölte, hogy a rendelés után kimegy.

Este eljött, megvizsgálta Karcevet, megállapította, hogy tüdőgyulladása van, és az általános disztrófia következtében tödöödéma lépett fel nála. Szükség lenne oxigéntömlőre, de nincs, kórházba kellene szállítani, de a kórház mindössze tízágyas, és így is húsz ember fekszik bent. Felírt valami orvosságot, és meghagyta, hogy éjszakára itassanak a beteggel meleg tejet. Az orvos szigorú, zárkózott tekintetéből Szasa megértette, hogy számára Karcev már halott.

Karcev reggelre egy kicsit jobban lett, és megkérte, hívják el hozzá Baranovot.

– Mi szükséged rá? – ámult el Szasa.

– Csak menj, és mondd meg neki! – mondta zihálva és köhögve Karcev. – Van oxigén is, minden van. Csak menjetek, menjetek, hogy jöjjön ide!

Elindultak érte. Borisz azt javasolta, szóljanak be Vologya Kvacsadzéért.

– Ő tud velük beszélni.

Vologya nyugodtan, sőt mi több, együttérzően hallgatta őket. Ezzel akarja feledtetni tettét, hogy ott Csunában kint hagyta Karcevet a fűtetlen házban? Nem valószínű... Inkább az, hogy lehetősége nyílik jót veszekedni a főnökséggel, hogy lássák, ki ő, és erre itt a komoly ok: nem akarnak orvosi segítséget nyújtani egy száműzöttnek.

– Karcev azt kérte, hogy Baranov jöjjön el hozzá.

– Micsoda?! – Vologya Szasához fordult, arca ijesztő volt. – Azt kérte, hogy Baranov menjen el hozzá?!

Hangja remegett, és mint mindig, ha izgatott lett, most is nagyon erősen érződött beszédén a grúz akcentus.

– Merthogy ő ilyen állapotban nem tud elmenni hozzá.

– Azt kérte, hogy Baranov menjen el hozzá?! – ismételte Vologya, és gyűlölettel nézett Szasára. – És maguk elvállalták ezt a megbízatást?

Szasának elege lett Vologya türelmetlenségéből.

– Mit nézel így rám, most látsz először?

– Vologya nyugodjon meg – szólalt meg Borisz. – Szasa nem tehet a dologról.

Vologya kis ideig hallgatott, majd komoran kijelentette:

– Karcev provokátor.

– Miért lenne az?! – döbbent meg Szasa. – Három évet ült a politikaiak elkülönítőjében, éhezett, felvágta az ereit.

– Ült, éhezett, felvágta az ereit – kiáltotta Vologya föl-alá futkosva a szobában. – Mindenfélék ülnek ott, a legkülönbözőbb emberek, és mindnek együtt kell éheznie... Vajon miért vitték fel őt Moszkvába?

– Száműzetésre ítélték – jegyezte meg Borisz.

– No és aztán?! – kiabált megint Vologya. – A száműzetésben is kellenek ilyenek. „Észhez tért, beismerte a hibáit? Nem, bocsáss meg, ez kevés. *Tettekkel bizonyíts!* Nekünk *referensek* kellenek..."

– Ha így lenne – tiltakozott Szasa –, akkor Baranov nem küldené el Csadobecbe, hanem itt tartaná, Bogucsaniban.

– Baranov semmit sem tud! A küldeményben, amit hoztunk, csak a ránk vonatkozó adatok szerepeltek. Az *ilyesmi* később érkezik, különleges postával. Karcev meg akarja neki magyarázni, hogy ő közéjük tartozik, őt gyógyítani kell, meg kell menteni. A verhnyeuralszkiakat mind szétszórták, munkatáborokba, börtönökbe, csak őt vitték fel Moszkvába. Miért? Meg akarták mutatni neki a Tretyjakov Képtárat?

– Aki nem ért egyet veled, az mindenki vagy gazember, vagy provokátor – jelentette ki Szasa. – Mi elmegyünk Baranovhoz.

– Ahogy tetszik – szólt fenyegetően Vologya. – Csatlakozzatok ehhez a munkához, csak csatlakozzatok!

– Ne ijesztegess! Nálad nagyobb kutyákat is láttunk már.

– Kit láttál te?! – Vologya megint kiabált. – Nem láttál te még semmit. Te mama kedvence! Nem irtottál még erdőt negyven fokos hidegben. Nem láttad, hogy döglenek meg az emberek a hóban. Hogy köpnek vért. Megsajnáltad Karcevet! És azokat nem sajnálod, akiket az ilyen Karcev-félék küldenek a halálba?

– Mindenekelőtt téged sajnállak – mondta Szasa.

Amikor odaértek Baranov házához, Borisz megállt.

– Szasa, gondoljuk végig józanul a dolgot! Nem kell egyetérteni Vologyával, de van némi logika abban, amit mond. Mi szüksége lenne Karcevnek Baranovra? Hogy befeküdhessen a kórházba? Ezt mi is követelhetjük helyette. Akkor meg minek? Maga, Szasa, csak most kezdi ezt az életet, én azonban már megedződtem itt. Nincs szörnyűbb az ilyen gyanúnál, ez egy szempillantás alatt elterjed. És egy egész élet sem elég arra, hogy az ellenkezőjét bebizonyítsa az ember. Én hajlandó vagyok elmenni a kórházba, ápolni Karcevet, bármit megtenni érte, cipelni az ágytálat utána. De megszervezni a találkozását Baranovval, ezt nem akarom.

– Akkor magam megyek – mondta Szasa.

Borisz elgondolkozott, majd azt javasolta:

– Tudja mit, csináljuk a következőt: követeljük Baranovtól, hogy szállíttassa kór-

házba, de azt, hogy Karcev hívatja, nem mondjuk meg neki. Aztán majd a kórházban, ha szüksége van Baranovra, akkor kérje oda hivatalosan az orvoson keresztül.

– Tegnap már adtam maguknak orvost, mi kell még? – kérdezte ingerülten Baranov.
– Karcevet be kell szállítani a kórházba.
– Megmondták maguknak: nincs hely.
– De hát haldoklik.
– Nem fog meghalni.
– Nos jól van, ha meghal, akkor jelentjük Moszkvába, hogy maga megtagadta a kórházba szállíttatását.
– Nagyon rosszul kezdi itt az életet, Pankratov – mondta fenyegetően Baranov.

Jó három óra múlva odaállt a házhoz a kórház szekere. Szasa és Borisz kihozta Karcevet.
Vége felé járt a meleg júniusi nap, a folyó felől könnyed szellő fújdogált. Karcev lehunyt szemmel feküdt, egyenletesebben, nyugodtabban lélegzett.

Este Lukeska megint ott ült a földhányáson, cseppnyi lábára ráfeszült a puha bőrből készült, vízhatlan csizma. Tarka kendő takarta a fejét és a vállát.
Egy kissé odébb húzódott, ezzel a mozdulattal szólította fel Szasát, hogy foglaljon helyet mllette.
Szasa leült.
– Hát mesélj valamit, Lusa! Mert ugye Lusának hívnak?
– Lukeskának.
– Mifelénk az Lusa. Én majd Lusenykának hívlak.
A lány kendője sarkával eltakarta a száját.
– Hogy tetszik, Lusenyka?
A kislány elemelte a kendőt a szájáról, a szeme csak úgy nevetett.
– Dolgozol vagy még tanulsz?
– Már kijártam az iskolát.
– Hány osztályt?
– Hát hármat.
– Írni, olvasni tudsz?
– Tudtam, de elfelejtettem.
– Dolgozol?
– Szakácsnő vagyok. Hol fogsz lakni?
– Kezsmában.
– Ó... – mondta csalódottan a lány. – Az messze van. Mifelénk is laknak száműzöttek, sokan.
– Jártál már Kezsmában?
– Nem. Az erdőn túl még sose mentem.
– Nem félsz a medvétől?

– De félek. Egyszer is elmentünk az erdőre vadgyümölcsöt szedni, hát csak előttünk termett, úgy bömbölt, hogy még a tölgy is meghajlott tőle. Mi elvisítottuk magunkat, usgyi, futottunk a csónakhoz. Sajnáltuk a gyümölcsöt, amit szedtünk, de hát nehéz volt a kosár, elhúzott volna bennünket. Ott hagytuk. A medve meg csak gyün utánunk talpasan. Nekiveselkedtünk az evezőnek, a medve meg utánunk a vízbe... Alig tudtunk elevezni, egyre csak visítottunk, majd meghaltunk... Micsoda idők... Üres kézzel értünk haza. Most aztán nem is járunk ki a szigetről, félünk.

A kislány elevenen beszélt, nevetgélt hozzá, meg közben zavartan el-eltakarta a száját a kendő sarkával.

– Eljössz velem Kezsmába? – kérdezte Szasa.

A lány felhagyott a nevetéssel, ránézett:

– Ha elviszel, veled megyek.

– És mit fogsz ott csinálni?

– Együtt élünk. Meddig kell Kezsmában maradnod?

– Három évig.

– Három évig élünk együtt, aztán elmégy.

– És te?

– Még hogy én? Hát ott maradok. Itt mind így csinyáják, együtt élnek valakivel, aztán elutaznak. Vagy lehet, hogy itt maradsz az Angaránál?

– Nem, nem maradok itt.

– Holnap kimegyünk a Szergunykov-szigetekre. Gyere velünk!

– Minek?

– Az éjszakát is ott töltjük – közölte a lány naiv szemérmetlenséggel.

– Lukeska! – hallatszott a szomszéd udvarról.

– Hát akkor jössz?

– Meg kell gondolni.

– No csak aztán gondultuk-gombultuk legyen belőle! – nevetett Lukeska, és elszaladt.

A koporsóban forgácsok hevertek. Szasa ki akarta dobni őket, de Borisz rászólt:

– Nem szabad kidobni, maga ezt nem tudja?

Szasa nem tudta, életében először temetett valakit.

Az őr és a kocsis lement a pincébe, a hullaházba.

Az orvos kijött a tornácra, ugyanolyan szigorú tekintetet vetett Szasára, mint előzőleg a haldokló Karcevra, és közölte:

– A halotti igazolást átküldték a körzeti megbízottnak.

Szasa és Borisz nem válaszolt. Mi szükségük lenne nekik a halotti bizonyítványra, kinek küldenék el?

Az orvos nem ment el, ott állt, őket nézte. Egykorú volt velük.

Az őr és a kocsis kihozta a holttestet, és betették a koporsóba.

Rászögezték a fedelet. A szekér kigördült az udvarról. Oldalt ment egy középtermetű parasztember, a kocsis, a koporsó mögött pedig Szasa és Borisz haladt. Végigmentek a hosszú falusi utcán, a szürkésfekete gerendaházak között, aztán befordul

tak egy másik utcába, ahol ugyanilyen szürkésfekete házak álltak, elhagyták a falut, megindultak felfelé a kaptatón, a beszögezett fatemplom irányába. Mögötte húzódott a temető.

Fogták az ásókat, dolgozni kezdtek. A föld csak fenn bizonyult puhának, amikor mélyebbre értek, kemény lett, fagyos jégrétegek húzódtak benne.

Immáron befejeződött véletlen útitársuk, Karcev életútja. A Sarló és Kalapács Gyár munkása, Komszomol-aktíva, a verhnyeuralszki politikai elkülönítő foglya, száműzött. Igaza lehet-e Vologyának? Mi vitte rá erre Karcevet, talán, hogy jóvátegye a bűnét, hogy megbánásának őszinteségét bizonyítsa? Vagy talán szabadságot ígértek neki? Vagy talán csak a gyengeség?

E kérdésekre a válasz Karcevvel együtt szállt a sírba, a távoli Szibériában, a világ végén.

Még ha így lenne is, *ezt* a Karcevet Szasa nem ismerte. Ő csak egy beteg, szenvedő embert ismert.

A kocsis letette az ásót.

– Elég lesz! A medve már nem kaparja ki.

Levették a szekérről a koporsót, ráhelyezték a kötelekre, óvatosan átemelték a friss földhányáson, és leeresztették a gödörbe. Aztán kihúzták a köteleket, és betemették a sírt. Minden befejeződött. A kocsis fölugrott a szekérre, megrántotta a kantárt, és a lovak ügetve megindultak a falu felé. Szasa és Borisz ott maradt a sírnál.

– Legalább egy táblát kellene idetenni a nevével – mondta Borisz.

De nem akadt náluk se fadarab, se ceruza.

A hegyről messzire ellátszott az Angara, ott hömpölyögtette hullámait a sziklák és erdők között, távoli ismeretlen földekről távoli ismeretlen földekre. A horizontnál a víz olyan színű volt, mint az ég, eggyé olvadt vele, mintha az Isten még nem teremtette volna meg a szárazföldet, hogy elválassza vele a vizet a víztől.

Keserű, mégis örömteli érzés hatotta át Szasát. Ahogy itt bánatosan, nekikeseredve állt az elhagyott temetőben, egyszerre hirtelen teljesen világosan felismerte, milyen jelentéktelen a saját baja, szenvedése. Ez a *hatalmas öröklét* megerősítette hitét valami sokkal magasztosabban, amiben és amiért mind ez ideig élt. Azok, akik száműzetésbe küldik az embereket, tévednek, ha azt hiszik, hogy ilyen módon meg lehet törni egy embert. Megölni lehet, megtörni nem.

11

– Olvassa el!

Amíg Jagoda a saját legutolsó jelentését olvasta, Sztálin szemügyre vette: vöröses téglaszínű, durva vonású, sovány arc, orra alatt cseppnyi bajusz, mint Hitlernek, komor gyanakvó tekintet. Nem túl előnyös külső!

Még 1929-ben választotta ki magának Jagodát. Menzsinszkij súlyos beteg volt, gyakorlatilag már nem foglalkozott az ügyekkel, és a XVII. pártkongresszuson a

Központi Bizottságba Jagodát, a helyettesét vették be. Felmenthették volna Menzsinszkij elvtársat az OGPU elnöksége alól, és kinevezhették volna a helyére Jagodát, de ezt egyesek esetleg helytelenül értelmezik. Menzsinszkijben mindenki Feliksz Dzerzsinszkij utódját látta. Egy hónappal ezelőtt Menzsinszkij meghalt. Abban a pillanatban életbe lépett a Politikai Iroda régen előkészített döntése a Belügyi Népbiztosság felállításáról. Hozzá tartoznak a belbiztonsági szervek, a milícia, a határőrség, a belbiztonsági őrség, a nevelő munkatáborok és kolóniák, valamint a tűzoltóság meg az anyakönyvi hivatalok. Belügyi népbiztosnak Jagodát nevezték ki.

Jagoda jelölése nem váltott ki tiltakozást a Politikai Irodában. Régi párttag, régi csekista, nem politikus, „semleges" személy, nem fogja megbontani a pártvezetés egyensúlyát.

Szverdlov, akinek unokahúgát vette feleségül Jagoda, annak idején nem volt valami nagy véleménnyel rokonának tehetségéről: először a Gyerevenszkaja Bednota* szerkesztőségébe küldte dolgozni, majd a Csekába, egyszerű beosztottnak. Persze Szverdlov nem volt különösen jó emberismerő, feleslegesen dicsekedett azzal, hogy jegyzetfüzete teljes egészében helyettesíti számára a Központi Bizottság személyzeti osztályát. Hiszen Szverdlov ŐT is „individualistának" tartotta, s ezt egyenest a szemébe is mondta, még ott, a turuhanszki száműzetésben, de Ő nem haragudott meg ezért, Szverdlov egyszerű, rendes fickó, de nem személyiség. Ezért is nevezte ki őt Lenin az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság élére, ahol csupán reprezentálni kell. Szverdlov halála után Lenin Kalinyint, az egyszerű tveri parasztembert választotta ki erre a helyre – „összoroszországi sztarosztának".

A megboldogult Dzerzsinszkij se nagyon szerette Jagodát, a második vonalban tartogatta ügyintézőként. Na de bármily érdemeket szerzett is Dzerzsinszkij elvtárs, mégis nemesi családból származott.

Természetes, hogy Menzsinszkij, aki szintén nemes ember volt, s ráadásul poliglott is, tizennégy nyelven tudott (ugyan minek egy bolseviknek tizennégy nyelv?), közelebb állt hozzá, mint Jagoda, a Nyizsnyij Novgorod-i patikus. És elévülhetetlen érdemei mellett, őszintén meg kell mondani, hogy Dzerzsinszkij elvtárs nem volt híján bizonyos pozőrségnek... Éppen azért nem szerette Trockij se, mivelhogy ő még nagyobb pozőr volt. Természetes, hogy ez a félművelt „hivatalnok" nem túlságosan imponált a „Vaskezű" Feliksznek.

De az OGPU-nak nem kellenek angyalok, szépségek se kellenek, a vezetés művészete abban rejlik, hogy a szükséges embert a szükséges helyre állítsák, majd aztán, és ez a lényeg, hogy ha nem lesz rá szükség, félreállítsák. Jagoda egyelőre még a helyén van. Felfogja az igazi értelmét annak, amit az ember mond neki.

A gyanú, miszerint Jagoda a cári titkosrendőrségnek dolgozott, lehet, hogy nem megalapozatlan. De ezek az ügyek olyan bonyolultak és zavarosak, hogy az ilyen gyanút ellenőrizni gyakorlatilag lehetetlen. A közvetett bizonyítékok mindig bizonytalanok és megbízhatatlanok, másfajta bizonyítékok pedig jóformán nem léteznek.

---

* Falusi szegényparasztság.

A cári titkosrendőrség a forradalom kitörése utáni első órákban megsemmisítette jóformán a teljes irattárát. Talán bizony sok volt besúgó nevét kaptuk meg? Amit megkaptunk, az is keveset bizonyít: a titkosrendőrség értett a nyomok összekeveréséhez, a tévútra vezetéshez. Egyébként is, aki a csendőrséggel érintkezett, és lavírozni volt kénytelen, hogy megőrizze magát a párt számára, szükségszerűen került olyan helyzetbe, ami most, ennyi év után gyanúsnak tűnhet.

Bebizonyítani, hogy egy ember kapcsolatban állt a titkosrendőrséggel, nagyon nehéz. Még nehezebb bizonyítani azt, hogy nem állt kapcsolatban vele, ha ez a gyanú felmerült, és van némi anyag a kezünkben. Bizonyos Jagodára vonatkozó anyag előkerült. Ez az anyag közvetett, nem meggyőző, de ahhoz elegendő, hogy *ha akarjuk,* provokátorsággal vádolhassuk Jagodát. Azzal a személlyel, aki ezt az anyagot benyújtotta, közölte, hogy a párt nem találja meggyőzőnek a bizonyítékokat, és utasította, hogy soha és sehol ne térjen vissza erre a kérdésre. Az anyagot azért magánál tartotta. Jagoda tud erről. És azt is megparancsolta, hogy az anyagot benyújtó emberhez ne nyúljanak. Jagoda ezt is tudja. Félelmében hűségesen fogja szolgálni, és ez sokkal jobb hűség, mint a meggyőződésből fakadó: a meggyőződés változik, a félelem nem múlik el soha.

Jagoda letette a papírt az asztalra, és némán várakozott – Sztálin még nem kérdezett semmit. Nem is nézett Sztálinra, mert Sztálin elvtársra nézni azt jelentette, hogy feltesz neki egy néma kérdést, beszélgetésre szólítja fel, és Sztálin ezt nem szereti, ő tudta, mikor és mit kell szólnia. Sztálin a tulajdon jelentését mutatta meg neki, egyelőre azonban nem világos, hogy mi van emögött.

Sztálin fejével alig észrevehetően a szék felé biccentett, amely mellett Jagoda állt. Hellyel kínálta, tehát a beszélgetés hosszú lesz, és amint ezt már Jagoda sejtette, komoly is, abban az értelemben, hogy jó néhány rébuszt kell majd megfejtenie benne.

Sztálin dolgozószobájában fel-alá járva megszólalt:

– Mit bizonyít a jelentése? Azt bizonyítja, hogy Zaporozsec elvtárs nem birkózik meg a teendőivel. Ha a Zinovjev-féle oppozíció likvidálása Leningrádban egyszerű dolog lenne, a feladatot rá lehetne bízni Medvegy elvtársra és apparátusára. De Medvegy elvtárs Kirov embere, és sajnos, Kirov elvtárs nem méri föl, milyen nagy veszélyt jelent ez a Zinovjev a pártra és személy szerint őrá is. Helytelenül értékeli a leningrádi helyzetet.

Sztálin halkan, nesztelenül járkált föl s alá a szőnyegen.

– Mi a sajátossága ennek a helyzetnek? – folytatta. – A leningrádi helyzet sajátossága nem abban rejlik, hogy a leningrádi pártszervezetben sok zinovjevista maradt. A lényeg az, hogy a leningrádi pártszervezet vezetőségében sok maradt belőlük, Kirov elvtárs környezetében maradt sok belőlük. Kérdem én, hova lett az a sok tízezer ember, aki Zinovjevre szavazott a párt XIV. kongresszusa előtt? Ugyanott vannak Leningrádban, ugyanazokon a helyeken, ugyanazokban a beosztásokban. Kirov elvtárs azt állítja, hogy ezek az emberek most a párt fővonalát támogatják, hogy a KB mellett állnak. Vajon így van-e? Igen. Kirov elvtárs mellett állnak, de ez még nem jelenti azt, hogy a KB mellett is! Miért is ne állnának Kirov mellett, ha ez a Kirov elvtárs

épen és sértetlenül megőrizte őket Leningrádban? Természetes, hogy Kirov mögött állnak, természetes, hogy hűségesek Kirov elvtárshoz. De vajon Kirov elvtárs nem véli-e az iránta tanúsított hűséget a párt iránti hűségnek? Nem tesz-e Kirov elvtárs egyenlőségjelet önmaga és a párt között? Nem *túl korán* teszi-e ezt? Csoda, hogy a becsületes leningrádi kommunisták elégedetlenek a leningrádi pártszervezetekben kialakult helyzettel? Nem csoda. Az effajta elégedetlenség teljesen törvényszerű, különösen, mint ahogy ezt maga is nagyon helyesen írja jelentésében, a fiatal kommunisták között, akik már a Zinovjev-féle időszak után nőttek fel s váltak érett emberré. Ők tiltakoznak az ilyen helyzet ellen, annál is inkább, mert fejlődésük útjában, előrehaladásuk útjában idős Zinovjev-káderek állnak, akik természetesen a *saját embereiket* léptetik elő, nem adnak szabad utat másoknak, az idegeneknek, és persze az idegenek az ő számukra a KB becsületes és őszinte védelmezői.

Sztálin elhallgatott, lassan és nesztelenül tovább sétált a dolgozószobájában, majd újból megszólalt:

– Miben állt Zaporozsec elvtárs feladata? Abban, hogy megváltoztassa a leningrádi helyzetet, hogy megváltoztassa a leningrádi szervezet viszonyát a zinovjevistákhoz, és megmutassa a trockista, zinovjevista veszély méreteit. És mit tett Zaporozsec elvtárs? Semmit. Panaszkodik, hogy Kirov és Medvegy nem *hagyja* dolgozni. Az ilyen panaszok nem méltók egy igazi csekistához. Panaszkodik, hogy az apparátus nem alája tartozik, hanem Medvegy alá. Ostoba alak! Vagy szervezzen magának saját apparátust, vagy ismerje be a tehetetlenségét.

Sztálin hirtelen megállt Jagoda előtt.

– Zinovjev és Kamenyev híveivel egyszer s mindenkorra végezni kell. Kirov elvtárs körülvette magát Zinovjev-követőkkel, hát azok majd meg fogják hálálni neki minden jótéteményét. Kétségtelen – Sztálin folytatta sétáját a szobában –, kétségtelen, hogy a jelen helyzetben Kirov eltávolítása nem kedvező a zinovjevistáknak, hiszen Kirov megőrzi káderjaikat Leningrádban. De ha élesebbé válik a hatalomért folytatott harc, a kiélezett helyzetben Kirovra már nem lesz szükségük. A helyzet akkor is kiéleződhet, ha a háború veszélye fenyeget. A háború kizárólag a KB ellenségeinek előnyös, mert a háború utat nyitna a hatalomváltáshoz. Most Zinovjev és Kamenyev igyekszik felhasználni Kirov elvtársat a Központi Bizottság elleni harcban, de elérkezik az óra, amikor már nem lesz szükségük rá, és elteszik útjukból, hogy válsághelyzetet teremtsenek az országban. Kirov keblén melengeti Sztálin ellen ezt a trockista kígyót, de vajon nem fogja-e ez a kígyó megmarni magát Kirov elvtársat?

Felemelte az asztalról, és odadobta Jagodához a jelentését.

– A pártnak nem papírokra, hanem tettekre van szüksége. Elmehet.

Sztálin elbocsátotta Jagodát. Vajon megértette-e őt? Mindent megértett. Egyébként az lenne a legjobb, ha Kirov beleegyezne, hogy áttelepül Moszkvába. A KB titkára, hát dolgozzon itt a KB titkáraként. Akkor szem előtt lenne. Igaz, ott lesz Ordzsonikidze is mellette, de majd meglátjuk, mivé lesz az ő gyengéd barátságuk, ha Kirov mint KB-titkár alá fog tartozni az egész ipar, ezen belül a nehézipar is, vagyis Szergo a teljes apparátusával. Ordzsonikidze nem túlságosan okos, ebben a kapcso-

latban ő a második ember, mégsem lesz nagy kedve *nyíltan* alávetni magát Kirovnak – nos, az egészséges bizalmatlanság a közös munka legjobb alapja.

Sztálin kiment, és utasította Poszkrjobisevet, hívja be hozzá Jezsov elvtársat.

Jezsov huszonhétben került a KB apparátusába. Alacsony termetű volt, majdhogynem törpe. Sztálin szerette az alacsony embereket, hiszen ő is mindössze százhatvan centi magas volt.

Ritka eset, Sztálin elfelejtette, ki ajánlotta neki Jezsovot. Mehlisz? Poszkrjobisev? Tovsztuha? Valamelyik közülük. Korábban Jezsov pártmunkás volt Kazahsztánban.

Nagyon jól bevált a Titkárságon, tudta, ki, hol, mikor, merre dolgozott, több száz nevet tartott fejben. Született személyzetis. 1930-ban Ő csinált belőle KB személyzeti osztályvezetőt. És nem tévedett. Jezsov tíz perc alatt kimerítő adatokkal szolgált bármilyen beosztású, bármelyik dolgozóról, köztük a Politikai Iroda bármelyik tagjáról is; Jezsov kartotékrendszerében mindenki szerepelt, ez a törpe nem ismert tekintélyt, számára a pártban eltöltött évek száma, a származás, a múltbeli érdemek semmiféle szerepet nem játszottak. Mindezeket a fogalmakat elavultnak, sőt károsnak tartotta, mert a kiváltságosság illúzióját kelthetik tulajdonosukban. Amikor Jezsov a Politikai Iroda tagjairól szolgáltatott adatokat, ibolyaszínű szeme közönyössé vált, számára a Politikai Iroda tagjai nem különböztek az egyszerű beosztottaktól. Az egyetlen ember a Titkárságon, akinek nincsenek személyes kapcsolatai, egy senki által nem ismert pártmunkás a távoli Kazahsztánból, éppen ezért nem szerette a szilárd, régi kapcsolatokkal rendelkező káderekét, ezeket a „csoportokat" kíméletlenül szétrombolta, kiemelve belőlük a legfontosabb láncszemeket, végrehajtva az Ő politikáját, az apparátusbeli emberek szétválasztására vonatkozóan. Jezsov természetesen csak egy magányos személy, aki megpróbált a felszínen maradni ezekkel a hatalmas erőt képviselő „csoportokkal" szemben. Vitathatatlan, hogy a vak gyűlölet rossz tulajdonság a politikában, akadályozza a helyes döntéseket. De a rossz jellemvonásokat kitűnően fel lehet használni. Jezsov nem „fehér kesztyűs", Jezsov „tüskés kesztyűs", s az ügy szempontjából ez is hasznos. Nem töpreng, hanem cselekszik, nincsenek erkölcsi gátlásai, morális dilemmái, látszólag szerény, de nagyon becsvágyó, irányítani akarja az embereket, dönteni akar a sorsukról, de titokban, hivatali szobájában az asztala mellett, aktacsomóival és mindenható kartotékjaival. Gyakorlatilag máris ellenőrzés alatt tartja az NKVD-t, és Jagoda gyűlöli. Itt megvan az egyensúly. A XVII. kongresszuson behozta a KB-ba, egyike azon kevés változásoknak, amiket sikerült végrehajtania. Most már csak a Titkárságba kell behozni, hogy ellenőrzése alatt tartsa az NKVD-t, a bíróságokat és ügyészséget. Akkor véglegesen megerősödik az egyensúly. Jezsov és Jagoda, e két egymást gyűlölő ember felől már teljesen nyugodt lehet.

Sztálin a szék felé biccentett.

Jezsov leült, és kitette maga elé jegyzetfüzetét.

– Van egy javaslat – kezdte Sztálin. – Meg kell változtatni a KB struktúráját, új osztályokkal kell kiegészíteni a KB apparátusát.

Amikor Sztálin elvtárs azt mondta: „Van egy javaslat", ez azt jelentette, hogy a javaslat magától Sztálin elvtárstól ered.

– Miért született ez a javaslat? – tette fel a kérdést mintegy magának Sztálin.

És maga válaszolt is:

– Úgy gondolom, hogy ésszerű meggondolásból.

Jezsov a jegyzetfüzetét nézte, írásra készen tartva kezében a ceruzát.

– Annak idején megbocsátottuk Rjazanov elvtársnak, amit tett – folytatta Sztálin –, azért bocsátottuk meg, mert tettét Pjatakov provokálta ki. De ettől a tett még felháborító marad. Letartóztatni a központból érkezett bizottságot! Erre egyetlen területi párttitkár sem vetemedett volna, és lám, egy gyárigazgató megtette, s még csak meg sem tanácskozta a dolgot a városi pártbizottság titkárával. Ez nagyon komoly jelzés.

Sztálin szünetet tartott. Jezsov nem emelte fel a fejét, csak írt.

– Miről tanúskodik ez a jelzés? – kérdezte megint önmagától Sztálin.

És megadta a választ:

– Ez a jelzés arról tanúskodik, hogy az ipar vezető káderei fölött nincs ellenőrzés. Az ipari apparátus szovjet apparátusból átváltozik technokrata apparátussá. És ez nagyon veszélyes.

Ezen a helyen Sztálin *jelentőségteljes* szünetet tartott, amely azt elólegezte, hogy most mindjárt kimondja azt az *összegező mondatot,* amelyet a nyilvánosság tudomására kell hozni. Jezsov koncentrált, hogy mindent pontosan feljegyezzen.

– A technokrácia apparátusa gazdasági uralomra törekszik, de a gazdasági uralom egyben politikai uralmat is jelent, ez a marxizmus alaptétele. Átengedni a gazdasági, következésképpen a politikai uralmat a technokratáknak, ez az, amit nem engedhetünk meg, ez a proletariátus diktatúrájának végét jelentené.

Sztálin várt, amíg Jezsov ezt leírja, majd így folytatta:

– Sajnos, Ordzsonikidze elvtárs alábecsüli ezt a veszélyt.

Jezsov abbahagyta az írást: a Politikai Iroda tagjairól mindent a fejében kellett elraktároznia.

– Egyébként Ordzsonikidze elvtárs megismétli sok más, magas pozícióban lévő vezető hibáját, akik saját apparátusuk személyük iránt tanúsított odaadását úgy fogják föl, mint ennek az apparátusnak a párt és állam iránti hűségét. A technokrata apparátus valóban odaadó híve Ordzsonikidze elvtársnak. Miért is ne lenne az? Ordzsonikidze elvtárs minden módon védelmezi ezt az apparátust, oltalmazza, kivonja a pártellenőrzés alól, támogatja önállósági törekvéseit, tiltakozik bármelyik kártevő mérnök letartóztatása ellen, mint ahogy még az Iparpárt* elleni pert is helytelenítette. Természetes, hogy ilyen körülmények között a technokrata apparátus hűséges hozzá. De csak ideig-óráig, ameddig meg nem erősödik. Amikor majd erőre kap, meglesz Ordzsonikidze elvtárs nélkül is! Rjazanov letartóztatta, majd kidobta a bizottságot, amelyet Pjatakov küldött ki. Pedig Pjatakov Ordzsonikidze elvtárs helyettese! Hol a garancia arra, hogy holnap Rjazanov elvtárs nem zavarja-e el azt a bizottságot, amit maga Ordzsonikidze elvtárs rendel ki? Azzal, hogy elzavarta a

* 1925–1930-ig működő – a későbbi vádirat szerint – szovjetellenes tevékenységet folytató illegális mérnökszövetség.

Moszkvából jött bizottságot, Rjazanov elvtárs politikai tettet hajtott végre. Miért nem egyeztette ezt a politikai lépést a politikai vezetéssel, Lominadze elvtárssal, a városi pártbizottság titkárával? Lominadze elvtárs talán bizony nem elég tekintély Rjazanov elvtárs számára? Tegyük fel! De bármilyen legyen Lominadze elvtárs, mégis csak ő a pártszervezet vezetője, és megengedhetetlen, hogy bárki megkerülje a pártszervezetet...

Attól kezdve, hogy Sztálin már nem Ordzsonikidzéről, hanem Rjazanovról beszélt, Jezsov folytatta szavai feljegyzését.

– Rjazanov elvtárs – mondta Sztálin – már nem veszi figyelembe sem Moszkvát, sem a helyi pártvezetést. Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy a technokrácia apparátusa úgy érzi, szabadon és büntetlenül cselekedhet. Miért?

Sztálin megint egy kis szünetet tartott, amely az *összefoglalást* előlegezte, Jezsov mélyebbre hajolt a jegyzetfüzete fölé.

– A gazdasági apparátus – folytatta Sztálin – azért érzi úgy, hogy nem ellenőrzik, mert hiányzik az *egyenértékű* pártellenőrzés. Ugyan milyen szerepet játszhat a pártszervezet a Nehézipari Népbiztosságon, ha a népbiztosság élén a Politikai Iroda valamelyik tagja áll? Milyen szerepet játszhatnak a pártszervezetek a főigazgatóságokon, trösztökben, gyárakban és üzemekben, ha a főigazgatóságok vezetői és a gyárigazgatók a területi pártbizottság tagjai, vagy esetleg még KB-tagok is, a pártszervezetek titkárai pedig legjobb esetben is legfeljebb a kerületi vagy járási pártbizottság tagjai? Így a pártszervezetek szerepe gyakorlatilag a nullával egyenlő. Rjazanov ügye arra késztet bennünket, hogy létfontosságú döntést hozzunk: a gazdasági apparátus ellenőrzését *egyenértékű* pártszinten kell megvalósítani. A pártapparátusnak ellenőriznie kell az ország *minden* apparátusát, közöttük a nemzetgazdasági jelentőségűeket, mindenekelőtt az ipari apparátust, amely a legönállóbb, legképzettebb és *legfennhéjázóbb* káderekkel rendelkezik.

A „legfennhéjázóbb" szóra Sztálin sárgás szemében düh villant meg, majd kis szünet után hozzátette:

– Minden kísérletet, amely arra irányul, hogy országunkban megteremtse a technokráciát, gyökerestől kell kiirtani, szét kell verni. Ezért az a javaslat született, hogy a KB jelenlegi osztályai mellé tervezzünk még három osztályt: iparit, mezőgazdaságit és közlekedésit. Ily módon a népgazdaság alapvető ágazatai, az ipar, mezőgazdaság és a közlekedés közvetlen kapcsolatba kerül a párt Központi Bizottságával. Ily módon a pártnak lehetősége nyílik még jobban támogatni a népgazdaság legfontosabb területeit. Az új osztályok vezetőinek legalább olyan, de esetleg még nagyobb formátumúaknak kell lenniük, mint a népbiztosoknak, akkor lesz súlyuk és tekintélyük. Készítse el a pártszervek reorganizációjára vonatkozó határozatot, és mutassa meg nekem! Jelöljön embereket ezeknek az új osztályoknak az élére, és mutassa meg a listát nekem! Minden osztályt KB-titkár vagy a Politikai Iroda valamelyik tagja felügyeljen! Az ipari osztályt, mint a leginkább fontosat, feltétlenül a Politikai Iroda valamelyik tagjára kell bízni. Mondjuk például Kirov elvtársra. Ha jól emlékszem, műszaki végzettséggel rendelkezik. Erről jut eszembe, hozza be nekem a személyi anyagát!

Sztálin felállt, Jezsov is, becsukta jegyzetkönyvét, és felső zsebébe tette a ceruzáját.

– Ha annak idején megbüntetjük Rjazanovot – mondta Sztálin –, ez azt jelentette volna, hogy helyeseljük Pjatakov provokatív fellépését. De a demokratikus centralizmus elvét akkor sem szabad megsérteni, ha a központnak nincs igaza. Foglalkozzon ezzel a kérdéssel most a területi pártbizottság! A területi pártbizottság kérjen magyarázatot, folytassa le a vizsgálatot, és az anyagot küldje be magának. Ennek az incidensnek nyoma kell, hogy maradjon.

12

Még tavasszal, mielőtt befejezték volna az egyetemet, Sarokot felhívta Malkova, és másnap reggelre berendelte az Igazságügyi Népbiztosság személyzeti osztályára.

Ezek szerint döntöttek a sorsáról. Amennyiben a gyárba küldik, az nagyszerű, ha azonban bíróságra vagy ügyészségre, az feltétlenül Moszkvát jelenti, különben nem hívnák be a népbiztosságra. Az egyetemen már mindenkit elirányítottak vidékre, az isten háta mögé.

Másnap a kitűzött időpontban Jura megjelent Malkovánál. Amikor az asszony meglátta, felállt az asztal mellől, s kurtán, szárazon így szólt:

– Menjünk!

Átvitte Sarokot egy jóformán üres, csupasz falú kis szobába, ahol mindössze egy tintapecsétes zöld papírral letakart, kopott íróasztal és három szék állt. A mennyezetről egy szál dróton csupasz égő lógott; elhagyott, ki tudja, milyen célt szolgáló szoba.

A régen nem tisztított, homályos ablaknál középtermetű férfi állt. Mikor beléptek a szobába, feléjük fordult. Malkova előreengedte Sarokot, maga pedig nyomban el is ment, határozottan becsukva maga mögött az ajtót.

Ők ketten egy ideig némán méregették egymást. Az ablaknál álló férfi szenvtelen, gyermekes arcának valahogy természetellenes felnőttességet kölcsönzött hatalmas, szarukeretes szemüvege. Jura mindig kerülte az ilyen száraz, érzéketlen alakokat – gyengék, de sértődékenyek és bosszúállók. A férfi megmondta a nevét, Gyjakovnak hívják, hellyel kínálta Jurát, és maga is leült vele szemben.

– Sarok elvtárs, maga hamarosan befejezi az egyetemet – kezdte Gyjakov –, most dől el, kit hova küldünk dolgozni, ezért szeretném, ha közelebbről megismerkednénk. Beszéljen magáról!

Annak idején pontosan erre kérte Malkova is. Nem túlságosan eredetiek ezek a személyzetisek. És Sarok ugyanúgy válaszolt Gyjakovnak, ahogy annak idején Malkovának: egy hajdani kisiparos, jelenlegi ruhagyári munkás gyermeke, az egyetemen ilyen és ilyen társadalmi munkát végzett. Van némi gond az életében: a bátyját lopásért elítélték. Egyszóval úgy fogalmazta meg a választ, hogy semmi kompromittálót ne mondjon magáról, ugyanakkor mégis alkalmatlannak mutassa magát arra, hogy bíróságon vagy ügyészségen dolgozzék – engedjék csak a gyárba!

Malkovával ellentétben Gyjakov nem tartott neki prédikációt a bátyjával kapcsolatban, minden bizonnyal tájékoztatták már a dologról. Viszont nagyon részletesen

faggatta másról: hova valók a szülei, kik a rokonaik, hol élnek, milyen lakással rendelkezik Sarok, és végül is mik a tervei az egyetem elvégzése után.

– Vissza szeretnék menni a gyárba.

Gyjakov megértően bólogatott.

– Az én dolgom az, hogy tisztázzam a szándékait, a többit a főnökség dönti el. Majd felhívom telefonon.

Eszerint vagy a népbiztosságra, vagy az ügyészségre akarják tenni, csak az nem világos még, hogy milyen munkára. Az egész évfolyamból őt választották ki, ez természetesen nagyon hízelgő, de felborítja a terveit. És bár a népbiztosság vagy az ügyészség a Moszkvában maradást jelentené, mégis úgy döntött, megpróbálja elérni, hogy a gyárba küldjék.

Néhány nap múltán Gyjakov telefonált, és kérte, hogy menjen be az Igazságügyi Népbiztosságra. Gyjakov a portán várta. Liften felmentek a harmadik emeletre, és ugyanabba a szobába léptek be, ahol Gyjakov előző alkalommal fogadta.

Az ablaknál testes férfi ült, újságot olvasott, katonai egyenruhát viselt, ingzubbonyának paroliján négy rombusszal. A paroli málnaszínű volt, tehát OGPU-alkalmazott. Jura összerezzent – rájött, milyen munkára akarják felvenni.

– Berezin elvtárs – közölte Gyjakov.

Berezin leengedte az újságot, Jura meglátta bronzszínű, eszkimó arcát, és megint végigfutott rajta a nyugtalanság. Berezin hellyel kínálta Jurát.

Gyjakov tovább álldogált, csak később ült le, amikor Berezin neki is intett, hogy helyet foglalhat.

Berezin hosszasan fürkészte Jurát, majd lassan, kimérten így szólt:

– Az egyetemi pártszervezet az NKVD-ben végzendő munkára javasolta. Tanulmányoztam a káderlapját. Fivérét köztörvényesként elítélték. Ismerte azokat, akiket a fivérével együtt elítéltek?

– A tárgyaláson láttam őket először.

– Jó barátságban volt a fivérével?

– Négy évvel idősebb nálam. Nekem megvoltak a magam barátai, neki is a sajátjai.

– Kapcsolatot tart a fivérével?

– Rendszeresen ír apánknak és anyánknak... Ők válaszolnak... Mindig átadják neki az üzenetemet, hogy mielőbb töltse le büntetését, és térjen vissza a becsületes munkáséletbe. Hogy használni fognak-e a tanácsaim, azt nem tudom.

Berezint nem a fivére érdekelte, hanem ő maga, ezt Jura nagyon jól tudta. És úgy kell a kérdésekre felelnie, hogy ne merüljön fel kétség az őszinteségét illetően, egyben mégis úgy, hogy ne vegyék fel az NKVD-be. Nekik kell őt visszautasítaniuk. Berezin soha sem fog hinni neki, ugyanaz a fajta, mint Bugyagin, a *vasöklűek csapatából* való.

– És kik a barátai? – kérdezte Berezin.

– Igazán közeli barátom nincsen – kezdte óvatosan Sarok; megint felfogta, hogy ez itt most a legfőbb kérdés. Vajon kiről akar tudni Berezin: Szasa Pankratovról-e vagy Lena Bugyaginról? De régóta nem a barátja se Szasa, se Lena... – Igazán közeli barátom nincsen – ismételte. – Vannak ismerőseim, az egyetemről, az iskolából meg a házból, ahol lakom.

– A Hetes számú iskolába járt?

Minden világos... Vagy Szasáról, vagy Lenáról van szó.

– Igen, oda.

– A Krivoarbatszkij közbe?

– Igen.

– Nagyon jó iskola. És a volt iskolatársai közül kikkel szokott találkozni?

Szasa Pankratov felé kanyarodik. Hallgassa el? Ugyan mi értelme lenne? Úgyis tudnak róla. És mit tudnak felróni bűnéül? Semmiféle barátság nem volt közöttük, ellenkezőleg, inkább ellenségeskedés. Persze az ellenségeskedésről sem kell beszélni, mert még azt gondolják, rágalmazza a letartóztatottat. Semmi sem volt köztük, se barátság, se ellenségeskedés. Egy házban laktak, egyidősek, tehát egy iskolába is jártak, aztán ugyanabban a gyárban dolgoztak, de hát ez már régen volt...

– Nézze, kérem – kezdte Jura, gondosan megválogatva minden szavát –, lényegében már nem találkozunk. Igazság szerint régebben is csak véletlenül futottunk össze, hiszen egy házban laktunk. Most végleg elváltak útjaink. Kosztyin Makszim például befejezte a katonaiskolát, és elutazott a Távol-Keletre. Pankratov Alekszandrt letartóztatták, hogy miért, őszintén szólva nem tudom. Ivanova Nyina tanítónő, néha összefutunk az udvaron: szervusz, viszlát... És ott van még Maraszjevics Vagyim, ő nem a mi házunkban lakik, de itt az Arbaton néha találkozunk, belőle filosz lett... Ki van még? Lena Bugyagina, az ötös számú házban lakik, vele se találkozom jóformán soha.

– Ivan Grigorjevics lánya? – kérdezte Bezerin.

– Igen.

– Van menyasszonya vagy barátnője?

Ez a kérdés, amelyet rögtön az után tettek fel neki, hogy Lenát megemlítette, azt bizonyította, hogy mindent tudnak róla. Kell is, hogy mindent tudjanak. És a kérdések célja nem annyira az, hogy részleteket tudjanak meg az életéből, hanem hogy ellenőrizzék, mennyire becsületes.

– Egyelőre nincs szándékomban nősülni – mosolygott Jura.

– Szereti a színházat, mozit, szeret *táncolni*...

Tudják, hogy Lenával éttermekbe járt.

– Szeretek táncolni.

– Csinos lányokkal?

– Hát csinosakkal jobban.

Berezin kis ideig hallgatott, aztán megkérdezte:

– Említette a Pankratov nevet. Ő Pankratov Alekszandr Pavlovics?

– Igen, de mi egyszerűen csak Szasának hívtuk. Ő volt a Komszomol-titkárunk, de most letartóztatták...

– Miféle embernek tartja?

Sarok megint csak vállat vont.

– Mindez olyan régen volt már! Nyolc év telt el azóta, *akkor* úgy tűnt, hogy rendes fiú, becsületes – elmosolyodott – Komszomol-vezér. De hogy mi történt vele később, azt nem tudom.

Mást nem felelhetett. Helytelenítő, sőt még visszafogott hangú jellemzéssel is kérdéseket váltott volna ki, amikre nem tudna válaszolni, de nincs is miért. *Akkor* Pankratov rendes fiú volt, akkor töltötte be tizenötödik esztendejét, akkortájt ő, Sarok is még mindenre egy fiatal ember *hiszékeny* szemével nézett. Egyébként most is ilyen hiszékeny szemmel néz a világba, nem valószínű, hogy szükségük lenne egy ilyen nyílt, nyitott valakire, akinek ráadásul bűnöző a testvére.

Sarok nem is sejtette, hogy éppen Szasa Pankratovról mondott jóakaratú, „őszinte" véleménye döntötte el a sorsát. Berezin Sarokra is rávetítette Szasa iránt érzett rokonszenvét, és éppúgy, mint Pankratovban, benne is egy rendes, becsületes fiatalembert látott. Ezért a súlyos tévedésért Berezin később drágán fizetett.

Egyelőre csak ennyit mondott:

– Majd megfontoljuk a jelölését. De mindenekelőtt magának kell eldöntenie: akar-e nálunk dolgozni vagy sem? Ez igen nagy megtiszteltetés, a Cseka a párt fegyveres csapata. Erővel senkit sem kényszerítünk ide, ha visszautasítja, nem fogunk megharagudni.

Újból Gyjakovhoz fordult.

– Adja meg Sarok elvtársnak a telefonszámát.

– Igenis – Gyjakov felállt.

– A kérdés még nem dőlt el – közölte Berezin –, ez a beszélgetés pedig köztünk marad.

– Értem – felelte Sarok.

Miért éppen őt választották? Végül is csak egy *közepes*, nem is kitűnő tanuló. Társadalmi munkában sem jeleskedik, csak a megbízásokat teljesíti. Úgy látszik, épp az ilyen közepesek kellenek.

Megpróbálta elképzelni a róla folytatott beszélgetést. Berezinnek kétségei lesznek. Miért bűnöző a bátyja? Ő maga miért jár éttermekbe? Bizonyára a bűnöző testvére is szeretett nagy lábon élni, ezért tört be az ékszerüzletbe. Miért kellene pont egy ilyet idevenni hozzánk? De Gyjakov majd védelmébe veszi, ő javasolta, hát ki kell tartania a véleménye mellett. Jura érezte, hogy kettőjük között kialakult valamiféle kapcsolat, talán valami kölcsönös megértés. Vele tudna együtt dolgozni.

De Berezinnel...

– Ki szokott menni apjával a lóversenyre? – kérdezte Berezin.

– Nem, nem szoktam.

Ezt a kérdést érezte Jura a legkellemetlenebbnek. Ezek mindent tudnak róla, ezek mindenkiről mindent tudnak. És ő még Bugyagintól félt! Nem Bugyagintól kell félnie, hanem Berezintől. Bugyagint ismerik. Berezint nem, és mégis ő képviseli a legfőbb erőt. Titkos hatalmuk lévén ott állnak azok mögött, akik a hatalom látható birtoklói.

És Gyjakov is az erőt képviseli, bár mindannyiszor felugrott ültéből, ha Berezin hozzá fordult. Jurának eszébe jutott első beszélgetésük, Gyjakov akkor milyen kényelmesen elterpeszkedett a székben. Nem, nem a középszerűeket kereste Gyjakov az egyetemen, mi szüksége neki középszerű emberekre? Gyjakov választása nagyon átgondolt volt. Igen, ő, Sarok erre a munkára született, igen, ő, nem pedig a naiv

Makszim Kosztyin, nem a puhány értelmiségi Vagyim Maraszjevics, és nem a túlságosan önálló Szasa Pankratov. Sarok markából senki sem tud szabadulni, senki sem tudja bebizonyítani neki ártatlanságát, mert ő senki őszinteségében nem hisz, hiszen lehetetlen őszintén hinni *mindebben*. Aki azt bizonygatja, hogy hisz, hazudik.

Kész. A döntés helyes. A sorsra kell bízni a dolgot. Ő igent mond, aztán majd döntenek. Ha akarják, ideveszik, ha nem akarják, nem. Itt lenne a legnagyobb biztonságban. Itt senki sem bánthatja, ellenkezőleg, ő bánthat mindenkit.

Jura felhívta Gyjakovot, és közölte vele, hogy igent mond.

– Jöjjön el este! – mondta Gyjakov.

Jura a belépőcédulával a kezében ment végig a hosszú folyosón, a szobák számát nézte. Lehetséges, hogy ő is itt fog dolgozni?

Gyjakov egy kis hivatali szobában fogadta, de ez az övé, itt otthonosan viselkedett. Egyenruhában, ingzubbonyának paroliján három stráffal. Bármilyen furcsa, jól állt neki az egyenruha, tekintélyessé tette jelentéktelen külsejét.

– Helyesen döntöttél.

Letegezte, barátságosan beszélt vele, mintha már közéjük tartozna, íróasztalából elővett egy irattartót.

– Ez a te személyi anyagod, most mindjárt kitöltjük.

Jura érezte, hogy rokonszenves Gyjakovnak.

– Figyelj csak ide, Sarok! – kezdte Gyjakov. – A múltkor megemlítetted Pankratov nevét. Miféle ember ez?

– Hát, amit tudtam, már elmondtam... – Jura megvonta a vállát. – Az iskolában ő volt a Komszomol-titkárunk. Akkor becsületes ember benyomását keltette. De hibájául rónám fel, hogy igyekszik okosabbnak, nagyobb tudásúnak és jólértesültebbnek látszani másoknál.

– Lehet, hogy tényleg jólértesültebb volt?

– Elképzelhető – helyeselt Jura. Most már mindent értett, és most már tudta, mit kell mondania. – A nagybátyja, Rjazanov egy nagy építkezés vezetője; a mi iskolánkban sok felelős beosztású dolgozó gyereke tanult. Pankratov megfordult náluk. Azt mondanám róla: szeretett parancsolgatni, első lenni.

– Hát igen, ez az – szólalt meg komolyan Gyjakov –, ebből lett a baj. Maga is belekeveredett valamibe, meg más rendes, becsületes fiatalokat is magával rántott.

– Azt beszélik, valami faliújságot csinált.

– Ez is volt, meg más irányú kapcsolata is felmerült... Mondd csak, milyen felelős beosztású emberekhez járt?

Bugyagin érdekli, de nem mondja ki a nevét, túlságosan nagy név ez ehhez. Jura se fogja kimondani, tőle nem származhat egy *ilyen* információ, Berezinnel folytatott beszélgetésében már megemlítette Lenát, ennyi elég!

– Az ötös számú házban lakó gyerekek tanultak az iskolánkban, hát hozzájuk járt.

Gyjakov sanda pillantást vetett Sarokra.

– Töltsd ki a kérdőívet, és írj egy önéletrajzot... – Majd vidáman hozzátette: – Azt hiszem, jól fogunk együtt dolgozni.

Jura azonnal megszokta az új körülményeket, nagyon megfelelt ennek az intéz-

ménynek, még díszére is vált fiatalságával, nyájas mosolyával, nyílt orosz arcával, amely az évek múltával már-már skandinávosan szabályos lett. Délceg volt, ügyes, mindehhez még jó felfogású, ügybuzgó és visszafogott. Ezeket a tulajdonságokat kellően értékelte Gyjakov is, Berezin is.

Berezin pártfogása gyors előmenetelt ígért Saroknak, Jura mégis tartott ettől a pártfogástól, félt Gyjakovtól. Berezin magas posztot tölt be, hetekig nem is látja Jurát, csak akkor jut eszébe, ha a szeme elé kerül. Gyjakov pedig itt van a közvetlen közelében, bármelyik pillanatban kihasználhatja Jura tapasztalatlanságát, aki így kitörheti a nyakát. Berezin csak egy van, a Gyjakovok viszont sokan vannak. Gyjakov ravaszsága közelebb állt Jurához, mint Berezin egyenessége. Berezin hitt, de Jura az égvilágon semmiben sem hisz. Gyjakov pedig úgy tesz, mintha hinne.

De Gyjakovval nagyon résen kell lennie, intrikus alkat, Sarok erre rögtön rájött, és nagyon óvatos volt vele. Gyjakov átadott neki egy csomó embert, akikkel *dolgozott*, köztük Vika Maraszjevicset is.

Véletlenül adta át, vagy pedig tud valamit a kapcsolatukról?

Sarok mindenesetre megjegyezte:

– Ismerem ezt a Vika Maraszjevicset, egy iskolába jártunk. Én a fivérével egy osztályba, ő pedig vagy egy osztállyal feljebb, vagy eggyel lejjebb, erre már nem emlékszem.

Gyjakov nem mutatta, hogy tud erről a dologról vagy sem, szenvtelenül magyarázott:

– Ez a hölgyike külföldieken bukott le, ha átnézed a dossziéját, meglátod. De apjánál, Maraszjevics professzornál gyakran megfordul Glinszkij, erre a vonalra kell ráállni. A Maroszejkán fogadod, az ő napja kedd, tizenegy óra. Pontosan érkezik, nem késik el.

Vika valóban pontosan tizenegy órakor érkezett. Jura ajtót nyitott neki. Amikor Vika meglátta Sarokot, néhány lépést hátrált a lift felé. Tudta, hogy Jura az NKVD-nél dolgozik, de az meg sem fordult a fejében, hogy éppen ő fogja *irányítani*.

– Gyere csak, gyere, kedvesem, ne tarts semmitől! – Jura fülig érő szájjal mosolygott. – Rég láttuk egymást.

Betessékelte a lányt a szobába, udvariasan odatett neki egy széket. Karcsú, magas, jó kiállású a katonai egyenruhájában. Minden, amit viselt, a derékszíj, a rombuszok az ingzubbonyán, a csizmája vadonatúj, fényes és csillogó. Az erő, a hatalom és a siker megtestesítője. Roppant barátságosan, mondhatni vidáman beszélt a lánnyal, mintha Vikának *ebben* a szerepében semmi különös nem lenne. És hogy egy ilyen helyzetben találkoztak, abban sincs semmi különös.

Amikor aztán legközelebb Vika egy szorosan csípőjére simuló, kivágott nyári ruhában jelent meg, és egy ügyes mozdulattal leengedte a vállpántját, megmutatva gömbölyű fehér vállát, Jura közönyös tekintettel végigmérte, majd egyenest a szemébe nézve kijelentette:

– Egy iskolába jártunk, és ha a szünetekben néha titokban csókolóztunk is, ez senkit sem érdekel. Semmi más nem volt közöttünk. Világos?

Vika visszahúzta a vállpántját, és zavartan mormogta:

– Igen, igen, persze.

Annak idején Gyjakov azért vonta be a munkába Vikát, mert be kellett jutni Maraszjevics professzor otthonába, ez egyébként a Lominadze-ügy kapcsán merült fel.

Glinszkij, Lominadze cinkostársa gyakran megfordul Maraszjevicséknél – földijük vagy rokonuk –, és ott külföldiekkel találkozik. Miért ne lehetne rajtuk keresztül titkos kapcsolatot létesíteni Lominadze külföldi kommunista pártokban működő híveivel?

Ez az első pillantásra olyan váratlan elgondolás lehetőséget nyújtott egy *verzió* kidolgozására: így alá lehet támasztani Cser bizonytalan vallomását, és meg lehet támogatni olyan emberek nevével, akiknek nincs közvetlen kapcsolatuk a Kominternnel, ám a közvetett kapcsolatok sokrétűvé és meggyőzővé teszik az ügyet. Ilyenkor már minden tény jelentős súlyt kap, még Vika teljesen érdektelen vallomása is, ha kapcsolatba hozzák ezzel a *verzióval,* ha Glinszkij neve azoknak az embereknek a neve mellett szerepel majd, akikre mint Lominadze futárjaira Cser mindenképpen *emlékezni fog.* Másrészt pedig Glinszkij felesége egy olyan egyetem rektora, ahol egy illegális trockista csoport működött, helyettese, Krivorucsko vezetésével.

Sarok még az iskolából ismerte Glinszkij fiát, Jant, hallotta, amikor apja előadást tartott náluk, elmondta Leninnel kapcsolatos emlékeit, látta az anyját, ezt az előkelő dámát, aki később annak az egyetemnek lett rektora, ahol Szasa Pankratov tanult, és ahonnan éppen ő zárta ki. Ez az ostoba liba nem tudta, hogy Szasa ügye a későbbiekben a férje ügyének része lesz, majd még később az ő saját ügyének része.

És mindezzel most ő, Sarok foglalkozik.

A találkozás itt, ebben az új világban ezekkel az ismerős nevekkel mintegy összekapcsolta a múltat a jelennel. Most először érezte meg Sarok, hogy bosszút állhat mindazokon, akik életének korábbi szakaszában megalázták és megvetették. Szasa Pankratov már megkapta a magáét, nem tőle, de megkapta. És a többiek is meg fogják kapni.

13

A lakás, ahol Jura Vikát fogadta, Gyjakové volt, Gyjakov azonban a feleségénél, Revekka Szamojlovnánál lakott – a kövér, kissé púpos, mellbevágóan csúnya, ám politikailag rendkívül képzett nő politikai gazdaságtant tanított. Gyjakov is neki köszönhette politikai képzettségét, bár Sarok megfigyelése szerint Sztálinnak *A leninizmus kérdései* című művén kívül mást nem olvasott.

Revekka nem tetszett Saroknak. Ha őszinték akarunk lenni, egyáltalán nem szerette a zsidókat. Házuk udvarán és az iskolában senki sem tett különbséget zsidó és nem zsidó között, de Jura igen. Apja és anyja is különbséget tett.

A Sarok család antiszemitizmusa a messzi múltból, még az Ohotnij rjadon töltött időkből eredt. Emlékezetükben felmerült valamiféle zsidóember, még abból az időből, amikor az apa és a nagyapa a Moszkvoreckaja utcán szabóként dolgozott, és közvetlen közelükben, a Zarjagyje mellékutcáiban, mindjárt a Glebov-féle vendégfogadó mellett zsidók laktak, és ott állt a zsinagógájuk is. Ezeket a szabókat, kalaposo-

kat, szűcsöket sokat csúfoltak az üzletekben dolgozó legények. Most pedig ezek a senkik egyszerre csak előléptek vezetőkké. Apja bátyja, Ivan, ez az írni-olvasni alig tudó parasztember, szintén hatalomra jutott, és ez tűrhetetlen. De még tűrhetetlenebb, hogy ezt a hatalmat megosztja Jankellel. Az öreg Sarok az új rend elleni tiltakozását zsidógyűlöletben fejezte ki. Közvetlenül a rendszer ellen fordulni veszélyes lett volna.

Azt, hogy Gyjakovnak Revekka a felesége, Sarok jószerivel Gyjakov alkalmatlansága bizonyítékának tartotta. Egyébként Gyjakovnak soha sem beszélt a zsidókról, általában nem beszélt róluk. Még otthon is csak somolygott, amikor apja ezzel a témával foglalkozott.

A családja most komoly problémát jelentett a számára. Anyját hamar ráncba szedte, megtiltotta neki, hogy az udvaron fecseréssszen. Meg aztán most nem is maradt ideje az udvaron üldögélésre: mindennap elment a zárt élelmiszer-elosztóba, hol ezt adnak, hol azt. Az udvaron nem állt meg, semmi szükség arra, hogy az emberek tudják, mit visz a szatyrában. Az apjával már bonyolultabb volt az ügy. Az öreg Sarok változatlanul varrt otthon. Nem sokat, két-három kosztümöt egy hónapban, de ez az adóellenőrök előtt titkolt foglalatosság lehetőséget nyújtott az öregnek arra, hogy kijárjon a lóversenypályára és fogadjon. Mindez kompromittálja Jurát, tönkreteheti a karrierjét.

Az öreg semmi pénzért nem volt hajlandó lemondani az otthoni munkáról. Ezzel némileg függetlenedett ettől az átkozott hatalomtól. A gyárban ő egy senki, egy egyszerű munkás, de itthon maga a gazda. A legelegánsabb moszkvai hölgyek törték magukat, hogy bejussanak hozzá, de nem tudtak bejutni, hízelegtek neki, nem mértek alkudni. Az öregnek tetszettek a csinos nők, azsúros harisnyába bújtatott lábuk, kacérságuk, még ha csak azért kacérkodtak is vele, hogy szabói kegyeit elnyerjék. Elsősorban a fiatal és szép megrendelőket kedvelte, néha még egy-egy szép zsidó nőnek is hajlandó volt varrni, olyan fekete szépségek akadnak köztük, hogy az ember majd hanyatt esik tőlük! A nő csak legyen fiatal, üde, az élettől majd kicsattanó! Szerette a faros-begyeseket, ám öregasszonyoknak nem volt hajlandó varrni, de még középkorúaknak sem, nincs derekuk, nem mutat rajtuk a ruha.

Apja volt az egyetlen ember, akit Jura tisztelt, akihez ragaszkodott, akinek értékelte az életbölcsességét. Jól tudta, hogy apja is egyedül csak őt kedveli. Vologykát az apja kegyetlenül gyepálta, de Jurához soha még csak egy ujjal se nyúlt. Ők ketten, akik úgy hasonlítottak egymásra – szépek voltak és szerették az életet –, mindig szemben álltak anyjával, az udvar hírhedett botránycsinálójával meg a bűnöző bátyjával. Az öreg Sarok semmivel sem adta jelét annak, miként viszonyul fia új helyzetéhez. Ahogy annak idején se meg nem rótta, se meg nem dicsérte, amiért belépett a Komszomolba, majd a pártba, nem ítélte el és nem helyeselte kapcsolatát, se később a szakítását Lenával. Ez nem közönyből fakadt, hanem bizalomból. Mindenki dolgozik valahol, most minden állami, másutt nem lehet dolgozni, hát akkor csinálja mindenki úgy, ahogy tudja. Ő személy szerint a sarkára állt, megtartotta az önállóságát, és nem hagy föl a szakmájával. Ha csak egy szót ejtene is neki erről, vérig sértené, amit az apja soha nem bocsátana meg.

Költözzön el? Fossza meg magát és az öregeket a Moszkvában oly ritkaságszámba menő önálló lakás előnyeitől? Szakítson az apjával?

Jura semmit sem tudott kitalálni. De ahhoz sem volt bátorsága, hogy munkahelyén elleplezze életének nehézségeit. Inkább tőle tudják meg, mint egy idegentől.

– Még a háború előtt költöztünk ebbe a házba – magyarázta Gyjakovnak –, mindenki ismerős, mindenki jó barát, az egyiknek fordítsd ki a zakóját, a másiknak hajtsd föl a kabátját, a harmadiknak foltozd meg a ruháját. Apám szívesen felönt a garatra, tudod, hogy van ez, szabó!

– Apád gyárban dolgozik – felelte Gyjakov –, és munka után néhány foltot tenni valakinek a ruhájára, ez nem bűn, és meginni néhány pohárka vodkát, az se bűn.

Gyjakov fütyült arra, hogy mit gondolnak és mit mondanak az emberek. Ők itt Sarokkal sorsok és életek fölött döntenek, az ellenséggel folytatott harc peremvonalában küzdenek, különleges felelősség nehezedik rájuk, ezért különleges jogokkal is rendelkeznek. Nemcsak a munkájuk titkos, de a magánéletük is. Ha valaki túlságosan kíváncsinak bizonyul, megnézheti magát.

Jura most az NKVD egyenruháját hordta. Hajnaltájt járt haza, ebéd után ment munkába, az udvaron jóformán senkivel sem találkozott, ha mégis összefutott valakivel, úgy tett, mintha nem venné észre.

A házból nem jártak megrendelők az apjához. Eddig se sokan jöttek, de most az öreg már nem fogadta őket. Jura ebben meglátta a tapintatot és a megértést. Sőt apja már olyannyira tapintatos lett, hogy maga járt házhoz a két legfőbb megrendelőjéhez, és náluk találkozott a többi varratni kívánó asszonnyal is. Ettől aztán az öreg Sarok még elérhetetlenebb és még híresebb lett.

Ilyen formában ez az oldal rendeződött, és a Sarok családnak magabiztosságot kölcsönzött, amelytől oly hosszú ideig meg voltak fosztva, sőt a félelmük is eloszlott. Pedig ettől sokat gyötrődtek. Most már csak a lét másik oldala maradt fenn – a nők.

Jura ezelőtt is nagyon óvatosan járt el ebben a kérdésben. Félt az esetleges gyerektartástól. Új munkahelyén a nők szeme gyakran megakadt rajta, de saját *kollektívában* nem szokás kikezdeni senkivel. Új kapcsolatok nem alakultak ki, a régieket pedig nem újította fel.

Nagyon tetszett neki Varka Ivanova. Mindig is csinos volt, most pedig olyan, akár egy Madonna! De szörnyű bestia! Múltkoriban összetalálkozott vele az udvaron, barátságosan rámosolygott, mire a lány gyűlölködő tekintettel mérte végig. Szaska kompániája ez, ő meg a hisztérika nővére, Nyina. Jura nem felejtette el a szilveszter estét: Szasa bántotta meg, de Nyina a hibás, ő csinálta a botrányt. Szasával mindennek vége. Szasát száműzték. És ezek is erre a sorsra juthatnak. De az ő keze nem lesz benne! Nem! Hiszen egy udvarban nőttek fel. Gyjakov ezt az érzést kispolgári áltisztességnek nevezné. Mégis, ez itt az ő házuk, itt nőtt fel, itt él az apja és az anyja, ide jön majd vissza a bátyja is, nem akarja, hogy ellenségek vegyék körül őket.

Sarokot csak egy nő emléke nem hagyta nyugodni: Lenáé. Nem tudta elfelejteni a lány szerető, szenvedő arcát. Apján kívül ez a lány volt az egyetlen ember, akihez vonzódott, akinek hűségében hitt, akiről tudta, hogy kész áldozatot hozni érte, és ezt

be is bizonyította. Az a szörnyű éjszaka, majd a kórház – és egyetlen szóval, egyetlen sóhajjal sem árulta el őt. Szerette. Emlékezett arra az utolsó, forró mustárgőzre, és ez a szag még most is felizgatta. Az a gondolat, hogy a lány megszerethet valaki mást, összekerülhet valakivel, feleségül mehet hozzá, rettenetesen gyötörte. Majdnem megölte, elhagyta, mégis csak neki van joga rá. Visszaszerzi Lenát, ráveszi, hogy felejtsen el mindent, megint magához láncolja.

Jura arra számított, hogy majd véletlenül összefutnak, de erre hiába várt. Tudta, hol dolgozik a lány, de kínos lett volna a munkahelyén felhívni. Úgy tett, mint régen, felhívta telefonon otthon. Le kellett tennie a kagylót, mert Lena apja vette fel.

Másnap felhívta Lenát a munkahelyén.

A lány nem csodálkozott, vagy úgy tett, mintha nem csodálkozna. Ugyanaz az ismerős, mély hang. Hogy van? Jól. Hogy találkozzanak? Miért ne, lehet. Csakhogy a munkából egyenesen a nyaralóba megy. Majd még beszéljenek telefonon, talán sikerül összetoborozni a társaságot.

Jura elcsodálkozott:

– Kire gondolsz?

Lena felnevetett.

– Hát valóban nincs kire! Nyinára gondoltam, de elutazott valami továbbképző tanfolyamra. Szóba jöhet még Vagyim, hívd fel telefonon!

– Megpróbálom elérni – felelte Jura, de nyomban úgy döntött, hogy nem hívja fel Vagyimot. – Hát akkor mikor találkozunk?

– Talán vasárnap.

A válasz nem volt valami határozott, de Lena mindig így beszélt. Tisztán ejti a szóvégeket, egy cseppet elnyújtja a hangsúlyos szótagot, amitől válasza árnyalatnyi bizonytalanságot kap.

Lena megmondta, mikor indul az autóbusz a Tyeatralnaja térről, megmondta, hányadik sor – Szerebrjanij Borban így jelölték az utcákat – és hányas szám alatt található a nyaraló, azt is elmagyarázta, hogyan lehet odáig eljutni a végállomástól.

Semmi szemrehányás, semmi megbántottság, semmi öröm, semmi harag, semmi zavartság. Kissé bántó tapintat. Egy arisztokrata nő felsőbbrendűsége. Mégis megfelelt Jurának.

Csak az Ivan Grigorjeviccsel és Ashen Sztyepanovnával történő találkozástól félt. Pedig feltehetően semmit sem tudnak. Ivan Grigorjevics nem szereti őt, sohasem szerette. Meg aztán ki tudja, találkozik-e vele? Lemegy Lenával a Moszkva folyóra fürödni, ebédre nem marad ott, csak találkoznia kell a lánnyal, elrendezni a dolgot, helyreállítani régi kapcsolatukat. Az sincs kizárva, hogy Lena egyedül lesz otthon.

Szülei elutazhattak nyaralni, s magukkal vihették Vladlent. Lehetséges, hogy éppen ezért hívta meg vasárnapra, és kérte, hogy hozza magával Vagyimot, fél kettesben maradni vele.

A gondolat, hogy két nap múlva, vasárnap találkozik a lánnyal, visszavitte Sarokot a múltba. Eszébe jutott, hogy üldögélt Ivan Grigorjevics dolgozószobájában. Lena átöltözött a szobájában, ő várta vissza, s az izgalomtól szinte elállt a szívverése. Most megint izgul, talán még jobban, mint akkor.

14

Az új munka, az új helyzet, a titkos hatalom megnövelte Sarok önbizalmát. De amikor megérkezett Szerebrjanij Borba, mégis elbátortalanodott. Az utcákat, vagyis a sorokat számokkal jelölték. Szabályosan húzódó léckerítések fölébük hajló orgona- és jázminbokrokkal, ugyancsak lécekből készült egyforma kis kapuk, amelyektől fáktól és bokroktól rejtett utak vezettek a nyaralókig. Sehol nincsenek sorompók, se őrök; sehol egy idegen – mint egy védett területen.

A kiskaput nyitva találta. Jura végigment a virágokkal szegélyezett keskeny úton, és egy halványzöldre festett, emeletes nyaraló előtt találta magát. Sehol egy lélek, egy hang se hallatszik. A jókora verandán álló asztalt még nem szedték le reggeli után, rajta poharak, csészék, tányérok. Sok az edény, az asztal körül is sok szék áll, Lena ezek szerint nincs egyedül.

Tétován álldogált a veranda előtt, nem tudta, hogyan adjon életjelt magáról. Az ablakon kinézett a háztartási alkalmazott, s barátságosan rámosolygott.

– Lenához jöttem – közölte vele Sarok.

– Menjen, kérem, körbe, hátra!

És mutatta, hogy merre kell mennie.

Jura megkerülte a házat, és meglátott még egy verandát, egészen kicsit, vadszőlő futotta be. Férfihang ütötte meg a fülét, rögtön megismerte: ez Vagyim.

De hiszen nem hívta fel! Hogy kerül akkor ide? Furcsa véletlen. Törzsvendég lenne? Vagy szándékosan hívták meg, hogy megzavarja a tête-à-tête-et?

Egyébként ha mindenki itthon van, akkor még jól is jön Vagyim jelenléte. Mellette magabiztosabbnak érzi magát, mert vele valóban régi iskolatársnak tűnik fel majd. Lena maga hívta meg ezt a málészájút, megkímélve kettőjüket a kényelmetlen helyzettől.

Fölment a falépcsőkön. Fonott karosszékben ott ült Lena és Vagyim. Még egy kis kerek asztal és egy keskeny fonott kerevet állt a verandán, Jura erre ült le. A veranda egy kis szobához csatlakozott.

Ha Vikának eljárt a szája, Vagyim okvetlenül elárulja magát: a tekintetével, a zavarával, a bizonytalanságával. De szó sincs ilyesmiről. Vagyim olyan, mint mindig, elterpeszkedik, izeg-mozog, testes és olyan „kecses", akár egy elefánt, és változatlanul olyasmiről beszél, amiről csak ő tud, mások nem.

Lena figyelmesen hallgatja Vagyimot. A lány semmit sem változott. Most is olyan elfogódottan, félénken mosolyog, fekete haját ugyanúgy kontyba tűzve viseli, élénkpiros ajka enyhén duzzadt. Egyszerűen és természetesen viselkedik. Jura azonban látta, hogy a lány változatlanul szereti... Szíve megtelt büszkeséggel és ujjongással.

Neki, akárcsak régen, most sem kellemes ez az előkelő ház, most is tart valamitől, ami elég furcsa, hiszen őtőle kellene, hogy féljenek. Változatlanul nem sikerült megfejtenie az értelmiségiek hatalmának titkát. Miért kell neki szolgálnia őket? Ha nem érti meg titkukat, azt jelenti, hogy tartania kell tőlük.

Vagyim arról beszélt, hogy egy delegáció utazott Velencébe, négy filmet vitt magával: Mihail Romm *Gömböcét* Galina Szergejevával a főszerepben, Alekszand-

rov *Vidám fickóját*, főszerepben Leonyid Utyoszovval, Poszelszkijtől *A Cseljuszkint*, az operatőre Trojanovszkij, aki maga is a Cseljuszkinon hajózott, és Ptusko *Új Gulliverjét*.

Vagyim értésükre adta, hogy részt vett e filmek kiválasztásában, elmesélte a tartalmukat, és sikert jósolt nekik, elsősorban a *Gömböc*nek. *A Cseljuszkin* kivételével ezeket a filmeket még nem játszották, tehát Jura és Lena nem láthatta őket, így aztán Vagyim megint csak olyasmiről beszélt, amit csak ő ismer, mások nem. Vagyim szerint igen sok filmet tönkretettek formalista cikornyákkal és sznob keresettséggel. De azért a *Gömböc* és a *Vidám fickó* nagy reményeket kelt. Filmgyártásunk lassan valóban igazán népi lesz.

– Maupassant *Gömböce* mint népi film? – álmélkodott Jura.

– Igen, igen! – kiáltotta Vagyim. – Képzeld csak el! Ez nem egyszerűen egy prostituált története, ez egy antimilitarista, antifasiszta film. Megérti a nép, és szüksége van rá.

Jura elhallgatott. Az ő számára a *Gömböc*, mint minden Maupassant-mű, elsősorban az erotikát jelentette. Nem figyelt fel arra, hogy a Gömböc egy porosz tiszté lett.

– A *Patyomkin páncélos* szintén elég bonyolult mű, mégis mennyien megnézték – jegyezte meg Lena.

Jura rögtön észrevette, hogy Lena őt akarja kisegíteni.

– Igen – helyeselt Vagyim –, de mégis milyen károsan hatott Eisensteinre a formalizmus! Az *Október* már teljesen érthetetlen a nézők számára. Ellaposította ezt a nagy témát. Vagy vegyétek Dziga Vertovot! Nem láttátok *A Donyec-medence szimfóniáját*? Káosz, a valóság paródiája! Vertov most Leninről készít filmet – Vagyim megvonta kövér vállát –, hogy lehet odaengedni Dzigát egy ilyen óriási témához? Nagy mesterek, de illene tisztázni: kivel tartanak?

Jurának eszébe jutott, hogy Vagyim annak idején milyen elragadtatással szavalt Henri de Régnier-ről és más franciákról, még kölcsön is adott neki roppant szórakoztató kis könyveket a francia stricik életéről.

Tudta, hogy nem érdemes kötekednie Vagyimmal, mégis égett a vágytól, hogy elégtételt vegyen a *Gömböcért*.

– Változik az ízlésed, Vagyim – jegyezte meg.

– Jobb irányba, igen, jobb irányba, drága barátom – felelte kihívóan Vagyim. – Mindnyájan fejlődünk, a kérdés csak az, milyen irányba?

– Mit akarsz ezzel mondani? – komorodott el Sarok. Meglepte Vagyim agresszivitása. Ez nem Vika. Vagyim erősnek érzi magát.

– Azt akarom mondani, amit elmondtam – felelte bosszúsan Vagyim –, az ember fejlődik, és fontos, hogy milyen irányba. Mindenki veszi az akadályokat, csak az a kérdés, hogy milyeneket? Hogy hová futunk? Az iskolában az én irodalmi ízlésem még bizonytalan volt. Az a fontos, mire jutottam. Az iskolában te nem siettél belépni a Komszomolba, most pedig már párttag vagy, én ezt az evolúciót normálisnak tartom.

Akárhogy is, nem szabad konfliktushelyzetet teremtenie, jóságosnak és engedékenynek kell lennie, ettől csak nőni fog Lena szemében.

Ezért aztán azt mondta:

– Nagyszerű! Lehetséges, hogy Eisenstein is szocialista realista lesz?

Csak Eisensteint említette, félt, hogy elhibázza a másik rendező vezeték- és utónevét, fura vezetéknév, fura utónév. Csupa Rabinovics, a fene egye meg őket!

Lena hálásan tekintett rá.

– Lehetséges, hogy ez a megtorpanás, amiről Vagyim beszél, a hangosfilmre való áttéréssel magyarázható?

Vagyim nyomban tiltakozott.

– Nem beszéltem megtorpanásról. De ami a hangosfilm jövőjét illeti, nagyon óvatos vagyok. Akárhogy vesszük is, a mozi igazában némának nagyszerű. A szó lefényképezett színházzá változtathatja a filmet. El tudjátok képzelni Charlie Chaplint, amint beszél? Én nem.

Lena Londonban sok hangosfilmet látott. Ott már gyökeret vert, bevált a hangosfilm. Nálunk is így lesz. De nem szállt vitába Vagyimmal. Csak elmosolyodott, mert eszébe jutott, hogy egy amerikai hangosfilm bemutatásakor hogy kinevette a nézőközönség az amerikai színészek kiejtését.

– És mi a helyzet a *Találkozóval* és az *Aranyhegyekkel*? – kérdezte Jura szelíden, elismerve Vagyim felsőbbségét.

Vagyim elmosolyodott.

– Miért, ezek talán hangosfilmek? Ezek szalagok, amelyekre rámontírozták Sosztakovics zenéjét. A film önmagában is jó, és attól még csak nyer, hogy Sosztakovics népzenei motívumokból építkezik. Ez utóbbi nagyon fontos a zeneszerző fejlődése szempontjából.

Vagyim tájékozottságát fitogtatta, és azt az érzést akarta kelteni Jurában, hogy minden oldalról védve van. Jura ezt meg is értette, és arra is rájött, hogy ezt az óhajt a félelem diktálja. Ez az oka Vagyim furcsa agresszivitásának is. Nem fojtotta el mosolyát, rámosolygott Lenára, aki viszonozta, mert hálás volt a türelméért.

– Fürödjünk még ebéd előtt vagy csak utána? – kérdezte Lena.

– Én nem tartok veletek – jelentette ki Vagyim az órájára pillantva –, be kell ugranom Szmidovicsékhoz. De ha megengeded, ebédre visszajövök.

Lena bement átöltözni, becsukta maga mögött az ajtót. Vagyim és Jura kint maradt. Lena szobájának ablaka a verandára nyílt, könnyű függönyt libegtetett, dagasztott a szél, és ilyenkor látni lehetett Lenát, amint magasra tartott kézzel fején keresztül húzza le a ruháját. Jura odaállt az ablakhoz, eltakarta, és a függönyt is rögzítette a testével.

– Hogy mennek a dolgaid, Vagyim?

A fiú az asztalon heverő könyveket nézegette.

– Minden változatlan. De te nem hívsz, nem is ugrasz föl hozzánk.

– Sok a munkám.

Vagyim fölvett az asztalról egy könyvet, és odamutatta Jurának.

– Olvastad?

– Mi ez?

– Panajev visszaemlékezései.

– Nem emlékszem... Ha nem tévedek, mintha nekem Panajeva emlékiratai kerültek volna a kezembe.

– Az a felesége. De csak formálisan. Gyakorlatilag Nyekraszovával él együtt. Panajeva visszaemlékezései sem érdektelenek. De ez itt Panajevé. – Vagyim belelapozott a könyvbe. – Van itt benne néhány nagyon érdekes sor.

A szomszédos nyaralóból kellemes férfihang hallatszott át:

– „Mi miatt szeretem ragyogásodat, éj..."*

Vagyim felemelte a fejét, és az énekszót figyelte.

– Csajkovszkij zenéje, Jakov Polonszkij verse.

Majd lapozott a könyvben.

Kijött Lena, vállát, hátát csupaszon hagyó, piros, cigányos nyári ruhában.

Mutatós, pompás, junói termetű nő. Éppen az ilyen kell Saroknak.

Csupaszságától kicsit zavartan Lena elmosolyodott.

– Felvettem alá a fürdőruhát, hogy ne kelljen már átöltöznöm. Mehetünk?

– Rögtön, csak még egy pillanat! – Vagyim végre megtalálta, amit keresett. – Ez itt egy nagyon érdekes rész. Panajev Belinszkijt idézi, Belinszkij azt mondja: „I. Péter kell nekünk, egy új, zseniális despota, aki az emberiesség nevében kíméletlenül és kérlelhetetlenül bánna velünk. Végig kell mennünk a terror útján. Korábban I. Péter botjára volt szükségünk ahhoz, hogy megszerezzünk valamit, ami az emberséghez legalább hasonlít; de most a terroron kell keresztülesnünk ahhoz, hogy ember legyen belőlünk a szó teljes és nemes értelmében. Mi, szlávok nem könnyen ébredünk öntudatra. Köztudott, hogy amíg le nem csap a ménkű, addig a paraszt nem vet keresztet, nem, uraim, bármit mondjanak, a szent guillotine-anyácska jó dolog."

Vagyim letette a könyvet.

– Nos? Mit szóltok hozzá?

Jura hallgatott. Nem tudta, mit válaszoljon erre a félreérthetetlen célzásra. Döbbenetes szavak, Vagyimtól lehet egyet és mást tanulni, de hogy ilyen nyílt...

Megint csak Lena sietett a segítségére:

– Olvastam ezt a részt. Ezt nem Belinszkij írta, hanem Panajev. Csak Belinszkij szájába adja ezeket a szavakat.

– Pontosan idézi Belinszkijt – makacsolta meg magát Vagyim. – E szavakat más, Belinszkijről szóló visszaemlékezésben is meg lehet találni, többek közt Kavelinnál is. Igen, Belinszkij nagy ember volt, megértette, hogy Oroszországnak erős vezetésre van szüksége. De ő korának embere volt, nem tudta és nem is tudhatta, hogy ez majd a proletariátus diktatúrája lesz.

Jura lelke mélyén csak csodálkozott Vagyim politikai élelmességén.

– „Szeretem lebegő neszed, éj, de minek?"

Ugyanaz a hang énekelt most is a szomszédos nyaralóból.

---

* Jakov Polonszkij: *Éj.* Molnár Imre fordítása.

– Szépen énekel – jegyezte meg Jura –, ki ez?

– A szomszédunk – felelte Lena. – A KB-ben dolgozik, Nyikolaj Ivanovics Jezsov.

Vagyim megrázta a fejét annak jeléül, hogy először hallja ezt a nevet. Pedig ő aztán minden nevet ismer.

– Nem tudom, kicsoda – jegyezte meg Jura –, de szépen énekel.

– Nagyon kedves ember – mondta Lena.

Amikor Jura és Lena kettesben maradt, a lány megjegyezte:

– Nem ismerek rá Vagyimra. Becsületszavamra, félek tőle. Olyan kategorikus, olyan türelmetlen és gyanakvó. Védelmezi a szovjethatalmat! Kitől? Tőlünk?

Lena mindig igyekezett leplezni kiváltságos helyzetét, most is ezt tette. Mégiscsak azokhoz tartozik, akik vezetik ezt az országot, és nem egyszerűen csak szolgálják, mint Vagyim meg az apja. És Jura is azokhoz tartozik, akik ezt az országot vezetik. Ő a munkásosztály, a nép, most közülük kerülnek ki a vezetők. Éppen ezért vették fel a Testülethez. Lenáék házában, a Granovszkij utcában és itt, Szerebrjanij Borban neves csekisták laknak, nagyszerű emberek akadnak közöttük, és az ő apja is tagja volt valamikor az OGPU testületének. Vagyim magatartásában volt valami természetellenes, fals, kínosan hatottak az effajta kijelentései: „MI meg tudjuk ezt csinálni", „MI ezt nem csináljuk", „NÁLUNK már van", „a MI országunk"... Nyina Ivanova, sőt még Szasa Pankratov is beszélhetett volna így, hiszen ez az ő világuk, nekik joguk van hozzá. De Vagyimnak nincs. Ő csak szolgálhat, többre nincs joga.

Abban a percben, amikor Lena éppen Szasára gondolt, Jura szóba hozta a fiút – az egybeeséstől Lena összerezzent.

– Vagyim attól a naptól kezdve változott meg, amikor letartóztatták Szasát – mondta Jura –, én ezt rögtön észrevettem. Szasa letartóztatása megijesztette. Most ijedtében mindenkinél hangosabban akar kiabálni.

– Igaz – helyeselt szomorúan Lena. – Szasa letartóztatása óta mind mások lettünk.

Mint a Berezinnel folytatott beszélgetése alatt, Jura most is rájött: attól, hogy mit mond Szasáról, nagyon sok függ.

– Sajnálom Szasát. Akkor nem volt igazam. Megbántott ugyan szilveszter este, de én sem voltam vele objektív.

– Végül is mi történt? – Lena úgy nézett Jurára, mint aki számít a bizalmára.

Jura jól meggondolta, mit mond:

– Szasa megszokta, hogy mindig főszerepet játszik, de az egyetemen mások jutottak a főszerephez. Ezért aztán Szasa csatlakozott azokhoz, akik el akarták távolítani a vezetőket. Márpedig a pártvezetést az elhajlók akarták elsöpörni. Így aztán Szasa belekeveredett a dologba. Három év száműzetés, ez minden, amit tenni lehetett érte, a többiek börtönt, lágert és hosszabb időre szóló büntetést kaptak.

Szavaival arra célzott, mintha ő is tett volna valamit Szasa érdekében.

– Én az egyetem elvégzése után kerültem az NKVD-hez, odairányítottak, hiszen mint tudod, jogot végeztem – folytatta Sarok. – Az én állományba vételem egybeesett Szasa ügyével. Őszintén szólva az utolsó pillanatig nem tudtam, milyen minőségben jelentem meg.

– Csak nem? – döbbent meg Lena. – De hiszen ti különböző egyetemeken tanultatok, az iskola meg... Az iskolában mind jóban voltunk.

Sarok sokat sejtetően mosolygott.

– Lenocska! Attól, hogy nem érdeklődtek Szasa minden barátja után, egyeseket nyugodtan berendelhettek. Ne felejtsd el, hogy én egy házban laktam Szasával, ugyanabban a lépcsőházban, és két évig egy gyárban dolgoztunk. Vagyim nem véletlenül ijedt be ennyire. Amikor Szasát letartóztatták, arra kényszerültem, hogy senkivel se találkozzam, még veled sem, nem engedhettem meg, hogy Ivan Grigorjevicsnek bonyodalmai támadjanak a dolog miatt, hiszen közbenjárt Szasa érdekében, beavatkozott egy ügybe, amiről alig tudott valamit. Szerencsére fény derült mindenre. Szasa viszonylag könnyen úszta meg a dolgot, a barátai már nem gyanúsak. Csak Vagyim idegeskedik még mindig.

Lena lehajtott fejjel ment mellette. Vajon hisz-e neki? Nincs oka arra, hogy ne higgyen. Hiszen Lena nemcsak azt tudja, hogy milyen nagyszerű emberek dolgoznak a biztonsági szerveknél, hanem azt is, milyen kiváló embereket üldöznek ezek a szervek. Feltételezte, hogy merő véletlen csupán, hogy őt nem hívták be. Lám, még Jurának is, mint mondja, milyen nehézségei támadtak, és nem akarta az apját belekeverni a dologba. Nagyon helyesen tette: Sztálin nem szereti az apját, a legkisebb ok is ürügy lehet komoly kellemetlenségre. Mások Jura helyében minden bizonnyal másként cselekedtek volna: beszámoltak, magyarázkodtak volna. De hát Jura már csak olyan, amilyen. A lényeg az, hogy mi vezette.

A parton elég kevés embert találtak. A sekély vízben gyerekek lubickoltak, a homokban fürdőnadrágos, napbarnított fiatalemberek kártyáztak.

Lena ledobta a szarafánját, ott állt feszes fekete fürdőruhában, amely kiemelte mellét, csípőjét. Megint szégyenlősen rámosolygott Jurára, de nem fordult el, amikor az felvette az úszónadrágját.

– Menjünk tovább, arra mélyebb a víz – javasolta Lena.

Behajlított karral szelte a vizet, a vízbe dugta a fejét, arcát hol jobbra, hol balra fordítva. Ezt az úszásnemet Jura nem ismerte. Ő maga váltott karral hasította a vizet. Elámult azon, milyen jól úszik Lena. Ma új, eddig még ismeretlen oldaláról mutatkozott meg neki a lány. A félelem, hogy nem is lesz olyan könnyű és egyszerű mindent elrendezni, belopakodott a szívébe.

Aztán lehevertek a homokba, csupasz hátukkal fordultak a nap felé. Lena összefont karjára hajtotta a fejét, oldalról pillantgatott rá, és Jura megint úgy érezte, hogy a lány változatlanul szereti.

Lena valóban szerette. Lehetséges, hogy azért, mert ezt a régi szerelmet nem váltotta fel újabb. És Lena roppant érzékeny teremtés, Jura volt életében az első és egyetlen férfi. A szenvedés, amit neki okozott, csak fokozta ezt a szerelmet. Hiszen a fiú is szenvedett.

– Mikor találkozunk? – kérdezte Jura.

Lena egyszerűen így válaszolt:

– Amikor akarod.

Jura megint felvihetné Lenát magához, a szobájába. Apja legfeljebb ráncolná a

homlokát, anyja összecsapná a kezét. Sebaj, túlélik. Mégis visszatartotta a primitív férfiúi óvatosság. Felújítani a kapcsolatot, azt igen. De nem elkötelezni magát. Másodszorra már nem tudna könnyen szabadulni.

Hol találkozzanak? Hova hívja a lányt? Csak egy lakás jöhetett szóba, Gyjakové. Gyjakov gyakorlatilag a feleségénél lakik Zamoszkvorecsjében. Bár az a lakás nem a legmegfelelőbb hely a találkozásra. Ha Lena megtudja... De hát semmit se fog megtudni. Az ágy öreg, mocskos, még abban sem biztos, van-e benne ágynemű. Ez azonban nem érdekes. Hozhat ágyneműt otthonról az aktatáskájában.

– Tudod, az a helyzet – kezdte Jura –, hogy a lakásunkat tatarozzák, mind egy szobában alszunk, egyik helyiségből a másikba vándorolunk, és a holmikat is cipeljük magunkkal. De van egy barátom, még az egyetemre jártunk együtt, most szabadságra utazott, a lakáskulcsát nekem adta. Nála elüldögélhetnénk.

– Jó – egyezett bele Lena.

15

Zoja egészen tűzbe jött, amikor meghallotta, hogy Varja Ljovocskával táncolt a Metropolban. A vezetékneve Szinyavszkij, műszaki rajzoló. Roppant kedves, aranyos fiú, mindig segít a munkában. És hogy öltözködik! A legjobb szabóktól. És hogy táncol! Legalább úgy, mint a híres Vagan Hrisztoforovics. Az a csinos kis duci lány, aki ott ült Ljovocskával, az is rajzoló, Rinának hívják.

Zoja hízelkedően nézett Varja szemébe. Mindig arról álmodott, hogy bekerüljön Ljovocska társaságába, de sehogy sem sikerült neki. Lám, mit tesz, ha valaki szép, annak minden magától sikerül, az ölébe hullik.

– Jaj – sóhajtotta őszintén –, micsoda szerencséd van!

Varjának nem tetszett különösebben Ljovocska: nem férfias jelenség. De remekül táncolt, és ami a legfőbb, akár közülük való is lehetne, beleillik a társaságukba. Ők nem olyanok, mint Vika meg Vitalik, és nem is olyanok, mint azok a lányok a külföldiekkel – közülük csak egyetlen ember gyakorolt hatást rá: Igor Vlagyimirovics. Ő már harmincöt éves, s ez feszélyezte Varját. Vele csak komolyan lehetne együtt járni, Varja pedig nem tudna megszeretni egy ilyen öreg embert, bolondítani meg nem akarja. Tisztelte, kitűnő, nemes lelkű ember, kár lenne megbántani. Varjának megvolt a maga erkölcsi kódexe, tudta, mit lehet és mit nem szabad tenni.

Azt remélte, hogy Ljovocska őt is beveszi a társaságba, és várta a meghívását. Nem jött túlságosan hamar ez a meghívás, jó két héttel az után, hogy a Metropolban megismerkedtek.

Izgatottan átfutott hozzá Zoja, és diadalmasan közölte, hogy másnap az egész társaság ott lesz az Ermitázs-kertben, és őket is várják.

Éppen akkor telefonált Vika is, hívta, hogy másnap este vele és Igor Vlagyimirovicscsal együtt menjenek el a Kanatyik étterembe.

– Nem érek rá – felelte Varja. – Az Ermitázs-kertbe megyek.

– Megtudhatnám, kivel?

– Ljovocskáékkal. Hozzájuk megyek dolgozni.

– És ez arra kötelez téged, hogy velük menj? Hívd fel, és mondd le! Nem érted, hogy velünk jön Igor Vlagyimirovics is?

– Nem tehetem. Már megígértem , és nem csaphatom be őket.

– De hát én is megígértem – csattant fel Vika. – És nem egy ilyen senki Ljovocskának, hanem Igor Vlagyimirovicsnak! Igazán nem magamra gondoltam. Nagyon tetszel neki. Nőtlen ember.

– Bocsáss meg – felelte Varja –, majd egy más alkalommal. Hívjál föl! Szervusz. És letette a kagylót.

Ljovocska társasága, mint akkor a Metropolban, most itt az Ermitázs-kertben is hol megnövekedett, hol megcsappant, különböző emberek csapódtak hozzájuk, aztán eltűntek, majd megint visszajöttek. De hát ez természetes is, nem kötelező csapatban sétálgatni. Egyébként se sétálgattak, hanem ott álltak a főbejáratnál, hogy mindenkit lássanak, és hogy őket is lássa mindenki.

A társaság férfitagjai: Ljovocska, két fiú a tervezőirodából, a Nagy Volja és a Kis Volja. Egy rendkívül csinos, furcsa nevű fiatalember, Ika, aztán Willy Long, a Kominternegyik felelős dolgozójának fia, huligánképű birkózó, és végül Miron, Vagan Hrisztoforovicsnak, a híres tánctanárnak az asszisztense: jóakaratú, businessman lelkületű, göndör hajú fiú. A társaság egyetlen állandó hölgytagja a kis duci Rina volt, a csupa szeplő lányka, akinek a bőrét a szeplők úgy elborították, mintha a nap barnította volna le, és ettől roppant rokonszenvesnek látszott. A Nagy Volja azt mondta a szeplőiről, hogy ezek a nap csókjai. Rina azért született erre a világra, hogy mindig vidám legyen. Egész megjelenéséből, szeplőiből csak úgy áradt a vidámság, vörös haja lángolt, akár a sarkantyúvirág.

Más lányok csak véletlenül sodródtak a társasághoz. Ilyen véletlenül odacsapódott lány volt ma Varja is. De senki sem bánt vele úgy, mint holmi jövevénnyel. Itt senki nem udvarolt senkinek, mind egyenjogúak, fiúk és lányok, egyszerű rajzolók, mint Zoja. Mind segítenek neki, hogy bejusson Scsuszev tervezőirodájába, ahol a Moszkva szálló tervei készülnek. A fizetés ott sem kevesebb, mint azokban az intézetekben, ahol a nehézipari létesítményeket tervezik.

Ljovocska, ez a kerub arcú fiú elragadóan mosolygott, kivillant a ferde foga, sugárzóan mosolygott Rina is, akár a napsütés, valamiről fecsegtek, szemügyre vették és megvitatták a mellettük elhaladó lányokat; roppant vidáman tették, cseppet sem közönségesen, a lányok nem is haragudtak.

Ők a gazdái ennek a kertnek, ők, ezek a pénztelen fiatalok, akik még a kertbe is belépőjegy nélkül jönnek be, és innen ma még elmennek táncolni valamelyik étterembe. A göndör hajú Miron, a jóindulatú businessman eltűnt valahova, tett néhány homályos célzást, valami Kosztyát emlegetett, de senkin sem látszott semmiféle nyugtalanság, jól tudták, mindenképpen elmennek táncolni.

Varja könnyűnek és szabadnak érezte magát ebben a társaságban, jól látta, hogy tetszik a fiúknak, a hallgatag Ikának, Ljovocskának, de arról azért nem volt meggyőződve, hogy őt is magukkal viszik majd az étterembe, méghozzá Zojával együtt. Zoja

rájuk akaszkodott, hangos volt és feldobott, és mint mindig, szerettek volna megszabadulni tőle.

A bejárattól nem messze egy kis asztalka állott, mellette szakállas férfi üldögélt. Az asztalon egy halom boríték és ceruza, meg egy tábla: „D. M. Zujev-Inszárov grafológus. Jellemmeghatározás kézírásból. Ára ötven kopejka."

– Már régóta szeretném tudni, milyen a jellemem – jelentette ki hirtelen Zoja. – Van még más jelentkező is?

Rina rosszallóan felvonta a szemöldökét.

Willy Long bánatosan sóhajtott és széttárta a karját.

– Kár, hogy körhinta nincs itt, arra is felülhetnénk.

Varja megértette, milyen hibát követett el a barátnője: a társaság szemében a grafológus csak egy mutatványos.

Zoja odament az asztalhoz, és visszakiáltott Varjának:

– Varja, gyere ide!

Ha most nem megy oda hozzá, akkor talán magukkal viszik az étterembe, de ha odamegy hozzá, akkor őt is lerázzák Zojával együtt.

Mégis odament a grafológus asztalához. Belelapozott a kitett vendégkönyvbe... Makszim Gorkij, Lunacsarszkij, ismert színészek... „Zujev-Inszárovnak a leleplezett Jarontól..."

Zoja megcímzett egy borítékot, átnyújtotta a grafológusnak, majd intett Varjának.

– Címezd meg!

– Nem, nem akarom – tiltakozott Varja. Mindössze nyolc kopejkája volt villamosra. Meg aztán ugyan ki tudná meghatározni a jellemet, méghozzá egy borítékra írt címzésből? Ostobaság az egész!

De Zoja már odanyújtotta a grafológusnak a rubelt.

– Kettő lesz.

Varja megcímezte a borítékot. Visszamentek a társasághoz, senki ügyet sem vetett arra, hogy megint ott vannak, ez a dolgok rendje, bárki elmehet, majd visszajöhet.

Előkerült Miron, motyogott valamit, majd megint eltűnt.

Amikor Zoja elmerült az egyik Voljával folytatott beszélgetésben, Rina odasúgta Varjának:

– Elmegyünk a Savoyba, de Zoja nélkül.

– Hova tegyem?

Rina vállat vont, mondván, ez már a te dolgod, téged elviszünk, de őt nem, szabadulj meg tőle, ahogy tudsz. Rina sugárzó mosollyal elfordult, mintha nem is mondott volna semmit.

És a társaság kezdett elszállingózni. Nem mind együtt mentek el, hanem egyenként, roppant ügyesen és észrevétlenül, mint a bűvészek... Most már kinyithatják a szemüket, lám, nincs itt senki.

Zoja és Varja magára maradt.

– Eltűntek – suttogta Zoja, és sírva fakadt.

– Miért, azt remélted, hogy majd autón visznek haza? – kérdezte gúnyosan Varja. – Vagy esetleg gumirádlis fiákeren?

– Disznók ezek – mondta komoran Zoja –, a legnagyobb disznó pedig Rina, az a beképzelt szeplős, az a pulykatojás!

Elindultak a fasorban, összekeveredve az Ermitázs-kerti tömeggel, sűrű tömeg volt ez, mert a színházban is meg az esztrádszínpadon is, ahol Cfaszman dzsesszzenekara játszott, éppen szünetet tartottak. Megtettek két unalmas kört, amikor meglátták Ikát, ott állt ugyanazon a helyen, ahol egész este ácsorogtak.

– Lányok! – kiáltotta Ika. – Magukat keresem. Gyerünk gyorsan!

– Hová? – kérdezte Varja.

– A Savoyba. A villamosmegállóban vártuk magukat, de hát csak nem jöttek. Mindenki elment, engem meg visszaküldtek magukért.

– Nekünk senki nem szólt semmit – vitatkozott Zoja.

– Nem tudom – Ika nem akart magyarázkodni. – Valamit biztos félreértettek. Gyerünk gyorsan!

16

A társaság már egy nagy ovális asztal mellett ült. Varja és Zoja megjelenése semmiféle emóciót nem váltott ki. Ha megjöttek, hát üljenek le. Így aztán Varja nem tudott rájönni, önszántából jött-e vissza értük Ika vagy megbízásból.

Az asztal körül valami Alevtyináról beszélgettek, akit féltékenységből megölt a férje, egy buharai fickó. Rina ott volt a tárgyaláson.

– Braude, a védőügyvéd mentette meg a férjet – mesélte Rina –, óriási beszédet vágott ki, a bíróság tátott szájjal hallgatta... „A National forgóajtaja lányainkat az étterem világának fertőjébe sodorja" – Rina kezével mutatta, hogyan sodorja be a forgóajtó a fiatal lányokat az étterem világának fertőjébe.

– Megölt egy asszonyt, és ezért mindössze két évet kapott – háborgott Zoja.

– És minden bizonnyal ezt is csak feltételesen, kulturális elmaradottsága miatt.

Ljovocska kerubként mosolygott, kedvesen villant ki ferde foga.

– És ha az ember nem a főbejáraton, a forgóajtón keresztül megy be, akkor nem sodorja magával ez az élet?

– Az emberek az egész világon éttermekben és kávéházakban szórakoznak – jegyezte meg Willy Long.

A Kis Volja tenyerébe temette arcát, és felsőtestét himbálva, akár egy imádkozó muzulmán, így dünnyögött maga elé:

– Szegény Alevtyina, szerencsétlen Alevtyina, miért vágta át a nyakát ez a vad buharai, átvágta, akár egy tyúkét, átvágta, akár egy csirkéét.

– „Sült csirke, főtt csirke – énekelte a Nagy Volja –, a csirke is élni szeretne."

– Ha leszerelnék a forgóajtót, és helyébe egy egyszerű ajtót tennének, akkor megszűnne a fertő is? – kérdezte Ljovocska.

Megjelent Miron, leült az asztalhoz.

– Befejezi a partit, és rögtön jön – közölte.

– Már jön is! – jelentette az ajtóval szemben ülő Willy.

Egy zömök, széles vállú, bajszos, harminc év körüli férfi közeledett az asztalukhoz, csillogó fekete lakkcipőben, remek öltönyben, amit kissé hanyagul viselt, így jobban festett, mint a kifogástalan öltözékű Ljovocska. Könnyed, magabiztos, de mégis óvatos léptekkel haladt keresztül a termen, bólintással köszöntötte az ismerősöket, és mosollyal válaszolt üdvözlésükre. Ő volt Kosztya, a híres biliárdjátékos, akiről Miron ejtett néhány szót az Ermitázs-kertben.

A társaság üdvözölte, a férfi lassú tekintetét végighordozta az asztal mellett ülőkön, tekintete furcsa, különös, vakmerő és ugyanakkor bizalmatlan, mondván, ugyan kik ezek az emberek, akiket ő egyébként úgy ismer, akár a tenyerét. Tekintete csak az ismeretlen Varján és Zoján állapodott meg egy pillanatra.

Aztán leült Varja mellé.

– Még semmit sem rendeltetek – állapította meg.

– Rina Alevtyináról mesélt, mert hogy ott volt a tárgyaláson – felelte az udvarias Ljovocska.

Ika azonban durván kiigazította:

– Rád vártunk.

Kosztya, miután jól megnézte magának Ikát, megszólalt:

– Sajnálom Alevtyinát, nagyon kedves lány volt. Pedig figyelmeztettem, ne kezdjen azzal a buharaival, de nem hallgatott rám.

Lassan beszélt, érthetően, kicsit elhúzva a száját, és egy cseppet elnyújtva a szavakat, ahogy Oroszország déli részén beszélnek. Szeme sötétbarna, haja világos, meleg aranyszínű.

Varjához fordult.

– Lányok, bizonyára megéheztek.

– Én nem akarok enni – affektált Zoja.

– De én igen – jelentette ki Rina. – Szörnyen éhes vagyok, rögtön mindent felfalok.

– Nem ártana valamit harapni – állapította meg Ika.

Szemmel láthatólag egyedül csak ő nem függött Kosztyától.

Odalépett hozzájuk a pincér.

– Egyelőre hozzál cigarettát – rendelkezett Kosztya.

– Hercegovina Flort?

– Igen.

Szándékosan beszélt és csinált mindent ilyen lassan. Mindenki türelmetlenül várja az ételt, ő nagyon jól tudja, de nem siet.

Körmével felnyitotta a cigarettásdobozt, az asztalra dobta, gyújtsatok rá. Csak Varját kérdezte meg:

– Dohányzik?

Varja érezte a hangjából, hogy visszautasítást vár, feltehetően nem szeretné, ha dohányozna, mégis elvett egy cigarettát.

– Azt gondoltam, nem dohányzik.

– Micsoda csalódás! – nevetett Varja, mint egy kegyetlen, kacér nő.

Kosztya elfordította róla lassú tekintetét, és változatlanul elnyújtva a szavakat, megkérdezte:

– Tehát mit eszünk, mit iszunk?

Ljovocska olvasni kezdte az étlapot. Kosztya félbeszakította:

– Hozzál aszpikos salátát – körülnézett és megszámlálta az asztal körül ülőket –, két üveg vodkát és egy üveg bort. Vöröset vagy rosét?

– Jobb a vörös – mondta Rina.

Kosztya Varjához fordult:

– Maga szerint?

– Nekem mindegy.

– Tehát legyen két üveg vodka és egy vörösbor. Utána roston sült pontyot kérünk.

– Hű! – nyögte elégedetten Willy Long.

– Kosztya, ne játszd a Krőzust! – kérte Miron.

– Vendégeim vagytok – felelte Kosztya.

– Születésnapja van? – kérdezte komolyan Varja.

– Igen. A születésnapom. Bizonyos értelemben.

Ez az ember rögtön a tárgyra tér. Nem fog arról beszélni, hogy milyen a szeme vágása. De Varja helyre tudja tenni, ha szükség lesz rá. Egyelőre nem kell, még csak teszi-veszi magát.

Megjelent egy kiérdemesült bandita képű alak, odahajolt Kosztyához, és valamit a fülébe súgott.

– Nem – felelte Kosztya –, mára befejeztem.

Az alak eltűnt, szinte szétfoszlott a levegőben.

Varja számára teljesen váratlanul és a többiek számára teljesen észrevétlenül Kosztya elvette a lány öléből a táskáját, egy csomó pénzt tett bele, és halkan odasúgta neki:

– Hogy ma már ne játsszam többet.

Varja zavarba jött. Ha a férfi mégis játszani akar, akkor elveszi a pénzt, ha meg nem akar, akkor nyugodtan ott tarthatja a zsebében. Primitív jampecfogás: bizalmat mutat, a cinkosává teszi. A tolvajok is bizonyára így adják át pénzüket megőrzésre prostituált szeretőjüknek. Mégis kínos lenne mindenki szeme láttára visszaadni, olyan észrevétlenül pedig, ahogyan a férfi tette, Varja nem tudja. A pénz a táskájában maradt. Varja dühös volt.

A pincér letette az asztalra a bort és az előételt. Kosztya úgy figyelte a pincér ténykedését, mint egy házigazda, aki szereti a jól megrakott asztalt. A Metropolban és az Ermitázs-kertben a társaság állandóan változott, egyesek eltávoztak, mások odajöttek, az egész olyan zűrzavaros ténfergés volt. De itt mindenki fegyelmezetten ült. És Varja rájött, hogy ez a társaság nem véletlenül verődött össze, mint ahogy ezt eleinte hitte, hanem Kosztya köré csoportosult, ez az ő társasága. Csak Miron engedte meg magának, hogy elmenjen az asztaltól, valamiféle üzleti ügyben, és Ika demonstrálta függetlenségét azzal, hogy átült a szomszédos asztalhoz.

A fehér kötényes, magas fehér sapkát viselő szakács odahozott egy hálót, amelynek alján eleven hal vergődött.

– Milyen hal ez? – kérdezte Varjától Kosztya, és figyelmeztetőleg magasra emelte az ujját, nehogy valaki más feleljen helyette.

– Miután pontyot rendelt – felelte Varja –, feltehetően ponty.

– No de miféle ponty? Közönséges vagy tükörponty?

– Nem tudom.

– Ez tükörponty – magyarázta Kosztya. – A háta magas, keskeny, látja? És a pikkelye is nagy. A közönséges pontynak széles a háta és apró a pikkelye. Világos?

– Világos. Köszönöm. Most már elmehetek a haltudományi egyetemre.

Kosztya bólintott a szakácsnak, és az elvitte a halat.

– Maga horgász? – kérdezte Varja.

– Nem horgász, hanem kercsi halász vagyok. Az apám is halász, a nagyapám is az, kisfiú koromban magam is kijártam a tengerre.

– Mióta lett a ponty tengeri hal? – kérdezte Ika, visszatérve az asztalukhoz.

– Nem pontyért jártam ki a tengerre – Kosztya elhúzta a száját, és dühös pillantást vetett Ikára. – Koncérért mentem. Tudod, mi a különbség a koncér és a vobla között? Nem tudod? Na, megjöttek a zenészek, menj táncolni, majd később elmagyarázom neked.

Varja elment táncolni Ljovocskával, Ikával és Willyvel. Kosztya nem táncolt, mert nem tudott. Varja most nem érezte fogyatékosságnak, sőt a szemében ez jótékonyan megkülönböztette Kosztyát a többiektől. Kosztya egyedül ült az asztalnál, és csak azért emelte fel néha a fejét, hogy ránézzen, hogy rámosolyogjon. És Varja megsajnálta: az ő számlájára mulatnak, de egyedül hagyják, a tánc fontosabb nekik a barátjuknál.

Amikor a következő táncra mindenki felállt, Kosztya megfogta Varja kezét.

– Maradjon itt velem!

Varja ottmaradt.

– Dolgozik vagy még tanul?

– Befejeztem az iskolát, és most megyek dolgozni.

– Hova?

– Egy tervezőirodába, mert az iskolában műszaki rajzot is tanultam.

– No és nem akar tovább tanulni?

– Egyelőre nem.

– Miért nem?

– Mert kevés az ösztöndíj. Kielégíti a válaszom? Egyébként is, ennek a beszélgetésnek semmi értelme. Maga is tervező?

– Tervező? – A férfi elmosolyodott. – Nem, nekem egészen más szakmám van.

– A biliárd?

A férfi megérezte a hangjából kicsendülő iróniát, súlyos pillantást vetett rá, szemében harag villant, ám nyomban ki is aludt.

– A biliárd nem szakma – mondta lassan. – Mint ahogy azt egy igen művelt ember mondotta: a biliárd művészet.

– Én meg azt gondoltam, hogy a biliárd játék – jelentette ki Varja. Szerette volna feldühíteni a férfit, hogy ne hordja olyan magasan az orrát.

– Az én szakmám az orvosi elektromos berendezések – közölte Kosztya komolyan. – Infra, sollux, kvarclámpa, fogászati fúrógép. Szereti a fúrógépet?

– Gyűlölöm.

– Én is. De javítom őket.

Minden bizonnyal úgy találta, hogy már eleget beszélt magáról, és megkérdezte:

– Régóta ismeri Rinát?

Azt akarta tisztázni, hogyan került Varja a társaságába.

– Nem, csak ma ismerkedtünk meg. Együtt dolgozik Zojával, én pedig egy házban lakom Zojával.

– Egy házban? – csodálkozott a férfi. – És hol?

– Az Arbaton.

– Az Arbaton? – A férfi megint csodálkozott. – A papával és a mamával?

– Nincs se papám, se mamám, már régen meghaltak. A nővéremmel élek együtt.

Kosztya hitetlenkedve nézett rá. Az ilyen étterembe járogató fiatal lányok igyekszenek magukat vagy igen sikeresnek, vagy különösen szerencsétlennek feltüntetni, mindegyik azt szeretné, ha érdekesnek találnák a *sorsát*. Hogy tizenhét esztendős korában teljesen árva legyen valaki: ez is *sors*.

De előtte nem egy étterembe járogató fiatal lány ült.

– Az enyémek mind élnek – mesélte Kosztya –, apám, anyám, négy fivérem, három nővérem, nagyapám, nagyanyám, lám, mekkora a rokonság.

– Mind Kercsben laknak?

– Nem. Elköltöztek onnan – válaszolta kitérően Kosztya. – De itt Moszkvában nincs senkim. És semmim. Még egy lakásom sincs.

– Hát akkor hol lakik?

– Albérletben, kint Szokolnyikiban.

Varja elcsodálkozott.

– Annyi barátja van, egyik se tud szerezni magának egy szobát valahol a központban?

Az az ötlete támadt, hogy beszerzi a férfit Szofja Alekszandrovnához, mert a lakója hamarosan elköltözik. Természetesen, mielőtt Szofja Alekszandrovnával beszélne, nem érdemes semmit se ígérnie Kosztyának, mégis hatalmába kerítette a vágy, hogy a férfi hálátlan barátai fölé kerekedjen.

– Semmi biztosat nem ígérhetek, de megkérdezek egy asszonyt a házunkban. Van egy szabad szobája, talán kiadná magának.

A férfi megint hitetlenkedve fürkészte Varját.

De nem. Ez a lány komolyan beszél.

– Nagyszerű lenne – lelkesedett Kosztya. – Egyszerűen remek lenne. Telefonja van ennek az asszonynak?

– Előbb nekem kell beszélnem vele.

A férfi elnevette magát.

– Félreértett, nem akarom én felhívni. A telefon a munkámhoz szükséges.

– Van telefonja.

Nem kellett volna szóba hoznia a szobát. Lehet, hogy semmi se lesz belőle.

– Hogyan lett magából, a halászból elektromos szakember?

– Halász... Ott éltem a tengerparton, attól lettem halász.

– Én még soha nem láttam a tengert – közölte Varja.

A férfi elámult:

– Sohasem látta a tengert?

– Csak moziban.

A férfi most egyenest a szemébe nézett.

– És szeretné látni?

– De mennyire!

A zene elhallgatott. Mindenki visszajött az asztalhoz.

Kosztya hátradőlt a széken, és felemelte a poharát.

– Azt javaslom, igyunk az új ismerőseinkre: Varjára és Zojára.

– Hurrá! – kiáltotta a Kis Volja csúfondárosan.

A pohárköszöntő valóban nem illett sem ehhez a társasághoz, sem ehhez az időponthoz, már ittak is, ettek is, az asztalon nagy összevisszaság volt, különféle emberek jöttek oda hozzájuk, leültek melléjük, beszélgettek.

Kosztya mellett egyszer csak megjelent egy professzoros képű, szemüveges fiatalember, bankjegyet szorongatott a markában. Varja a színéből látta, hogy egy tízrubeles. A férfi megkérdezte:

– Páros vagy páratlan?

– Nem játszom – tiltakozott Kosztya.

Aztán meggondolta magát.

– Várj csak!... Varja, kívánjon gyorsan valamit! Kívánt már?

– Igen – felelte Varja, bár nem gondolt semmire.

– Akkor most mondja: páros vagy páratlan?

– Páros.

– Páros? – kérdezte vissza a fiatalember.

– Páros – erősítette meg Kosztya.

A fiatalember az asztalra tette a tízrubeles bankjegyet. Ugyan mit látnak ezek rajta? Kosztya elmosolyodott, elvette a tízrubelest, és közölte Varjával:

– Én nyertem a pénzt, magának meg teljesül a kívánsága. Mire gondolt?

Varja gyorsan rávágta, ami először az eszébe jutott.

– Hogy felvesznek-e a munkába.

– Ezt igazán nem kellett volna kívánnia, enélkül is felveszik.

A férfi csalódott volt.

– Mi ez a játék? – kérdezte Varja.

Kosztya kisimította a tízrubelest, és rámutatott a bankjegy számára: 341672.

– Ez itt hat szám, maga a párost választotta: négy, hat, kettő, az összesen tizenkettő. Neki maradtak a páratlanok: három, egy, hét, összesen tizenegy. Magáé a több, tehát nyert, a tízes is a magáé. Ha övé lenne a magasabb végösszeg, akkor mi tehettünk volna ki egy tízest, érti?

Varja felnevetett.

– Nem valami magas matematika.

– Éppen az a jó benne: kinyitod a tenyered, rögtön látod, nyertél vagy vesztettél – magyarázta a férfi gyermekes örömmel.

– És hogy hívják ezt a bonyolult játékot?

– Lehúzásnak. Nem chemin de fer*, hanem egyszerűen csak lehúzás.

– Lehúzás Savoy módra – jelentette ki Varja.

Kosztya nagyot nevetett.

– Halljátok? Hallod, Ljova? Lehúzás Savoy módra!

– Mire gondolt, Savoyra vagy Savoyára? – Ika félmosollyal adta tudtára, hogy rajtuk kívül senki nem tudja, mi a különbség a Savoy étterem és Savoya között, de legkevésbé Kosztya.

– A Savoy étteremre gondoltam – felelte ingerülten Varja, bosszantotta, hogy Ika gúnyt űz Kosztyából.

– Hát persze, hogy a Savoy étteremre gondolt – kapott a szón Kosztya.

Eleven észjárásával rögtön felfogta a különbséget, bár fogalma sem volt arról, mi lehet az a Savoya. Nem dőlt hátra, karját Varja székének hátára fektette, a lányhoz azonban nem ért hozzá.

Primitív módszerekkel akarja meghódítani, kitartó és arcátlan, de nem veszti el a fejét. Varja átlát rajta. Mégsem akarta megbántani, hiszen ó is, éppúgy, mint a többiek, Kosztya számlájára élvezi itt az élet örömeit. És tetszett is neki a férfi, nemcsak nagyvonalú, hanem jó és őszinte is.

Újból megszólalt a zene, mind elindultak táncolni, de Kosztya megint visszatartotta Varját.

– Maga valóban nem látta még a tengert?

– Mondtam már, hogy nem.

A férfi egyenest Varja szemébe nézve, lassan ezt mondta:

– Vonattal megyünk Szevasztopolig, onnan autóbusszal a déli parton Jaltáig. Holnap indulunk, amíg még van pénzünk – fejével a lány táskája felé intett. – A vonat nappal indul, csak a legszükségesebbet hozd magaddal, fürdőruhákat, szarafánt, bár ezt ott is megvehetjük.

Varja csodálkozva nézett rá, hogy mer ilyen ajánlatot tenni neki? Okot adott rá? Ugyan mivel?

– Nincs kivel eltöltenie az évi rendes szabadságát? – kérdezte aztán, minden megvetését és iróniáját ezekbe a szavakba sűrítve.

A férfi gőgösen felvetette a fejét, és jól érthetően, határozott hangon kijelentette:

– Nekem nincs évi rendes szabadságom, én magam szabadságolom magam, nem függök senkitől.

Varja most hirtelen rájött, mi vonzza úgy őt ebben az emberben: a függetlensége – és most fölajánlja neki is, hogy megosztja vele ezt a függetlenséget. Jól tudta, mire kötelezi, ha igent mond. De *ettől* nem félt, *ennek* előbb vagy utóbb meg kell történnie. Mástól félt. A férfi szerencsejátékos, most nyert, ezért aztán el akarja mulatni a pénzt egy új fiatal lánnyal.

---

* Egyfajta, kártyával űzött szerencsejáték (tkp. vasút).

A férfi értésére akarta adni, hogy nem csak ezt az utat kínálja fel neki, ezért hozzátette:

– A többit megvesszük, ha visszajöttünk.

Varja hallgatott, töprengett, aztán így szólt.

– Hogy mehetnék el magával, hiszen egyáltalán nem is ismerem?

– Majd most megismersz.

– Miért tegez engem, ha jól emlékszem, még nem ittunk pertut.

A férfi a borosüveg után nyúlt.

– Most megihatjuk.

Varja eltolta Kosztya kezét és bár tudta, hogy banálisan hangzik, de más nem jutott az eszébe, ezért azt kérdezte:

– Minek néz maga engem?

– Annak, ami vagy. Egy elbűvölő, tiszta fiatal lánynak – mondta a férfi őszintén, és a lány kezére tette a tenyerét.

Varja nem húzta el a kezét. A férfi nem szorongatta, nem morzsolgatta az ujjait, mint ahogy a félénk kisfiúk szokták, egyszerűen csak gyengéden rátette a kezét a kezére, és ez jólesett Varjának. És azt is látta, hogy a férfit is örömmel tölti el, hogy csak úgy rajta tarthatja kezét az ő kezén.

A férfi nyugodt és leereszkedő tekintettel nézett végig a zajos termen, egy független, erős férfi, akinek pénze van, ott ül egy lány mellett, és ő az egyetlen, akiben bízik itt ez a férfi, az egyetlen, akit itt elfogad. S bár nincsenek a földön hősök, ez mégsem fog majd vigyázzban állni elöljáróján csüggő tekintettel, és nem fogja majd örök kíséretében cipelni a bőröndjét a vasút peronján...

A férfi nem nézett Varjára.

– Melletted talán belőlem is ember válik – mondta elgondolkodva.

Elkomorult, el is fordult a lánytól.

– Rendben van – szólalt meg Varja –, elmegyek magával.

17

Szasa magára vette a vontató hámot, és elcsodálkozott rajta, hogy milyen könnyedén halad ár ellen a nagy, megrakott csónak. Az orrán magasodó póznához erősített vontatókötélen a csónak bekerült a sodrásba, könnyen haladt előre a parttal párhuzamosan, a *habzásban* – így nevezte Nyil Lavrentyjevics, a postás a víz fodrát.

A folyót evezve szelték át. Szasa és Borisz beült az evezőpadra, a villákba helyezték az evezőket, és teljes erővel nekiveselkedtek; itt nagyon erős a víz sodra. De még ahol a legjobban fölkavarták a vizet, ott is jól látszottak a meder alját takaró különböző színű kavicsok, olyan tiszta és áttetsző volt a víz. Csak a színe változott az időjárástól függően, hol acélszürkére, hol mélykékre, hol zöldeskékre.

– Jól futunk – tréfálkozott Nyil Lavrentyjevics –, fiatalok a csikók.

Nyil Lavrentyjevics, ez a mozgékony, eleven arcú, szorgos parasztember valamikor aranyat mosott a Lénán, partizánként harcolt Kolcsak ellen, most kolhoztag. A parti-

zánságról homályosan mesél, bizonyára lódít, mások szavát ismétli, de az aranymosásról igazat szól. Az a szokás járta az angaraiaknál, hogy a fiatal legények lementek az aranylelőhelyekre. Ha aztán aranygyűrűvel az ujjukon tértek vissza, azt jelentette, hogy találtak aranyat, tehát megnősülhetnek! Így tett Nyil Lavrentyjevics is; megjárta az aranylelőhelyet, hazajött, megnősült, kis gazdaságában hat tehenet tart. Ezen a vidéken akinek tíz tehene van, az sem számít kuláknak, ő annál is kevésbé, mert nem tartott béreseket, szeparátora sem volt, és a tunguz vadászokkal sem kereskedett. Ősszel kiment az erdőre, télen megszerzett hat-hétszáz prémet; nagyon értett a mókusvadászathoz. Mostanság a mókusok feljebb húzódtak északra, meg a coboly is sok kárt tett bennük, a kolhoz pedig egyre több munkát követel. Ezelőtt csak szénakaszáláshoz kellett a férfiembernek suhogtatnia a hosszú nyelű kaszát, minden más ház körüli munkát az asszonyok végeztek. De most már férfi és nő egyformán kolhoztag.

Így, Nyil Lavrentyjevics fecsegését hallgatva haladtak a parton, a fölébük magasodó sziklák mellett, a kőomladékokon vagy gázlókon, ott, ahol a sziklák egészen a partig leértek. Nappal magasan állt fejük fölött a nap, szinte égetett, estére azonban eltűnt az erdő mögött, és ilyenkor lilás tajgai fények hullottak a partra.

Néha feltűnik egy-egy magányos halászcsónak, meglátnak a partnál néhány faúszót, halcsapda vagy *varsa* lehet itt, előúszik a távolban egy deszkából ácsolt tutaj, lovat szállítanak rajta, aztán megint nem látni se embert, se vadat, se madarat. Sustorogtak a kis csorgók a sekély vizű folyószakaszokon, akár a tajga az erős szélben, a víz átcsapott a kőgörgetegeken, kiálló sziklatömbökön, habot vetett az örvényeknél, felfröccsenő cseppjei csillogtak a napsütésben. A csorgóknál mind nekiveselkedtek a vontatókötélnek, Nyil Lavrentyjevics pedig állva, a kormányevezővel irányította a csónakot. A felesége, egy hatalmas kendőbe burkolódzott, betegesnek látszó, szótlan asszony is befogta magát melléjük a hámba.

Borisznak sebes lett a válla, lábát összeverte a part menti köveken, és komoran jegyezte meg:

– Vologya Kvacsadze nem húzná a csónakot, vitetné magát.

– Hámba fogva, de őrkíséret nélkül – felelte rá Szasa.

Goltyavino faluban helybéli száműzöttek várták a parton a csónakot: egy ősz öregasszony, valamikor híres eszer, egy apró termetű, ősz hajú, vidám, jóságos arcú férfi, hajdani anarchista, valamint egy elbűvölően szép fiatal lány, Frida. Az öregasszonyt Marija Fjodorovnának, az öregembert Anatolij Georgijevicsnek hívták.

Két hónapja nem jött ide posta, így aztán Nyil Lavrentyjevics mindenkinek egy-egy csomag levelet, újságot és folyóiratot nyújtott át, Fridának még egy csomagot is.

– Harmadik napja várakozunk itt magára – közölte vidáman Anatolij Georgijevics –, reggeltől estig.

– Az elosztó tartott fel bennünket, Natolij Jegorics – magyarázta Nyil Lavrentyjevics. – Innét még átmegyünk Dvorecba.

Ez a hír élénk vitát váltott ki: ha Dvorec faluban megnyílik egy postafiók, akkor a téli postát hamarabb fogják megkapni a tajseti úton keresztül. Másrészt egy új

postafiók megnyitása esetleg adminisztratív változások előjele is lehet. Megeshet, hogy Dvorec lesz az új körzeti központ. Ami új főnökséget jelent, új seprőt, és ez a seprő közelebb lesz hozzájuk.

– Fogják a holmijukat – rendelkezett Marija Fjodorovna –, keresünk maguknak szállást.

– Köszönöm – felelte Szasa –, de Nyil Lavrentyjevics már elvisz bennünket.

– Jefroszinyja Andrianovnához?

– Hozzá – erősítette meg Nyil Lavrentyjevics, miközben kirángatta a csónakból a postazsákot.

– Nagyszerű. Akkor majd este találkozunk, Frida elmegy magukért. Jó lesz, Frida?

Frida levelet olvasott.

– Frida, ébredjen fel!

– Igen, igen – a fiatal lány visszatette a levelet a borítékba, és Marija Fjodorovnára emelte óriási kék szemét. Fekete loknijai keskeny derekára simuló, öreg kabátkájára hullottak.

– Elmegy értük – ismételte Marija Fjodorovna –, és elüldögélünk egy kicsit Anatolij Georgijevicsnél.

– Igen, nálam, nálam – Anatolij Georgijevics egy folyóiratot lapozgatott.

– Otthon mindent elolvashatnak – szólt parancsolóan Marija Fjodorovna –, most induljunk!

Borisz fölemelte Frida csomagját.

– Ott a saját holmija – tiltakozott Frida.

– Ez is valami?

Borisz daliás mozdulattal vállára dobta a csomagot, és kezébe vette a saját bőröndjét. Fáradtságának már nyoma sem maradt.

– A bőröndöt egyelőre hagyja itt, majd visszajön érte, akkor elviszi – tanácsolta Marija Fjodorovna.

Szasa segített Nyil Lavrentyjevicsnek kirakodni a csónakból, közben visszatért Borisz, és mindent behordtak a meredek part fölött álló házba.

Míg a háziasszony a halat tisztította és a vacsorát készítette, Szasa és Borisz kiment az utcára.

– Nos? – Borisz kérdően nézett Szasára.

Szasa úgy tett, mint aki nem érti a kérdést.

– Kellemes, kedves, vendégszerető népek.

– Hát igen – kapott a szón türelmetlenül Borisz. – Ezek nem hasonlítanak a csunaiakra, Vologya cimboráira, ezek igazi értelmiségiek, nem számít nekik, kiben hiszel, csak az számít, hogy éppen olyan száműzött vagy, mint ők. Emberek!... De mit szól Fridához?

– Szép lány.

– Az nem kifejezés! – kiáltotta Borisz. – Szulamit! Eszter! Énekek éneke! Ezért érdemes volt átvészelni évezredeket, száműzetést, bolyongást, pogromokat.

– Nem is tudtam, hogy ilyen nagy nacionalista – nevette el magát Szasa

– Ha orosz lányról van szó, nem vagyok nacionalista, ha zsidó lányról, akkor igen.

A típusra, a fajtára gondolok. A feleségem szintén zsidó családból származott, de én ennek a Fridának még a kisujját sem adnám érte. Micsoda tartás! Micsoda méltóság! Ez em-ber! Feleség, anya, a ház asszonya.

– Megszólalt a zsidó férfi.

– Igen, no és aztán?

– Magát is elítélték meghatározott időre, és őt is elítélték. Magának a kezsmai körzetet, neki a bogucsanit jelölték ki.

– Mit számít az! Ha összeházasodunk, akkor egy helyre helyeznek bennünket!

Szasa elámult Borisz fantáziálásán, de csak ennyit jegyzett meg:

– Az is lehet, hogy férjnél van.

– Az bizony rossz lenne.

A tányérokon hal, tejföl, áfonyalekvár. Nyil Lavrentyjevics meg a felesége az asztalra köpi a szálkákat. Szasa már megszokta a dolgot.

A jó húsban levő, értelmes háziasszony a fiára panaszkodik: nem akar a kolhozban dolgozni, a *vernyuválók* elcsábítják őket Oroszország belsejébe, építkezésekre.

– Mind gazember – jegyezte meg Nyil Lavrentyjevics a verbuválókról –, mindenbe belekötnek, csak gyünnek-mennek a világban.

A háziasszony cigánygyerek külsejű fia kíváncsian nézegette Szasát és Boriszt, némán hallgatta anyja szemrehányásait. A szintén cigányforma gazda a lócán ült és dohányzott. Borisz az ajtót figyelte, Fridát várta. Az asszony tovább panaszkodott a fiára:

– A minap is kénes gyújtót találtam nála, a zsebe csupa lyuk, odadugja a cigarettát, kiégeti a zsebét. Ugyan mán mi nem jó itt neki? Nem nagyon hajtjuk munkára, mindent mi csinálunk az emberrel. Még a madarak se csiripelnek, mikor már kint vagyunk a mezőn. Ezt követeli a vezetőség, nem hívhatjuk ki a haragjukat.

A fiú hallgatott, egyre csak Szasára és Boriszra sandított. A gazda se szólt, lelke mélyén ő is csavargó. A gazdaasszony csak tovább panaszkodott: elmegy a fiú, rossz társaságba keveredik, és börtönbe jut.

Belépett Frida, köszönt, leült a lócára, nem zavarta a beszélgetést. Csizmát viselt, kopott, régi kabátot, fején és nyakán átkötött nagykendőt. Nem bontotta ki a kendőt, úgy ült ott, várta, mikor fejezik be a fiúk a vacsorát.

Borisz felkelt, türelmetlenül nézett Szasára, hogy az is igyekezzék.

Az egyik sarokban a polcon ikon állt, a másikban kis szekrénykén tükör meg varródoboz, mellette tiszta, hímzett törülköző, az ablakpárkányon kövek, ásványminták, kis dobozokban különböző magok, apró cserepekben palánták sorakoztak.

– A mi Anatolij Georgijevicsünk agronómus, geológus, mineralógus, paleontológus meg nem is tudom, mi még – Marija Fjodorovna gunyorosan mosolygott. – Azt reméli, hogy majd értékelik.

– A vidéket értékeljék – felelte rá Anatolij Georgijevics –, ilyen gazdagság, mint itt, az Angaránál, sehol sincsen. Szén, ércek, olaj, erdők, prémek és kimeríthetetlen víztartalék.

Vékony ujjaival különféle köveket, ezüstösen csillogó erekkel hálózott kőzetdarabkákat rakosgatott, boldoggá tette véletlenül odakerült hallgatóinak figyelme; talán csak egy esztendő múlva vetődhetnek újra látogatók erre, vagy az is lehet, hogy sohasem.

– Még a februári forradalom előtt jártam itt az Angaránál száműzöttként – folytatta Anatolij Georgijevics –, és lám, most megint itt vagyok. Akkoriban megjelenhettek a vidékről írott cikkeim, most gondolni se merek ilyesmire. Mégis reménykedem, hogy feljegyzéseimnek még hasznát veszik.

– A keleten létesített második kohászati központ fejlesztésével – szólalt meg Borisz Frida felé pillantva – rendkívül fontossá válik a természeti kincsek feltárása. A Kuznyecki-medence után itt fognak bányákat üzemeltetni. Ez csak idő kérdése.

Olyan nyomatékkal jelentette ki ezt, mint egy ipari vezető, aki a lelkes helybélieket kívánja ösztönözni. Szegény Borisz! Fontos embernek szeretne látszani Frida szemében, pedig az ő fontossága egész másban rejlik.

Marija Fjodorovna gúnyosan bólogatott.

– Magának is ez kell: iparosítás, ötéves terv... Megfosztották a szabadságától, s lám, ezen gondolkodik. Azon elmélkedik, mi lesz ezen a tájon ötven esztendő múlva, ugyan milyen lesz akkor Szibéria... Inkább arra gondoljon, mivé lesz ez alatt az ötven év alatt az az ember, akit megfosztottak attól a jogától, hogy jó és könyörületes legyen.

– A nyilvánvaló tényeket mégsem lehet tagadni – jegyezte meg Anatolij Georgijevics –, Oroszországban ipari forradalom megy végbe.

Ez a kopaszodó, ősz öregember egészen más volt, mint ahogy Szasa az anarchistákat elképzelte.

– Hát akkor meg miért ül itt? – kiáltott fel Marija Fjodorovna. – Tagadja meg az elveit! Rögtön akadémikus lesz magából!

– Nem – tiltakozott Anatolij Georgijevics –, csak hadd tudják: léteznek még másként gondolkodók, mert másként gondolkodás nélkül nincs gondolat sem. De dolgozni kell, az ember nem lehet meg munka nélkül – a palántákra mutatott –, megpróbálkozom paradicsom- meg dinnyetermesztéssel.

– Ez a paradicsom fogja bajba keverni – jegyezte meg Marija Fjodorovna –, egyre csak ágál a paradicsomért, hogy azt termesszenek, pedig a kolhozparasztoknak a gabonaproblémát kell megoldaniuk. Közép-Oroszországban nem oldották meg, ezért eszükbe jutott, hogy majd itt, az Angaránál megoldják, ahol sohasem foglalkoztak gabonatermesztéssel.

Az asszony nagyot sóhajtott.

– Ezelőtt még egészen elviselhető volt a helyzet. A száműzöttek a parasztoknál dolgoztak, vagy abból éltek, amit otthonról küldtek nekik, nem nagyon érdekeltek senkit. De most megalakultak a kolhozok, megjelentek a vezetők, különböző megbízottak járnak ide, minden ismeretlen szót agitációnak vesznek, bármi történik is a kolhozban, rögtön keresik és már meg is találták a bűnöst; itt vannak a száműzöttek, az ellenforradalmárok, ők hatnak így a helybéli lakosokra, olyannyira, hogy a krumpli se terem meg, halat se fognak elegendőt, a tehenek nem borjaznak, nem tejelnek.

Fridát például baptistának tartják. Az egyik vezető azt is mondta neki: hagyjon fel a baptista agitációjával! Így mondta?

– Így – mosolygott Frida.

– Csak egyet értek el – folytatta Marija Fjodorovna gunyoros mosollyal –, a parasztember már nem fog harcolni. Ugyan miért harcolna? Korábban attól tartott, visszajön a földesúr, és elveszi tőle a földet. De most így is, úgy is elvették tőle a földet, ugyan miért harcolna?

– Ez vitatható kérdés – szólalt meg Szasa. – A nép, a nemzet számára mindig lesznek olyan értékek, amiért harcolni fog.

– Miért, maga elmenne harcolni? – kérdezte Marija Fjodorovna.

– Természetesen.

– És ugyan miért fog harcolni?

– Oroszországért, a szovjethatalomért.

– De hát magát éppen ez a szovjethatalom száműzte ide, Szibériába.

– Sajnos, ez így igaz – ismerte el Szasa. – De erről nem a szovjethatalom tehet, hanem azok, akik lelkiismeretlenül élnek e hatalommal.

– Hány éves maga? – kérdezte Anatolij Georgijevics.

– Huszonkettő.

– Milyen fiatal – mosolygott az öregember –, még minden maga előtt van.

– Ugyan mi? – kérdezte komoran Marija Fjodorovna. – Mennyi időre ítélték?

– Három évre. És magát?

– Az én időmet nem határozták meg – felelte hűvösen az asszony.

– Hogy lehetséges ez?

– Hát így. Huszonkettőben kezdtem száműzetéssel. A Szoloveckij-szigetek politikai elkülönítője, majd megint száműzetés, s most megint csak a Szoloveckij-szigetek vagy a politikai elkülönítő áll előttem. Azt beszélik, hogy most velünk, ellenforradalmárokkal fogják meghódítani északot. És magukra is ez vár. Ha már erre a keringési pályára kerültek, erről nem lehet lekerülni. Ez legfeljebb csak Fridának sikerülhet, ha elengedik Palesztinába.

– Palesztinába készül? – ámuldozott Szasa.

– Oda.

– És mit csinál ott?

– Dolgozni fogok – felelte Frida –, földet művelni, kapálni.

– Ért hozzá?

– Egy kicsit.

Szasa elvörösödött. Kérdése valahogy rosszindulatúan csengett. „Ért hozzá?" Pedig ez az asszony itt is földet művel, kapál, ebből él.

Hogy tapintatlanságát feledtesse, szelíden megkérdezte:

– Miért, talán rossz magának Oroszországban?

– Nem akarom, hogy bárki lezsidózzon.

Nagyon nyugodtan mondta ezt, de azzal a megszállott makacssággal, amit Szasa csak az eszméikben fanatikusan hívő embereknél látott. Borisznak semmi esélye, hacsak nem osztja majd ő is Frida nézeteit.

Marija Fjodorovna és Anatolij Georgijevics annak a rövid, forradalom utáni korszaknak a maradványai, amikor a másként gondolkodást törvényszerű jelenségként fogadták el. Most azonban már nem tartják természetes dolognak. A baulinok, sztolperek, gyjakovok mélyen meg vannak győződve arról, hogy joguk van ítéletet ülni öreg, tehetetlen emberek fölött, akik veszik a bátorságot ahhoz, hogy másként gondolkozzanak, mint ők.

– Egy kérésem lenne magához – szólalt meg Marija Fjodorovna –, keresse meg Kezsmában Jelizaveta Petrovna Szamszonovát, ugyanilyen öregasszony, mint én, és adja át neki ezt.

És egy borítékot nyújtott oda Szasának.

El kell-e vennie? Mi lehet benne? Miért nem küldi postán?

Szasa riadt tétovasága nem kerülte el Marija Fjodorovna figyelmét. Kinyitotta a borítékot, pénz volt benne.

– Ez itt húsz rubel, adja át neki, és mondja meg, hogy még élek.

Szasa megint elvörösödött.

– Rendben van, átadom.

Újból fölfelé haladtak a folyón, át a csorgókon. Parttól partig eveztek. Meleg volt, de Nyil Lavrentyjevics felesége, ahogy korábban, most is kendőbe burkolózva ült a csónak farában, és a férje se vetette le magáról vitorlavászon esőkabátját.

Távoli morajlás ütötte meg a fülüket.

– Jön a Mura zuhataga – magyarázta gondterhelten Nyil Lavrentyjevics.

Mind gyakrabban kerültek útjukba nagy, víz alatti szirtek, a víz sodra felgyorsult, a moraj egyre erősödött. Egybefüggő zúgásba ment át, és végül már szinte őrjöngve zengett. Előttük a folyóra hatalmas fehér felhő ült, a vízből csupasz sziklák emelkedtek ki, a meg-megtörő hullámok magas tajtékot fröcsköltek, a víz úgy dörgött, mint több száz tüzérségi löveg. A bal parton féktelen üvöltéssel tört elő a sziklás szorosból a Mura folyó. Ott, ahol az Angarába ömlött, gránitfogazatú, hatalmas szikla magasodott.

A csónakot kihúzták a partra, kirakták a holmikat, elhordtak mindent a zuhogón túlra, aztán visszatértek, és átvontatták oda a csónakot is.

Borisz már nem fáradtságra panaszkodott, inkább arra, hogy lassan haladnak, szeretett volna mielőbb Kezsmába érni, hogy letelepüljön, és intézhesse Frida átirányítását. Afelől, hogy összeházasodnak, semmi kétsége nem volt.

– Nincs se vőlegénye, se férje. Csak anyja van valahol Csernyigov környékén. Milyen élet ez neki így egyedül? Ott fogunk élni Kezsmában, dolgozni nem engedem, csak törődjön az otthonunkkal, majd lesznek gyerekeink, hiszen itt is növekednek gyerekek. S ha a büntetési időnk lejár, elutazunk innen. Képzelje el őt Moszkvában, a színházban, estélyi ruhában. Egy jó asszonyért érdemes megjárni az Angarát. A száműzetés csak három év, a feleség egy egész életre társ.

– De Frida Palesztinába készül.

– Ostobaság! Majd elmúlik! Még nem érezte magát igazán nőnek. Ha majd családja, otthona, gyerekei lesznek, semmi sem marad az ő Palesztinájából.

Szasának eszébe jutott a Frida gyönyörű arcán látott makacs eltökéltség, és csak ámuldozott Borisz vakságán.

– Képzelje, azt állítja, hogy hisz Istenben – folytatta Borisz. – Gondolja, hogy ez komoly? Mutasson nekem ma egy olyan zsidót, aki komolyan hisz Jehovában. A zsidó számára a vallás csak a nemzeti hovatartozás megőrzésének formája, eszköz az asszimiláció ellen. De az asszimiláció elkerülhetetlen. A nagyapám még cadik volt, én pedig már nem tudok héberül. Kérdezem én magától, miféle zsidó vagyok én?

– Borja, hiszen csak egyetlen estét töltött vele!

– Ahhoz, hogy valaki megismerjen egy embert, elegendő öt perc is. Amint meglátam magát a parancsnokságon, rögtön azt gondoltam: vele jól megértjük majd egymást. És nem tévedtem. Ismertem én már mindenféle asszonyt, ilyet, olyat meg amolyat. De ha találkozom az igazival, akkor senki másra nem lesz többé szükségem. Aki pedig a házasságáig mintagyerekként viselkedett, az belegabalyodik az első szoknyába, otthagyja a feleségét, a gyerekeit, feldúlja a családot.

Bármi húzódott az eszmefuttatása mögött – magányosság vagy egy fiatal lány iránti együttérzés, aki éppúgy, mint ő, idekerült erre az elhagyatott vidékre –, akkor is szerelem volt, amely váratlanul támadt ebben a szoknyavadász életművészben. Amikor Fridáról beszélt, az arcáról gyengédség sugárzott.

Elhagyták Csadobec falut – ezt a helyet jelölték ki tartózkodásra a megboldogult Karcevnek –, elmaradt mögöttük még néhány falu, az éjszakákat aztán Nyil Lavrentyjevics rokonainál vagy ismerőseinél töltötték.

Szasa és Borisz vacsora után nyomban lefeküdt aludni, de Nyil Lavrentyjevics még hosszasan elüldögélt a háziakkal. Emberek néztek be hozzájuk, Szasa félálmában hallotta az ajtócsapkodást, a beszélgetésfoszlányokat.

Korán keltek, felébresztette őket a sült hal illata, a kemenceajtó csapódása és a cserépedények zörgése.

– Jól aludtak? Kipihenték magukat? – kérdezte a gazdaasszony.

– Igen, köszönjük.

Reggel nem üldögéltek el hosszasan az asztalnál, siettek útra kelni. Az utcán már hangok hallatszottak.

– Munkába szólítják az embereket – magyarázta a gazdaasszony.

– Köszönjük a szíveslátást – állt fel Nyil Lavrentyjevics, és hanyagul szája elé tett tenyere mögött felböfögött.

Az ilyen éjszakák után Nyil Lavrentyjevics így elmélkedett a csónakban:

– Ugyan miféle kolhozokat lehet csinálni erre mifelénk? A tajgai föld szegény, fagyos, ez nem Oroszország, itt nem terem annyi gabona, hogy elszállíthassanak belőle, az is jó, ha elég nekünk meg a gyerekeknek. Mit tudunk mi adni az államnak, semmit, tán csak mókust. Régen a Lénához hajtották a barmot, most mán nem lehet tejet szerezni. Ezelőtt fölfogadtunk számúzötteket, bűnözőket és politikaiakat, erdőt irtottak, kiszedték a tönköket, de most mán ezt se csinálják. És a cirbolyafenyő magját se gyűjti mán senki.

Elhagyták a kalinyini telelőt meg azt a falut is, amit harmincban építettek fel a különleges áttelepítettek, a Közép-Oroszországból kitelepített *kulákok*.

– Január végére hozták ide őket – mesélte Nyil Lavrentyjevics. – Közülük a bátrabb férfiak átmentek a szomszédos faluba, Kodába – vagy nyolc versztnyire lehet ide –, mondván, fogadják be a gyerekeket. Csak hát a kodaiak féltek, mindnek egyforma a vezetékneve: Rukoszujev, a saját kulákjaikat is kirángatták közülük, a leghangosabbakat elvitték innen, ezért aztán félnek. Az emberek erre visszajöttek az erdőbe, földkunyhót ásni, de próbáld csak a földet ásni hóban, fagyban! Egyesek meghaltak, mások életben maradtak. Tavasszal erdőt irtottak, szántottak, vetettek, merthogy szorgalmas népek, igavonó népek, hozzáértők. Most itt élnek, még paradicsomot is termesztenek. Ezelőtt csak Natolij Jegorics, ez a politikai száműzött ültetett paradicsomot, úgy kinevették érte, hogy a hasukat fogták. Mert felénk a népek elmaradottak, tudatlanok, most aztán megmutatták nekik ezek a kulákok. Ilyen hasznukat veszi az állam.

Ezt a legutolsó mondatot ünnepélyesen és jelentőségteljesen mondta, hangsúlyozva vele, hogy megérti az állam érdekét: a kuláktalanítás szükségességét és a paradicsomtermesztés hasznosságát.

De bárhogy ravaszkodott is, látszott rajta, hogy együttérez ezekkel az áttelepítettekkel, neki is vannak gyerekei, ő maga is éppen olyan ember, mint azok. És hogy teljesen megdöbbenti az, ami itt történik, nem tudja felfogni, hogyan lesz tovább, nem éri-e utol őt is Ukrajna és Kubán parasztjainak sorsa, akiket *kiszakítottak* szülőföldjükről és elhajtottak, ki tudja, hová és ki tudja, miért. Hagyományosan két részre osztott, tornácukkal utcára néző orosz faházak, a fal mellett földhányással. Egy darabka Oroszország kitépve a szeretett otthoni földből, ide száműzve a tajgai hóba, de orosz emberek által mégis újrateremtve és megőrizve.

Szasa szerette volna látni őket, milyenek lehetnek most. De az emberek dolgoztak, a falu csendes, békés, nyugodt volt, és a part is olyan, mint a többi Angara-parti falué, csónakokkal, kompokkal, halászhálókkal teli.

Úgy élnek, mint mások. Már akik életben maradtak. A hegyoldalban egy csapat gyerek tűnt fel. Ezek is olyan gyerekek, akik életben maradtak, nem fagytak meg a hóban, persze az is lehet, hogy már itt születtek.

És megint csak előttük a nyugodt, hatalmas folyó, a kékes színben játszó sziklák, a végtelen tajga, a kék égen ragyogó nap, mindez bőkezűen és gazdagon szolgálta az embereket. Csendesen csobog a víz, kis névtelen gázlók húzódnak. A jobb parton áll Koda falu, ahol mindenkit Rukoszujevnek hívnak, és ahová ezek a különleges áttelepítettek hiába fordultak segítségért. Ez a falu is csendes, nyugodt és néptelen.

18

„Rendben van, elmegyek magával" – könnyű volt ezt mondani tegnap, amikor ott ültek az étteremben, szólt a zene, csinos nők táncoltak elegáns férfiakkal, ebben az új, független életben. És maga Kosztya is azzal az ajánlatával, hogy utazzanak el a Krímbe, része volt ennek az életnek, ezért aztán tegnap onnan az étteremből Varja

bárhova elutazott volna vele. De ma, itthon a társbérleti lakásukban, a szürke szobácskájukban minden egészen másként festett, irreálisnak, megvalósíthatatlan játéknak tetszett, üres éttermi fecsegésnek. Vika társaságában külföldi utakról fecsegnek, Kosztyáéban pedig krími vagy kaukázusi utazásról.

Ugyan ki ez a Kosztya? Egy éttermi biliárdjátékos. És milyen primitív módszerekkel igyekezett elcsábítani: betette a pénzét a retiküljébe, drága ételeket, ritka borokat rendelt, játszotta a Krőzust... Hány ilyen fiatal lány fordult elő már az életében, mint Varja? Hányat csábított el ilyen krími utazással? De ő nem esik bele ebbe a csapdába. Egy ilyen biliárdjátékos nem fogja megszédíteni, mint egy buta libát! Milyen helyzetbe kerül, ha az utazás után a férfi eldobja, vagy otthagyja a Krímben, még jó, ha ad neki pénzt a visszautazásra, mert az is megeshet, hogy nem ad, juss haza, ahogy tudsz, táviratozz Nyinának, segíts rajtam, testvérkém, Nyina szívszélhűdést kapna tőle, hiszen ettől bárkit szélhűdés érhet: tegnap este ismerkedtek meg egy étteremben, és ma elutaztak a Krímbe. Különben is, miért kell éppen ma utazniuk? Mi ez a nagy sietség?

Szofja Alekszandrovnával majd beszél, úgy ahogy megígérte. Ha kiadja a szobát a férfinak, közelebbről megismerheti, akkor talán kialakulhat köztük valamiféle kapcsolat.

Tegnap Kosztya az étteremből taxival hozta haza őket Zojával, és búcsúzáskor azt mondta:

– Holnap ne menj el otthonról, várd a telefonom, délelőtt felhívlak!

Már tizenkét óra, a leghelyesebb volna elmennie itthonról, mondjuk Szofja Alekszandrovnához vagy Zojához, a munkahelyére. És ha majd este telefonál a férfi, azt mondja neki. „Egész délelőtt vártam a telefonját, de nem hívott." Telefonál-e egyáltalán? Bizonyára elfelejtette, mit fecsegett összevissza. Hogyan is mehetne el csak úgy ripsz-ropsz a Krímbe? Itthagyni minden ügyét! És hogy szerez vonatjegyet? A kiküldetésbe utazók is alig kapnak, az egyszerű halandók pedig néha heteket ácsorognak az állomáson. Nyugodtan üldögélhet itthon. Elfutni megalázó lenne. Ha már megígérte, hogy várni fogja a telefonját, akkor meg is várja. Még érdekes is, hogy vajon telefonál-e vagy sem. És hogy fogja kivágni magát ebből a helyzetből?

Fél egykor Kosztya telefonált, hogy a jegyek nála vannak, a vonat négykor indul, háromkor érte jön, mondja meg, hányadik emeleten, hányas számú lakásban lakik.

Varja azonnal elvesztette a fejét, amint meghallotta a férfi gyengéd, de mégis erélyes hangját. Mint tegnap, most is lassan, jól érthetően, a szavakat kissé elnyújtva beszélt. Ettől Varka rögtön maga előtt látta az arcát, furcsa, vakmerő, ugyanakkor bizalmatlan tekintetét, amellyel hosszasan fürkészte, eszébe jutott a férfi nagyvonalúsága, merészsége, és ugyanakkor a naivsága is: csodálkozott azon, hogy Varja az Arbaton lakik, és csalódott, hogy amikor játszottak, a lány nem arra gondolt, amire ő szerette volna. Eszébe jutott, hogy megbántódott a férfi a barátai miatt: esznek, isznak a számlájára, és magára hagyják. Hogy mondta ezt: „Melletted talán belőlem is ember válik." És aztán rögtön elkomorult, szégyellte a vallomását.

Hogyan lehetne becsapni, megszegni az adott szavát? Nem kellett volna megígérnie, de *megígérte!* Képtelen lenne ezek után nemet mondani neki.

– Ne jöjjön fel értem – tiltakozott Varja. – A Nyikolszkij közben fogom várni, a saroktól a második ház előtt.

– Jó, de ne késs, mert elmegy a vonat!

Varja úgy döntött, hogy az átjáró udvaron keresztül megy a Nyikolszkij közbe, mert a kapuban összefuthat Nyinkával.

Bőröndre nincs szüksége. Mindenét, amije csak van, magára vette. Még egy ruhát, a szarafánt, bugyikat, kombinékat, egy pár harisnyát, fogkefét, szappant, fésűt bedobált az aktatáskájába.

Még jó, hogy nem vitt bőröndöt, mert az átjáró udvart zárva találta. Varjának eszébe jutott, hogy a napokban minden ilyen átjáró udvart lezártak az Arbaton. Az utcából kijelölt útvonal lett, időnként ezen hajtat végig Sztálin, amikor a nyaralóba megy. A rendes úton kellett elmennie a Nyikolszkij közbe. Szerencsére senkivel sem találkozott. Ha netán összefutott volna valakivel, annak se lenne jelentősége, a régi iskolatáskájával siet valahova.

Nyinának hátrahagyott egy cédulát: „A Krímbe utaztam a barátaimmal, két hét múlva megjövök, légy jó. Varja."

Amikor befordult, a Nyikolszkij közben meglátott egy taxit, mellette állt Kosztya, ugyanabban az öltönyben, amit előző este a Savoyban viselt.

Nemzetközi vagonban utaztak. Varja életében először látott ilyen vasúti kocsit. A nénikéjükhöz, Kozlovba, amit most Micsurinszknak hívnak, mindig a termes kocsiban utaztak Nyinával. Meg az ismerősei is csak ezekben az osztatlan nagy vagonokban utaztak. Hallott ugyan arról, hogy léteznek kis fülkés kocsik is, minden fülke négyszemélyes. De hogy létezik kétszemélyes, fürdőszobás fülke is, erről még csak nem is hallott. És lám, most egy ilyen kocsiban, egy ilyen fülkében utazik, minden csupa bársony és bronz, még az ajtókilincs is bronzból készült. A folyosón puha szőnyeg, az ablakon kis bársonyfüggöny, az asztalon szép ernyőjű lámpa áll. Az egyenruhás kalauz díszes tartókban álló poharakban szolgálja fel a teát; udvarias, előzékeny, Kosztyával különösen.

Varja úgy vélte, ebben a kocsiban fontos, sőt talán híres emberek utaznak: a szomszédos kupéban paroliján négy rombuszt viselő, magas rangú katona, még egy fülkével odébb egy idős, szép hölgy a férjével, bizonyára színésznő lehet. Varjának úgy rémlett, látta is őt valamelyik filmben. És a többi fülkében is hozzájuk hasonlók utaztak, talán népbiztosok vagy népbiztoshelyettesek, nagy zsebes zubbonyban, bricseszna drágban, csizmában, a felelős beosztásúak szokványos öltözékében. De a kalauz meg a bort és hideg előételeket kihordó fiú és a pincér, aki körbejárt, hogy összeírja, ki kíván az étkezőkocsiban ebédelni, aztán később az étkezőben a pincér meg a büfés mind hangsúlyozott előzékenységgel bántak Kosztyával. Megjelenésében, magatartásában volt valami, ami arra késztette ezeket az embereket, hogy megkülönböztessék Kosztyát a többi utastól.

Varját eleinte kínosan érintette a férfi kissé durván bizalmaskodó modora. Az egész személyzetet letegezte, de azok megérezték Kosztyában a magukfajtát, senki sem haragudott meg rá, nevettek a tréfáin, és láthatóan szívesen teljesítették követeléseit.

Kosztya kegyes mosollyal fogadta a pincérek igyekezetét, mint ahogy a siker csúcsán álló emberhez illik, aki tudja, hogy a sikere vonzza az embereket. Vidám volt és barátságos.

Kosztyának nincs se címe, se rangja, se hivatala, de nincs is szüksége rájuk. Független, merész, elbűvölő valaki, eléri mindazt, amit mások nem tudnának elérni. Ugyan ki tudna júniusban, az üdülési főszezonban jegyet szerezni a Krímbe, a vonat indulásának napján, méghozzá a kimagasló személyiségek számára fenntartott nemzetközi vagonba? Kosztyának sikerült, bár Varja feltételezte, hogy a jegy árának legalább két- vagy háromszorosát fizette ki. Bőkezűen osztogatta a borravalót, nem tette el a visszajáró pénzt, megosztotta másokkal a saját sikerét.

Varjával úgy viselkedett, mintha már száz éve ismernék egymást, és semmi csodálkoznivaló nem lenne azon, hogy kettesben utaznak a fülkében. Nem kérdezte a lányt semmiről sem, mintha mindent tudna róla, és magáról sem beszélt, mintha Varja is mindent tudna már róla. Azokról a helyekről mesélt, amelyeken a vonatjuk áthaladt, érződött, hogy nem most látja először ezt a vidéket. Nem zaklatta. Egyszer sem próbálta átölelni, megcsókolni, valahogy *elkezdeni* a dolgot. Csak amikor kint álltak a folyosón és az ablakon keresztül nézték a tájat, csak akkor tette kezét a lány vállára, de ez a mozdulat is egyszerű és természetes volt – fiatal házasok állnak kint a folyosón, és az ifjú férj átfogja ifjú felesége vállát. És a kocsiban mindenki fiatal házasoknak nézte őket, rájuk mosolyogtak. Varja úgy vélte, gyönyörködnek bennük, különösen őbenne. Varja látta, hogy Kosztyát kellemesen érinti ez, hízeleg neki, hogy gyönyörködnek a *feleségében*.

Csak az a gondolat gyötörte, mi lesz majd éjszaka. Kosztya természetesen meg van győződve arról, hogy ha már rászánta magát, hogy elutazzék vele, akkor *arra* is elszánta magát. A férfiak általában azt gondolják, ha meghívnak egy lányt színházba, moziba vagy táncolni, akkor már *arra* is jogot szereztek. Megbántódnak és haragszanak, ha *ezt* nem engedik meg nekik. De Kosztya a Krímbe viszi, egy szállodai szobában laknak majd, a férfi fogja etetni, itatni őt... Nem, ez az *egyezség* neki nem felel meg, nem fogadja el ezt az *egyezséget*, nem ő akaszkodott a nyakába, nem kérte, hogy vigye magával, a férfi kedvéért utazik a Krímbe, Kosztya kérte rá, ő csak beleegyezett, hogy vele megy, de semmi máshoz nem adta beleegyezését. A férfinak kellemes érzés egy fiatal lánnyal sétálgatni a Krímben, hát tessék, ő megszerzi neki ezt az örömet.

A táj lassan elsötétedett. Kosztya Varja szemébe nézett és elmosolyodott.

– Minden rendben?

– Minden – felelte könnyedén Varja, bár az est közeledtével egyre inkább inába szállt a bátorsága.

Egészen más lenne a dolog, ha szerelmes lenne a férfiba, s a szerelemtől elvesztette volna a fejét. De nem vesztette el a fejét, és nem tudhatni, elveszti-e egyáltalán. Neki is, mint mindenkinek, imponál Kosztya nagyvonalúsága, merészsége, de nagyobb tapintathoz szokott. Kosztya ne-ve-let-len. Egy másik világból való. Ő, Varja, még ha az udvaron nőtt is fel, jól nevelt. És a barátai is jól neveltek. Ljovocska, Ika, Rina, a Nagy Volja, a Kis Volja, ezek mind kulturált fiatalok; Kosztya, annak ellenére, hogy ő a vezérük, nem kulturált. Csak azért vonzódnak hozzá, mert rendelkezik azzal, ami

nekik nincs: pénzzel, ő pedig azért veszi körül magát ezekkel a fiatalokkal, mert azok rendelkeznek valamivel, amivel ő nem: kultúrával. Kosztya természetesen a nép gyermeke, vidéki, ilyen a jelleme és a természete, csak így lehet őt elfogadni. Varjának még sincs ínyére a dolog.

Kedvére van a férfi függetlensége. Persze ő, Varja csak akkor lehet független, ha dolgozni és keresni fog. Meg akkor is, ha férjhez menne hozzá. Igaz, még azt sem tudja, akar-e a felesége lenni. Egy szó sem esett közöttük a házasságról. Akkor a szerelmese lesz? De a szerelmesek szeretik egymást! Ezek szerint a szeretője? Nem, nem akar a férfi szeretője lenni.

Bármit gondolt is magában Varja, jól tudta, milyen ingatagok az érvei. Aminek meg kell történnie, az meg is fog történni. Ha kéretné magát, az komédiának látszana.

19

Dvorecben elváltak a csónakostól és szótlan feleségétől. Nyil Lavrentyjevics elszaladt a postára, visszajött az átvevővel, kirakták a csónakból a zsákokat. Az öreg sürgött-forgott, ügyet sem vetett Szasára, Boriszra. Ideszállította az errefelé tartó számúzötteket, utasították rá, hát elhozta őket.

– Ne menjünk be a parancsnokságra? – kérdezte Borisz.

– Minek?

– Hogy elirányítsanak bennünket Kezsmába.

– Nélkülük is elvergődünk. Kezünkben a papír.

– Kellemetlenség származhat belőle – ráncolta a homlokát Borisz. – Miért nem jelentkeztünk, miért nem pecsételtettük le a papírjainkat? Nem érdemes jelentéktelen dolgokkal felbosszantani őket.

Szasának nem akaródzott elmennie a parancsnokságra. Eggyel több találkozás, eggyel több megaláztatás. Borisz megszállottan szeretné mihamarabb elkezdeni az ügyködést, csak Fridára tud gondolni. Miután meghallotta, hogy Dvorec körzeti központ lesz, valamiféle kapcsolatot akar itt teremteni, ismeretséget szerezni, hogy ezzel megkönnyítse majd Frida átköltözését őhozzá, vagy akár az ő áthelyezését Fridához. A nagy álmodozó.

– Majd holnap eldöntjük a kérdést – közölte Szasa.

– Jó – törődött bele Borisz –, maradjon itt a holmikkal, én majd keresek szállást.

A nap lassan a felhők mögé rejtőzött, a hiusz, ez a hideg szél fújt a folyóról, tépte, cibálta a hajlékony parti füzest. Szasa vállára dobta a kabátját, és elhozta a bőröndjét. Bánat töltötte el a szívét. Miért nem ment el a parancsnokságra? Kvacsadze bezzeg elment, követelődzött volna, Borisz is el akar menni, szeretné valahogy rendezni a dolgait, ehhez joga van. De ő nem ment el, és nem is fog elmenni. Ez alatt a hét alatt, amíg kíséró nélkül haladtak a szabad folyón, viszonylag szabadnak érezte magát. Most ennek vége? Itt, ezen az isten háta mögötti vidéken minden olyan vad, természetellenes. Nem, nem megy el a parancsnokságra. Még ha ez illúzió, öncsalás is!

Visszajött Borisz, és vidáman közölte.

– Mindjárt összeismertetem magát az orosz birodalom egyik maradványával. Őfelsége szakácsa! Juszupov hercegre meg Grigorij Raszputyinra főzött. Elképesztő figura.

A kis parasztházban, ahova Szasát elvezette, egy testes, vörös orrú öreg ült a lócán, terepszínű zubbonyt, fölvágott csizmaszárába gyűrt vattanadrágot viselt. Puffadt, simára beretvált arcán, ősz kefefrizuráján rögtön látszott, hogy városi ember.

– Ismerkedjenek meg! – szólt izgatottan Borisz. – Anton Szemjonovics, őfelsége főszakácsa.

– Akkor talán úgy mondanám: udvari főszakács – jegyezte meg Szasa, kíváncsian méregetve az öreget.

A férfi is érdeklődve fürkészte Szasát félig lehunyt szemhéja alól.

– Anton Szemjonovicsot visszarendelik Moszkvába – folytatta Borisz –, nagykövetekre, követekre főz majd. „Côtelette de volaille", provanszi mártás... Ismertem a moszkvai szakácsokat. Természetesen nem is lehet egy napon említeni őket magával, de léteznek még. Ismeri Ivan Kuzmicsot a Grand Hotelből?

– Nem emlékszem – felelte Anton Szemjonovics közönyösen. Elvégre nem emlékezhet minden Ivan Kuzmicsra, de őt, Anton Szemjonovicsot minden Ivan Kuzmicsnak ismernie kell.

– Elég jó szakács – folytatta Borisz. – Természetesen csak akkor, ha van miből főznie. Aztán Albert Karlovics.

– Ismerem – felelte kurtán Anton Szemjonovics.

– Kitűnő szakember, nagyon tekintélyes – Borisz egészen felvillanyozódott, hogy közös ismerősre akadtak.

– És ugyan mitől tekintélyes? – kérdezte zsémbesen Anton Szemjonovics. – A levestől, a sülttől vagy az édességtől...

– Hiszen éppen ez az – kapott a szón Borisz –, ha lenne miből főzni! No meg kinek. Amikor a Sztroganov-falatkák képezik a vágyak netovábbját...

– Annak az elkészítéséhez is érteni kell – Anton Szemjonovics a háziasszonyra pillantott, aki gondterhelten szorgoskodott a vacsorával.

– Mikor indul? – kérdezte Borisz.

– Amikor elengednek.

– Hiszen azt mondta, hogy már kezében van a szabadulólevél.

– A parancsnokságon dolgozom, azok is szeretnek jókat enni, így aztán egyre halogatják a dolgot.

A gazdasszony megtisztította a halat, és bedobta a serpenyőbe.

Borisz a tűzhely felé kacsintott, és megjegyezte:

– El tudom képzelni, mit csinálna maga ebből.

Anton Szemjonovics fensőségesen hallgatott.

– Ha visszamegyünk Moszkvába, akkor majd készít nekünk egy nagy lakomát – nevetett Borisz.

Anton Szemjonovics rásandított, majd a részeges ember pimasz erőszakosságával közölte:

– Ha kitesznek egy üveggel az asztalra, akkor akár most is megtehetem...

Miután megkapta Borisztól a pénzt az italra, nehézkesen feltápászkodott és kiment a házból.

– Alkoholista – állapította meg Szasa.

– Nem – tiltakozott Borisz–, csak nagyon hiányoznak neki az emberek.

Anton Szemjonovics már vissza is érkezett egy üveg pálinkával.

– Pont az, ami kell. Mármint a szívnek.

Úgy ivott, hogy nem harapott hozzá semmit, ettől aztán rögtön lerészegedett. A nyaka kivörösödött, arca eltorzult a dühtől. Egy olyan ember indulata munkált benne, aki azért kényszeríti ki a meghívást, hogy szidhassa a másikat. Borisz ezt nem vette észre, és folytatta az általa ismert moszkvai szakácsok és konyhafőnökök felsorolását.

– Miért került ide? – kérdezte Szasa.

Anton Szemjonovics Szasára emelte súlyos pillantását, már a fenébe akarta küldeni alkalmi ivócimboráit, ezeket a bugyuta moszkvaiakat, őszintén megvetette őket, mindenekelőtt azért, mert ilyen könnyen hagyják átverni magukat.

De tekintete most nem egy ilyen bugyuta moszkvai tapintatos pillantásával akadt össze, hanem a gúnyos, mindent értő, a mindenkivel keményen szembeszálló moszkvai utca nézett farkasszemet vele.

Anton Szemjonovics elfordította súlyos pillantását, s kissé nehezen szedve a levegőt, kelletlenül válaszolt:

– Egy étkezdében dolgoztam a kerületi központban. Kiírtam az étlapra, hogy „lusta leves". Erre behívat az ügyész: „Miért »lusta«? Kigúnyolod az élmunkásokat?" Megmutattam neki egy ezerkilencszázharmincas szakácskönyvben: „lusta leves". Világos? Nem igaz, hazudsz! Ezt a könyvet is egy ellenforradalmár írta!

Mindazon dolgok közül, amivel Szasa itt összetalálkozott, ez volt a legostobább.

– Hála istennek, minden véget ért – jegyezte meg együttérzően Borisz. – Elejtették a vádat, mehet haza.

– Haza? – Anton Szemjonovics gyűlölettel nézett Boriszra. – Hol van az a haza? Berdicsevben, abban a zsidófészekben?

Hát így állunk! Jó lecke ez Borisznak: ne légy rögtön elbűvölve mindenféle kétes alakoktól.

– Takarodj innen a fészkes fekete fenébe, te rohadék! – csattant fel Szasa.

– Azt nem! – Borisz felugrott, odament az ajtóhoz, és riglire csukta.

– Mi bajotok, fiúk? – motyogta nyugtalanul Anton Szemjonovics. – Hiszen csak tréfáltam!

– Utoljára tréfáltál az életedben, te mocsok – mosolygott fenyegetően Szasa.

Borisz nekiugrott Anton Szemjonovicsnak, fejét az asztal lapjának nyomta.

– Fiúk, engedjetek el! – hörögte Anton Szemjonovics kiguvadt szemmel.

– Ne intézze el végleg, Borja, hagyjon nekem is valamit! – szólt Szasa.

Gyűlölte ezt a halszemű, puffadt pofájút. A dög! Megtalálta, kit alázzon meg. Féreg! Rongy alak! És ez legyen a társuk a száműzetésben! A kollégájuk!

Undorító jelenet, de az élet mélyére süllyesztették őket, és az ilyen aljas alakokkal másképpen nem lehet bánni.

– Kérj bocsánatot, te mocsok!
– Bocsánatot kérek – hörögte Anton Szemjonovics.
– Most pedig eredj az anyád...
Borisz kilökte az ajtón, lehajította a tornácról, aztán fáradtan lehuppant a lócára.
– Hát tessék, itt van magának őfelsége udvari főszakácsa – nevetett Szasa.
– És ilyen emberek között kell élnie Fridának – sóhajtotta Borisz.

Másnap találtak egy csónakot, amely a nekik megfelelő irányba tartott. A szövetkezeti boltos ráállt, hogy magával viszi őket, ha hajóvontatóként is segédkeznek. Kezsmáig hetven kilométer az út, ha semmi akadály nem jön közbe, két nap múlva odaérnek. Ez igazán nagy szerencse.

Levitték a holmijukat a partra, a hatalmas, súlyosan megrakott csónakhoz, ezt kell majd vontatniuk. Mellette ott tevékenykedett a szövetkezeti boltos, egy széles képű, vidám legény vitorlavászon kabátban, bokariban, csípőig érő magas szárú csizmában, mocsaras vidéken hordanak ilyent, de ez kamuszból, puha szarvasbőrből készült.

– Hamarosan indulunk? – kérdezte Borisz.
– Csak a papírokat kell még kiállítani, és máris indulhatunk – felelte a boltos.
– Tudja, Szasa – kezdte megint Borisz egy kissé félrehúzva a fiút –, mégis el kellene menni a parancsnokságra. Megmondjuk, hogy találtunk egy csónakot, föl is pakoltunk, csak beugrottunk jelentkezni. Különben még bajunk lehet Kezsmában. Ez a csirkefogó, őfelsége szakácsa, természetesen már besúgta, hogy itt vagyunk.
– Ez a maga dolga – felelte hűvösen Szasa. – Maga elmehet, de én nem megyek. És ne szóljon arról, hogy itt vagyok. Nekem azt írták elő, hogy Kezsmában jelentkezzem, hát majd ott jelentkezem.
– Ahogy gondolja. – Borisz vállat vont. – Én azért elmegyek.

A tevékenység ördöge tombolt benne. Teljesen magával ragadta a Fridával kötendő házasság gondolata, mindent ennek rendelt alá, félt, hogy valamiben melléfoghat.

Borisz nem jött vissza sem fél, sem egy egész óra múlva. A szövetkezeti boltos elment, hogy kiállíttassa a papírokat, vissza is tért, de Borisz csak nem került elő.

– Menj, keresd meg a barátodat – mondta a boltos –, nem érünk rá, elmegyünk nélküle.

Szasa nem tudta, mit tegyen. Nem lehet itthagyni Boriszt, de nem akaródzott elmennie a parancsnokságra sem, meg aztán már késő is, megkérdeznék: miért nem jött rögtön?

– Várjunk még egy kicsit!

Végre előkerült Borisz, és némán kivonszolta a csónakból a bőröndjét.

– Mi van? – kérdezte Szasa, sejtve, hogy mi történt.
– Rozskovóba küldenek – felelte Borisz teljesen magánkívül.

Rozskovót, ezt a bal parton fekvő cseppnyi kis falut tegnap érintették Nyil Lavrentyjeviccsel.

– Hogy tehetnek ilyet a körzeti megbízott jóváhagyása nélkül?
– Joguk van kijelölni a lakóhelyet.
– Fütyüljön rájuk, és induljunk!

– Elvették az útipapíromat.

Borisz hangja remegett.

– Ne keseredjen el! – vigasztalta Szasa. – Ha megérkezik Rozskovóba, írjon Kezsmába vagy Kanszkba, követelje, hogy irányítsák át, mert hiszen Rozskovóban nem talál megfelelő munkát. Ha megérkezem Kezsmába, én is azonnal közlöm ezt a megbízottal.

Borisz csak legyintett.

– Mindennek vége! Milyen ostoba vagyok, milyen ostoba!

Szasa sajnálta Boriszt, elszomorodott, amiért elválnak: nagyon jó bajtárs, vidám, sosem csüggedő útitárs volt. Összeölelkeztek, megcsókolták egymást. Borisz szemében könnyek csillogtak.

Szasa beszállt. A csónakos ellökte a csónakot a parttól, majd ő is beugrott. Egy ideig eveztek, a part menti csónakok és hálók miatt nem használhatták a vontatókötelet. Szasa látta Borisz bánatos alakját. Hosszan nézett utánuk, aztán felemelte a bőröndjét, és megindult felfelé a hegyoldalon.

20

Egyedül a néptelen folyón – Szasa így haladt a jövő felé. Ki tudja, jó-e vagy rossz ez, de már mindenki megérkezett a kijelölt helyére, csak ő nem tudja még, mi vár rá, hova küldik. Soha többé nem találkozik már Vologyával, Ivaskinnal, a száműzöttekkel, akikkel a falvakban találkozott, és feltehetően Borisszal sem, bár ugyanabban a körzetben fognak élni. Bánat szorította össze a szívét, elveszítette azokat az embereket, akikkel együtt tette meg útjának első száz kilométereit.

A csónak farában ült a jó negyvenes, szigorú őrmesterképű, szófukar csónakos. Szasa és a boltos felváltva fogták be magukat a hámba, a csorgóknál aztán ketten vontatták a csónakot.

A boltost Fegyának hívták, leszerelt katona, barátságos legény, eladó a Kezsma melletti Mozgova faluban, üzletvezetőnek titulálja magát, behívatták valami krasznojarszki tanfolyamra, télen ott fog tanulni. Fegya komikus fontoskodással beszélt a falusi boltos szerepéről, aki az állami irányvonal falusi végrehajtója. A falusi aktivista új típusát képviselte, jó eszű, mindent egy szóra elhisz, vidáman és készségesen, fejtörés és kételkedés nélkül, mindehhez még harmonikás, nótás legény. Annak a körülménynek, hogy Szasa száműzött volt, semmi jelentőséget nem tulajdonított. Ilyen a dolgok rendje, vannak száműzöttek, mindig is voltak, akik éppen olyan emberek, mint mások. Persze ha most egy katonai egységben szolgálna, és azt a parancsot kapná, lője le Szasát, le is lőné. Megint csak azért, mert már csak ilyen a világ rendje.

Fegya hosszasan faggatta Szasát Moszkváról, hol lakott, szép utcában-e, milyen más utcák találhatók még a fővárosban, mivel foglalkoznak a szülei, járt-e valaha a Kremlben, látta-e Sztálin elvtársat és más vezető embereket, milyenek az árak az

üzletekben. Mindenen csodálkozott, mindenért lelkesedett. Moszkva volt álmai netovábbja. Szasától is el volt bűvölve – tősgyökeres moszkvai! Luksz cigarettával kínálta, pedig ezt csak a körzeti főnökség számára tartogatta.

Néha az *Elfelejtett, elhagyott* kezdetű dalt énekelgette, száműzöttek hozták ide magukkal, és nagyon népszerű lett itt az Angaránál. Kitűnően énekelt! „Síromhoz nem jó senki el, fejfámnál csak a csalogány énekel. De ő is tovaszáll, s marad a sírmagány."

Fegya nem ásott aranyat, ez a szokás már kiment a divatból. De katonai szolgálata előtt két hónapig Kulik professzor expedíciójában dolgozott, a tunguz meteoritot keresték, csak nem találták rá, bizonyára belefúródott a földbe. A kráterekben tavak keletkeztek, majd elmocsarasodtak, halálra gyötrik az embert a bogarak, nincs menekvés tőlük, mindenki megszökik. Fegya is megszökött, annál is inkább, mert behívták tényleges katonai szolgálatra. Ezerkilencszázhuszonhattól kezdve hívták be innen az embereket katonának, meg az iskolát is huszonhatban nyitották meg, addig nem volt, a legények közül egyedül csak ő tudott írni-olvasni, apja tanította meg rá, aki a prémbegyűjtő telepen dolgozott, a tunguzokkal kereskedett.

– Tudatlan, elmaradott nép az – mesélte Fegya jólelkűen a tunguzokról –, de a lopást nem ismerik. Az oroszokat csak így nevezik: Petruska, Ivaska, Pavluska, Kornyilka... „Enyém liszt adj," „Kicsi, kicsi nézni kell", „Adj nekem két kenyér"... Szeretik a dohányt, isznak és dohányoznak a férfiak is meg az asszonyok is, és egyformán öltöznek. A gyerekeket meg lehet különböztetni: a fiúknak egy copfba, a lányoknak kettőbe fonják a haját. Szörnyen szeretik a gyöngyöt, a szőrmebundát is telerakják vele meg a kamuszinokat is.

„Kamusz" tunguzul a szarvas vagy jávorszarvas alsó lábszárának prémes bőrét jelenti, ebből készítik maguknak a csizmát, a kamuszint. Szasa elámult, hogy mennyire hasonlít ez a szó az indián *mokasszinra*. Ez a tény azt bizonyítja, hogy a tunguzok és az észak-amerikai indiánok egy törzsből származnak.

Jó lenne idejönni egy expedícióval, a helybeli nyelvjárást tanulmányozni vagy geológusokkal dolgozni együtt, hiszen a föld erre mérhetetlenül gazdag. De neki a száműzetés jutott osztályrészéül, egy isten háta mögötti kis faluban, amit nincs joga elhagyni, három évig kell bámulni az eget, anélkül, hogy akár önmaga, akár mások hasznára lenne.

Miért szakadt rá ez? Nem tehet-e róla maga is? Ha mindent elmondott volna Krivorucskóról, akkor most szabadlábon lenne. De nem beszélt, mert erkölcstelennek tartotta. Ugyan mi is az erkölcstelenség? Lenin szerint: erkölcsös az, ami a proletariátus érdekeit szolgálja.

De a proletariátus emberekből áll, és a proletár erkölcs emberi erkölcs. Fagyoskodni hagyni gyerekeket a hóban, ez embertelen, tehát erkölcstelen is. És mások rovására menteni az életünket, ez is erkölcstelen.

Az utolsó éjszakát Zaimka faluban töltötték, a meglepő nevű Turgenyev-szigeten. Hossza huszonkét kilométer, alsó végén helyezkedik el Aleskino falva, a felsőn Zaimka.

A ház, ahova Szasát vitték, nagy és tágas volt, melléképületekkel, deszkázott udvarral. A háziasszony testes, tiszteletet parancsoló öregasszony, valaha igazi szépség lehetett, a házigazda megviselt, vöröses hajú öregember. A fiai koromfekete hajú, horgas orrú, sűrű szemöldökű igazi kaukázusiak, az idősebbik lehetett úgy negyvenesztendős, a fiatalabbik harminc, és ott nyüzsögtek a feleségek meg a gyerekek is.

– Mindjárt jön Vaszilij atya – mondta a gazdaasszony –, majd vele megvacsorázik.

Esőkabátban, csizmában megérkezett a vörös szakállú pap – arca jóságos, mint egy szenté, s mindjárt átöltözött házi ruhájába. A gazdaasszony szárított halat, tükörtojást és tejet tett az asztalra. Vaszilij atya evés közben arról kérdezgette Szasát, honnan jött és merre tart, hol született, s kik a szülei. Elmondta, hogy ő is száműzött. Hogy Szasát miért száműzték, afelől nem kérdezte, és magáról sem beszélt.

Vacsora után bementek a kis kamrácskába, ahol mindössze Vaszilij atya ágya meg egy kis asztalka állt. Kissé émelyítő szag terjengett, akár a templomban.

– Vesse le a cipőjét, áztasson lábat, meglátja, megkönnyebbül – ajánlotta Vaszilij atya, behozott egy fazék meleg vizet meg mosdótálat, adott neki szappant és törülközőt. Szasa bedugta a lábát a forró vízbe, egy pillanatra elfogta a gyengeség, de rögtön utána úgy érezte, fáradtságát mintha elfújták volna.

Vaszilij atya az ajtónak támaszkodott, és jóságos tekintettel nézett Szasára. Most, hogy Szasa jobban szemügyre vette, látta, hogy még egészen fiatal, első percben idősebbnek vélte a szakálla, a papi öltözéke miatt meg azért, hogy pap volt, és szerinte a papnak öregnek kell lennie. A papok még a forradalom előtti időből maradtak itt.

– Be lehetne fűteni a fürdőházat – mondta Vaszilij atya –, csakhogy lent áll a parton, amíg visszaér, megfázik, pedig még hosszú út áll maga előtt.

– Így is nagyszerű, köszönöm szépen – felelte Szasa.

– Errefelé kémény nélküli füstös fürdőházakban mosdanak – folytatta Vaszilij atya –, maguknak Moszkvában bizonyára fürdőszobájuk van.

– Igen.

– Mifelénk is ilyen füstös fürdőházakat építenek – magyarázta tovább Vaszilij atya –, vagy csak úgy a kemencesutban mosakszanak. Errefelé sokkal tisztábbak az emberek.

– Maga hova valósi? – kérdezte Szasa.

– Rjazanyi terület, korablinói járás. Hallott már róla?

– A Rjazanyi területről már hallottam, de a korablinói járásról még nem.

– Délvidék – mesélte mosolyogva Vaszilij atya. – Almatermő. Itt nem talál se almát, se körtét, hiányozni fog magának. Errefelé csak vörös, fekete meg hamvas áfonya terem, na meg tőzegszeder és feketeribizke, de az is az erdei fajta, apró szemű. Igazi gyümölcs nincsen.

– Hát akkor majd megleszünk gyümölcs nélkül – felelte Szasa, élvezettel mozgatva lábujjait a meleg vízben.

– Szappannal mossa meg, szappannal, most mindjárt beszappanozom – Vaszilij atya fogta a szappant és a csutakot.

– Ugyan, hagyja, majd én magam! – ijedt meg Szasa.

De Vaszilij atya már bemártotta a vízbe a csutakot, beszappanozta, lehajolt, és csutakolni kezdte Szasa lábát.

– Kérem, ne! Hát igazán! – kiáltotta Szasa, megpróbálta kiszabadítani a lábát, de közben attól is félt, hogy kilocskolja a vizet.

– Ugyan, ugyan – mondogatta kedves hangon Vaszilij atya, Szasa lábát törölgetve. – Magának kényelmetlen, de nekem nem az.

– Nem, nem, köszönöm! – Szasának végre sikerült elvennie tőle a csutakot.

– Hát akkor mossa tovább maga – Vaszilij atya megtörölte a kezét a törülközőben.

– Mivel foglalkozik itt? – kérdezte Szasa.

– Dolgozom, a gazdáknak segítek, ezért aztán etetnek, köszönet érte. Jólelkű népek laknak errefelé, együttérző népek. Ha jó szívvel van irántuk, meghálálják. A száműzötteket minden bizonnyal elviszik innen.

– Miért?

– A kolhoz miatt. Az egyéni gazdálkodás ismeretlen errefelé, nincs hol pénzt keresni, a kolhoz meg nem vesz föl száműzötteket. Vannak itt kolhozok különleges áttelepítettekkel, a kuláktalanításkor kerültek ide, de még oda se veszik fel a száműzötteket.

– Furcsa fiai vannak a házigazdáéknak, akár a cserkeszek.

Vaszilij atya elmosolyodott.

– Fiatal korában bűnbe esett a gazdaasszony. Itt lakott náluk egy száműzött kaukázusi, azt mondják, gyönyörű férfi volt, hát megesett a baj.

– Méghozzá nem is egyszer – jegyezte meg Szasa –, hiszen három fia van.

– Kilenc évig lakott náluk ez a kaukázusi – magyarázta Vaszilij atya. – Aztán elment. A gyerekek meg ittmaradtak. A gazda a sajátjainak tartja őket, a gyerekek meg őt az apjuknak. Itt időtlen idők óta élnek száműzöttek, nagyon összekeveredett a nép. Jól élnek, békességben. Látja, engem is eltartanak. Nem igazi hívők, ezen a vidéken soha nem éltek igazi hívők. Szibéria ez, de a lelkiismeret csak megköveteli a magáét.

– Tart istentiszteletet?

– A templomot bezárták... Csak beszélgetek az emberekkel, vigasztalom őket.

Szasa megtörölte a lábát, felhúzta a zokniját.

– Feküdjön le aludni! Pihenje ki magát! – mondta Vaszilij atya.

– Előbb kiviszem a mosdótálat, majd aztán lefekszem – felelte Szasa.

– Majd én kiviszem – Vaszilij atya fölemelte a mosdótálat –, maga nem tudja, hová kell vinni.

Aztán visszajött egy ronggyal, feltörölte a padlót, és kivitte a fazekat is. Majd újból visszajött, megvetette az ágyat.

– Feküdjön le!

– Hogyan? És maga?

– Megtalálom, hova fekhetek le, én itthon vagyok. Csak feküdjön le!

– Szó sem lehet róla! Majd lefekszem a földre.

– A padló hideg, megfázik. Én nagyon szeretek a kemencén aludni.

– Én is szeretek a kemencén aludni – jelentette ki Szasa.

– A háziak már lefeküdtek, zavarnánk őket – felelte Vaszilij atya. – De én olyan csendesen fekszem le, hogy senki nem hallja meg.

Szelíden igyekezett meggyőzni Szasát, de szelídségében annak az embernek a keménysége érződött, akit semmi sem akadályozhat meg kötelessége teljesítésében. A kötelessége az, hogy adja oda a másiknak azt, amije van, neki pedig a vízzel teli mosdótálon, a keskeny, kemény ágyon kívül semmije sincs.

Szasa lefeküdt az ágyra, megérezte a lepedő hűvösségét. Milyen régóta nem aludt már vetett ágyban, milyen régóta nem takarózott meleg takaróval! Kinyújtózott, a fal felé fordult, és elaludt.

A börtönben roppant éberré vált az álma, a hajnali neszek fölébresztették. Vaszilij atya tápászkodott fel a padlóról, ahol egy szőrmebundán, egy másik bundával betakarózva aludt.

– Na látja – Szasa felült az ágyon –, és nekem azt mondta, hogy a kemencére fekszik.

– Fel is másztam a kemencére – felelte vidáman Vaszilij atya. – De ott már minden helyet elfoglaltak. Itt is kitűnően kialudtam magam.

– Nem kéne minden átutazónak átadnia az ágyát. Ők sokan vannak, maga csak egyedül.

– Hol az a sok? – kérdezett vissza Vaszilij atya, miközben a falra akasztott kicsi zsebtükör előtt megfésülködött és befonta a haját. – Három hónapja egy lélek se járt erre, az *úton* sem mindennap vonulnak emberek, és sorban helyezik el őket a házaknál, egy esztendőben talán egy vagy kettő kerül mihozzánk. Én minden éjszaka ezen az ágyon alszom, nekem mindegy, de magának, akárhogy vesszük is, pihennie kell. Aludjon még egy kicsit, van még ideje

Ezzel kiment a szobából. Szasa a másik oldalára fordult, és újból elaludt.

Megint csak Vaszilij atya ébresztette föl: visszajött, levette sáros csizmáját, felvette a házi ruháját.

– Most már keljen fel, mosdjon meg, reggelizni fogunk.

Reggelire megint tükörtojást adtak, forró tejfölös lepénnyel és teával. Mindenki elment a munkába, csak az öreg gazdaasszony sürgölődött a kemencénél.

– Hány éves? – kérdezte Szasától Vaszilij atya.

– Huszonkettő. És maga?

– Hogy én? – mosolygott Vaszilij atya. – Huszonhét.

– És mennyi időre száműzték?

Vaszilij atya változatlanul mosolygott.

– Nem hosszú időre, mindössze három évre. Kettőt már letöltöttem, maradt még egy év. Hiányzik a szülőföld, mégis sajnálok elmenni, megszoktam itt.

– Maradjon is csak – szólt közbe a gazdaasszony –, nősüljön meg! Hova menne? Bent Oroszországban úgyse hagynák, hogy az Istent szolgálja.

– Istent mindenütt lehet szolgálni – felelte Vaszilij atya.

Aztán Szasához fordult:

– Az első időben unalmasnak találja majd az életét, aztán hozzászokik. Ne keseredjen neki, ne kérgesedjen meg a szíve, a rossz után mindig jön a jó. Emlékszem,

Alexander Dumas-nál olvastam, azt írja valahol: a szerencsétlenségeket, akár a rózsafüzér szemeit fűzték fel sorsunk fonalára, és a bölcs nyugodtan morzsolgatja őket. Egy világi szerző, kalandregényeket ír, és mégis milyen bölcsen, milyen jól mondta.

Megkopogtatták az ablakot, Szasát hívták, indulnak.

– Mennyivel tartozom? – kérdezte a gazdaasszonyt.

– Semmivel – legyintett az asszony.

Vaszilij atya megérintette Szasa könyökét.

– Ne bántsa meg az asszonyt!

Elkísérte Szasát, segített berakni a bőröndjét, a csónakos letekerte a vontatókötelet, ellökte a csónakot, és beült a kormányevezőhöz. Fegya átvetette vállán a hámot, megindult előre, lassan húzta a vontatókötelet, hátra-hátrapillantott a csónakra, figyelte, hogy viszi ki a csónakos. Amikor meggyőződött róla, hogy a csónak jól halad, kijelentette:

– Amint elérjük a csúcsot, átmegyünk a szárazföldre.

Szasa kezet nyújtott Vaszilij atyának.

– A viszontlátásra! Köszönök mindent.

– Indulás! – kiáltotta Fegya vidáman.

Szasa előredőlt, a vontatókötél megfeszült, és lassan megindultak előre.

– Őrizzen benneteket a Mindenható! – szólt Vaszilij atya.

HARMADIK RÉSZ

1

Szasa tartózkodási helyéül Mozgova falut jelölték ki, tizenkét kilométerre Kezsmától felfelé az Angarán.

Jó szállást kapott: a módos, nagy házban egy özvegy gazdaasszony lakott két felnőtt fiával meg az élettársával. A férfi nem angarai: jövevény, volt katona. Annak idején a fiúk nem engedték meg anyjuknak, hogy feleségül menjen hozzá, nem akartak osztozni a gazdaságon. Ez a gazdaság most már a kolhozé lett, de amikor a katona felöntött a garatra, feltámadt benne a megbántottság a régi dolog miatt, kivörösödött képpel, borzas ősz hajával rohangált a faluban, fenyegetőzött, hogy megöli a mostohafiait, azok azonban elkapták, bezárták a kamorába, hogy aludja ki magát.

A fiatalabbik fiú, Vaszilij, jóképű, jó kiállású legény, minden bizonnyal összefeküdt a falu minden lányával, errefelé szabadosak az erkölcsök. Többnyire hajnaltájt járt haza, de az is megesett, hogy haza se jött. Szasa jóformán nem találkozott vele, ha mégis összefutottak, Vaszilij némán rámosolygott, szófukar, de barátságos volt.

Az idősebbiket, Tyimofejt nem érdekelték különösebben a lányok, esténként nem járta az utcát, mindig otthon töltötte az éjszakát. Engedély nélkül bejárt Szasa szobájába, szemügyre vette a holmiját: ez minek meg az minek?... Bizalmatlanul nézegetett mindent, és nagyokat hallgatott. Szemtelensége nem volt ínyére Szasának, de azért türelmesen válaszolt Tyimofej minden kérdésére. A nép! Nagy és hatalmas, ám még sötét, tudatlan a nép, amelyre Szasa, mint minden orosz értelmiségi, állandó bűntudattal gondolt.

Egy alkalommal Szasa elment Tyimofejjel a szigetre szénát kaszálni. Nem értett hozzá, de úgy gondolta, megpróbálja. Szasa a padon ült és evezett, Tyimofej a csónak farában kormányzott. A csónak fenekén két kasza hevert meg egy fenőkő és a rovarok elleni arcvédő hálók: durva lószőrből készült Tyimofejnek, és egy selyemháló, Szasáé, ezt még Szolovejcsik tanácsára vásárolta Kanszkban. Tyimofej elnézegette Szasa hálóját, és nem állta meg szó nélkül:

– Nektek, városiaknak mindenetek megvan, de nekünk, parasztembereknek senkink, semmink nincsen, senkit, semmit nem látunk, ti mégis a mi nyakunkra telepedtek.

Tyimofej primitív formában fejtette ki az értéktöbblet elméletét: az anyagi értékeket Tyimofej teremti meg, a parasztok hozzák létre, Szasa meg a hozzá hasonlók viszont semmit sem termelnek meg.

Így gondolta magában Szasa, miközben teljes erővel húzta az evezőt, nehogy a sziget alá vigye őket az ár: nagyon erős volt a sodrás.

– A mi terhünkre száműztek ide benneteket – folytatta Tyimofej –, a mi munkánkból, izzadságunkból, vérünkből éltek.

Szasa nem válaszolt. Ugyan mit is mondhatott volna? Még ha Tyimofej tisztán akarná látni a dolgokat... De hát semmit sem akar ő tisztázni. Egy *száműzött* ül előtte, egy jogfosztott egyén, akivel kedvére kötekedhet.

– Berezeltél? Félsz? – nevetett csúfondárosan Tyimofej. – Beléd vágom ezt a kaszát, behajítlak a folyóba, aztán véged! Mi bajom lehetne belőle? Azt mondom, megszöktél. Ellenforradalmár vagy, trockista, ugyan kinek kellesz? Bizony ám!

Szasa a parthoz evezett, kilépett a vízbe, maga után húzta a csónakot. Tyimofej nem állt fel, nem segített neki, ott maradt a csónak farában, s csak amikor Szasa már kihúzta a partra a csónakot és eldobta a láncot, akkor kászálódott ki.

– Miért nem fojtottál a folyóba? – kérdezte tőle Szasa.

– Ha nem tartod a szádat, én mondom, beléfojtalak – fenyegette meg Tyimofej.

– Rosszul tetted, hogy nem fojtottál bele.

– Ugyan már miért?

– Azért, mert most én öllek meg téged – jelentette ki Szasa.

Tyimofej egy lépést hátrált.

– No, no, ne bolondozz!

Néptelen sziget a világ végén. Valahol a távolban kaszálnak. Rajzanak, zümmögnek a rovarok, más nem is hallatszik a folyó fölött. Nem létezik sem a világ, sem az emberiség, csak ők ketten vannak, és Ábel most végre megfizet Káinnak minden vétkéért.

Tyimofej nem vette le Szasáról feszült tekintetét, lassan hátrált, aztán megfordult, és odarohant a csónakhoz a kaszáért. Szasa utolérte, öklével hátba vágta, Tyimofej a vízbe zuhant, majd felugrott, megfordult, ekkor Szasa teljes erőből arcul ütötte, Tyimofej megint elesett és nagy vízfröcskölés közepette kimászott a partra.

Nem, nem öli meg Tyimofejt, nem fog elpusztulni egy ilyen mocsok alak miatt. Tyimofej nem kelt fel, ott feküdt a parton, és rettegve nézett Szasára. Rohadt féreg!

Micsoda keserűség... Micsoda szörnyűség...

Szasa odament a csónakhoz, kihajigálta belőle a kaszákat, a fenőkövet, Tyimofej hálóját, aztán beült a padra, és visszaevezett a faluba.

A vacsoránál Szasa bejelentette, hogy átköltözik egy másik házba.

– Nem jó neked itt nálunk? – kérdezte a katona. – Tyimoskát móresre tanítottad, jól tetted. Kötekedő fajta, csak legyen kit fenyegetnie, mán csak ilyen ocsmány, senki sem menekszik tőle. De te kemény legény vagy. Menj el Vaszkával, minden lány az övé, átad neked egyet!

– A tanítónő vetett szemet rá – nevetett Vaszilij.

Tyimofej hallgatott, nem nézett senkire.

A ház megfelelő. De hogy így éljen, valaki bosszúvágyától fenyegetetten, ez kibírhatatlan meg nagyon veszélyes is az ő helyzetében. Reggel Szasa átvitte a holmiját egy másik házba.

Itt a konyha mellett egy kis kamra állt, azt adták ki neki. A házigazdáék, egy öreg ember a feleségével, szegényebbek voltak az előzőeknél, de ellátták. Keveset dolgoztak a kolhozban, az egész napot otthon töltötték, nem veszekedtek, az öregasszony

„az én görbémnek" nevezte az öregembert, a töpörödött férfi valóban kissé púpos volt. A ház csendesnek bizonyult: csak az öregasszony matatott az edényfogóval a kemence előtt, meg az öreg fejszéje csattogott az udvaron, javítgatott valamit. A kamrában a frissen felmosott padló illatozott, a megfeketedett gerendafalakon Lenin és Kalinyin képe lógott, mellettük egy folyóiratból kivágott fénykép a nyitott hintóban kocsikázó cári családot ábrázolta.

Időnként az öreg egész napra elment, csak estére tért haza, és arra a kérdésre, hogy mit csinált a kolhozban, azt válaszolta:

– Amit mondtak, azt csináltam.

A kolhoz errefelé inkább csak jelképesen létezik. A kollektivizálás itt később kezdődött, mint más területeken, de Sztálinnak az *Akiknek a siker a fejükbe szállt* című cikke után a kolhozok széthullottak, megint csak jó másfél-kétéves késéssel szervezték újra őket. No de hát mit is lehetett itt kollektivizálni? Az igen rövid termő időszak miatt csupán annyi gabonát tudtak termelni, ami legfeljebb a családnak elég. Ha begyűjtik ezt a gabonát, akkor hatszáz kilométerre kell elszállítani szánon, vagy leúsztatni az Angarán, a zuhogókon és csorgókon keresztül, és ez jóformán lehetetlen. Hát a jószág? Mindenkinek lehet akár tíz tehene, kétezer darab jut a falura, lovuk is van vagy ezer. A kollektivizálás idején a kitelepített kulákok udvaraiba hajtották őket, több mint a fele el is pusztult, hiszen errefelé kemény a tél. Ezek után visszaadták az állatokat a házakhoz, a kolhoz tulajdonaként, de nem volt hova és nem volt kinek beszolgáltatni a tejet. Vágóhíd nincsen, tejfeldolgozó üzem sincs, szállítsák Kezsmába, a vezetőknek? Mert azoknak a száma egyre nőtt, nem úgy, mint az állatoké; azok bezzeg szemlátomást fogyatkoztak! Maradt fő foglalatosságnak a vadászat. Innen, Mozgovából indult a gyalogösvény a tunguzokhoz, Vanaravába. A kollektivizálás előtt a mókusokat a Prémbegyűjtő Szövetkezetnek adták le. Most meg a kolhozon keresztül kellett értékesíteni, és a kolhoz csak félárat fizetett. Mit lehet tenni? A vadászok elrejtették a prémeket, a tunguzoknak adták el, mert azok a prémbegyűjtő telepeken a teljes árat megkapták érte.

Jó két esztendő múlva észbe kaptak a központban – nagyon visszaesett a prémbeszolgáltatás. Pedig az valuta! Kiküldtek egy bizottságot. Azok addig okoskodtak, amíg úgy döntöttek: a vadászokat elvonja a munkájuktól a földművelés, ez minden bajnak a gyökere, igen, a földművelés, az államnak semmi haszna nem származik belőle, csak kára és vesztesége, mostantól kezdve ne foglalkozzanak földműveléssel, szakosodjanak a prémre, a gabonát pedig más földművelő területektől szállítsák ide, ugyanúgy, mint az evenkeknek.

Így aztán a kolhoztagok most már gabonáért adták el a prémeket a tunguzoknak: nekik nem volt szabad vetniük, a szállításról meg elfeledkeztek. A vezetőknek azt mondták, hogy a mókusok feljebb húzódtak északra, három hétbe is beletelne, míg utolérnék, telelőhelyeket kellene építeni az új helyeken, de a tunguzok lerombolják őket, majdhogy lövöldözésre nem kerül köztük a sor. Valójában soha még ilyen jóba nem voltak a tunguzokkal, mint most, a prémet már nemcsak gabonára cserélték, hanem alkoholra is. Az evenkek mindenhez hozzájutnak a prémbegyűjtő helyeken. És együtt ittak.

A távoli szibériai falu, ahol százezer mókusprémet is leadtak évente az államnak, ahonnan hatalmas gulyákat hajtottak le Irkutszkba, amely megtermelte a szükséges gabonát, ellátta a vidéket tejjel és hallal, most felhagyott a vadászattal, nem vetett többé gabonát, tizedére csökkentette állatállományát, és a többi Angara-vidéki faluval együtt az altáji parasztemberek nyakán élősködött, akik maguk is szűkölködtek.

Az Angara partján mégsem élték át a harmincas évek nagy éhínségét. Túlságosan távoli, elhagyott vidék ez, itt az emberek mindig megéltek a természetből, a folyó adta nekik a pénzes pért, a szibériai galócát, a lazacot, amely idejárt ívni, az erdő vadgyümölccsel, gombával látta el őket; meg ott volt a jószág is, amely, bár kolhoztulajdonnak számított, mégis otthon állt az udvarukban, merthogy már harmadik éve épült az állattenyésztő telep; meg a baromfi, a disznók, a malacok, a nyírásra szánt bárányok, ezek sem kerültek közös tulajdonba. És ami a legfontosabb: nincs beszolgáltatási terv, csak a prémet kell leadni, azt is évről évre kevesebbet; aztán úgy találták, hogy a körzet nemcsak földművelésre, hanem vadgazdálkodásra is alkalmatlan. Tejtermelő körzetnek kiáltották ki, és kötelezték őket, hogy naponta szállítsanak friss tejet a járási vezetőknek, akiket a kezsmai kolhoz már nem látott el. Mozgova pontosan szállította a tejet, ez nem esett nehezére, a kétezer tehénből megmaradt kettőszáz; tíz bödön tejet föltettek a szekérre, és már indították is.

Amikor Szasa megérkezett, a falu még nem szegényedett el teljesen. Még volt értéke a pénznek, a szállásért ellátással együtt húsz rubelt fizetett a házigazdának, és néha, amikor megjavította a kolhoz szeparátorát, egy kis nyírfakorsó tejfölt is vitt nekik.

A múlt század végi tárcsás szerkezetű, svéd Alfa-Laval szeparátort roppant körülményesen lehet csak szétszedni és megtisztítani. Ezzel a szeparátorral Szasa jó három esztendővel ezelőtt már találkozott az egyetemi termelési gyakorlat idején, amikor falura mentek, hogy segítsenek a betakarításnál. Egy kitelepített kulák után maradt ott egy szeparátor, de senki sem tudott bánni vele. Az egyik gépkocsiszerelő szétszedte, megtisztogatta, újból összerakta. Kíváncsiságból Szasa is végigcsinálta ugyanezt, és lám, most hasznát vette. Az öreg készülék tengelyének menetvágata elkopott, alig tartotta a csavaranyát, új menetet kellett volna vágni, de nem volt mivel.

– Mondják meg a kolhozelnököknek – tanácsolta Szasa –, hogy vitesse be a szeparátort Kezsmába, ott majd új menetet vágnak rá. Így előbb-utóbb szétesik.

Az asszonyok azonban vagy nem adták át az üzenetet az elnöknek, vagy az nem ért rá a szeparátorral veszkelődni, így minden maradt a régiben.

A szeparátor volt a férjes asszonyok klubja. Elmenni a szeparátorhoz, azt jelentette, hogy legalább egy órára kimozdulhattak, elfecserészhettek, míg sorra kerülnek. Ez is némi fénysugár keserves sorsukban. Errefelé minden az asszonyokra hárul: a föld, a veteményes, a jószág meg a háztartás. Az igazi angarai férfi vadász és csavargó, a munkát megveti, különösen a ház körülit. Szolovejcsiknek igaza volt: húszévesen itt az asszony igavonó barom, harmincéves korára pedig nyomorult gebe. Legszebb évei tizenháromtól tizenhat éves koráig, a férjhezmeneteléig tartanak. És bár a fiatal

lányok is felnőttként dolgoztak a kolhozban is meg otthon is, este mégis várta őket az utca. Elöl két sorban mennek a lányok és énekelnek, mögöttük szintén két sorban a fiúk a harmonikással. Elérnek a falu széléig, ott visszafordulnak, tovább sétálnak, így megy, amíg be nem sötétedik, akkor aztán párokra szakadozva eltűnnek a szérűkön, szénapadlásokon. Ha egy férj valamit a szemére vet a feleségének, akkor csakis azt, hogy érintetlen. Hogy senkinek se kellett lánykorában.

Minden várakozással ellentétben az az incidens Tyimofejjel megerősítette Szasa tekintélyét a faluban: a *száműzött* nem félt jól *helybenhagyni* egy idevalósit. A száműzötteket már a cári időkben sem kímélték: lopásért, részegeskedésért, verekedésért az egész falu együtt számolt le velük, és sosem lehetett megtalálni a vétkest. Igaz, azok köztörvényesek voltak, a *politikaiak* sosem verekedtek. De ez a száműzött, mesélte a boltos Fegya, egyenest Moszkvából került ide, és senkitől se fél, merthogy minden fogást ismer; Fegya szívesen használta az errefelé ismeretlen kifejezéseket, hogy ezzel is fitogtassa a saját műveltségét.

Szasa azt is Fegyának köszönhette, hogy Mozgovába került.

A bogucsani NKVD álmos és lusta megbízottjával ellentétben a kezsmai megbízott, Alfjorov mozgékony, szinte betegesen sovány ember volt. Fürkésző tekintettel méregette Szasát.

– Mivel érkezett ide? – kérdezte.

– A mozgovai szövetkezeti boltos hozott magával.

– És már elment?

– Még nem.

– Akkor vele együtt menjen el Mozgovába – döntött Alfjorov, feltehetően abból kiindulva, hogy így kevesebb a gondja vele, hiszen már úgyis akadt hely számára a csónakban.

Szasa elégedett volt a döntéssel: húsz kilométerre él majd Kezsmától, és mégis csak lakik ott valaki, akit úgy-ahogy ismerősének nevezhet.

Egyik este Fegya benézett Szasához, és kihívta az utcára. A kis keresztutcában, a rönkökön üldögélt Lariszka, a jelentéktelen, csúnyácska, pattanásos arcú elvált asszony és Maruszja, Fegya tömzsi, széles, lapos arcú, jóindulatú húga.

Fegya leült Lariszka mellé a rönkre, és odaszólt Szasának:

– Te meg telepedj a húgom mellé!

Maruszja felnézett Szasára, biztatóan rámosolygott, mondván, ülj mellém, öleld át a vállam. A keblem telt és forró, jól átmelegszel majd.

Szasa mégis távolabb ült le. Valami visszatartotta. A bogucsani Lukeska eleven kamaszlány volt, ártatlan szemérmetlenséggel játszott vele, és valahogy Katyára emlékeztette. Nem tudta, miről beszéljen ezzel az esetlenül kövér lánnyal, feltehetően nem is kell neki semmit mondania, anélkül is lefekszik vele a szénapadláson.

Az utcáról ének és harmonikaszó hallatszott. Elment előttük a tanítónő, Zida, Nurzida Gazizovna, egy huszonöt-huszonhat év körüli tatár nő; a faluban Zinának, Zinkának, a tanítványai pedig Zinaida Jegorovnának szólították. Ráérősen ballagott a kis utcácska mellett, ahol Szasa új ismerősei üldögéltek, egy pillantást rájuk is vetett.

– Téged vizslat – szólt Maruszja jóindulatúan mosolyogva.

– Miért engem?

– Megtetszettél neki. Akarod, hogy összeismertesselek vele?

Szasának tetszett a lány tiszta szívű nyíltsága: ha nem akarsz engem, válassz mást, segítek megszerezni. Csak így egyszerűen.

– Nem, nem akarom – felelte Szasa.

– Mi nem tetszik rajta?

– Piszkafa – felelte Szasa helyett Fegya.

– De a ruhája városi, a bugyogója meg selyem – erősködött Lariszka.

– A bugyogó alatt meg csupa csont – tiltakozott Fegya.

Feltápászkodott, nagyot nyújtózott.

– Gyerünk, Lariszka, kihűl a lepény!

– Ruhába tekertem, melegen marad.

Az udvaron Lariszka megállt.

– Menjetek fel a pallásra, én hozom a lepényt.

Felkapaszkodtak a szénapadlásra. Tavalyi széna illata csapta meg őket. A holdfényes éjszakában csak úgy fehérlett Maruszja kerek képe, Szasa magán érezte várakozó tekintetét, hallotta szapora lélegzését. Fegya a mestergerenda alatt matatott, aztán megcsillant kezében egy üveg, és megcsörrentek a poharak.

Szasa csak homályosan emlékezett erre az éjszakára. Lariszka és Maruszja alig ivott, de ő, hogy ne maradjon el Fegyától, felhajtott egy teli pohár pálinkát. Égette a torkát, kortyolt rá egy kis vizet, s szárított halat harapott hozzá. Aztán már csak a hetvenkedésére emlékezett, majd ő megmutatja, hogy bírják az italt Moszkvában! Magával ragadta, elkapta a hév, hőzöngött, igyekezett megfeledkezni sorsáról, pálinkát követelt, míg Fegya egyszer csak magasba emelte az üveget, mutatta, hogy kiürült.

Aztán szörnyen hányt, már nem föntt a szénapadláson, hanem lent a trágyaszagú udvaron. Látta maga fölé hajolni Fegya és Maruszja fehéren világító arcát. Merítőkanállal vizet akartak önteni a szájába, de a nyakába csurgott, föltápászkodott, elindult, de megint rosszul lett, és hosszú, gyötrelmes rohamokban hányt. A távoli égen csillagok ragyogtak, valahol kutyák ugattak. Próbálták bevonszolni a házba, ő azonban megmakacsolta magát, az ablakon mászott be, nem akarta felébreszteni a háziakat, nem akart botrányt.

Reggel hallotta, amint a háziak munkába készülnek, de alvást színlelt, és valóban el is aludt; amikor aztán felébredt, már mindenki elment. Felkelt, lebotorkált a pincébe, kellemesen hűsítette a hideg, nyirkos föld, levett a polcról egy tejfölös köcsögöt, felment a konyhába, a ruha alól kivett egy darab még langyos, puha kalácsot, és a tejfölbe mártogatva megette. Ettől megkönnyebbült, egész estig aludt utána, csak a vacsorához jött elő. A házigazdáék nem kérdeztek semmit, Szasa mégis biztos volt benne, hogy mindent tudnak.

Másnap reggelre már jól érezte magát, de a hangulata csapnivaló, nem akaródzott kimennie a házból, félt, hogy találkozik Fegyával, Maruszjával, Lariszkával, félt gúnyos tekintetüktől, nem is értette, hogy tudott ilyen mélyre süllyedni. Többet ivott a

kelleténél, ilyesmi megesett már vele, de még sohasem hőzöngött. Végül mégis el kellett mennie a boltba, elfogyott a cigarettája. Fegya barátságos mosollyal fogadta. Szervusz! Szervusz! Hogy vagy? Rendben? Akkor jó! Odaadta a cigarettát meg a gyufát. Azt ajánlotta, vegyen egy gitárt, van hozzá tankönyv is. Három darabot küldtek, de a helybéliek nem gitároznak. Szasa nemet mondott, amit később nagyon sajnált, hiszen megtanulhatott volna gitározni.

Az utcán összetalálkozott Maruszjával, vizet hozott a folyóról. Rámosolygott, mintha mi sem történt volna.

A falu nem vette szájára a dolgot, kár volt nyugtalankodnia: nincs abban semmi rendkívüli, ha valaki leissza magát. Meg aztán Fegya is ráparancsolt a lányokra, hallgassanak: merthogy csak úgy elcsaklizta az italt a boltból.

Az egyetlen ember, aki szóba hozta a dolgot Szasának, Vszevolod Szergejevics volt, ez az inas, szikár, moszkvai száműzött. Harmincöt év körüli lehetett, de idősebbnek látszott: kopasz fej, húsos orr, vékony, gúnyos ajkak. Jóindulatúan élcelődött: megesik az ilyesmi...

Hogy miért száműzték, arról nem beszélt, ez itt nem szokás. Az úton még beszéltek erről, de itt már csak a cikkelyt nevezték meg. Majdnem mindenkit az ötvennyolcas cikkely tizedik pontja alapján ítéltek el.

Vszevolod Szergejevics Kezsmában kezdte a száműzetését, de aztán átkerült Mozgovába: szerelembe esett a tanács pénzügyi osztályának vezetőnőjével, ez pedig egy száműzöttnek tilos. Messzebbre is küldhették volna, akár száz kilométerre, errefelé nagyok a távolságok, mégis meghagyták kezsmai munkahelyén, csak arra kényszerítették, hogy naponta tegyen meg huszonnégy kilométert gyalog. Tavasszal azonban elbocsájtották, új könyvelőt küldtek. Vszevolod Szergejevics most Mozgovában kereste meg a betevő falatot: ácsolt, kaszált, szénát gyűjtött, kapált a veteményeskertekben, halászott, ámulatba ejtette a falut alsónadrágjával, errefelé gatyát viseltek; segített a kolhoz számvivőjének, aki Kanszkban végezte el a tanfolyamot.

De élete értelmét a nők jelentették, nyíltan, cinikusan beszélt róluk. Amikor észrevette, hogy Szasának ez nem tetszik, nem sértődött meg:

– Mi maradt számunkra ebben az életben? Mihez kezdhet itt? Az egyetlen örömöt a nő jelenti, másban nem lesz része. Értékelje azokat a morzsákat, amelyeket a parancsnokság engedélyez nekünk. Maga férfi, tehát még ember.

Szasát megbotránkoztatta ez a gondolkodásmód. De azért jó barátságban maradt Vszevolod Szergejeviccsel. Valahogy a húszas évek Moszkvájának levegője lengte körül, Szasa gyermekkorának Moszkvájáé. Ez áradt szavaiból, vicceiből, cigány románcaiból. „Magos palotában lakik az én kedvesem, de e palotába nem léphet be senki sem..." – énekelte kellemes baritonján. Volt benne valami a korszak fesztelenségéből, és mint ahogy Szasa később rájött, az emberségéből is. A harmincas évek Moszkvájára már nem emlékeztetett. Bizonyára régen elkerült a fővárosból.

Miként szerzett tudomást arról, hogy Szasa leitta magát, azt nem mondta meg, csak összevonta a szemöldökét.

– Nem magának való társaság! Foglalkozzon inkább a tanítónővel! Elbűvölő, kulturált teremtés. És látja, ide sodorta az élet az Angarához.

– Engem is meglep – vallotta be Szasa –, hogy valaki ebben a vadonban keressen menedéket.

– Bizonyára szerelmi válság sodorta erre – kapott a szón Vszevolod Szergejevics. – Egy harminc felé járó, magányos nő, méghozzá keleti nő, igazi kincs...

– Nem látszik tatárnak – jegyezte meg Szasa.

– A szibériai tatárok már teljesen eloroszosodtak – magyarázta Vszevolod Szergejevics. – A tobolszki, tomszki, kuznyecki tatárok már oroszok, olyanok, mint a többi szibériai. Hogy muzulmánok? Ugyan, miféle muzulmánok lennének? Már pravoszlávval is alig találkozik az ember! De a nemzeti jelleg, alkat és típus természetesen megmaradt, elsősorban a nőknél; rabszolgaként szolgálja a férfit, hűséges, szerető szívű, de büszke. Ennek a nőnek a tekintete is, akár egy káné... Bevallom magának becsülettel: nekem nem volt dolgom vele. Hogy miért? Ki tudja? De maga más... Sok szerencsét, Szasa! Minden elmúlik, csak a nők maradnak meg, akikkel az élet összehozott bennünket. Foglalkozzon vele, élje a világát! Ilyen nő ritkán akad az ember útjába, higgye el nekem, egy ilyen dáma még Moszkvában is kincs.

– Kínos helyzetbe hozhatom – tiltakozott Szasa.

– Nem hinném, nem találnak más tanítónőt. Meg aztán nincs is besúgó, nincs senki, aki igényt tartana rá. Természetesen nem kötelező nagydobra verni a dolgot. Legrosszabb esetben maga továbbmegy Szavinóba vagy Frolovóba, a hölgy ezt is megéri.

A hosszú, lobogó szoknyás, mezítlábas, zömök, széles pofacsontú falusi lányok mellett a középtermetű, bakfisra emlékeztetően sovány, rövid, szűk városi ruhát viselő Zida idegennek és védtelennek látszott itt: magányos, idegen tanítónő egy isten háta mögötti tajgai kis faluban, ahol a tanulást felesleges időfecsérlésnek, az iskolát tehernek tartják.

Zida benézett a boltba, amikor Szasa ott járt. Nem véletlenül. Szürke szemével nyíltan, egyenesen, nyugodtan és egy kicsit idegenül nézett. Mosolya gyengéd és jóakaratú. Keresetlenül beszélgetett Szasával, mint egy ismerőssel, hiszen falun mindenki ismeri egymást. És mégis: tekintetének mélyén volt valami más is...

Fegya panaszkodott: második esztendeje, hogy nem kap szappant; préselt teát, petróleumot se hoztak, ruhának való kartont szállítottak neki, de nem olyan színekben, mint amilyent itt keresnek. Zida figyelmesen hallgatta, megértette Fegya gondjait, szűkszavúan válaszolt rájuk, pontosan úgy, ahogy akkor kell felelni, ha megértésen kívül semmi mással nem tud az ember segíteni.

Szasa a lenről és a gyapotról szóló könyveket lapozgatta. Igaz, errefelé se len, se gyapot nem termett.

– Az iskolában akad olvasnivaló könyv is – mondta Zida.

– Nagyszerű!

– Jöjjön ki este a csónakokhoz, majd hozok valamit.

Egyszerűen és természetesen mondta, de mégis akkor, amikor Fegya eltűnt a raktárban.

Este találkoztak a parton, a nyirkos fa-, hal- és kátrányszagot árasztó csónakok

mellett. Zida állig begombolt kabátban, de hajadonfőtt érkezett. A hold világánál arányos és szabályos vonású arca nagyon fiatalnak látszott, szinte kislányos volt, csak a tekintete árulkodott egy felnőtt asszony tapasztalatáról.

– Nem tudom, milyen könyvet szeretne. Menjünk el hozzám, válasszon magának!

Szasa magához vonta az asszonyt, megcsókolta puha ajkát, Zida lehunyta a szemét, a fiú érezte, hogyan ver a szíve... Aztán Zida elhúzódott, gyors pillantást vetett rá, majd kibontakozott öleléséből.

– Várj! – suttogta.

Megigazította nyakán a kendőjét, kézen fogta Szasát, aztán elindultak a parton, majd a kis ösvényen, az apró, füstös fürdőházak mellett, felfelé a hegyoldalon.

– Várj itt, majd ha meggyújtom a lámpát, akkor gyere be!

Szasa a fürdőház megfeketedett gerendáihoz dőlve várakozott. Az ablakban felvillant a fény. Szasa átugrott a rőzsekerítésen, keresztülment az udvaron. Az ajtó nyitva volt...

Hajnalban ment el Zidától, ugyanazon az úton, amelyen idejöttek, a fürdőházak mellett, majd végig a parton és aztán a falu túlsó vége felől haza.

Nem beszélték meg a következő találkozást, előttük az egész hosszú nap, van idő, majd megbeszélik. De úgy esett, hogy nem találkoztak. Zida Kezsmába ment.

Késő este Szasa kiment az utcára. A falu már aludt, de Zida ablaka világított. Szasa éppúgy, mint az előző este, átugrott a rőzsekerítésen, megfogta a kilincset, az ajtó halk nyikordulással kinyílt.

– Miért nem zárod be az ajtót?

– És ha te jössz...

Zida teljesen tisztán, akcentus nélkül beszélt oroszul, de minden másban, mint ahogy ezt Vszevolod Szergejevics helyesen megjegyezte, igazi keleti nő volt: engedelmes, szenvedélyes, Szasa első érintésétől tűzbe jött... „Mit csinálsz velem..." És ugyanakkor volt benne visszafogottság, sőt zárkózottság is. Magáról keveset és kelletlenül beszélt. Egy alkalommal megemlítette a férjét, de rögtön helyesbített, a volt férjem. Otthon, Tomszkban, a szüleinél maradt a lánya, Roza, már hatesztendős. Zida Tomszkban végezte a tanárképző főiskolát, öt évig tanított, aztán jött ide. „Mindenből elegem lett." Hogy miért ide jött, az isten háta mögé, nem részletezte... „Így alakult." Némán egyetértett Szasával abban, hogy kapcsolatukat titokban kell tartaniuk, mert Szasa meg akarja kímélni a kellemetlenségektől, bár nagyon jól tudta, hogy falun nem lehet semmit titokban tartani. Soha nem mondott ellent, soha nem ejtett egyetlen könnyet, nem ellenkezett, nem mutatta ki féktelen örömét, szerelmét. Csak egyszer szólt erről, amikor Szasa éjjel felébredt, és meglátta, hogy nem alszik, hanem felkönyökölve nézi őt.

– Miért nem alszol? – kérdezte Szasa, és megsimogatta.

– Töprengek.

– Min?

Zida felnevetett.

– Azon, hogy ugyan merre születnek ilyen szép emberek.

2

Egy alkalommal Szasáért szaladtak, megint elromlott a szeparátor. Nemrég szerelte, és látta, hiába minden, elkopott a menet, nem tartja az anyát. Hányszor mondta már, hogy szállítsák be a gépállomásra, de még mindig nem vitték el.

Azért mégis odament. A szeparátor körül asszonyok tereferéltek. Ott állt a kolhozelnök, Ivan Parfjonovics is. Erős, köpcös parasztember, Szasa nem ismerte, de tudta róla, hogy szigorú és hirtelen természetű, ököllel tanítja móresre a kolhozparasztokat. Zida beszélgetett most vele, s közben egy-egy pillantást vetett Szasára.

– Jó napot – köszöntötte őket vidáman Szasa –, mi történt?

Bár maga is látta, mi történt: a szeparátor szétesett. Ez várható volt.

– A te munkád? – kérdezte Ivan Parfjonovics.

– Miért lenne az enyém? – kérdezte vissza Szasa. – Svéd munka. Azok készítették ezt a szeparátort.

– Svédek, svédek – dörmögte mogorván Ivan Parfjonovics. – Ha tönkretetted, most javítsd is meg!

– Nem tettem tönkre, és más se tette tönkre. Ez a szeparátor már százéves, elkopott a tengelyén a menetvágat, többször mondtam, hogy be kell vinni a gépállomásra, hogy új menetet vágjanak rá.

– Kinek mondtad ezt?

Szasa az asszonyokra mutatott.

– Mindenkinek mondtam, mindenki hallotta.

– Nem nekik, hanem nekem kell az ilyesmit jelentened, az anyád kutya úristenit!

– Nem vagyok a maga beosztottja, így aztán nem is vagyok köteles jelenteni magának semmit.

– Te mocskos szabotőr! – csattant fel Ivan Parfjonovics. – Tönkretetted a szeparátort, és most az asszonyokra akarod kenni a dolgot?

– Hogy mer így beszélni velem?

– Micsoda? Hogy még én ne merjek így beszélni veled? Te átkozott trockista! Ki előtt állsz itt? – Ivan Parfjonovics ökölbe szorította a kezét.

– Egy ostoba bolond előtt állok. Világos – nevetett Ivan Parfjonovics arcába Szasa. – Jól jegyezd meg: egy ostoba bolond előtt!

Sarkon fordult, és otthagyta őket. Ivan Parfjonovics valamit utána szólt, de hogy mit, Szasa már nem hallotta.

Még ugyanezen az estén egy szekér állt meg a ház előtt, ahol Szasa lakott, leugrott róla egy ismeretlen férfi, bejött, és átnyújtott Szasának egy papírt: „A. P. Pankratov politikai száműzöttnek. Ezen idézés átvétele után haladéktalanul jelenjen meg a kezsmai körzeti NKVD megbízottjánál, Alfjorov elvtársnál, Kezsma faluban." Rajta Alfjorov aláírása, elég kulturált aláírás, minden fölös kacskaringó nélkül.

Maga Alfjorov is kulturált ember benyomását keltette. Szasa furcsállotta is, hogy

ez az ember mindössze csak körzeti megbízott. A rangját nem lehet tudni: akkor is, amikor Szasa először járt nála, és most is civil ruhát viselt.

A hivatala ugyanabban a házban volt, ahol lakott, a paraszthaz elülső felét foglalta el. Szasát a tágas nagyszobában fogadta, ahonnan az egyik ajtó az irodába vezetett, a másik a hálókamrába, a harmadik pedig a konyhába, hűvös levegő áramlott be, mert onnan lehetett kimenni az udvarra.

– Üljön le, Pankratov! – Alfjorov az asztal mellett álló székre mutatott, ő maga az asztal túlsó oldalán foglalt helyet. Nagyon barátságosnak, élénknek látszott, Szasa úgy vélte, van benne már némi nyomás. – Hogyan rendezkedett be az új helyén?

– Jól.

– Elfogadható a lakás, elfogadhatóak a házigazdák?

– A legteljesebb mértékben.

– Jól van, nagyon jól...

Alfjorov felállt, levette az asztal fölé lógó lámpa üvegét, meggyújtotta a kanócot, beszabályozta a lángot, majd visszatette az üveget. A szoba sarkai homályba borultak, az asztalt megvilágította a fény. És Szasa meglátott az asztalon egy ív papírt, nyomban rájött, hogy ez csak egy ellene írott panasz lehet.

– Hát így állunk – mondta Alfjorov, kényelmesen elhelyezkedve a székben –, tehát minden jó, minden igen kedvező, nagyszerű, nagyszerű... De ez itt nagyon rossz dolog, Pankratov – mutatott az előtte heverő papírlapra. – Panaszt tettek maga ellen: előre megfontolt szándékkal, szabotázs okából, szó szerint így írják, *szabotázs* okából tönkretette a falu egyetlen szeparátorát. Mi erről a véleménye?

– A szeparátort nem tettem tönkre – felelte Szasa. – Három alkalommal kitisztítottam, ehhez teljesen szét kellett szednem, és az elég bonyolult dolog. Amikor legelőször szétszedtem, észrevettem, hogy a tengelyrúd csavarmenete elkopott, el kell vinni a gépállomásra, új csavarmenetet vágatni rá. Bármelyik lakatos, bármelyik szerelő megerősítheti a szavamat. Én rögtön megmondtam nekik, és megismételtem, amikor másodszor meg harmadszor is szétszedtem a gépet. Én tehát ebben a dologban teljesen ártatlan vagyok. Azok a hibásak, akik nem vitték el időben a gépet a gépállomásra. Én nem vihetem el, mert nekem nincs jogom elhagyni a falut.

Alfjorov figyelmesen hallgatta szavait, néhányszor változtatott a testtartásán, próbált még kényelmesebben elhelyezkedni a széken, és valahogy furcsán nézett Szasára. Feltehetően ivott egy pohárkával ebéd után, most beszélhetnékje támadt, ideje van rá bőven.

– Jó – szólalt meg Alfjorov –, tehát amikor először szétszedte a szeparátort, rögtön látta, hogy a csavarmenet elkopott. Jól értettem?

– Jól. És rögtön meg is mondtam...

– Erre majd még visszatérünk. Szóval azt állítja, hogy bármelyik szerelő vagy lakatos is tanúsíthatja, hogy ilyen csavarmenettel használhatatlan a gép.

– Természetesen.

– Hát akkor figyeljen ide, Pankratov! A szerelő azt fogja mondani, hogy a csavarmenet jelenleg használhatatlan. De hogy akkor is használhatatlan lett volna, amikor maga először szedte szét a gépet, nem tanúsítja. És ha majd megkérdezik tőle: vajon

miközben feltette a csavaranyát, Pankratov polgártárs tönkretehette-e a csavarmenetet, azt fogja felelni, hogy igen, elképzelhető. Logikusan gondolkodom?

– Nem. Egyátalán nem logikusan – felelte rá Szasa.

– Igazán? – csodálkozott Alfjorov. – Pedig én nagyon erős oldalamnak tartom a logikát. Ugyan miért ne lennék logikus, Pankratov?

– Amikor első alkalommal szétszedtem a szeparátort, nyomban közöltem, hogy el kell vinni a gépállomásra új csavarmenetet vágatni rá.

– Kinek mondta ezt?

– Mindenkinek, aki ott volt körülöttem.

– És kik voltak ott?

– Asszonyok, kolhoztagok, vagy húszan.

Alfjorov vidám tekintetet vetett rá.

– Pankratov, maga állítólag okos, művelt ember! Megmondta nekik, de mit gondol, mit kellett volna tenniük?

– Jelenteni a kolhozelnöknek.

– Pankratov! Ezek tudatlan asszonyok, még életükben nem hallottak ilyesmit, hogy csavarmenet, anyacsavar, tengely. Még ki se tudnák mondani. Semmit sem mernek ezek szólni az elnöknek, mert úgyis azt felelné rá: ne üssétek az orrotokat a más dolgába. Meg aztán ők maguk sem akarják, hogy elvigyék a gépet, megeshet ugyanis, hogy elviszik, de nem hozzák vissza. Most még működik, és ennyi elég. Magának kellett volna szólnia az elnöknek, maga azonban nem szólt, így aztán a gép bedöglött. Nos, most mi a véleménye: logikusan gondolkodom?

– Nem egészen.

– Igazán? És miért nem?

– Én nem vagyok a kolhoz alkalmazottja, a szeparátor megjavításáért pénzt nem fogadtam el, egyszerűen csak segíteni akartam az embereken. A kérdés lényege az: tönkretettem-e a gépet vagy sem? S ha én az első szétszedés alkalmából nyilvánosan, mindenki előtt kijelentettem, hogy a gép rossz, ebből az következik, hogy nem én tettem tönkre. És, hogy én megmondtam, azt mindenki tanúsíthatja.

Alfjorov mosolyogva nézett rá, majd váratlanul halkan, sőt bánatosan megkérdezte:

– És vajon tanúsítják-e?

– Miért ne tanúsítanák? – kérdezett vissza kissé bizonytalanul Szasa, mert hirtelen ráébredt helyzetének ingatag voltára.

– Jaj, Pankratov, Pankratov! – folytatta halkan és bánatosan Alfjorov. – Hogy milyen naiv ember is maga! Hol lakott Moszkvában?

– Az Arbaton.

– Ezek szerint szomszédok vagyunk – szólt elgondolkozva Alfjorov, de nem mondta meg, hol van az ő moszkvai lakása. – Hát igen, Pankratov, maga nagyon naiv ember. Képzelje csak el, bíróság elé idézik ezeket az asszonyokat. Először is: tudja-e, hogy hívják őket? Nem valószínű. Másodszor: ezek az asszonyok halálosan félnek a bíróságtól, és megpróbálnak majd kibújni a tanúskodás alól. Ha mégis sikerül két-három asszonyt a bíróság elé citálni, akkor azok csak azt fogják hajtogatni: semmit

sem tudunk, semmiről nem hallottunk, semmit sem láttunk. A mérleg egyik serpenyőjében ott lesz maga, egy száműzött ellenforradalmár, a másik serpenyőben a kolhozelnök, ő jelenti számukra az erőt, a hatalmat, ő a sorsuk ura. Ki mellett fognak tanúskodni? Szálljon már le a fellegekből, Pankratov! Gondolkodjon! Egyetlen tanúja sincsen. A kolhozelnök tanúja pedig az egész falu. És az ügyésznek minden alapja meglesz, hogy megvádolja: szántszándékkal tette tönkre a kolhoz gépét, vagyis szabotázst követett el. Ugye maga olvas újságot?

– Itt nem kapok postát.

– De Moszkvában olvasott. Látta? Mindenütt csak szabotázs: a traktoroknál, a kombájnoknál, a cséplőgépeknél, az aratógépeknél, mindenütt csak szabotázs. Vajon így van-e ez? Szándékosan tennék őket tönkre? És ki? A kolhoztagok? Ugyan miért? Kiderül: nincs más kiút a számunkra. A mi parasztemberünk évszázadok óta egyetlen szerszámot ismert, a fejszét, mi meg felültettük a traktorra, a kombájnra, az autóra, amit aztán tönkretesz, mert nem ért hozzá, nem ismeri, hiszen tudatlan. Hát akkor mit csináljunk? Várjunk, amíg a falu műszakilag képzetté válik, legyűri évszázados elmaradottságát, amíg a parasztember évszázadok alatt kialakult természete megváltozik? Addig meg tegye csak tönkre a traktorokat, kombájnokat, autókat? Nem engedhetjük meg, hogy a géppark tönkremenjen, elpusztuljon, túl sok áldozatba került nekünk a beszerzése. És várni se tudunk, mert megfojtanak bennünket a kapitalista országok. Csak egy eszközünk marad: a félelem. A félelem, amelyet a „szabotázs" szó testesít meg. Ha tönkretetted a traktort, akkor szabotőr vagy, tíz esztendőt kapsz érte. A kaszálógépért meg az aratógépért is tíz évet sóznak rád, erre aztán a parasztember elgondolkozik, vakarja a fejét, reszket a traktorjáért, ad egy üveg italt annak az embernek, aki valamicskét konyít a gépekhez, taníts meg, hogyan kell használni, segíts nekem! A napokban megyek a parton, látom, hogy egy kis legényke ül a motorcsónakban, és sír: „Megrántottam az indítózsinórt, valamit leszakíthattam, a motor nem indul be, nyakamba varrnak érte öt évet." A motor nagyon egyszerű, felnyitottam, és látom, leugrott az indítókar, visszaigazítottam, és a motor beindult. És ezt a kis legényt elítélték volna a motor tönkretételéért meg a halászati terv meghiúsításáért, vagy ki tudja, még miért. Mert hogy ez a helyzet a bíróságon. És más kiút nincs a számunkra: így mentjük meg a gépparkot, az ipart, az országot és a jövőt. Hogy miért nem teszik ezt Nyugaton? Megmondom magának. Mi az első traktort 1930-ban gyártottuk, Nyugaton pedig 1830-ban, száz évvel ezelőtt. Ők évszázados tapasztalattal rendelkeznek, náluk a traktor személyi tulajdon, és a gazda mindig óvja a vagyonát. Nálunk pedig közös tulajdon, így aztán közös tulajdonként is bánunk vele. Ha mi egy tudatlan falusi legényt azért, mert nem ért hozzá, öt vagy tíz évre ítélünk mint szabotőrt, akkor magát, a száműzött ellenforradalmárt, aki jóformán már mérnök, mennyire kell ítélni? Bármelyik bíró habozás nélkül, tiszta lelkiismerettel elítéli magát, sőt mit több, magával fogja tisztára mosni a lelkiismeretét, mert azt mondja, ezeket a szerencsétlen parasztembereket parancsra ítéltem el, hát ezt legalább megérdemelten. Rosszul látja a helyzetét, Pankratov! Azt gondolja, hogy a száműzetésben szabadon él. Nagyon téved! Sőt én ennél többet mondok magának: akiket lágerba csuktak, azoknak sokkal jobb. Igen, igen. Ott

nagyon nehéz az élet, erdőt kell irtaniuk, hóban, fagyban, éhezve, ott szögesdrót mögött élnek, de ott ugyanolyan elítéltek veszik őket körül, mint ők maguk, ott nem válnak ki a többiek közül. Itt nincsenek őrök, nincsenek őrtornyok, körös-körül erdő van meg a folyó, a gyógyító erejű levegő; itt maga mégis idegen, ellenség, itt semmiféle joggal nem rendelkezik. Az első feljelentésre kötelesek vagyunk börtönbe csukni. Eljön hozzánk a háziasszonya, azt mondja: szidalmazta Sztálin elvtársat, s már kész is a terrorcselekmény.

Mosolyogva nézett Szasára.

– Hát így áll a helyzet az első kérdéssel, Pankratov. Ezért legkevesebb tíz évet kap. Megértett engem, Pankratov?

– Igen, megértettem – felelte Szasa.

Mindent nagyon jól értett. Ha Szolovejcsiket száműzték egy ártatlan vicc miatt, Ivaskint az újságban megjelent sajtóhibáért, a szakácsot pedig a „lusta levesért", s ha egy pár cipőtalpért az augusztus 7-ei törvény értelmében tíz évet adnak, és ha őt azokért az ostoba versikékért száműzték, akkor a szeparátorért, a „mezőgazdasági technikáért" nyilván alaposan megkapja a magáét.

– Nagyszerű – mondta Alfjorov –, akkor térjünk át a második pontra: „A kolhoz vezetőségének lejáratása." Maga a kolhoztagok jelenlétében ostoba bolondnak nevezte a kolhozelnököt. Igaz?

– Igaz. De előtte ő szidta az anyámat, mocsoknak, szabotőrnek, trockistának, ellenforradalmárnak és még minden egyébnek elmondott.

– Ez természetesen nem helyes – bólogatott Alfjorov. – De, Pankratov, képzelje el magát meg a kolhozelnököt a bíróság előtt! A maga bűnössége a szeparátor tönkretételében tényszerűen bizonyított. A kolhozelnök, aki egész lelkével csügg a kolhoz tulajdonán, szabotőrnek nevezte magát. Nagyon helyesen, és ha mérgében még behúzott volna magának egyet, a bíróság akkor is megértené. A szitkozódásra errefelé ügyet sem vetnek, senkit nem büntetnek meg azért, ha szidja valakinek az anyját. Maga pedig nem elég, hogy tönkretette a szeparátort, még nagy nyilvánosság előtt ostoba bolondnak nevezte az elnököt, aláásta a tekintélyét. Ha most magára sóznak ezért tíz esztendőt, a kolhoztagok tudni fogják, mit jelent megsérteni a kolhozelnököt, s akkor majd tisztelik és engedelmeskedni fognak neki. Hát így áll a dolog, Pankratov. Érti?

– Már mondtam, hogy mindent értek.

– Mégis szeretném hallani, hogy pontosan mit értett mindebből?

– Azt értettem meg, hogy nincsenek jogaim, hogy velem bármit meg lehet tenni, elítélhetnek mint szabotőrt, mint tekintélyrombolót. Engem lehet sértegetni, nekem az arcomba köphetnek. De vegye tudomásul, a sértésre sértéssel válaszolok, a köpésre köpéssel.

Alfjorov kíváncsian pillantott rá.

– És ha kívánja, azt is elmondom – folytatta Szasa –, hogy eszmefuttatását a szabotőrségről erkölcstelennek tartom. Tudom, hogy történnek hibák, nagyon sok hiba, erről a magam példáján is meggyőződhettem, de azt, hogy a szabotőrséget állami, pártpolitikai módszernek találták ki, nem tudom elhinni; ha elhinném, nem

hinnék többé a pártban, pedig én mindannak ellenére, ami velem történt, hiszek a pártban.

Alfjorov változatlanul nagy érdeklődéssel nézett rá.

– No és tovább?

– Mindent elmondtam, amit akartam.

– Hát akkor – mondta meggyőzően Alfjorov –, ami a szabotőrség elméletét illeti, erről majd még elbeszélgetünk, természetesen csak akkor, ha alkalom nyílik rá. Maga hisz a pártban, ez nagyon jó. Én pedig még a forradalom előtt léptem be a pártba, régi bolsevik vagyok, Pankratov, és úgy gondolom, hogy a párt politikájában legalább annyira eligazodom, mint maga. Most azonban nem erről van szó, hanem magáról: el kell döntenem, mit tegyek magával. Úgy néz rám, mint őrére, elnyomójára. Kétségkívül a felügyeletem alatt áll, kötelességem vigyázni magára, és felelek a biztonságáért is. Találkozott Bogucsaniban az ottani megbízottal, Baranovval? Látta azt a tuskót? Ha ő lenne a helyemben, maga már régen a kanszki börtönben ülne, és az ítéletre várna. Én azonban, ahogy ezt már minden bizonnyal észrevette, nem vagyok Baranov. Én elbeszélgetek magával. Hogy miért? Unatkozom. Ezt sem tagadom. De nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy döntenem kell ebben az ügyben. Ha én nem döntök, döntenek mások, és annak magára nézve rosszabb következményei lesznek. Nekem először is el kell távolítanom magát Mozgovából, mert ha ott hagynám, azt jelentené, hogy igaza van, és az elnök hibás, s ezzel újabb veszélynek tenném ki magát. A kolhozelnök ennél a szeparátor ügynél is kínosabb helyzetet teremthet a maga számára. Mit szól ehhez?

Az áttelepülés azt jelentené, hogy mindent elölről kell kezdenie, el kell szakadnia Zidától, akihez már nagyon kötődik, Vszevolod Szergejevicstől, akivel igazán jó barátságba keveredett, és újból változna a címe is: először volt Kanszk, aztán Bogucsani, majd Kezsma, azt követően Mozgova, és most megint valami más. Mit fog gondolni a mama?... Szörnyű dolog, nem vitás... Másrészt Alfjorovnak teljesen igaza van: nem maradhat Mozgovában, mert Ivan Parfjonovicstól bármi kitelik. De miért nem dönt Alfjorov maga? Miért kérdezi őt?

– Nagyon meggyőzően bebizonyította, hogy legalább tíz esztendőt sóznak rám – felelte Szasa. – Ugyan mit számít az, hol várom ki? Mozgovában már megszoktam, s feltehetően nem kell sokáig várnom.

Alfjorov a fejét csóválta...

– Ki tudja, meddig kell várnia... Amíg elküldöm jóváhagyásra Kanszkba, amíg ott döntenek, addig elég idő eltelhet, és szeptembertől az utak már járhatatlanok, tehát a válasz majd csak télen érkezik meg, fél év múlva.

Mit csűri-csavarja a dolgot? Mi járhat az eszében? Nem kell neki senkinek a véleményét kikérni. Már holnap elindíthatja Kanszkba szabotázs vádjával, jogában áll. Mit akar kicsikarni belőle?

– Cselekedjen úgy, ahogy akar, mindenképpen azt fogja tenni, amit szükségesnek tart.

Alfjorov felállt, odament a tálalószekrényhez, egy üvegből valami sötét folyadékot töltött egy kupicába, felhajtotta, aztán Szasa felé fordult:

– Kér egy kupicával? Pompás gyümölcslikőr.

– Köszönöm, nem kérek.

– Egyáltalában nem iszik?

– Ilyen körülmények között nem.

– Nagyon helyesen teszi, mert még a fejébe száll, és mond valamit, amit nem kellene, és aláír valamit, amit szintén nem kellene.

Alfjorov ivott még egy kupicával, és bekapott néhány szem szamócát.

– Pompás ez a likőr – ismételte –, a háziasszonyom valami erdei gyümölcsből készíti, azt állítja, hogy nagyon egészséges, különösen hasznos a férfiaknak. Ilyen fiatal ember számára mint maga, ennek nincs jelentősége, de az én koromban már gondolni kell az ilyesmire.

Visszatért az asztalhoz.

– Nos, hogy döntünk, Pankratov?

– Küldjön el Kanszkba, és legyen vége. Van a száműzötteknek egy mondása: „Minél hamarabb kerülsz a börtönbe, annál hamarabb szabadulsz."

Alfjorov elengedte a füle mellett a tréfát.

– Nézze, Pankratov, nagyon jól tudom, hogy nem tette tönkre a szeparátort, ezért aztán nem kívánom a lelkemre venni a maga tíz év büntetésének terhét. Egyébként sem kell sietnem. Igen, igen! A bejelentés itt fekszik, bármikor elő lehet venni.

Megint elmosolyodott. Aztán felállt, végigment a szobán, becsukta a konyhába vezető ajtót, ahonnan most már egyre erősebben áradt be a hideg, majd megint leült.

– Menjen vissza Mozgovába – mondta komolyan –, de ne felejtse el, hogy az elnök nem bocsájtja meg magának azt az „ostoba bolondot". Gondolja meg, hogyan viselkedik, ne tápláljon illúziókat, kerülje az összeütközéseket!

A hangjából Szasa emberséget vélt kihallani, de nem engedett a csábításnak, nem adta meg magát.

– Talán bizony az utcára se lépjek ki?

– Ha veszélyes, ne lépjen ki.

– És akkor miből éljek?

– A hozzátartozói nem küldenek pénzt magának?

– De küldenek. Az anyámnak azonban igen csekély a fizetése, egy mosodában dolgozik, apám pedig régóta nem él velünk.

– Hát ez baj, de én nem tudok magán segíteni. Más száműzöttek valahogy megoldják a dolgot. Tudja, ide számúzni embereket tökéletes anakronizmus, a múlt öröksége, amikor a száműzöttek még egyéni gazdálkodóknál dolgozhattak. Ez a vidék minden bizonnyal hamarosan megszűnik száműzetési telephely lenni, majd városokat fognak kijelölni. Egyébként mi a szakmája?

– A közlekedésmérnöki kar utolsó éves hallgatója voltam, amikor letartóztattak.

– A gépállomásra kellene mennie – szólt elgondolkodva Alfjorov.

– Nem értek a mezőgazdasági gépekhez.

Alfjorov erre megint nagyot nevetett.

– Nem ért a mezőgazdasági gépekhez, de nekiállt megjavítani a szeparátort. És még engem vádol azzal, hogy nem erős oldalam a logika. Ezt hajdan volt filozófus

önérzetem mondatja velem. Ugyan miféle felkészültség kell ide? Ha meg tudja különböztetni a fogaskereket a csavartól, már ért a dologhoz. A mi gépállomásunkon az igazgató lakatos, a főgépész pedig traktoros. Maga ért az autóhoz, akkor a traktorhoz is konyít valamit. Amikor ideérkezett, nem tudtam, mi a szakmája, különben Kezsmában tartottam volna. Látja, milyen apróságokon múlik a sorsa, ha akkor eszembe jut megkérdezni, most a járási székhelyen élhetne és a gépállomáson dolgozhatna... No jól van, erre majd még visszatérünk, most be kell fejeznünk ezt az ügyet – Ivan Parfjonovics jelentésére mutatott. – Térjen vissza Mozgovába, de ismétlem, legyen óvatos, vagy ahogy manapság mondják, éber.

Kiléptek a sötét éjszakai utcára.

– A szekere meg már elment – állapította meg Alfjorov. – Bizonyára úgy döntöttek, hogy vissza már úgyse kell vinniük magát.

– Nem tesz semmit, majd gyalog megyek.

– Tizenkét kilométer éjszaka a tajgán keresztül... Nem fél?

– Nem. Éjjel alszanak a medvék.

– Ha akarja, itt maradhat éjszakára – ajánlotta Alfjorov. – A háziasszonyom nővére a szomszéd házban lakik, nála megalhat.

– Nem, köszönöm, nem szükséges.

3

A Krímből hazatérve Varja és Kosztya beköltözött Szofja Alekszandrovnához. Addigra elment az előző lakó, így a szoba felszabadult.

Szofja Alekszandrovna sztoikusan fogadta Varja házasságát: mit lehet tenni, Szasát megint elhagyta egy hozzá közel álló ember. Minden barátja megfeledkezett már róla, nem telefonál, nem érdeklődik felőle se Vagyim, se Lena Bugyagina, Jura Sarokról nem is beszélve, az még csak nem is köszön. Az első időkben Nyina Ivanova még be-be nézett hozzá, de most már ő se jön feléje, bojkottálja Szofja Alekszandrovnát, mert befogadta Varját és Kosztyát. Szofja Alekszandrovna őszintén szólva még örült is, hogy Nyina nem jár hozzá. Kezdetben Nyina azt mondta, hogy Szasa letartóztatása valami ostoba véletlen lehet, de aztán árnyalta véleményét: bonyolult a bel- és külpolitikai helyzet, élesedik az osztályharc, aktivizálódnak a pártellenes csoportok, most rendkívül fontos a világos, tiszta állásfoglalás, és Szasa a dolgokról és eseményekről alkotott véleményét sajnos néha többre tartotta a kollektíva szempontjainál. Vagyis arra célzott, hogy Szasa letartóztatása nem alaptalan.

Csak Varja nem hagyta el Szofja Alekszandrovnát, és ezek szerint nem hagyta el Szasát sem. Semmi sem volt Szasa és közte, Varja mégis sorban állt vele, Szasa anyjával a börtön előtt, csomagot készített, megvédte a mosodában a durva kuncsaftokkal szemben, együttérzésével megszépítette magányos életét. És ezt nemcsak együttérzésből tette. Mindezek mögött láthatatlanul ott állt Szasa, az iránta való érdeklődés, a részvét.

Persze nincs mit tenni. Az élet már csak ilyen. Szofja Alekszandrovna anyai érzelmekkel viseltetik Varja iránt, minden jót kíván neki. Túlságosan korán ment férjhez. Vajon boldog lesz-e? Kosztya roppant nagyvonalú és bőkezű, mindenféle finom falatokat hord haza az étteremből. Egy alkalommal egy óriási tortát hozott, odaajándékozta Szofja Alekszandrovnának, aki azt se tudta, mit csináljon vele, hogy meg ne romoljon, darabokra vágta és széthordta a nővéreinek. Még sok más aprósággal is megajándékozta: zsebkendőkészlettel, harisnyával és egy esernyővel is. S bár Szofja Alekszandrovna mindig tiltakozott, nem akarta elfogadni az ajándékot, nem tudta visszautasítani bőkezűségét.

És mégis, ha Kosztyára gondolt, mindig elfogta a nyugtalanság. Sehol nem dolgozik, hogy lehetséges ez a mai időkben? Varja azt mesélte, hogy Kosztya feltalált valamiféle foncsort villanykörték bevonására, bejegyezték a szabadalmát, adót fizet utána, adóellenőr is jár hozzá. Mindez roppant furcsán hangzott, mintha visszatért volna a nep-korszak. Az a szó, hogy „nepman", számára az újgazdagsággal, a hivalkodó fényűzéssel és a kalmárkodással volt egyenlő. És lám, most ebből az örökre letűnt korból előkerül egy ember, aki sehol nem dolgozik, hosszú, érthetetlen telefonbeszélgetéseket folytat, roppant elegánsan öltözködik, éppen úgy, mint hajdan a fiatal nepmanok. És Szofja Alekszandrovna nagyon sajnálta, hogy egy ilyen dolgos családból származó fiatal lány, mint Varja, ebbe a számára oly idegen társaságba került. Kosztya minden estéjét az étteremben tölti, Varja ha nem is minden estét, de a szombatot és vasárnapot okvetlenül. Varja megvallotta neki, hogy Kosztya biliárdozik, és lényegében ebből él, a villanykörte meg a foncsor csak helyzetének törvényesítésére szolgál. Szerencsejátékos, éttermi biliárdos, azért jár haza mindig hajnalban. Kellett is adnia neki egy kulcsot a bejárati ajtóhoz, Varját pedig figyelmeztette: amikor már mindenki alszik, vegye le a biztonsági láncot, hogy Kosztya ki tudja nyitni az ajtót. Ezzel megsértették a hosszú évek során a lakásban kialakult törvényt: éjszakára az ajtót biztonsági láncra kell csukni, de nem volt mit tenni, ha a lánc fennmarad, Kosztyának csöngetnie kell.

Egy alkalommal Varja elfelejtette levenni a láncot, elaludt. Kosztya hajnali négykor jött haza, és csöngetésével mindenkit felébresztett. Mihail Jurjevics nem szólt semmit, de társbérlőjük, Galja mérgesen kiabált: „Mindenféle alakok járkálnak itt éjszaka, nem hagyják az embert aludni."

Galja szemet vetett Szasa szobájára: a férjével és a gyerekével egy tizennégy négyzetméteres szobában lakik, és közben Szofja Alekszandrovna a számára felesleges szobát kiadja, lakásspekuláns. Galja szándékosan élezte a helyzetet, botránnyal akarta megvilágítani a törvényszegést, és így kiharcolni a szobát. Ez természetesen nagyon nyugtalanította Szofja Alekszandrovnát. Pavel Nyikolajevics nem jelentkezett ki a lakásból, ahhoz pedig, hogy ideiglenesen Varja lakik a szobában, senkinek semmi köze! Varja be van jelentve ebben a házban, csak nem alhat a fiatal férjével együtt egy szobában a nővérével! Szofja Alekszandrovna megengedi nekik, hogy az ideiglenesen szabad szobában lakjanak, ehhez senkinek semmi köze! De mi a helyzet Kosztyával? Varja azt mondja, hogy Szokolnyikiban van bejelentett lakása, de vajon igaz-e? Azt meg, hogy elkérje Varja férjétől a személyi igazolványát, valahogy

kínosnak érezte. És ha Galja kihívja a rendőrséget, és kiderül, hogy Kosztyának nincs bejelentett lakása Moszkvában, akkor mi lesz? És bár Szofja Alekszandrovna igazán nem akarta elszomorítani Varját, mégis úgy döntött, hogy beszél vele. Erre hamarosan alkalom kínálkozott.

Varja nem érezte jól magát. Kosztya ételhordóban ebédet hozott haza az étteremből, különben sem engedte meg Varjának, hogy főzzön, nem akarta, hogy konyhaszagú legyen és hogy tönkretegye a kezét. Roppant drága ételeket hordott haza, és nemcsak Varja, hanem Szofja Alekszandrovna számára is.

Az ételt általában Varja szokta megmelegíteni, de most Szofja Alekszandrovna felajánlotta, hogy majd ő megcsinálja.

Kirakta a borjúszeleteket a serpenyőbe, s a konyhát elárasztotta a finom illat.

Galja gúnyos mosollyal megjegyezte:

– Micsoda illat... Kicsordul az ember nyála...

Szofja Alekszandrovna úgy tett, mint aki nem veszi észre az iróniát, csak ennyit mondott:

– Varja beteg. Konsztantyin Fjodorovics hozta neki az étteremből.

– Pompásak ezek a burzsujebédek – folytatta Galja változatlanul gúnyosan mosolyogva. – Mi meg örökösen csak tőkehalat eszünk. Az ő ebédjük minden bizonnyal belekerül nyolc vagy akár még tíz rubelbe is...

– Nem tudom, mibe kerül – mondta hűvösen Szofja Alekszandrovna, és a tűzhely felé fordult.

– Ugyan honnan veszik az emberek a pénzt? – Galja csak nem hagyta magát. – Éjszaka dolgozik, éjjeliőr lenne? De hát az éjjeliőrök a házmesternél is kevesebbet keresnek.

– Hagyja abba, Galja, nagyon kérem, fejezze be – szólt Szofja Alekszandrovna –, maga rendes, jólelkű asszony. Mi szüksége erre?

– A jókat csak kihasználják – felelte dühösen Galja. – A jókat igába fogják, a jókkal vizet hordatnak. A jók félnapokat állnak sorba, mégsem tudják beváltani az élelmiszerjegyüket, a villamoson a lépcsőn lógnak, majdhogy a kerekek alá nem esnek, a rosszak pedig taxival furikáznak, éttermekben tanyáznak.

Szofja Alekszandrovna nem felelt, bevitte a szobába az ebédet. Varja észrevette, hogy bántja valami.

– Mitől ilyen rosszkedvű, Szofja Alekszandrovna?

– Galja morgott a konyhában: burzsujebédeket esznek, vendéglőben mulatnak. Hajnalban járnak haza...

– S neki mi köze hozzá?

– Bizonyára irigykedik...

– Micsoda szemét! – csattant fel Varja.

– Az is lehet, hogy szeretné elfoglalni Szasa szobáját.

– De hiszen maga írást kapott róla, hogy megtarthatja!

– Talán úgy képzeli, ha bebizonyítja, hogy üzletelek a szobával, akkor elveszik tőlem.

– Maga fél Galjától?

– Nem félek tőle, de ezek a botrányok...

– Aljas perszóna! – dühöngött Varja. – Majd megkapja tőlem a magáét, befogom a mocskos száját.

– Ne tegyél semmit, Varenyka, bajba kerülhetsz!

– Ugyan mit árthat nekem?

– Ha nem neked, akkor Konsztantyin Fjodorovicsnak.

– Miért, ő talán szélhámos, tolvaj?

– Varja, miket beszélsz összevissza? De be kell látnod, igen kétes a helyzete. Sehol sem dolgozik, sehol nincs alkalmazásban.

– De igen, dolgozik – tiltakozott Varja. – A szövetkezetben. Az pedig, hogy biliárdozik – végül is egy állami biliárdszalonban játszik. Ez senkinek sincs megtiltva.

– Varenyka! Nekem semmi kifogásom Konsztantyin Fjodorovics ellen. De Galja érvelhet azzal, hogy nincs bejelentve.

– Én sem jelentkeztem be.

– De te ebben a házban vagy bejelentve.

– Ő pedig egy másik házban. Mi a különbség?

– Biztos vagy benne, hogy be van jelentve valahol Moszkvában?

– Hát persze!

E látszólag magabiztos választ Szofja Alekszandrovna nem érezte igazán meggyőzőnek. Mégsem tudta rászánni magát, hogy megkérdezze: látta-e a saját szemével a bejelentést. Csak ennyit mondott:

– És a kettőtök kapcsolata sem rendezett.

Varja gúnyosan mosolygott.

– A mi országunkban a tényleges házasság egyenértékű a hivatalos házassággal. Közös háztartásban élünk, egy ágyban alszunk, férj és feleség vagyunk.

– Varja, miket beszélsz? – ráncolta a homlokát Szofja Alekszandrovna.

– Miért, mi van ebben? Nemrégiben a bíróságon jártam, egy gyermektartási ügyet tárgyaltak. A bíró így tette fel a kérdést: közös háztartásban éltek? Egy ágyban aludtak?

Szofja Alekszandrovna továbbra is a homlokát ráncolta.

– Szofja Alekszandrovna, mondja meg őszintén: kellemetlen magának, hogy itt lakunk? – kérdezte komolyan Varja. – Fél valamitől?

Szofja Alekszandrovna komolyan felelt:

– Amíg nem találtok jobbat, nem lesz saját lakásotok, addig csak lakjatok nálam. De úgy kell megoldani, hogy ebből ne legyen semmi kellemetlenség. Egyetértesz velem?

– Egyetértek, és majd gondolkodom a dolgon.

– Még valamit szeretnék mondani, Varenyka. Fegyvert láttam a szobátokban, méghozzá kettőt is.

– Vadászpuskák. Kosztya vadász.

– Az mindegy. Meg kell, hogy értsél engem. Az Arbat kiemelt útvonal a Kremlbe tartó kocsik számára, és az *én helyzetemben* nem engedhető meg, hogy fegyver legyen a lakásomban. – Szofja Alekszandrovna hangja határozottan csengett. – Az

ilyesmit most nagyon szigorúan veszik. A saját lakásában Konsztantyin Fjodorovics felelne a fegyverért, de itt, az én lakásomban én felelek érte.

Egy kis időre elhallgatott, majd hozzátette:

– Meg kell őriznem ezt a szobát Szasa számára, ez *Szasa* szobája, óvakodnom kell minden veszélytől.

– Rendben van – felelte Varja. – Nem lesz tovább fegyver a lakásban.

Varja saját szemével nem látta, hova van Kosztya bejelentve. A Krímben, a szállodában Varja személyi igazolványával együtt a magáét is bemutatta, kitöltötte a bejelentőlapokat, beírta az állandó lakásuk címét: Moszkva és így tovább, vagyis beírta azt, ami a személyi igazolványában szerepel, hiszen az adminisztrátor ellenőrzi az adatokat.

Varja még soha sem tartotta saját kezében Kosztya személyi igazolványát. S mi van, ha téved? Ha a férfi nem azt írta be, hogy: „Moszkva", hanem valami más várost? Neki ez igazán mindegy, de Szofja Alekszandrovnát nem hozhatják kellemetlen helyzetbe. Ezért aztán még aznap este szólt Kosztyának:

– Szofja Alekszandrovnát nagyon nyugtalanítja, hogy van-e neked állandó moszkvai lakásod.

– Hiszen már mondtam neki, hol van a lakásom, talán nem hisz nekem?

– De igen, hisz. Csakhogy Galja, a társbérlője áskálódik ellene, szeretné megkaparintani a szobát, mindenütt azt kiabálja, hogy Szofja Alekszandrovna nyerészkedik a lakásán. S ha neked nincs állandó bejelentett lakásod Moszkvában, akkor Szofja Alekszandrovnának kellemetlensége lehet.

– Mutassam meg neki a személyimet?

– Ez lenne a legjobb.

– És mikor? Hazajövök, már alszik, felébredek, már elment munkába.

– Hagyd itt nálam, majd én megmutatom neki.

Kosztya sanda pillantást vetett rá.

– Nem hagyhatom itthon a személyimet, szükségem van rá. Ébressz fel holnap reggel jó korán, majd én megmutatom neki!

– És még valamit. Azt kéri, hogy ne tarts fegyvert a házban.

– De hiszen ezek vadászpuskák, azt szabad tartani.

– Mindegy. Galja ezekért a puskákért is feljelentheti.

– Mondd meg neki, hogy van hozzá papírom, engedélyem.

– Az engedély egy puskára szólhat, de neked több van itthon.

– A vadászpuska tartását nem tiltja a törvény, Szofja Alekszandrovna pedig ne idegeskedjen, szedjen inkább nyugtatót – csattant fel ingerülten Kosztya.

– Számunkra itt egy törvény létezik, és ez Szofja Alekszandrovna – mondta Varja. – Ő itt a háziasszony. Vagy teljesítjük a követeléseit, vagy szedhetjük a sátorfánkat.

– Legyen, ahogy akarjátok – morogta kelletlenül Kosztya.

Reggel fölkelt, ásított, nyújtózkodott, nem szokott hozzá a korai felkeléshez, felvette a köntösét, zakója zsebéből elővette a személyi igazolványát, bekopogott Szofja Alekszandrovnához, bement hozzá, majd visszajött.

– Minden rendben.

És megint lefeküdt.

Varja magában megállapította, hogy Kosztya nem adta ki a kezéből a személyi igazolványt, de nem akart erre gondolni. A rövid idő alatt, amióta együtt élt Kosztyával, beletörődött a gondolatba, hogy Kosztya egy bonyolult sorsú, bonyolult helyzetben lévő ember, semmiről nem kell faggatni, mert amit nem akar elmondani, arról sohasem fog beszélni. Szüleit – eloroszosodott görögök, azovi-tengeri halászok – a kuláktalanítás során száműzték Mariupolból. Kosztya akkor a kereskedelmi flottánál szolgált, hajójával külföldi úton volt, csak ezért kerülte el szülei sorsát. És amint ezt Varjának bevallotta, amikor visszatért a hajózásból, és megtudta, hogy családját száműzték, nagyon sajnálta, hogy nem maradt Pireuszban vagy Isztambulban, most élhetné a világát. A kereskedelmi flottát otthagyta: gondosan ellenőrzik a külföldi hajóútra menőket, ha rájönnek, hogy szüleit a kuláktalanítás során száműzték, őt magát is száműzik. Feljött Moszkvába, a fővárosban könnyebb eltűnni, szerelőként dolgozott, gyakran cserélte a munkahelyét, feltalálta azt a bizonyos foncsort, belépett egy szövetkezetbe, de a legfontosabb a biliárd volt számára. Felfigyelt rá Bejlisz, Moszkva leghíresebb biliárdjátékosa, bevezette a legjobb biliárdszalonba, ahol megkopasztották a „frájerokat", a vastag pénztárcájú vidékieket meg a hivatalos pénzzel rendelkező kiküldetésben járókat. Velük Kosztya kíméletlenül elbánt, először hagyta, hogy nyerjenek, utána pedig teljesen kifosztotta őket.

Ljovocska egyszer azt mondta, ha Kosztya Amerikában élne, milliomos lenne. Erre Ika gúnyosan megjegyezte, hogy Amerikában nemcsak a cipőpucolókból lesznek milliomosok, hanem a maffiózókból is. Varja felcsattant, azt tanácsolta Ikának, hogy fogja be a száját. Kosztyának nem mesélte el ezt a beszélgetést, mert bizonyára nem bocsájtotta volna meg Ikának ezt a cipőpucolót.

Azzal, hogy Varja férjhez ment Kosztyához, átugrott minden lépcsőfokot, magasabbra emelkedett Vika Maraszjevicsnél, Nyina Seremetyevánál, Noéminél, mert azok a szeretőiktől függenek, de ő az étterembe a férjével jár, akit mindenki ismer, és akinek mindenki a kegyeit keresi. A külföldi rongyokat se irigyelte, amiket ezek a lányok egymásnak adogattak el. Kosztya elvitte őt a legkiválóbb moszkvai szabókhoz, a legjobb cipészekhez és szűcsökhöz. A kabátját Lavrov varrta, a ruháját Nagyezsda Petrovna Lamanova, Alekszandra Szergejevna Ljamina, Varvara Sztyepanovna Danyilova, de még Jefimova is, a melltartóit Lubenyec, a öveit az arbati Koske, a kalapjait Tamara Tomaszovna Amirova, a cipőit Barkovszkij, Gutmanovics, Duskin készítette. Az olcsó mestereket Kosztya lenézte, öltönyeit Zsurkevics, Moszkva legdrágább szabója varrta.

Ily módon minden pompásnak, ünnepinek és elegánsnak tűnt. De Varja érezte, hogy kapcsolata Kosztyával nem lesz hosszú életű. Hogy miért nem? Maga sem tudta. A múltban sok mindent nem fogadott el, de ott mégis minden világos és érthető volt. A mostani életéből épp ez a világosság hiányzik, nem tudja, hová megy, merre sodródik. Kosztya majd tíz esztendővel idősebb nála, de semmit se olvasott, még *A három testőrt* sem. Puskintól csak ezt a négy sort ismerte: „Aztán egész nap szótlanul A biliárdnál kalkulálva, Egy tompa dákóval megállva Két csontgolyót lök és

figyel".* De okos volt, s nem azért idézte a sorokat, hogy ezzel bizonyítsa, Puskin nem áll távol tőle, hanem arra utalt, hogy Puskintól sem állt távol a biliárd.

Szerette-e Kosztyát? Erre nehéz válaszolni. *Az a dolog* a jaltai szállodában történt meg. Nem ellenkezett, talán azért, hogy megismerje azt az ismeretlen érzést, amiről a többi lány mesélt, vagy talán azért, mert szeretett volna nő lenni a szó igazi értelmében.

De még *az után* sem kerültek egymáshoz igazán közel, valami elválasztotta őket. Talán a korkülönbség? Kosztya kitűnően úszott, Varja mégsem érezte igazán jól magát vele a strandon: zömök, széles vállú, ám kurta lábú (az öltöny ezt jól leplezte), keze, lába, háta csupa szőr, a mellén tetoválás, egy nagy sas, a strandon Kosztya sokkal idősebbnek látszott... Amikor visszamentek a szállodába, Kosztya kulcsra zárta az ajtót, ölelte, csókolta őt, a nyakát, a mellét, Varja azonban szégyenkezett a nappali világosságban, félt, hogy amikor majd lemennek az étterembe, mindenki leolvassa az arcáról, hogy az imént az megtörtént. Lefekvéskor Varja leoltotta a villanyt, szégyellt levetkőzni Kosztya előtt, szégyellte dédelgetni, ölelni, csókolni. És nem is kívánta igazán.

Az új élet nem rendítette meg, nem emelte az egekbe. Az, ami annak előtte elérhetetlennek látszott, egyszerre elérhetővé, megszokottá vált – mintha mindig így élt volna. Változatlanul vonzották az elegáns éttermek, tetszettek a szép ruhák, de unta az elhúzódó próbákat, ingerültté tette a szabók pontatlansága, a hosszú, gyötrő várakozás Paulnál, a fodrásznál, noha ott gyűlt össze Moszkva színe-java.

A fodrászszalon az Arbaton állt, a Prága étterem mellett. Annak idején Kosztya szerelte fel a hajszárító burákat, így Varja, mint a többi törzsvendég, az udvar felől, a lakáson keresztül járt be. Paul, a fodrász, vagyis Pavel Mihajlovics Kondratyjev és felesége, Vera Nyikolajevna, a manikűrösnő egyébként kitüntető figyelemmel kezelte Varját. Akkor jött divatba a tartós hullám, ám Pavel Mihajlovics nem volt hajlandó bedauerolni Varja haját:

– Még hogy tönkretenni egy *ilyen* arcot?!

Ezt meghallották a tartós hullámra váró hölgyek, és persze megbántódtak. Varja fütyült rájuk. Neki megvan a saját ismeretségi köre, ugyanaz a Kosztya-féle társaság. Az étteremben változatlanul egy asztalnál ültek, és Varja csak velük táncolt. Kosztya néha egy rövid időre kijött a biliárdteremből, felhajtott egy kupica vodkát, valamit harapott hozzá, gyengéden átölelte Varja vállát, mintegy jelezve, hogy ez a szépség az ő felesége, és ez a társaság az ő társasága, az ő számlájára esznek, isznak. Varja még azt is gyanította, hogy Ljovocska az ő számlájára öltözködik, mert ilyen drága szabókra Ljovocskának nem telhet. De Ljovocska feddhetetlen fiatalember, nem biliárdozik, bort is alig iszik, udvarias, szelíd, előzékeny, és ráadásul műszaki rajzoló, dolgos férfiú. Kosztyának szüksége volt erre a társaságra, jó családból származó kulturált fiatalokra, mint ahogy feleségnek is ilyen tiszta, rendes fiatal lányt választott.

* *Anyegin.* Áprily Lajos fordítása.

Ez adja az erkölcsi súlyát, mutatja helyzetét a társadalomban és tekintélyét önmaga szemében. Bár soha nem olvasott semmit, mindig tudta, hogy mit olvasnak mások, ki a divatos író ma, ki híres és ki nem, nem akart műveletlennek látszani, ezért jól megjegyezte a neveket.

Egy alkalommal az asztalnál üldögélve Ika olyan hangon, mintha csak társasjátékot játszanának, feltett egy kérdést:

– Reményteljes rendező, két filmje kezdődik „A" betűvel. A neve?

Kosztya még időben elkapta Ika tekintetét, visszafordult, és azonnal rávágta:

– Barnet.

Kosztya nem szerette a mozit, nem viselte el a levegőtlenségét, jobban kedvelte az esztrádműsorokat, az operettet, a balettot, Barnet filmjeit nem látta, Ika kérdésére mégis ő adta meg elsőként a választ. És aztán barátságos biccentéssel köszöntötte Barnetet.

– Együtt vadásztunk – jegyezte meg hanyagul.

– Igen, igen, már emlékszem – kapott a szón gúnyosan Ika. – Mesélted is nekünk ezt a történetet: együtt terítettetek le egy farkast.

– Nem vele, hanem Kacsalovval – felelte Kosztya kissé elhúzva a száját. – És nem egy farkast, hanem egy egész farkascsaládot. Véletlenül rábukkantunk egy farkastanyára, előbb lelőttük a hímet, aztán a nőstényt, majd megfogtuk a három kölyköt. Te már láttál farkast, ugye? Ha nem, akkor menj ki az állatkertbe, és nézd meg őket, de nehogy eszedbe jusson megsimogatni valamelyiket, mert leharapják a kezedet!

Fölhajtott még egy kupica vodkát, odahajolt Varjához, és halkan a fülébe súgta:

– Drágám, te szemrehányást teszel a fegyvereimért, ezek meg – kezével körbemutatott a termen – mindent odaadnának azért, ha elmennék velük vadászni. Menjünk el holnap a Művész Klubba, majd meglátod, hogy körüludvarolnak.

– De hát oda csak színészek járnak!

Kosztya őszintén elámult.

– Te nem hiszel nekem? Holnap odamegyünk!

Másnap Kosztya korán jött haza, hogy megtanácskozza vele, mit vegyen föl. Varja először felpróbálta a kék selyemkosztümjét, a szoknya pliszírozott fodorban végződött, gallérja is pliszírozott volt. Aztán felvette aranyszállal kivarrt, szürke atlasz kazakját, amelyhez magasan felsliccelt szűk szoknya illett. Majd egy kivágott barna ruhát. Varját megdöbbentette, hogy a minden iránt közönyös Kosztya milyen hosszasan tudott gyönyörködni ruháiban, milyen elragadtatással tudta nézni őt, úgy örvendezett, akár egy gyerek.

– Sikkes, nagyon sikkes.

Varja bízott az ízlésében, de mi lesz, ha az ottani híresség lekezelik Kosztyát? Hiszen ki ő a számukra? Egy biliárdjátékos. Most még kiderült, hogy vadászmester is. És ő, mint a vadászmester felesége, milyen ostobán fest majd, ha túlságosan kiöltözik!

Aggodalma feleslegesnek bizonyult.

A klubban ismert és ismeretlen egyének egyaránt megfordultak, és mind úgy tettek, mintha jól ismernék egymást, hogy ezzel is hangsúlyozzák a színésztársada-

lomban uralkodó demokráciát. Két biliárdasztal is volt a klubban. De Kosztya keveset játszott. Ott állt Zahar Ivanovics, a híres markőr mellett, aki szintén jó barátja volt, tanácsokat adott a játékosoknak, s ha be is szállt a játékba, akkor is csak kis tétekkel, nehogy megbántsa híres barátait. Itt, a Sztaro-Pimenovszkij közben pihente ki magát, itt nem foglalkozott a munkával, vidám volt és kedélyes, ezért Varja szívesen jött ide vele. A klub egy hajdani főúri villa kényelmes, régi bútorokkal berendezett szuterén helyiségében volt. Oldalt páholyok húzódtak, nyolc-tíz emberre méretezett, nyitott kis fülkék. Kosztya néha magával hozta a klubba Ljovocskát és Rinát is, ilyenkor egy négyszemélyes asztalhoz ültek. A páholyokban a nagy társaságok üldögéltek. Kosztya megmutatta Varjának Iljinszkijt és Klimovot, Varja azonnal rájuk ismert, mert látta őket a *Per a hárommillióért* című filmben. Felismerte Szmirnov-Szokolszkijt is, miután az gyakran fellépett az Ermitázs-kert esztrádszínpadán. Szmirnov-Szokolszkij egy kopasz, bajszos férfi társaságában ült, valamit magyarázott neki, közben kezével eltakarta a száját, vagy nem akarta, hogy a többiek hallják, mit mond, vagy kért tőle valamit. A kopasz hallgatott, összehunyorította zsírpárnák közt ülő ravasz szemét, olyan volt, mint egy jóllakott kandúr.

– Gyemjan Bednij – magyarázta Kosztya.

Varjának minden nagyon tetszett itt. Vodkát, bort nem szolgáltak föl, csak ásványvizet és gyümölcslevet, amire egy plakát is felhívta a figyelmet: „Narzan ásványvizet kupicában nem szolgálunk fel." De a konyha egyszerűen felséges volt, kitűnően főztek, az éttermet Moszkva legjobb szakácsművésze vezette, Jakov Danyilovics Rozental, akit mindenki csak Szakállnak hívott.

Az intézmény tisztességét hangsúlyozandó a falon a következő felirat díszelgett:

Jegyezz meg egy csekélységet:
Hozd magaddal feleséged,
Ne kövesd a burzsuj módit:
Ne a másét, a valódit!

Rina azt bizonygatta, hogy az első két sort Tretyjakov írta, a második kettőt pedig Majakovszkij, nem sokkal halála előtt.

A lánynak legalább annyi ismerőse volt itt, mint Kosztyának. Barátságos természet lévén, mindenkivel jól kijött, de ahhoz is értett, hogy távol tartson bizonyos embereket. Varja valójában semmit sem tudott róla, csak azt, hogy az Osztozsenkán lakik, a Zacsatyjevszkij kolostor mellett, egy kis faházban, senkit sem hív meg magához, nevetve szokta mondani: „Bármelyik pillanatban összedőlhet a ház." Rina nélkülük is eljárt a klubba, de soha nem látták, hogy kivel jön vagy kivel megy el. A vendégek tizenegy körül kezdtek szállingózni, amikor a színházban befejeződtek az előadások, és hajnali két-három óra tájt mentek haza. Éjszaka fiákerek várakoztak rájuk a kis közben.

– Hazavigyünk? – kérdezte Kosztya Rinát.

A lány kacéran felvonta szemöldökét.

– Hazakísérnek...

Kosztya beültette Varját, a lány hátradőlt az ülésen, kényelmesen elhelyezkedett. A Sztaro-Pimenovszkij közből kigördültek a Malaja Dmitrovkára, onnan a bulvárokra.

A város most ismeretlennek tűnt: kihaltságában, a sötétben, az alvó házak csendjében valami nyugtalanító rejtőzött. Varja hallgatott, emlékezetében újra lepergette az est benyomásait.

Gyakran megesett, hogy az étterem vendégei felmentek a pódiumra, hogy szórakoztassák a közönséget. Többnyire a színészek írták a paródiákat, jeleneteket, rövid kis bohózatokat, néha írók, s mindezt ragyogóan adták elő, cigányok énekeltek, Ruszlanova énekelt, ilyent nem láthat az ember egyetlen színházban sem. Egyszer Szergej Obrazcov lépett ki a színpadra, kezében egy ősz szemöldökű, ősz szakállú bábot hozott. A teremben tapsvihar tört ki, mindenki Feliksz Kon, a művészeti főigazgató és a klub vezetőségének elnöke felé fordult. A báb döbbenetesen hasonlított rá. Obrazcov Kon hangját utánozva bejelentette, hogy most egy előadást fognak hallani „a szovjet bölcsődalról". „A szovjet bölcsődal – a báb Kon mozdulatával a nézőtér felé bökött mutatóujjával – nem burzsoá dalocska, ennek fel kell ébresztenie a gyermeket..." Nem történt semmi, megúszta a dolgot. Ahogy Varja megállapította, ezeknek az embereknek általában sokat megengednek.

Kosztya közölte, hogy egy héten legfeljebb egyszer mehetnek el a klubba; nem ott keresem a pénzt, ezt megértheted. És nagyon szigorúan tartotta magát ehhez a szabályhoz, csak egyszer engedett Varjának, amikor a *Bíróság elé a női szerepeket nem író szerzőket!* címmel tartottak előadást. A bíró szerepében Natalja Szac lépett fel, a vádlottak Katajev, Olesa és Janovszkij voltak, az ügyész pedig Mejerhold.

Varja és Kosztya a hetedik sorban ült, ugyanott foglalt helyet Alekszej Tolsztoj és a két grafikusművész, Gyenyi és Moor. Egy pillanatra feltűnt Vika Maraszjevics is, Varja most látta itt először. A fivére, Vagyim, akiből irodalmi és színházi kritikus lett, törzsvendég volt, a híresség körül téblábolt. Most is itt baktat a nézőtéren, rövidlátóan hunyorog, szabad helyet keres. Mögötte – feltehetően ő hívhatta meg őket – Jura Sarok és Lena Bugyagina. Lena ismerte Varját, barátságosan biccentett feléje, ezt követően Jura is odapillantott, de Varja elfordította a fejét, utálta Sarokot.

Nyomban eszébe jutott a szilveszter este, Szasa és Jura vitája. És most Szasa Szibériában van, száműzték, de Jura, Vagyim, Lena Bugyagina és Vika Maraszjevics itt szórakozik ebben a ragyogó klubban.

Varja úgy eltöprengett ezen, hogy nem hallotta, mit mondott Natalja Szac. Akkor figyelt föl, amikor beszólították a „vádlottakat". Elsőnek Katajev lépett elő. Hangja kellemetlen volt, kissé orrhangon beszélt, mintha meg lenne fázva. A közönség elég lanyha fogadtatásban részesítette, csak gyér tapsot kapott, ilyen gyéren tapsolták meg Janovszkijt is. Ezzel szemben Olesa minden replikáját kitörő nevetés fogadta. A magas, nagy orrú Mejerhold héjaként csapott le Olesára. Az apró termetű, lobogó hajú Olesa villámsebesen visszaverte az ütéseket. A Varja előtt ülő Jaron folytonosan hátrafordult Alekszej Tolsztojhoz, örömmel hunyorgott rá, lám, milyen remek ez a Jurocska, de közben Varjára sandított. Az ítélet után felállt, Varja felé fordult, valami furcsa, esetlen testtartásba merevedett, a többieket akadályozta abban, hogy kimenjenek a sorból, majd közölte: „Hátranéztem egy szépségre, és kővé váltam, mint Lót felesége." Ez olyan mulatságosan hangzott, hogy Varja elnevette magát.

– Maga színésznő? – kérdezte Jaron. – Hogy lehet, hogy nem ismerem?

– Nem vagyok színésznő, azért nem ismer – felelte Varja hűvösen. Nem akarta, hogy nevetését Jaron biztatásnak vegye.

Varja nem lelkesedett ezekért a híresség ekért, nem osztotta Kosztya és Rina elragadtatását: komédiások, ezért aztán megengedik nekik, hogy többet fecsegjenek. Ő jobban szereti a színpadon látni a színészeket. Ott teljes szívből tud tapsolni nekik, mert a tehetség az tehetség. De összeismerkedni velük? Ugyan minek? Kosztyának tetszett Varja álláspontja, lelke mélyén ujjongott, de egyedül se a klubba, se más nyilvános helyre nem engedte el Varját, legfeljebb moziba mehetett el Zojával vagy Rinával.

4

Mikor Vika Maraszjevics a Művész Klubban összefutott Jura Sarokkal, úgy döntött, hogy többé nem megy oda. Miért kerüljön feleslegesen a férfi szeme elé? Ugyan miért? Teljesen elegendőek számára a találkozások a Maroszejkán. Elvitte neki a soron lévő jelentést: ilyen és ilyen napon, ebben és ebben az étteremben, ezek és ezek az emberek ültek, erről meg erről beszéltek. Sarok megkövetelte, hogy Vika szóról szóra írjon le minden elhangzott kijelentést, noha ezek megjegyezhetetlenül üres beszélgetések voltak. Vika ezért aztán áttért a hírek közlésére.

...Noémi változatlanul a japánjával jár együtt. De egy bizonyos olasz feleségül óhajtja venni, és el akarja vinni Olaszországba...

...Feltűnt két új német, Szuszanna és Katya, a két Metropol-beli lány jár velük. Hogy kik ezek a németek, arról a lányok nem beszélnek.

...A szépséges Nelli Vlagyimirova elvált a cigány Poljakovtól, és feleségül ment Georges-hoz, a gazdag francia kereskedőhöz: óriási lakás, szőnyegek, antik bútorok, porcelánok, autó...

Vika igyekezett találkozásait Jurával ilyen nagyvilági fecsegéssé változtatni. Egy szabó fiának kell, hogy imponáljon ez a stílus. Vika azonban hamarosan meggyőződött arról, hogy a férfit mindez igen kevéssé érdekli. Az is lehet, hogy Sarok semmi különöset nem vár tőle: lebukott a külföldieken, hadd dolgozzon egy kicsit...

De nem, valamit mégis vár tőle... Ugyan mit? Agyába véste a férfi minden szavát, azt is, hogyan reagál az általa szóba hozott nevekre... És végül megfejtette a talányt... Juzik Liberman! Hát ő érdekli! Ezt a magas, vastag ajkú fiatalembert első osztályú besúgónak tartották, nyíltan mesélte szovjetellenes vicceit, megengedte magának, hogy igen kockázatos tréfákat, adomákat adjon elő, a külföldiek nem érdekelték, viszont (feltehetően anyja révén) rendkívül kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett felelős beosztású vezetők körében, személyes és igen bizalmas kapcsolatokkal. Juzik Liberman a felelős beosztású emberekhez fűződő kapcsolata miatt kell Saroknak, mert róluk gyűjt anyagot. Nem az a lényeg, hogy miről beszélnek. Csak Juzik Liberman fecseg összevissza, de a közös nagy asztalnál fecseg, és mind nevetnek

rajta, vagyis reagálnak rá, aminek következtében azt mondhatjuk, hogy mind fecsegnek.

Amint erre rájött, Vika igyekezett minél közelebb kerülni Juzikhoz, az pedig szívesen vitte magával, így aztán nagyon pontos jelentéseket írhatott arról, hogy kinél, mikor kit látott, mit hallott. Ez érdekelte Sarokot, pontosan erre volt szüksége, bár Juzik jelentései mellett Vika feltehetően semmi újat nem közölt vele, úgy látszik azonban, hogy így, ebben a minőségben is kell neki Vika.

Nem volt annyira ostoba, hogy kimutassa Sarok előtt, megfejtette, ki ez a Juzik Liberman, és hogy tudja, milyen célt állított eléje. Nem állt szándékában emelni az értékét e hivatal szemében, sokkal inkább korlátolt, ostoba teremtésnek kívánt látszani, akitől semmi komoly munkát nem lehet várni.

E ravaszkodása következtében el tudta leplezni Sarok előtt a legfontosabbat: a neves építészek társaságát, akikkel régi barátja, a szintén építész Igor Vlagyimirovics hozta össze.

Azokról az álmairól és terveiről, hogy egy híres repülőhöz, a Szovjetunió Hőséhez menjen feleségül, már régen letett: ugyan hol találhatók ezek a repülők, meg aztán a feleségeik, azok a Marfutkák a legkisebb dolognál is futnak a pártbizottságra, a parancsnokokhoz, magához Sztálinhoz, és ha mégis sikerülne elválasztani valamelyiket, az ilyen „hősnek" már nincs semmiféle jövője, elküldik egyszerű pilótának a Csukcs-félszigetre. A külföld szintén mulandó álom. Erik? Kellemes férfi, de semmi különös, szokványos külföldi. Naponta fürdik, naponta borotválkozik, naponta cseréli a fehérneműjét, jó illat árad belőle. Hogyan tovább? Nem siet a lánykéréssel, a papa és a mama nélkül nem tehet ilyesmit. A cég becsülete! Legjobb esetben egy esztendő múlva kerül elő a papa, a nemes szívű atya, de addigra ő, Vika már huszonnégy éves lesz.

Vikának egy nagy jövő előtt álló emberre van szüksége. És létezik is ez az ember, a neves építész, a Szovjetek Palotája – Moszkva legnagyobb építkezése, Sztálin kedvenc gyermeke – egyik tervezője. Még nem is öreg, negyvenhárom éves, nagyon fiatalos, karcsú, nyúlánk, hosszú éveket töltött Olaszországban, igazi európai! Ez lenne a nagy szövetség! Nem egy csizmás pilóta, hanem egy világhírű építész és Vika, a híres professzor lánya, egy tősgyökeres moszkvai értelmiségi a felesége. Egy ilyen szövetség ellen semmiféle Sarok, semmiféle Gyjakov nem ágálhatna, hamar helyretennék őket.

„Rendben van, Ioszif Visszarionovics – mondaná ellenkező esetben a férje Sztálinnak –, ha nem bíznak meg bennem, ellenőriztessenek. De a feleségemet kényszeríteni, hogy figyeljen engem, erkölcstelenség."

Akkor aztán majd futkoshatna Gyjakov is meg Sarok is, repülnének a helyükről, és az olyan helyekről, mint az övék, messzire szoktak repülni.

Igaz, az Építésznek van felesége. A felesége éppúgy, mint ő, odesszai, együtt éltek Olaszországban, ott kicsiszolódott, kikupálódott: sovány, nagy orrú, barna nő, vékony, hosszú szipkában cigarettát szív, hunyorog, mert rövidlátó, de nem hord szemüveget. Első házasságából két nagy, már felnőtt gyereke van, nyolc évvel idősebb az Építésznél, az negyvenhárom éves, ő pedig ötvenegy. És ez a mocsok nő

fűvel-fával csalja a férjét. A mostani szeretője Kolja Krilov, szinte kölyök még, igazi külvárosi szépfiú, most kellene bevonulnia a hadseregbe, az asszony megpróbálja beszerezni valami magas rangú katona mellé adjutánsnak. Sehova nem jár együtt a férjével, megunták egymást az elmúlt húsz esztendőben. A férfi egész nap a műtermében tartózkodik, néha még ott is alszik, gyakran utazik külföldre, a felesége azt csinál, amit akar. Amikor az Építész elutazik Szuhanovóba, az építészek alkotóházába, a szeretői ott alszanak az asszonynál, a férfi feltehetően tudja ezt, váratlanul sose megy haza, nem akar megalázó botrányt. S ahogy Vika meggyőződött erről, a felesége mint nő már egyáltalában nem érdekli.

Igazán nem lesz nehéz kiütnie ezt a félig olasz, félig odesszai hölgyet. A kapcsolat mindenesetre már kialakult, a férfi belegabalyodott Vikába, mámoros órákat töltenek az ágyban. Vika fiatal, gyönyörű, tapasztalt és gyengéd, a férfi pedig erőteljes, temperamentumos. Minden áldott nap találkoznak, vagy legalább telefonon beszélnek.

De ez a kapcsolat mindenki előtt titokban maradt. Csak Igor Vlagyimirovicsot ismerik, mint Vika régi barátját, mint „a múlt egy darabkáját", tudják, hogy vele jár az Építőművészek Házába, Plevako ügyvéd volt villájába, a Novinszkij bulvárra. Leányzók még nem járnak oda. Az Építőművészek Háza még nem jött divatba, bár ott is van étterem, igaz, harmadosztályú. Itt állítják ki az elkészült terveket – kit érdekel ez?

Vika ily módon könnyen titokban tarthatta kapcsolatukat. Az Építőművészek Házában mindig csak Igor Vlagyimirovics oldalán jelent meg, ott csatlakozott hozzájuk az Építész. Bár a férfi túlzottnak találta ezt a konspirációt, értékelte Vika tapintatát, értékelte, hogy a lány mennyire érdeklődik munkája iránt; Vika mindig eljött azoknak a terveknek a vitájára, amelyekben az Építész részt vett, és figyelmesen hallgatta az érveléseket.

Ezeken a vitákon megjelentek idős építésznők is, Vikát ők nem nyugtalanították, annál inkább a férfi műtermében dolgozó csinos műszaki rajzoló nők, de Igor Vlagyimirovics megnyugtatta, hogy egy vezető beosztású építész, helyesebben egy Főépítész, nem kezd ki saját műtermének dolgozóival.

– Az ellenállás első törvénye kimondja – tréfálkozott Igor Vlagyimirovics –, hogy minden kapcsolat korlátozza a szabadságot. Egy építésznek pedig a saját műtermében tökéletesen szabadnak kell lennie.

Vika nagyszerűen játszotta a szerepét. Még Igor Vlagyimirovics is elhitte neki, hogy szerelmes a barátjába.

Az Építész számára ez nagyon nehéz időszak volt, dúlt a harc a különféle építészeti irányzatok, iskolák, tendenciák és tradíciók között. Ő, aki Olaszországban tanult, sok országot bejárt, és jól ismerte a modern nyugati építészetet, annak az iskolának az élére állt, amely a klasszikus hagyományokra támaszkodott, de szem előtt tartotta a korszerű, mindenekelőtt magas szerkezetű építményeket. Ezért sokan támadták, de Vika kijelentette, hogy zseni, épületei, tervei, eszméi zseniálisak, és ezt mindenkinek, a férfi barátainak és ellenségeinek egyaránt mondogatta is. Az Építész zseni! Nem az a fajta zseni, akit majd ötszáz év múltán fognak értékelni, hanem a létező, az elismert zseni. Minden, amihez csak hozzáér, zseniális!

Hát igen, ez helyesen megválasztott szerep volt, és Vika mesterien játszotta. Semmiben nem mondott ellent az Építésznek, soha nem szállt vitába vele, nem szeszélyeskedett, nem bántódott meg – egy nagy emberrel így kell viselkedni.

– Nekem sok hibám van – mondta Vika az Építésznek –, de tudod, a kisszerű női praktikák teljesen idegenek tőlem. Erre büszke vagyok, azt akarom, hogy könnyű legyen neked velem, hogy soha semmiben ne legyek a terhedre. A legfontosabb, hogy te nyugodt légy.

Ha az Építész nem tudott eljönni a találkájukra, akkor telefonon jelezte neki, és ilyenkor együttérzően megkérdezte:

– Mit fogsz most csinálni?

Vika megnyugtatta:

– Kedvesem, ne nyugtalankodj, heverészem, olvasok valamit, elmegyek a barátnőmhöz, esetleg beugrunk egy moziba. Holnap reggel okvetlenül hívjál fel!

Természetesen egyáltalán nem heverészett a díványon, nem ment el a barátnőjéhez, nem ugrott be egy moziba, megvoltak a maga ügyei: varrónők, cipészek, Juzik Liberman és Sarok, ezen a vonalon mindent szigorúan betartott, itt mulasztásról szó sem lehet. Az Építésznél sem lehet szó mulasztásról. Legyen meggyőződve arról, hogy ő hűséges, igaz társa. Mégiscsak egy professzor lánya, mégiscsak hetman nemzetségből származik! Nem tehet arról, hogy itt született, mindenféle faragatlan népek között, ő igazi arisztokrata, az ördögbe is!

Csak egyszer engedte meg magának Vika, hogy felcsattanjon.

A Szépművészeti Múzeumban történt a dolog, ott állították ki a Szovjetek Palotájára kiírt pályázatra beérkezett terveket. A múzeum reggeltől estig zsúfolt volt, hosszú sor húzódott előtte a Volhonka utcán. Az építészek, köztük külföldiek is, ott álltak a terveik mellett, többnyire a feleségükkel, magyarázták a tervüket, válaszoltak a feltett kérdésekre. Vika mindennap elment a kiállításra, ott találkozott az Építésszel, már sok ismerőse akadt ebben a világban, és lehet, hogy valaki talán megsejtette, milyen szerepet játszik az Építész életében, de Vika nagyon tartotta magát.

Zajlott az élet, nyüzsgött a közönség, a látogatók csak nem akartak elfogyni, csupán egy ember nem tette be a lábát a múzeumba egyszer sem: az Építész felesége.

– Ne szidd őt – mentegette az Építész –, közös életünk húsz esztendejében éppen elég tervemet látta már, elege lehet belőlük.

– De hát ez a te legfontosabb terved, életed fő műve!

– Majd ha elfogadják a tervet és átadják a róla szóló oklevelet, akkor majd itt lesz – tréfálkozott az Építész.

– Hát persze! Akkor majd itt fog állni melletted, és osztozik a diadalban!

A férfi ránézett Vikára, megértette a célzást: ő szeretne akkor mellette állni, ő szeretne osztozni vele a dicsőségben.

Vika érezte, hogy baklövést követett el, és megfogta a férfi kezét.

– Én semmire sem tartok igényt. De elviselhetetlennek érzem ezt az irántad és a munkád iránt mutatott közönyt. Melletted állni, de csak a dicsőség napjaiban, hát tudod... – Vika megvetően elhúzta a száját. – Bocsáss meg nekem, de egyszerre úgy elfogott a keserűség!

Másnap reggel az Építész telefonja ébresztette fel. Aznap zárt körű bemutató lesz a múzeumban, ne jöjjön oda, várja otthon a telefonját.

A zárt körű bemutató azt jelentette, hogy Sztálin és a kormány több más tagja látogat el a kiállításra.

Vika egész nap otthon ült, el nem mozdult volna a telefontól. Az Építész estefelé telefonált.

– Jövök hozzád!

Egy üveg pezsgővel érkezett, győzelmének, a kettőjük győzelmének napja volt ez. Sztálinnak tetszett a terve.

Másnap reggel két hétre elutaztak Szuhanovóba.

5

Sztálin a nyaraló verandáján ült, egy fonott karosszékben, arcát süttette a nappal. Szerette Szocsit, hiszen az ő teremtménye volt, szerette a délszaki nyarat, bár az orvosok az őszi pihenést javasolták. De hát mit tudnak ezek az orvosok? Már gyermekkorában is szerette ezt az időt, szeretett felmászni a Gorisz-Cihe romjaira, ezt a régi erődöt fent a hegyen még a bizánci császárok építették. Ott esett el, és ott sérült meg a keze. Szocsi Gorira emlékeztette, bár ott nincs tenger és nincs ilyen növényzet. Sztálin előtt az asztalon könyvek hevertek: Szolovjov, Kljucsevszkij, Pokrovszkij meg a referensek által benyújtott *Megjegyzések „A Szovjetunió története" tankönyv tervezetéhez*. Ezt a munkát Zsdanov irányította.

Zsdanov az Ő választása volt. Az idén hozta fel Gorkijból, és KB-titkárt csinált belőle. Nem azért, mert Zsdanov sikeresen vezette a területi munkát és a gorkiji autógyár építését. A többi területi titkár is megbirkózik a feladattal. Nem is azért, mert Zsdanov mindössze harmincnyolc éves, hisz a többi titkár se öreg még: Hruscsov, Varejkisz, Ejhe negyvenéves, Hatajevics negyvenegy, Kabakov negyvenhárom. De Zsdanov művelt ember, ért az irodalomhoz, a művészethez. Nem a Lunacsarszkij-féle mindentudó értelmiségi, nem fitogtatja a műveltségét, nem kérkedik idegen szavakkal, nem tart igényt teoretikusi szerepkörre, mint Buharin, mégis igazi értelmiségi. Ilyen művelt emberre szüksége van a vezetésben. Zsdanov alkalmas rá. Az első nagyobb szabású feladatot – az írószövetség létrehozását – úgy látszik, jól készíti elő. Az előttük álló kongresszus fordulópontot jelent majd a párt és az értelmiség viszonyában: az írók, az értelmiség élcsapata mindig jogot formáltak a nép szellemi vezetésére.

A hatalomért folytatott harcban Lenin az értelmiségre támaszkodott. Ez helyes volt: az értelmiség mindenkor a másként gondolkodás megtestesítője, a másként gondolkodás pedig kitűnő fegyver a hatalomért folytatott harcban. Ha azonban a hatalom birtokába jutottunk, már nem szabad az értelmiségre támaszkodni, a hatalom fegyvere nem a másként gondolkodás, hanem az egyetértés. A RAPP és a többi csoportocskák megosztották az értelmiséget. Olyan szervezetre van szükség, amely az egyetértést tudja biztosítani, ilyen lesz majd az írószövetség.

Gorkij kitűnő alany az írók egyesítésére. Lényegében baloldali szociáldemokrata, aki erősen hajlik a kispolgári liberalizmus felé. Lenin sokat vesződött vele, és nagyon helyesen tette. Gorkijnak neve van és kitűnő kapcsolatai jelentős nyugati írókkal. Sok mindent nem tart elfogadhatónak. De az emigrációban eltöltött évek bebizonyították neki, hogy külföldön nincs perspektívája. Egy igazi írónak szülőhazájában kell élnie és meghalnia. Victor Hugo kivárhatta III. Napóleon bukását, mert külföldön írott műveit kiadták Franciaországban. Az orosz emigránsokat nálunk nem adják ki és nem is fogják kiadni, az, ami Arkagyij Avercsenkóval történt, nem ismétlődik meg. Vagy nézzük Bunyint! Mit ért el? A Nobel-díjat hatvanhárom esztendős korában, de kinek van erre szüksége? Ki olvassa Bunyint? Ismeretlenségben fog meghalni, az ő Párizsában, mind ott fognak meghalni, egyikük neve sem marad fenn az orosz irodalomban. Ám Gorkij fenn akar maradni, emlékműveket akar magának a hazájában. Meg lehet érteni. És meg is kapja majd az emlékműveket. És összegyűjtött műveinek kiadását is megkapja. És a honoráriumot valutában úgyszintén. Ő maga is valutát jelent most, tisztelik a nyugati írók is, a mieink is, még a volt Szerapion testvérek, Fegyin és Tyihonov is – ezek az igazi írók, tehetségesek és tapasztaltak, elsősorban nekik kell szolgálniuk majd a szocializmus ügyét. A RAPP pedig kiszorítja őket az irodalomból, első helyre a „proletár" rímfaragókat helyezi. Ugyan mit érnek ezek a rímfaragók? Milyen irodalmi emléket hagynak hátra ezek az Ő korszakából? Gyemjan Bednij? Gyemjanból csak a könyvtára marad meg, azt mondják, nagyszerű könyvtár. Majakovszkij tehetséges ember, verseit fel kell használni, de ez már inkább politika.

Valamikor Ő is beleesett a versírás bűnébe. Szeminarista korában elvitte Ilja Csavcsavadzénak, az Iverija szerkesztőjének a versét, a *Reggelt*, Szoszelo néven írta alá, merthogy szeminaristáknak tilos volt saját nevükkel jegyezni a verseket. Annak idején Csavcsavadze öt vagy hat verset közölt tőle, visszaemlékezéseit Gorira, az apjára, az Atenibe vezető útra, apja mulatozásaira a barátaival. De többet nem írt, a versek nem az Ő világa. Hogy jók voltak-e ezek a versek? Soha nem olvasta el őket újból. Arra azonban emlékszik, hogy Ilja Csavcsavadze dicsérte a *Reggelt*.

A nyíló rózsabimbó reáhajolt az ibolyára,
S fenn az égen a pacsirta rázendített trillájára...

Aztán húsz év múlva, 1916-ban Jakob Gogebasvili elemi iskolák számára írt grúz tankönyvében megjelent a *Reggel*, ugyanazzal a Szoszelo aláírással. És ha az első megjelenés után húsz esztendővel Jakob Gogebasvili kiválasztotta a tankönyv számára, akkor abban a versben lehetett valami, érhetett valamit! De ő akkor sem a költészet számára született, a költő nem lehet harcos, a költészet ellágyítja a lelket. Az újságírás már harci eszköz, s tolla jól szolgálta a forradalmat. Sokat írt a legkülönbözőbb álneveken: David, Nameradze, Csizsikov, Ivanovics, Beszosvili, Kato, Koba... Koba lett a fedőneve is, ez a név tetszett neki. Koba Kazbegi nemes lelkű hőse az *Apagyilkos* című regényben. De ezen a nevén jól ismerte a rendőrség, így már nem írhatta alá cikkeit, újra visszatért a különböző álnevekhez: K. Sztyefin, K. Sztálin, K. Szolin, míg végre ezerkilencszáztizenhárom januárjában a Szocial-gyemokrat című

lapban így írta alá a cikkét: I. Sztálin. Ez lett aztán a neve, ezen a néven ismeri most már az egész világ.

Felhagyott a verseléssel, nem lett író, de szeretett olvasni, és sokat olvasott. Nem emlékszik már, kiket szeretett legjobban ifjúkorában, ezek összekeveredtek a későbbiekkel; olvasott a börtönökben, a száműzetésben – a forradalmár szakma elegendő időt hagy az olvasásra, sőt mi több, kötelez is rá.

A papneveldében a klasszikus gimnázium ismeretanyagát sajátította el. Tanultak latint, görögöt, hébert, franciát, angolt, németet. De az idegen nyelvekkel sosem tudott megbirkózni, a száműzetésben sem foglalkozott velük, csak időpocsékolás lett volna. Az oroszt azonban kitűnően elsajátította, a papneveldében oroszul folyt a tanítás, és ő öt évig járt oda. Csak grúz akcentusa maradt meg gyermekkorából, nem is próbált megszabadulni tőle. Az akcentuson nem múlik semmi. Látott ő már olyan oroszt is, aki se a vesszőt, se a hangsúlyt nem tudta helyesen kitenni.

Másodrendű, másodrangú írókat nem olvasott. Kinek kellenek azok? A klasszikusokat olvasta, azokra van szüksége egy orosz forradalmárnak... Gogol, Szaltikov-Scsedrin, Csehov, Gorkij – őket fel lehet használni a hatalommal folytatott harcban, az ellenzék is őket használta fel a vitákban – ismerni kell őket! A parasztírókat, ezeket a zlatovratszkijokat, levitovokat, karonyinokat, de még Nyekraszovot, Nyikityint és Szurikovot sem kedvelte, nem is olvasta, ők sajnálták a parasztot, pedig a paraszt senkit sem sajnál. Ő ezt igazán jól tudja, a saját bőrén tapasztalta.

Tolsztoj nagy művész, de nem értette a hatalom lényegét, idealizálta az embert, tanított, oktatott, ezzel kisebbítette a saját művészetét. „Az orosz forradalom tükre" – mi mindent nem mond az ember, hogy a művelt liberálisok kedvére tegyen! Dosztojevszkij is csapnivaló filozófus, akárcsak Tolsztoj, nem ismerte ki magát a társadalmi és az állami rend mechanizmusában. De Tolsztojjal ellentétben nem idealizálta az embert, megértette nyomorúságát, aljas lényegét, a szenvedés eszméjét hirdette, a szenvedés eszméjével pedig hatni lehet az emberekre, roppant ügyesen él ezzel az egyház is. Kár, hogy Dosztojevszkij nagyon unalmasan ír, nagyon rosszul, egyáltalán nem művészien.

A legnagyobb orosz író: Puskin. Mindent értett, mindent megsejtett, mindent meg tudott csinálni. Vegyük csak Péter alakját! Zseniális! „Magasba Oroszhont így ágaskodtatta a hajdani vas-zabola!"* De alkotói útjának tetőpontja a *Borisz Godunov:* „Hiszékeny, ostoba a nép, ámul csodán és újdonságokon, bojáraink hiszik: Godunovval fölérnek... Ha te ravasz vagy és erős..." Milyen nagyszerűen megfogalmazta! „Hiszékeny és ostoba" – ez a nép lényege. „Ravaszság és erősség" – ez az Ő hatalmának lényege. „Hiszik: fölérnek vele" – ez az Ő ellenfeleinek lényege. *Borisz Godunov* már ifjúkorában lenyűgözte, különösen Otrepjev alakja... „Papi méltóságától megfosztott, szökött szerzetes. Kora 20 év... Növésre pedig kicsiny, széles mellű, egyik karja rövidebb, mint a másik, haja vörösszőke."** Lehetséges, hogy Puskint még

---

* *A bronzlovas.* Kormos István fordítása.

** Németh László fordítása.

a szemináriumban olvasta. Puskin a tananyaghoz tartozott, de a *Borisz Godunovot* igazából, alaposan később olvasta el, a tifliszi csillagvizsgálóban, ahol statisztikusként dolgozott, miután kizárták a szemináriumból. Most azt írják róla, hogy marxista propagandáért zárták ki a papneveldéből, annak idején ő is azt írta be egy kérdőívre: „Marxista propagandáért kizártak a tifliszi egyházi szemináriumból." Másért zárták ki. Mert nem fizette be a tandíjat, bár édesanyja minden hónapban átutalta neki az Egnatosvilitől kapott pénzt. De nem akarta elvégezni a papneveldét, nem akart pap lenni, az idő tájt már kapcsolatban állt egy marxista csoporttal. Ez a változat, hogy marxista propagandáért zárták ki, helyes változat, ez jól illik egy vezér alakjához, és ennek következtében a forradalom ügyét szolgálja.

Ebben a csillagvizsgálóban olvasta el újból a *Borisz Godunovot*. „Papi méltóságától megfosztott, szökött szerzetes. Kora 20 év... Növésre pedig kicsiny, széles mellű, egyik karja rövidebb, mint a másik, haja vörösszőke." Ő is akkor volt húszéves, és a papnevelde befejezése előtt egy esztendővel mondott le az egyházi karrierről, ő is kis termetű, széles mellű, a haja is vöröses, és az egyik keze nehezen mozog. Nem volt már gyerek, sem üres ábrándokat kergető kamasz, természetesen semmiféle párhuzamot nem vont önmaga és Otrepjev között, nem is nagyon vonzotta ezt a sikertelen alak. Mégis megdöbbentette a külső hasonlatosság. És az is megdöbbentette, hogyan ragadja meg Puskin Otrepjev sikertelenségének okát: fecsegő, nagy titkát elmondja egy könnyelmű lengyel nőnek, széplelkű és lelkiismeretes, irtózott azoktól a módszerektől, amelyekhez minden politikusnak nyúlnia kell. „Ellenségnek a szép Moszkvában mutatom a szentül őrzött utat." Romantikus kalandor, de nem politikus! Minden megvolt benne: akarat, becsvágy, merészség, kockázatvállalás, a győzelem akarása és e győzelem megszilárdításának képtelensége, a győzelem eredményeivel élni nem tudás. Megszerezni a legfőbb hatalmat és nem tudni megtartani, ez a sikertelen politikusok sorsa; a hatalmat megtartani sokkal nehezebb, mint megszerezni, Otrepjev nem tudta megtartani. Ez nem történt volna meg, ha trónra lépése után csak tizedét megteszi annak, amit az a cár tett, akinek a fiaként lépett fel.

Ezt most gondolja így. Hogy akkoriban miként gondolkodott, arra már nem emlékszik. Csak arra emlékszik tisztán, mennyire megdöbbentette a külső hasonlóság. Megdöbbentette a szökött szerzetes sorsa, aki eljutott a világi hatalom csúcsára. Idővel ez a kép megfakult emlékezetében, kiszorították más történelmi alakok, akik megejtették képzeletét. Tudata mélyén azonban tovább élt ez az alak. Vajon nem került-e felszínre, akaratlan is, amikor Bakuban találkozott Szofja Leonardovna Petrovszkajával, egy ősi lengyel arisztokrata család sarjával? Az asszonynak tetszett az illegális proletár forradalmár, a rojtos nadrágú, borotválatlan, mogorva, zárkózott, határozott és erős carbonari. Egyszer elment az asszonyhoz, de nem találta otthon, s amikor legközelebb meglátogatta, az asszony nevetve mesélte neki:

– A szomszéd kislány azt mondta nekem: Szofja Leonardovna, egy ijesztő bácsi kereste magát.

Akkor mosolygott ezen, de a jellemzéssel elégedett volt. Akarta, hogy féljenek tőle.

Szofja gyengéd, együttérző teremtés volt, törődött vele, tulajdonképpen ez az asszony volt élete legnagyobb szerelme. Az eszerekkel rokonszenvezett, de sosem

vitatkozott vele, semmi sem volt benne a pártfunkcionárus nők kérlelhetetlenségéből, nem erőltette rá a saját véleményét, ellenkezőleg, kerülte a politikai vitákat, látta, hogy a vita mindig felingerli. Ez az asszony nem bosszantotta, ő volt az egyetlen asszony, aki nem bosszantotta. Kapcsolatuk azonban megszakadt. Az asszony meghalt tüdőbajban.

Ő természetesen nem Otrepjev, és az asszony sem volt Marina Mnyisek. Mégis, ma már úgy véli, hogy az első ösztönző motívumokat éppen ezek a tudatának oly távoli zugában szunnyadó alakok hívták elő: a lengyel arisztokrata nő, az ismeretlen, félbemaradt pap, az illegális munkás még homályos, de már nagyratörő tervekkel.

Szeptemberben a sihovói temetőben adták meg a végtisztességet Hanlar Szafaralijev olajmunkásnak, akit a feketeszázak öltek meg. Nagyszabású tüntetés lett belőle, üvöltöttek a gyárszirénák, az oszlopban ott haladt Ő is, ott ment még Saumjan, Jenukidze, Azizbekov, Ordzsonikidze, Dzsaparidze, Fioletov. Ő tartotta a beszédet, ott volt Szonya is. Fél év múlva az asszonyt is itt temették el. Akkor nem volt tüntetés, nem üvöltöttek a gyárszirénák. A koporsó mögött szomszédasszonyok, ismerős lengyelek lépdeltek. Leengedték a sírgödörbe, betemették földdel, és elmentek. Ő akkor ottmaradt, nem akart ismeretlenekkel visszamenni, nincs mit beszélnie velük. Maradt, leült a friss hant tövében.

A sziklás Sihovo-fok mélyen benyúlt a tengerbe, ott magasodott a fúrótornyokkal zsúfolt Bibi-Ejbat felett. Nem látni mellettük munkásokat, de a himbák fürgén járnak fel s alá, szivattyúzzák az olajat. A tavasz még csak ébredezett, de a nap már melegen sütött. Egyedül ült a hegyen, a sziklás Sihovo-fokon, a Kaszpi-tenger partján, elnézte az öblöt, a megszámlálhatatlanul sok fúrótornyot. Eltemette Szonyát, az egyetlen asszonyt, akit igazán értékelt, de nem taglózta le a bánat. Megjárta a börtönöket – a batumit és a kutaiszit is –, mögötte volt már a kelet-szibériai száműzetés és a szökés ebből a száműzetésből, már eltávoztak harcostársai a Meszame Dasziból*, elpusztult a börtönben Kechoveli, meghalt Culukidze is. Mindenki elmegy és mindenki el is fog menni, az emberi élet mindössze egy röpke pillanat ebben a körforgásban. Csak a MA létezik, ez is mindössze egy pillanat, de a forradalmár számára az igazi élet pillanata. Csak a forradalmár és csak az uralkodó érti az emberi élet rövidségét és jelentéktelenségét, és csak az uralkodónak van joga kímélnie magát. Az életed semmit se ér, amíg a hatalomért küzdesz, de amikor már birtokolod ezt a hatalmat, akkor az élet a győztesnek kijáró jutalom. Most Ő a győztes, meg tudja őrizni életét, mert meg tudja őrizni a hatalmát.

Minden forradalmár kockáztatja az életét. Ő is kockáztatta, de azért óvatos volt. Amikor megérkezett Bakuba, lement Baladzsarahra, és a tengerparton a fúrótornyok mellett gyalogolt be a városba. Ha elfáradt, lepihent az ösvényen, és, mint most is, süttette az arcát a nappal, lenézett az útra, a fúrótornyokra és a tengerre.

Mi irányítja a forradalmárt, mi vezeti rögös útján? Az eszme? Az eszmék sokakat

* Szociáldemokrata jellegű szervezet.

vonzanak, mégsem lesz mindenkiből forradalmár. Az emberszeretet? Az emberszeretet a puhányok, a baptisták és a tolsztojánusok osztályrésze. Nem! Az eszme csupán ürügy a forradalmár számára. Az általános boldogság, az egyenlőség és a testvériség, az új társadalom, a szocializmus, a kommunizmus, ezek mind csak jelszavak, amelyek harcba viszik a tömegeket. Forradalmárnak lenni jellem kérdése: tiltakozás a megaláztatás ellen, önmegvalósítás. Ötször tartóztatták le, száműzték, megszökött a száműzetésből, bujkált, éhezett, alig aludt. Mindezt miért? A parasztokért, akik a trágyán kívül semmiről sem akarnak tudni? A „proletariátusért", ezekért a rabszolgákért? Bakuban gyakran töltötte az éjszakát a Rotschild-féle bailovói munkásbérkaszárnyákban. Eleget látta a „munkásosztályt". Abban a bakui korszakban már jeles pártvezetőnek számított, ő irányította a bakui bolsevikokat. Ezt hiába próbálják tőle elvitatni. Véget vet az efféle kísérleteknek. Sztálin felállt a karosszékből, feje fölött valahol egy darázs repkedett, ott döngicsélt közvetlenül a fülébe, Sztálin elhessegette, az elszállt, leült az asztalra, megindult a hamutartó felé, s Sztálin a Kljucsevszkij-kötettel csapta agyon.

– Aljasság – mondta grúzul –, aljasság! – Megint visszaült a karosszékbe, gondolatban visszatért a régi időkbe, és Avel Jenukidze aljas brosúrájára.

Ebben az irományában Jenukidzének egyszerre csak eszébe jutott elmondani a Bakuban hajdan Nina fedőnév alatt működő illegális nyomda történetét.

A nyomdát Lenin irányította, Krupszkaján keresztül, és Kraszin, Jenukidze meg Kechoveli vezette. És ahogy ezt Avel írja, más senki, egyetlenegy ember sem tudott erről a nyomdáról, ennek következtében nem tudott róla Ő, Sztálin sem. NEKI, Sztálinnak még csak nem is beszéltek róla!

Kraszint, ezt a rotschildokat és mantaseveket kiszolgáló mérnököt meg lehet érteni. Lenin a legszigorúbb konspirációra kényszerítette. Rá nem is haragszik: Kraszin már régen meghalt. És Kechoveli is meghalt. És nem ez a kis nyomda döntötte el a forradalom sorsát. Akkor ilyen volt a helyzet.

Most másként áll a helyzet. NEKI nincs szüksége bakui, tifliszi, kaukázusontúli babérokra. NEKI a párt igaz történetére van szüksége, és a párt igaz története csak az lehet, amely az ő vezetői érdekeit és tekintélyét szolgálja.

Ha Ő nem tudott arról, hogy Bakuban, a közvetlen közelében létezett egy illegális nyomda, akkor hogy lehet most azt állítani, hogy Ő vezette a pártot Oroszországban? Ha Ő vezette a pártot, akkor *tudnia kellett* a nyomda létezéséről. Ha ezt tagadja valaki, ez azt jelenti, hogy tagadja az ő szerepét, mint Lenin első számú segítőtársáét. Hogy nem érti ezt Avel Jenukidze elvtárs? Értenie kell. De akkor miért adta ki a brosúrát, amiből az derül ki, hogy Sztálin elvtárs semmiféle kapcsolatban nem állt a Nina nyomdával? Mi szüksége erre Jenukidze elvtársnak? Ugyan miért vonzza most úgy a történelem? És ő erre az emberre bízta a Kremlt, erre bízta a saját életét! Miért ez a sok régi párttag a Kreml őrparancsnokságán? Talán bizony ilyen elvek alapján választják ki az őrséget? Ha egy őrszolgálatosnak az őrzés politikai feladat, akkor az ilyen őr nem megbízható: a politikai nézetek változhatnak. Még a személyes rokonszenv sem elegendő! A rokonszenvet az ellenszenvtől mindössze egyetlen lépés választja el. Az őr olyan hűséggel kell, hogy szolgálja gazdáját, mint egy vadászkutya.

Igen, ilyen az igazi őr. Csak egyet tud: a legkisebb hibáért, a legjelentéktelenebb figyelmetlenségért életével fizet, és ezzel együtt elveszti javait és kiváltságait. Így kell kiválogatni az őrségét. Jenukidze elvtárs pedig Peterszont állította oda a Kreml őrparancsnokának, Trockij vonatának volt parancsnokát, Trockij emberét. Talán bizony palotaforradalmat terveznek? Jenukidze *velük* tart, ez kitűnik hitvány kis brosúrájából, amellyel leleplezte magát!

Ezt az aljas, provokatív brosúrát pozdorjává kell zúzni! Avel természetesen majd megtagadja, sírni fog, mindent megbán, de a *mindent megbánó* ember politikailag bukott személy. Hogy fizikailag létezik-e ezek után, az már senkit sem érdekel, rokonain, közeli hozzátartozóin kívül. A rokonok és a közeli hozzátartozók ezt is túlélik.

Kire bízhatná, hogy írjon erről a brosúráról? Jobb lenne valaki a régi bakuiak közül. De ki maradt közülük?

Ordzsonikidze járt Bakuban, a balahani járásban Samszi Aszadulajev olajkitermelő telepén dolgozott felcserként egy kis házban, Ramanov külvárosában. Ő jól emlékszik erre a házra: két szobából állt, Szergo az egyikben lakott, a másikban rendelt. Kitűnő illegális lakásnak bizonyult, roppant kényelmes, hiszen a felcserhez mindenki eljárhat. Feltehetően egy évig dolgozott ott Szergo, nemegyszer járt bent Bakuban is. Igazi tanú, kitűnő tanú, de elfoglaltságára fog hivatkozni, azonkívül jó barátja Avel Jenukidzének, nem fog tanúskodni a barátja ellen.

Visinszkij? Alávaló csirkefogó. Egész életében mensevik volt, érthető is, a mensevikek között megengedhette magának, hogy semmit se csináljon, csak fellengzősen beszéljen. 1908-ban Balahaniban a Népházban törvényt ültek a bakui zubatovisták – a Sendrikov fivérek – felett. Ki szólalt fel a védelmükben? Visinszkij. Egy éjszaka alatt ötször is felszólalt, annyira megittasult saját szónoki művészetétől a demagóg! Tizenhét nyarán ő volt Moszkvában az arbati rendőrség feje, elfogató parancsot ragasztott ki a falakra Lenin ellen, és az ostoba bolond még alá is írta: „A. Visinszkij". Az októberi fordulat után kiharcolta NÁLA, hogy fogadja, mindent megbánt, sírt. De egy szót sem ejtett arról, hogy megosztotta vele a kapott csomagjait a bailovói börtönben, ahol egy cellában ültek. Megértette, KIVEL beszél, tudta, hogy ha emlékeztetné erre, Ő ezt nem bocsátaná meg neki, és hogy e szerény csomagokért cserében megkapja az életét. 1920-ban Ő segített neki belépni a pártba, 1925-ben, hogy a moszkvai egyetem rektora lehessen, 1931-ben, hogy az Oroszországi Föderáció főügyészévé lépjen elő; Visinszkij most a Szovjetunió főügyészének helyettese, de a bakui ügyek tanújaként nem megfelelő, a pártban megvetik.

Marad Kirov. A forradalom előtt nem járt Bakuban, de a forradalmat követően öt éven át Azerbajdzsán gazdája volt, hozzáfért minden irattári anyaghoz, alaposan áttanulmányozta a bakui pártszervezet történetét, kínosan pontos ember. Ő válaszolhatna Jenukidze brosúrájára, tekintélyével megcáfolhatná a párt számára kellemetlen változatot, helyette a pártvezetés tekintélyét bizonyító változatot erősítené. Szóban magasztalja Sztálin elvtársat, ám ez kevés. Ezért is hívatta Kirovot ide, Szocsiba, dolgozzon csak egy kicsit mellette, mutassa meg, milyen most. Ők hárman jó

társaságot képeznek majd. Például mindhárman szeretik a zenét: Ő egyszerűen csak szereti, Zsdanov zongorázik is, Kirov meg már szinte zenebolond, eljár az operába, s nem a kormánypáholyban ül, hanem a földszinten, mert mindennek a tetejébe még demokrata is! Mindig is értelmiséginek akart látszani, ifjúkorában egyetemi színpadok amatőr előadásain lépett fel, bár csak ipariskolába járt. Valahol látta fiatalkori képét, talán Szergónál vagy magánál Kirovnál otthon, a felesége, Markusz, vagy hogy is hívják, igen, Marja Lvovna mutatta meg: fiatal fiú, egyengombos zubbonyban, kokárdás egyensapkában, rajta keresztbe tett kalapács és franciakulcs, az ipariskola jelvénye, de a beavatatlanok szemében olyan, mint a gimnazisták, sőt mint az egyetemisták egyenruhája.

Csakhogy Kirov nem akar eljönni! A betegségére hivatkozik, az orvosok Minyeralnije Vodit ajánlják neki. Mi a bajod? Gyomorégés... Ugyan már, kinek nem ég a gyomra? Már ez is betegségnek számít, gyere, itt majd kigyógyítunk belőle, és közben dolgozol velünk egy keveset. „De hát mit értek én a történelemhez..." – „És mi mit értünk hozzá? Dolgozunk, dolgozz te is velünk!"

Lakjon csak itt nála egy darabig, legyen a szeme előtt, hiszen még sohasem voltak együtt. A forradalom előtt alig találkoztak, a polgárháborúban két-három ízben látták egymást. Szorosabb kapcsolat akkor alakult ki közöttük, amikor Kirov az azerbajdzsáni pártszervezet élére került, többször felutazott Moszkvába, pártkongresszusokra, KB-ülésekre vagy egyszerűen csak a dolgait intézni. Kedvező benyomást tett rá, Ordzsonikidze is jó véleménnyel volt róla. Külföldön nem járt, nem tartozik az emigránsok közé, hivatásos pártmunkás, Trockij, Zinovjev, Kamenyev, Buharin engesztelhetetlen ellenfele, bár ez utóbbihoz baráti szálak fűzik. Ő vitte előre. A X. kongresszuson KB-póttagságra jelölik, a XII-en beválasztják a KB tagjai közé, 1930-ban beviszi a Politikai Irodába. Ő küldte el Leningrádba, rábízta, hogy megtörje az ellenállás, a kevélység és az ellenzékiség örök támaszát. De nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem törte meg a várost, ellenkezőleg, az élére állt, olcsó népszerűségre tett szert, és most országos népszerűségre törekszik, Sztálin elvtárs ellenében mérsékelt nézeteket valló, igazságos és nagylelkű embernek igyekszik mutatni magát. A Politikai Irodában felszólalt Rjutyin, majd később Szmirnov, Tolmacsev és Ejszmont kivégzése ellen. És a Politikai Iroda többi tagját is magával ragadta. Még Molotov és Vorosilov is habozott. Csak Lazar állt ki fenntartás nélkül az agyonlövés mellett.

A legyőzöttek iránti nagylelkűség veszélyes dolog: az ellenség sohasem fog hinni a te nagylelkűségedben, politikai manővernek tartja majd, és az első adandó alkalommal támadni fog. Csak naiv ember gondolhatja másként. Kirov veszélyes idealista, anyagi jólétet követel a munkásosztály számára, nem érti meg, hogy a jólétben élő ember nem képes áldozatokra, lelkesedésre, nyárspolgár lesz belőle. Csak a szenvedés hívja életre a nép nagy energiáját. Az emberi szenvedés elvezet az Istenhez, a keresztény vallásnak ezen az alapigazságán nevelődött a nép évszázadokon keresztül, a vérébe ivódott. Ezt kell felhasználnunk nekünk is. A szocializmus földi mennyország, sokkal vonzóbb a mitikus égi mennyországnál, bár ehhez is csak szenvedéseken keresztül lehet eljutni. Persze a népben élnie kell a meggyőződésnek, hogy szenvedése időleges, a nagy cél elérését szolgálja, a legfelsőbb vezetés ismeri gondjait, törődik

vele, megvédi őt a bürokratáktól, bármilyen beosztásban legyenek is. A legfelsőbb vezetés MINDENT LÁT, MINDENT TUD és MINDENHATÓ.

Miről is gondolkodott tegnap ezzel kapcsolatban? A lakosság ellátásáról? Az élelmiszerjegyek eltörléséről? Ez már eldöntött kérdés, január elsejével eltörlik az élelmiszerjegyeket. Akkor mégis miről? Megvan! Az észt kertésszel, Arvo Ivanoviccsal folytatott beszélgetéséről gondolkozott. Arvo Ivanovicsot a Vorosilov Szanatóriumból hozták át a kormány nyaralójába, helybéli, és ahogy jelentették neki, teljesen megbízható ember, a felesége orosz, s egész életében itt élt Szocsiban, a legjobb kertész hírében áll. A Kaukázusban Sztálin nem találkozott észtekkel, bár tudta, hogy a század elején pár száz észt átköltözött a Baltikumból Szuhumi közelébe, és a Fekete-tenger partján három vagy négy észt falu alakult ki. Az észtek ugyanazzal foglalkoztak, mint a helybeliek: kertészkedtek, állatot tenyésztettek, csakhogy az állataik nagyobbak lettek, mint a helybélieké. Arról azonban, hogy Szocsiban is élnének észtek, nem tudott. Arvo Ivanovics jó ötvenesnek látszott, zömök, világosbarna hajú, világos szemű férfi volt, ő is, mint minden észt, mellényben és zekében járt, de bő buggyos nadrágját kaukázusi módra puha talpú cipőjébe gyűrte. Akcentussal beszélt oroszul, és néha mulatságosan törte a szavakat. Tegnap a virágokkal foglalatoskodott. Sztálin figyelte, hogyan dolgozik, maga is szerette a virágot. Arvo Ivanovics komoran mormogott valamit maga elé, és Sztálin megkérdezte tőle, mi baja? Arvo Ivanovics azt felelte, hogy a feleségét az üzletben először becsapták a mérésnél, aztán még a számolásnál is. Sztálin este szólt az őrparancsnoknak: Arvo Ivanovics feleségét becsapták a mérésnél és a számolásnál. Mondják meg a városi párttitkárnak: a vétkeseket szigorúan büntessék meg!

Az orosz kupec mindig szélhámos volt, szélhámos a mai utódja is. Az augusztus 7-ei törvény óta az államtól félnek lopni, lopnak hát a lakosságtól. A nép látja ezt, de tehetetlen. A nép helyett tehát NEKI kell cselekednie. Bár nem jár boltba, jól ismeri népe gondjait és sérelmeit. Sztálin felállt, és a verandáról bement a szobába. A nagy titkári asztal mögött Tovsztuha ült, Ő hozta magával Szocsiba. Tudósok – történészek – dolgoznak most itt, szükségük lehet az értelmiségi Tovsztuhára, a Marx–Engels–Lenin Intézet igazgatóhelyettesére, aki jól ismeri a történelmet, és érti, milyen történelemre is van most szüksége a pártnak. Ami a folyó ügyeket illeti, Tovsztuha azokban is jól kiismeri magát – évekig dolgozott mellette mint a titkára. Ráadásul tüdőbeteg, hadd süttesse magát egy kicsit a napon, lám, milyen sovány, görnyedt, köhécsel, komoran néz, az orvosok szerint nem húzza már sokáig. Kár érte, hűséges ember!

– Készítsen elő egy KB-határozattervezetet – fordult hozzá Sztálin. – A vásárlók... nem, a fogyasztók súlycsonkítás és más mérés útján történő megkárosítása elleni harcról... És a téves számolásról... Helyesebben így: a kiskereskedelem árdrágításáról. Tényekkel kell alátámasztani, rá kell mutatni arra, hogy ez ellentétes a párt szándékával, hiszen a párt a fogyasztók széles rétegeiről kíván gondoskodni. E tényekért kapjon fegyelmi büntetést Mikojan kereskedelmi népbiztos, Zelenszkij, a Fogyasztói Társaságok Központi Szövetségének elnöke és Svernyik, a Szakszervezetek Központi Tanácsának elnöke – a szakszervezeteknek is figyelniük kellene arra, hogy a dolgozókat ne csapják be, ne sértsék érdekeiket. A határozat legyen nagyon szigorú, a Központi

Végrehajtó Bizottság adjon ki törvényerejű rendeletet: súlycsonkításért és téves számolásért tíz év büntetés jár!

– A tények összeszedése eltart egy ideig.

– Akkor írja egyszerűen így: a KB-hoz beérkezett adatok... Nem! A KB olyan tények birtokába jutott. Így írja.

Sztálin visszament a verandára, leült a karosszékbe, arcát a nap felé fordította, és újra eltöprengett Kirovon. Utódnak nevezik. Pedig Ő mindössze hét évvel idősebb Kirovnál, ugyan miféle utódlásról lehetne szó? Ki tudja, ki hal meg előbb, a kaukázusiak hosszú életűek. Ezek szerint nem a halála utáni, hanem még a halála előtti utódlásra gondolnak. Azt leshetik! Neki nincs szüksége Konventra, mely a guillotine alá küldte Robespierre-t. Robespierre végzetes hibát követett el, amikor meghagyta a Konventot. Napóleon bezzeg szétkergette, és helyesen tette, ezért nagy ember Napóleon, Robespierre pedig hiába volt kegyetlen, megmaradt fecsegő ügyvédnek.

Egyszer, amikor egy alkalommal Kirov megint Moszkvában járt, összegyűltek Ordzsonikidzénél. Ott volt Ő, Szergo, Kirov, Vorosilov, Mikojan, s bár Szergo nem hívta, Kaganovics is. Szergo ki nem állhatta ezt az embert. De ő azt mondta neki: gyere, Lazar, Szergo vacsorára hív! Nem emlékszik már, milyen apropóból mesélte Kirov, hogy szerette a matematikát, a fizikát, a kémiát, kitüntetéssel végezte az ipariskolát, majd beiratkozott a tomszki műszaki főiskola előkészítő tanfolyamára, mérnök szeretett volna lenni. Mellesleg: nem ott ismerkedett meg Ivan Bugyaginnal? Bugyagin is erre a tanfolyamra járt, minden bizonnyal ott kötöttek barátságot.

Kirov, ha nem is felsőfokú, de bizonyos műszaki képzettséggel rendelkezik, vonzódik a technikához – hát akkor tartozzon hozzá az ipar! És tagolja szét az ipart gépgyártásra, vegyiparra, építőiparra és így tovább. Meg kell bolygatni az összehangolódott emberek apparátusát, az összeszokott emberek csoportjait: keverni, keverni, keverni kell a kártyát. Irányítsa az ipart Kirov, mint a Politikai Iroda tagja és mint KB-titkár. Semmi szégyellni való nincs abban, ha valakire a gazdaság fő láncszeme, az ipar irányítását bízzák: az ország iparosításának korszakában. De ha Kirov elvtárs nem hajlik erre, és nem hajlandó átköltözni Moszkvába, azt jelenti, hogy független, önálló akar maradni, a saját külön vonalát akarja folytatni.

6

Ilyen keserűséget Szasa nem érzett sem a Butirkában, sem a száműzetés, sem a fogolyszállítás alatt. A Butirkában éltette a remény, hogy kivizsgálják az ügyét, szabadlábra helyezik, a kényszerű utazás alatt is ott lebegett előtte a cél – elérni a kijelölt helyre, letelepedni, türelemmel kivárni, míg letelik a büntetés ideje. A remény emberré tette, a cél élni segítette. De itt nincs már számára se remény, se cél. Segíteni akart az embereknek, hogy használni tudják a szeparátort, erre szabotázzsal vádolták. Alfjorov vaslogikával be is bizonyította neki. És Alfjorov bármelyik percben eltiporhatja, ha előveszi és felhasználja Ivan Parfjonovics feljelentését. Hát lehet így

élni? Mi szüksége a francia nyelvkönyvre, amit úgy vár Moszkvából, meg a politikai-gazdaságtan- és filozófiakönyvekre? Kinek fogja előadni, amit tanult belőlük, kivel fog franciául társalogni? A medvékkel a tajgában? Ha Alfjorov békén hagyja is, hogyan és miből fog megélni? A nemezcsizma-talpalást tudja megtanulni. Ez jutott neki osztályrészül. Mindent, de az égvilágon mindent el kell felejtenie! Az eszméket, amelyeken felnőtt, kisajátították a baulinok, lozgacsevek, gyjakovok, lábbal tiporják őket, és azokat az embereket is, akik hisznek bennük. Ezelőtt úgy gondolta, hogy e világon legyen az embernek erős keze és töretlen akaratereje, különben elpusztul, de most már megértette: éppen hogy az erős kéz és a töretlen akaraterő miatt pusztulhat el, mert az akaraterő összeütközésbe kerülhet egy még töretlenebb akaraterővel, és a kéz még sokkal erősebb kezekkel, azokéval, akik a hatalmat birtokolják. Ahhoz, hogy az ember életben maradjon, alá kell vetnie magát az idegen akaratnak, az idegen erőnek, óvakodnia, alakoskodnia kell, úgy kell élnie, akár a nyúl, amelyik még az orrát is fél kidugni a bokor alól, csak ilyen áron tudja megőrizni magát. Érdemes így élni?

Szasa otthon ült, olvasni próbált. Az öreg valamit javított az udvaron, csattogott kezében a fejsze, egyhangú kopogása csak elmélyítette a fiú bánatát. Az öreg elment az udvarról, de Szasa mégsem tudott tovább olvasni, félrehajította a könyvet. Nem, nem tudja elviselni ezt az életet! Leheveredett az ágyra, elaludt, de álmában is baljós előjelek gyötörték, kalapáló szívvel riadt fel.

Mit akar tőle Alfjorov? Jóindulata nem lehet véletlen, nem ok nélkül hagyta őt itt. A dolgok logikája szerint nyakába kellett volna varrnia ezt az ügyet, hogy ezzel is igazolja itteni létét. De Alfjorov visszaengedte Mozgovába, célzott arra, hogy esetleg áthelyezik Kezsmába, hogy a gépállomáson dolgozzon tovább, és cserébe nem követelt tőle semmit. A rokonszenvét kívánja felébreszteni, vagy ellenkezőleg, demoralizálni akarja? Végsőkig akarja feszíteni a húrt, bizonytalanságban, feszültségben, örökös félelemben akarja tartani, mondván, hogy a rád vonatkozó terhelő anyag itt hever nálam, várd, hogy mikor hívnak be újra, nem lesz egy perc nyugalmad. Iszonyú, iszonyú...

Az öregasszony bekiáltott a csukott ajtón...

– Gyüssz enni?

– Fáj a fogam, nem kérek – felelte Szasa.

Két napig ki sem lépett a házból, az udvaron üldögélt, segített az öregnek. Tudta, hogy Zida várja, nyugtalankodik, de őt sem akarta látni, az asszony szemtanúja volt szégyenének, s ha vigasztalni próbálná, megalázónak érezné. Különben is minden és mindenki közömbös a számára. Kész, vége! Ebből a körből nem tud kitörni... De mi lesz akkor a mamával? Nem élne túl egy ilyen csapást, így hát neki tovább kell húznia az igát, hogy a mama tudja, megvan, hogy a mama ne veszítse el a reményt.

Harmadnap eljött hozzá Vszevolod Szergejevics.

– Mi van magával? Miért nem látjuk? Beteg?

– Egészséges vagyok.

– Alfjorov készítette ki?

– Bebizonyította, hogy szabotőr és a kolhozrendszer megdöntője vagyok. Logikusan bizonyította be, meggyőzően.

Vszevolod Szergejevics felnevetett.

– Miért csodálkozik ezen? Alfjorov képesítésére nézve filozófus.

– Igazán?

– Úgy bizony. Ne vezesse félre a beosztása! Jelentős személyiség, három, de az is lehet, hogy négy rombuszt viselhetne a paroliján, többet, mint a főnökei Kanszkban, ezért nem vesz fel egyenruhát. Egyébként külszolgálatban dolgozott. Attól tartok, hogy kollégánk és társunk lesz. Persze lehet, hogy megint kiemelik, minden valamiféle magasabb, maga és énelőttem ismeretlen körülményektől függ. Mindenesetre logikusan bebizonyította magának, hogy a kolhozelnök feljelentésére ízzé-porrá zúzhatja. Tönkretette a szeparátort, és ostoba bolondnak nevezte az elnököt. Ezzel vádolta?

– Ezzel.

– No látja! Szeretném megnyugtatni. Már aznap elszállították a szeparátort Kezsmába, mindent megcsináltak úgy, ahogy maga mondta, aztán visszahozták, és most pompásan működik. Maga is meggyőződhet róla.

– Eszem ágában sincs.

– Látja, Szasa, ez helyes. Azt tanácsolom, többé hozzá se nyúljon. Szóval a szabotőrség vádja elesik. Ne nyugtalankodjon!

– Nem nyugtalankodom. Csak undorodom az egésztől.

– Megértem. S ha megengedi, hogy nyíltan beszéljek, néhány dolgot mondanék magának. Megengedi?

– Természetesen.

– Maga, Szasa vitathatatlanul igazi ember. Szovjet ember! Ez nem bók, hanem ténymegállapítás. Nagyszerű dolog igazi, elvhű szovjet embernek lenni. De maga ilyen akar maradni még e sajátos helyzetben is, úgy akar cselekedni, ahogy egy szovjet embernek cselekednie kell. Ezt nem szabad, Szasa: a környezete számára maga nem szovjet, hanem szovjetellenes ember. Így néznek itt magára és minden cselekedetére. Megy az utcán, és látja, hogy a szeparátor nem működik, s miután ismeri a szerkezetét, azonnal odamegy és megjavítja. De a kolhozelnök és a meghatalmazott, nem Alfjorovra gondolok, hanem egy másikra, egy szokványosra, azok másként gondolják: miért nyúlt a szeparátorhoz? Világos: hogy tönkretegye. Az ellenség ott árt és követ el aljasságot, ahol csak tud. Remélem, tudja, kinek a szavai ezek.

– Tudom.

– Maga nem akar másnak mutatkozni, mint ami, mégis számolnia kell a helyzetével. Ostoba bolondnak nevezte a kolhozelnököt – ez a legfőbb hibája. Ha elküldi a fészkes fenébe, akkor semmi sem történt volna. De az, hogy *ostoba bolond*, sértő, megalázó, ebből fölény érződik, miszerint maga okos, ő pedig ostoba. Alfjorov nem ajánlotta fel, hogy költözzön át egy másik faluba?

– De igen.

– És? Visszautasította? Nurzida Gazizovna miatt?

– Nem utasítottam vissza, és nem is egyeztem bele. Azt mondtam neki, döntse el maga – nem akarok a lekötelezettje lenni, nem akarok tartozni neki, az adósa lenni.

Vszevolod Szergejevics elgondolkodott, és kisvártatva kijelentette:

– Lehetséges, hogy helyesen cselekedett. Bár egy másik faluban nyugodtabban élhetne. Itt már egyszer összeütközésbe került a volt háziasszonya fiával, most meg a kolhozelnökkel, ezek után nincs valami jó híre. Reméljük, hogy mindezt megússza. Tudja, Szasa, ez most egy olyan idegösszeomlás-féle magánál. Az idegei nyomás alatt voltak, akár egy rugó: letartóztatás, börtön, száműzetés. Mozgova, a lakás, a különböző gondok, bajok. És amikor minden elrendeződött, a rugó elpattant az első újabb terheléstől. Mindannyian átestünk ezen. A legfontosabb, hogy ne váljon krónikussá. Persze maga kemény, eltökélt fiatalember. Egyetlen következtetést azonban le kell vonnia: ne kerüljön konfliktushelyzetbe senkivel, és legyen körültekintőbb a tanítónővel való kapcsolatában, mostantól kezdve figyelni fogják, fenekednek magára. Még ezt is felhozhatják majd maga ellen.

Odament az ágyhoz, és vállon veregette Szasát.

– Elég volt ebből! Keljen fel! Menjünk preferanszozni.

– Rosszul játszom.

– Nem érdekes. A kártya a mi legfőbb vigaszunk: a bűnözők huszonegyeznek, mi preferanszozunk. Borotválkozzon meg, nézze, milyen borostás a képe, öltözzön fel, és menjünk! Itt az ideje, hogy megismerkedjen a helybéli értelmiséggel.

Nem nagyon fűlt a foga a dologhoz, de Vszevolod Szergejevics nem tágított, és Szasa maga is úgy gondolta, hasznos lehet megnéznie, mások hogy birkóznak meg errefelé az élettel.

Mihail Mihajlovics Maszlov negyvenöt év körüli, komor, elgyötört arcú férfi, egy évvel ezelőtt érkezett ide a Szoloveckij-szigetekről. Testtartásáról arra lehet következtetni, hogy katonatiszt volt.

– Már lemondtunk magáról – szólt epésen Vszevolod Szergejevicsnek, amikor az Szasával együtt betoppant hozzá.

– Maradt még idő, hogy kifosszon minket – jegyezte meg jóindulatúan Vszevolod Szergejevics.

Játék közben Mihail Mihajlovics nem tűrte a hosszú töprengést, siettette a játékost, és egy-egy rossz dobásért szemrehányást tett. Csak Szasának nem tett szemrehányást, őt egy másik, ellenséges világból való egyénnek tartotta, s ezt visszafogottságával jelezte. Szasa nem találta rokonszenvesnek Mihail Mihajlovicsot, nem szerette az ilyen ingerlékeny, kötekedő embereket, apja példájából tudta, hogy ez nem a sors, hanem a jellem kérdése.

A negyedik kártyapartner egy hajdani kereskedő volt, a Voronyezsi területen lévő Sztarij Oszkol városából. Büntetését Narimban kezdte, és itt fejezte be az Angaránál. Jó hatvanesztendős, rövidre nyírott, őszes szakállú, zömök, széles vállú, széles mellkasú férfi, csizmába gyűrt nadrágot és kopott zakót viselt, könyöke, hajtókája zsírosan fénylett. Ő volt az egyetlen ember errefelé, aki szívesen beszélt balszerencséjéről.

– Amikor megtiltották, akkor nem kereskedtem – mesélte Pjotr Kuzmics –, amikor

megengedték a kereskedést, akkor árultam, ami a parasztnak kell: kaszát, sarlót, villát, mindenféle festékárut, mindazt, amihez egyébként már gyerekkorom óta hozzászoktam. Szövetkezeti bolt is volt a faluban, de a paraszt hozzám jött, nálam mindent megkaphatott idejében, tudom én azt, mi kell a parasztnak. Aztán meg, jól tudjuk ugye, jön az egyik adóellenőr, azt követi a másik, kihozzák, hogy mennyi az adóm, hol az adókivetéssel jönnek, hol a végrehajtó papírral. A börtönben aranyat követeltek tőlem, de hát honnan lenne aranyam? Az én aranyam a vas, a mindenféle kereskedelmi forgalomban lévő vasáru: laposvas, abroncsvas, tetőlemez. Aranyat ezelőtt is csak cári öt- meg tízrubelesben láttam.

Pjotr Kuzmics mindezt nagyon megértően mesélte; végtére a vizsgálóbírótól is megkövetelik, hogy tegye a dolgát.

– Jó, én kereskedő vagyok, polgári jogaitól megfosztott személy, de mi közük ehhez a gyerekeknek? Ők választották meg apjukat, anyjukat? A gyerekek is élni akarnának úgy, mint a többiek, úttörők meg komszomolisták szeretnének lenni, de mindenhonnan csak elzavarják őket. Aljoska, a kisebbik fiam talpraesett gyerek, elment Moszkvába, elhelyezkedett egy gyárban, és közzétette az újságban: „Ez és ez vagyok, szakítottam az apámmal, nem tartom vele a kapcsolatot." Fáj. Felneveltem, etettem, itattam, és lám, megtagad. De nem tehetett mást. Meg aztán őszintén hitte is, hogy kereskedni rossz dolog, mert ugye a kereskedő mások munkájából él... De pakolnád csak a boltban az olajoshordókat, az ekevasakat vagy a szöggel teli ládákat, rögtön megtudnád, milyen a mi munkánk... Egye fene! Elment Aljoska az egyetemre, agronómusnak akart tanulni, vonzódott a földhöz. Ott lakik Moszkvában a diákszálláson, a feleségem meg éjszakákat nem alszik miatta, éhezik a gyerek. Feladott neki harminc rubelt, de a fiú visszaküldte, merthogy ilyen elvhű. Jól van, ha elvhű vagy, hát csak éhezzél! Az anyja szíve továbbra is meg akar hasadni, földijeinkkel küldött neki egy darab szalonnát meg otthoni bélest, és meghagyta, ne mondják meg, hogy ő küldi. A földijeink elmentek a diákszállásra, Aljoskát nem találták otthon, otthagyták a küldeményt az éjjeliszekrényen, mindenkinek az ágya mellett állt egy éjjeliszekrényke, négyen laktak együtt. Hazajött Aljoska, meglátta a küldeményt: ki hozta? A földijeid hozták – magyarázták neki. Nem, felelte, a szüleimtől jött, ezt visszaküldöm. A fiúk meg mondják neki: miért küldenéd vissza, eszünk egy jót ebből a kulákszalonnából, mert hát fiatalok, egészségesek, örökké éhesek. El is tüntették a szalonnát is, a bélest is az utolsó morzsáig. Aztán az egyikük, aki két pofára zabálta a bélest, megírta a Komszomolba, hogy Alekszej csomagot kap a szüleitől, szóval hazudott, amikor azt mondta, hogy szakított velük. Kizárták Aljoskát a Komszomolból, az egyetemről, most újra a gyárban dolgozik. Az övéit megtagadta, és akikhez átpártolt, azok is megtagadták őt...

– Százszor hallottuk már ezt – szakította félbe Mihail Mihajlovics. – A kártyát figyelje inkább!

– Miért ne meséljem el a fiatalembernek? – ellenkezett szelíden Pjotr Kuzmics. – Lehet, hogy őt érdekli. Élnek a szülei?

– Élnek – felelte Szasa.

– Nem bántották őket?

– Miért bántották volna?

– Ha akarják, megtalálják, hogy miért. De hát így se könnyű nekik: száműzték a fiukat. Akkor már inkább maguk gyötrődnének itt Szibériában.

– Nem jól szerették a gyereket – jegyezte meg szemrehányóan Mihail Mihajlovics –, csomagot küldtek neki, s ezzel tönkretették az életét. Nem halt volna éhen a csomagjuk nélkül, a többi diák is megvan valahogy. És nagyon helyes, ha a gyerekek megtagadnak bennünket, nekünk már nincs jövőnk. „A forradalom a történelem mozdonya" – a kerekei alá kerültek, béküljenek meg a gondolattal!

– Ezek szerint a fiú nem fiú, az apa nem apa.

– Pontosan így van – folytatta egyre ingerültebben Mihail Mihajlovics. – „Tiszteld atyádat és anyádat" – így rendeli az Isten, de az Istenre senkinek nincs szüksége. Az ő vallásuk az egyenlőség. És így lesz ez most már mindenütt, véghezviszik a világforradalmat, és mindenkit egyenlővé tesznek.

– Eltúlozza a dolgot ezzel a világforradalommal – szólt Vszevolod Szergejevics –, maguk a bolsevikok is lemondtak róla. Az állam – ez az orosz ember vallása, az uralkodóban tiszteli az Istent, és engedelmeskedik. És nem akar semmiféle szabadságot. A szabadság általános tömegmészárlásba torkollott volna, a nép pedig a rendet kívánja. Sztyepan Razinnál és Jemeljan Pugacsovnál szívesebben fogadom el Lenint, de akár Sztálint is.

– Azért vagyunk most itt.

– Igen. Mert Sztyopkánál vagy Jemelkánál már a nyárfán lógnánk. A bolsevikok megmentették Oroszországot, megőrizték ezt a nagy államot. Az úgynevezett szabadság alatt Oroszország széthullott volna. Az új diktátor megerősíti Oroszországot, ezért tisztelet és dicsőség neki, aztán majd meglátjuk, mit ad az Isten!

– Az államnak meg kell védenie polgárait, de a maguk állama harcol velük – közölte Mihail Mihajlovics –, velem, magával, Pjotr Kuzmiccsal, harcol a paraszttal, aki pedig az állam támasza, még vele – intett fejével Szasa felé –, a közibük valóval is harcol. Orosz vagyok, én is Oroszország mellett állok, de nem ilyen Oroszország mellett.

– Más pedig nem lesz – nevetett Vszevolod Szergejevics.

A Mihail Mihajlovicsnál tett látogatás nem vonta el Szasát komor gondolataitól, nem enyhített súlyos elkeseredésén.

Az effajta ideológiai eszmefuttatásokat jól ismeri, nem érdekesek a számára. Csak Pjotr Kuzmics története nevezhető emberinek. Tényleg nem lehetett volna túlkapások nélkül felszámolni a nepet? És tönkretenni egy fiatalember életét azért, mert társai rábeszélték, egye meg az anyja által küldött szalonnát! Micsoda szörnyűség...

Elkeseredettségéhez az anyja iránti aggódás társult – mind ez ideig egyetlen levelet sem kapott otthonról.

Szerdánként a száműzöttek összegyűltek az Angara partján, a postacsónakot várták; ez volt egyhangú életük legnagyobb eseménye. Az asszonyok ruhát öblítettek, a gyerekek fürödtek, a hidegtől reszketve jöttek ki a vízből, a száműzöttek pedig

a parton járkáltak fel s alá, a ködös messzeséget fürkészték. Végre feltűnt egy kis pont, az izgalom ilyenkor felerősödött, vajon a postacsónak jön-e? A hátradobott kapucnis, vitorlavászon köpenyes postások kidobták a partra a postazsákot, rajta a kis furnér jelzőtáblácskával: „Mozgova", kiosztották a postát, és átvették a leveleket.

Szasa is lement a partra, a többiekkel együtt várta a postát, de csak Szolovejcsiktől kapott levelet: „A száműzött Napóleonnak", így címezte meg a borítékot, még mindig tréfálkozott ez a szerencsétlen, majd szétvetette az optimizmus, beadott egy kérelmet, hogy vagy őt helyezzék át Fridához, vagy Fridát hozzá. Moszkvából, a mamától Szasa semmi hírt nem kapott. Még májusban táviratozott neki Kanszkból, akkor írta meg az első levelét is. Tételezzük fel, hogy a válasz egy hétig jött Kanszkba. Tételezzük fel, hogy akkor érkezett meg, amikor a posta már elment Bogucsaniba, tehát még egy hétig elhevert Kanszkban. Aztán Bogucsaniban is elfeküdt egy hétig a kezsmai továbbításra várva. Ez együtt három hét, de ő már több mint egy hónapja itt van.

– Az első levélre mindig sokáig kell várni – nyugtatta Vszevolod Szergejevics. – Maga a saját elképzelése szerint számolja az időt, de a postahivatal erre ügyet sem vet. Moszkvából a levelek néha három hétig jönnek, néha meg három napig, senki sem tudja, miért. Tévedésből más zsákba hajították, eltörött a szekér, ledobták a postát a tanácsházán, a fele elveszett. A postás beleejti a zsákot az Angarába, s akkor aztán élete végéig várhat rá. És a mi drága Alfjorov elvtársunk is majd belepusztul az unalomba, ezért aztán nagy élvezettel olvassa a leveleinket, és ha valamelyik különösen megtetszik neki, mondjuk irodalmi értéke miatt, akkor akár egy hónapig is magánál tartja, de az is megeshet, hogy végleg. A maga időszámítása hibás, akár rosszul is adhatták le Kanszkban a táviratát, első levele valamilyen okból talán el sem jutott az édesanyjához, így aztán csak a második levelét kapta meg, jó másfél hónap múlva várja csak a választ. Legyen türelemmel, kedves barátom!

Hitt Vszevolod Szergejevicsnek, mégis idegeskedett, amikor látta, hogy a többiek kapnak levelet, újságot, csomagot, ő pedig nem. Minden postával küldött két-három levelet anyjának, megírta, hogy jól van, a lakása kitűnő, az emberek is mind nagyszerűek, semmit ne küldjön, semmire nincs szüksége.

Bánatosan baktatott hazafelé a partról, végig a falusi utcán, az emberek köszöntötték, mintha mi sem történt volna, mintha nem őt vádolták volna szabotőrséggel és nem őt hívatták volna Kezsmába. Megértette, hogy a falu számára valóban semmi sem történt, senkinek nincs köze őhozzá, ahogy idehajtották, úgy majd tovább is hajtják innen, százszámra láttak ezek az emberek ilyeneket, mint ő. Hozzászoktak a halottakhoz, a meggyilkoltakhoz, az eltűntekhez, még a kuláktalanítás során idekerült gyerekeknek se nyújtottak menedéket.

Ivan Parfjonovics, a kolhozelnök sem törődött Szasával, közönyösen pillantott rá: ő jelentette a dolgot, ahová kellett, foglalkozzanak az üggyel azok, neki van elég gondja-baja.

Néhányszor összefutott Zidával, az asszony kérdő tekintettel nézett rá, Szasa csak biccentett neki, nem állt meg. Esténként látta, hogy az asszony szobájában ég a lámpa, mégsem ment be hozzá. Sajnálta Zidát, de semmit sem tehetett, képtelen volt bárkivel vagy bármivel foglalkozni.

Csak Fegyával váltott pár szót, bejárt hozzá a boltba, hol ezért, hol azért. Fegya változatlanul barátságos volt, és egy alkalommal megkérte, javítsa meg a biciklijét.

– Azt már nem – tiltakozott Szasa –, én többet nektek semmit sem csinálok, javítsátok meg magatok!

– Csak nem a szeparátor miatt? – kérdezte Fegya.

– Pontosan azért!

– Talán még megúszod a dolgot – vigasztalta bizonytalanul Fegya.

Szasa összerezzent. Ezek szerint a faluban is tudják, hogy ez az ügy még nem zárult le. Talán megússza... De lehet, hogy nem ússza meg. Tudják, ha rábizonyítják a szabotőrséget, azt nem úszhatja meg...

– Azt gondolom, megúszod – folytatta a hangos töprengést valamivel magabiztosabban Fegya –, a szeparátor működik, elvitték a gépállomásra, ott is azt mondták, hogy kikopott a menet. Tehát neked volt igazad. Meg aztán hidd el, nem rossz ember.

– Kicsoda?

– Hát Ivan Parfjonovics, a kolhozelnökünk. Nem rossz ember, őt is meg lehet érteni. A mókus följebb húzódott, a tehenek elhullottak, kenyérgabonát nem szállítanak ide, a férfiak mind elszegődnek az építkezésekre, asszonyokkal kell megoldania mindent. Az asszonyok meg átharapják a torkát a szeparátorért, nem mondanak le róla. Igaz, szidta az anyádat, de túlélted volna, mit kell háborogni!

– Jól van – szakította félbe Szasa –, add ide a cigarettát, a gyufát, töltsd ki a petróleumot, aztán megyek is!

– De Szaska, igazán, tedd meg nekem, leugrott a lánc, nem tudom szorosabbra venni, aztán majd felhajtunk egy kupicával, füstölt halam is van, én mi rosszat csináltam neked? Még Ivan Parfjonovicsnak is megmondtam: igazán nem kellett volna így lehordani, ez egy városi fiú, moszkvai, csak jót akart, figyelmeztette is az asszonyokat, de hát ezek az asszonyok akár a tuskók! Minden jóra fordul, Szasa...

– Jól van – adta be a derekát Szasa –, mutasd azt a biciklit!

Fegya a bolton keresztül kiment vele az udvarra, kihozta a házból a biciklijét. Miközben Szasa a biciklit nézegette, átvizsgálta a kerékagyat, a fogaskerekeket, a lánc szemeit, a csavarokat, eszébe jutott a saját gyermekkori biciklije, egy öreg női kerékpár, amelyet különböző márkájú gépek alkatrészeiből szereltek össze. Kitűnően biciklizett, a pedálon állva meg a kormánynak háttal fordulva, majd visszaült a nyeregbe úgy, hogy előre ugratta maga alatt a gépet. Makszim Kosztyin ott futott mögötte az udvaron is, az utcán is, Szasa engedte, hogy ő is forduljon néhányszor, néha meg Maksz a nyeregbe ült, Szasa pedig előtte állva hajtotta a pedált.

A kerékpárról Szasának eszébe jutott a Kljazma folyó menti nyaraló. Sok fiúnak és lánynak volt kerékpárja, igaz, nem olyan ócska tákolmány, mint az övé, hanem Dux vagy Einfield, nagyon sokba kerültek azok a gépek, de hát itt nem szegény emberek nyaraltak, hanem mindenféle „szakértők" meg orvosok és ügyvédek. A fiatalok lejártak fürödni a Kljazmára, de még gyakrabban a szélesebb Ucsára. Az ösvény a vasút mellett húzódott, hol leereszkedett a vízmosásba, hol közvetlenül a vasúti sínek mellett haladt, a murva felcsapódott a kerekek alól, süvítve vágott arcukba a szél.

Esténként a nyaralók a vasúti peronon gyűltek össze, sétáltak, várták a Moszkvából érkező szerelvényt; kivágott, könnyű nyári ruhát viselő, ápolt nők várakoztak a férjükre, degeszre tömött aktatáskát cipelő, nyerssselyem öltönyös, tekintélyes férfiakra.

Szasa a kerékpárt maga mellett tolva jött ki a peronra; fekete hajú, meztelen felsőtestű, széles vállú, egyenletesen lebarnult fiú. Az asszonyok elnézték, mosolyogtak és megkérdezték: „Ki ez a csokoládégyerek?" Szasának tetszett ez, a kedvére volt, csak a „gyerek" sértette kicsit a hiúságát.

Esténként bújócskát játszottak az erdőszélen. Az egyik lány, a nevére már nem emlékszik, egy sovány, magas, hosszú lábú kislány együtt bújt el vele, mintegy véletlenül hozzásimult. Szasa érezte a lány forró testét, szerette volna magához szorítani, de nem merte, inkább rámordult: „Ne fészkelődj, nincs elég helyed?"

A vágy korán feltámadt benne, de elnyomta magában, ez a gyengeség nem méltó egy férfihoz, legalábbis így gondolta ezt akkor, tizenhárom esztendős korában. Az udvarbeli fiúk cinikusan beszéltek a lányokról, összevissza hazudoztak, hencegtek. Az ilyen beszédet Szasa utálatosnak találta, zálogosdit sem játszott csókban, ez is közönséges és kispolgári, az embernek más, ennél magasabbrendű dolgok iránt kell érdeklődnie. Nagyon büszke fiú volt, nem akart gyengének, gyávának látszani. Az iskolában, az udvaron is erősnek, bátornak tartották, senki sem tudta, mibe kerül ez neki, mit fojt el magában.

Visszautasította a hosszú lábú kislányt, mire az Jasa Raskovszkijhoz pártolt. Szasa mind a mai napig emlékszik a nevére, karcsú, nyúlánk fiú volt, egy neves moszkvai balett-táncos családból. Ő is a Nagy Színház balettiskolájában tanult, egy vagy két esztendővel lehetett idősebb Szasánál, Dux versenykerékpárja volt, ezzel nagyon kivált az ő kerékpáros társaságukból; ez a fiú egyszer azt javasolta, hogy ne az Ucsára, hanem a Kljazmára menjenek le fürödni, talált ott egy helyet, ahonnan remekül lehet a vízbe ugrani.

Lementek a Kljazmára, leszálltak a kerékpárról, levetkőztek, a fiúk úszónadrágra, a lányok fürdőruhára, de csak Jasa ugrott le. A meredély valóban pompás volt, kinyúlt a víz fölé, de nagyon magas, lehetett vagy tizenkét méter, a lányok még attól is féltek, hogy kiálljanak a szélére, csak hasra fekve néztek le a vízre. A fiúk se szánták el magukat, hogy leugorjanak. Jaska talpast ugrott, eltűnt a vízben, aztán fölbukkant, erőteljes nagy csapásokkal úszott a partra egy lankás résznél, majd az ösvényen felkaptatott a meredély szélére. A lányok elragadtatással nézték, a hosszú lábú is elragadtatott pillantásokat vetett rá. Jaska Raskovszkij, jól nevelt fiú lévén, nem hencegett az ugrásával, nem kérkedett, senkit sem erőltetett, hogy ugorjon le, hasra feküdt a homokban, a hátát süttette.

Szasa már ugrott vízbe kikötőpallóról, csónakból, de trambulinról vagy magas, szakadékos partról még soha. Ha viszont Jaska leugrott, miért ne tudna leugrani ő is? Le kell ugrania, le kell győrnie a félelmet. Kitűnően úszik víz alatt is; a legfontosabb, hogy egyenesen, vigyázz állásban ugorjon, nehogy a hasára vagy a hátára essen, a lábujja hegyével kell vizet érnie. Mindezt nem a vetélkedés szelleme sugallta neki, hanem a vágy, hogy legyőzze félelmét. Ha most nem ugrik le, nem lesz nyugovása, előbb-utóbb kijön ide és leugrik. Akkor jobb már most...

Felállt, nagyot nyújtózott.

– Meg kéne mártózni...

Odalépett a meredély szélére, leugrott, mélyen merült a vízbe, néhány gyors, sietős mozdulatot tett, hogy felbukjék, feljött a víz színére, hanyatt feküdt rajta, kifújta magát... Fentről, a meredély széléről mindenki őt nézte, Jasa és a hosszú lábú lány is...

Ezek a gyermekkori emlékek csak tovább gyötörték a lelkét: miért edzette akaratát, miért formálta erősre jellemét?

Valaki szólította, nyomban megismerte Zida hangját, hátranézett, az asszony a tornácon állt.

– Benéztem Fegya anyjához, gyógyszert hoztam neki.

Szasa tudta, hogy Zida Kezsmából szokott gyógyszert hozni, gyógyítja a falusiakat, segít, amiben tud, de azt is jól tudta, hogy a tanítványai gyakran nem mennek iskolába, vạn úgy, hogy végleg kimaradnak, az iskolának meg kevés a tankönyve, füzete, néha még ceruza sem akad. Zida igyekezett valamit felhajtani Kezsmában, ha nem tudott semmit se szerezni, beérte azzal, ami van, végigjárta a szülőket, megpróbálta rábeszélni őket, küldjék iskolába a gyereket, néha sikerült neki, néha nem. Természetesen igazán derék asszony, állhatatos, zokszó nélkül csinálja mindezt, de hát mi szüksége erre, ugyan miért kínlódik itt ezen az isten háta mögötti helyen?

– Miért nem jössz el hozzám? – kérdezte halkan Zida.

– Pocsék a kedvem!

– Gyere el, Szasenyka, nagyon hiányzol...

– Ha meglátnak, meggyűlik a bajod. Azt gondolod, nem tudják, kinek égeted a petróleumot éjszakánként?

– Nem gyújtok világot. Ha besötétedik, akkor gyere! Sütök friss halat meg lepényt.

Zida közelsége, a hangja, olcsó parfümjének ismerős illata felzaklatta Szasát.

– Inni fogunk Fegyával, hogy mehetnék hozzád részegen...

– Mindegy, jössz, ahogy jössz.

– Ne gondolj erre az ostoba históriára, ne gyötörd magad! – mondta Zida. – Alfjorov járt a gépállomáson, meghagyta, hogy javítsák meg a szeparátort, és még aznap meg is csinálták. Ő maga se akart ügyet csinálni a dologból.

– Honnan tudod?

– A gépállomás igazgatója mesélte, a felesége a barátnőm.

Az ő vigasztalására találta ki mindezt. Lehetséges, hogy Alfjorov járt a gépállomáson, hogy érdeklődött a szeparátor után, de minden bizonnyal az asszony kérhette meg az igazgatót, hogy minél hamarabb javítsák meg.

– Ha befejeződik ez a história, majd kigondolnak egy másikat – mondta. – Ki fognak találni.

– Mindaz, ami veled történt, csak véletlen, ilyesmi itt még sosem esett meg.

– Ide figyelj – bökte ki hirtelen Szasa –, ez a te igazgatód nem kérhetne át engem a gépállomásra? Bizonyára elkél ott a munkáskéz.

Az asszony felkönyökölt, ránézett, az arca egészen közel volt az övéhez, és a kis ablakon át besütő holdvilág fényében természetellenesen fehérnek látszott.

– Át akarsz telepedni Kezsmába?

– Kedvesem, valamit csak kell csinálnom, valamiből élnem kell – felelt Szasa.

Zida ledőlt a párnára, hallgatott. Nem akarja, hogy átköltözzön Kezsmába, fél, hogy elveszíti. A kis buta, hiszen mindenképpen elveszíti. Még ha szerencsésen le is tölti a büntetését, ha szabadlábra kerül, akkor sincs joga senkivel összekötni az életét. Megmarad a priusza, a gyjakovok soha nem fogják szem elől téveszteni; magára veheti-e a felelősséget még egy másik sorsért, egy másik életért, örökös szenvedésre, bolyongásra ítélve Zidát? Számára nincs más út, mint elveszni, felszívódni, nyomtalanul eltűnni, minden kapcsolatát megszakítani, mert megbélyegzett ember. Egyedül kell maradnia. Azt sem tudja, sikerül-e megóvnia a saját életét, abban azonban biztos, hogy kettőt már nem tudna megóvni.

– Csak tréfáltam, senkit nem kell megkérned miattam – mondta Szasa –, úgysem vesznek oda munkára, meg aztán Kezsmában több esélyem van rá, hogy belekeveredjek valami históriába. Ott mindent rám kennének.

Zida kinyújtotta a kezét a sötétben, kitapogatta Szasa fejét, és megsimogatta.

– Ne keseregj, fiatal vagy, még minden előtted áll. Mennyi van még hátra? Két év?

– Két év és négy hónap – pontosított Szasa.

– Majd meglátod, Szasenyka, milyen gyorsan elröpül az idő. Szabadlábra kerülsz, és elutazol innen.

– De hová? – kérdezte Szasa. – Moszkvába nem engednek vissza, tehát megint bolyonghatok a világban, vállamon az ötvennyolcas cikkely terhével.

– Talán el kellene utaznod valahova, például hozzánk, Tomszkba.

Szasa megérezte szavaiból, hogy valamit elhallgat.

– És akkor?

– Arrafelé nem ismernek... – felelte Zida, és Szasa megint úgy érezte, hogy elhallgat valamit: nem tudja elszánni magát, hogy egyből kimondja, amit akar.

– Nézd, a személyi igazolványomban jól olvashatóan bent lesz a nevem, és bejegyzik azt is, hogy büntetve voltam. Az ilyesmit így csinálják: a személyi igazolványnak abba a rovatába, hogy „Milyen iratok alapján töltötték ki", beírják: „A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa rendeletének II. pontja alapján ekkor és ekkor." Ezt a rendeletet a személyi igazolvány kiállításáról és annak különböző korlátozó feltételeiről hozták. Ilyenformán bárhova utaznék, legyen az Tomszk vagy Omszk, a büntetett előéletem elkísér, érted?

– Értem, de a személyi igazolványt el is lehet veszíteni.

Szasa felnevetett.

– Ha ilyen egyszerű lenne, akkor minden egykori elítélt rég megszabadult volna a személyi igazolványától és a büntetett előélettől. Azt hiszem, ez még senkinek sem sikerült. Mielőtt az új személyi igazolványt kiállítják, megkeresést küldenek, ahova kell, és minden kiderül.

– Ismerőseim vannak ott, mindent el tudnak intézni.

– Nincs szándékomban törvénytelenül, hamis személyi igazolvánnyal élni.

– Minden törvényes lesz, csak meg kell változtatnod a vezetékneved.

– Azt meg hogyan? Igazán érdekelne.

Zida megint felkönyökölt, és odahajolt hozzá.

– Ha a száműzetésed leteltével elutazunk innen és összeházasodunk, akkor a törvény értelmében felveheted az én nevemet, és új személyit adnak neked. Akkor abba a rovatba, amiről beszéltél, majd azt írják be: „Kiállítva a házassági anyakönyvi kivonat alapján." És így nem Pankratov, hanem Iszhakov leszel, ez sem rossz.

– Szóval muzulmán – nevetett Szasa –, és arra is köteleznek, hogy körülmetéltessem magam?

– Komolyan beszélek veled. Megbízható emberek dolgoznak ott, akikre számíthatok.

– Most találtad ki mindezt?

– Egész életemet itt, Szibériában éltem le, s tudom, hogy így csinálják. Nem akarok rád akaszkodni, csak azon töröm a fejem, hogy lehetne kikerülni ebből a helyzetből. Aztán ha akarod, elválhatunk. Te megmaradsz Iszhakovnak, de egy tiszta személyi igazolvánnyal. Egyszerűen *talak*ot csinálsz.

– Mi az, hogy *talak*?

– Válás, tatárul. Amikor egy férj elzavarja a feleségét, akkor háromszor hangosan azt mondja, hogy *talak!*

Szegény Zida, azt hiszi, boldogság vár rá, de nem lesz boldog se Zida, se ő. Gyáván megbújni idegen néven, idegen személyivel! Aztán egyszer találkozik valamelyik ismerősével, akkor meg kellene magyaráznia neki, hogy ő már nem Pankratov, hanem Iszhakov, mert ugye *férjhez ment*. És ha ezek a gyjakovok mégis rátalálnak, akkor majd nevetnek a markukba: barátocskánk, lám, megpróbáltál megbújni a feleséged háta mögött, de mielőlünk senki háta mögé nem rejtőzhetsz el. Nem véletlenül élsz hamis személyivel, egy becsületes szovjet embernek nincs szüksége hamis személyire, egy becsületes szovjet ember nem változtatja meg a nevét.

Nem akarta mindezt elmagyarázni Zidának. Miért bántaná meg?

– Nézd csak, Zida – mondta neki –, ha az ember munkába áll, ki kell töltenie egy kérdőívet, meg kell írnia az önéletrajzát, hol született, hol járt iskolába, kik a szülei és kik a szüleinek a szülei. Semmiképpen sem lehet elrejteni ezt a Pankratovot. Elküldik a megkereséseket, és minden kiderül.

Zidát nem lehetett meggyőzni.

– Elutazunk valami távoli vidékre, sofőrként vagy gépészként dolgoznál, azoknak nem kell kérdőívet kitölteni, megkereséseket se küldenek róluk sehová.

– Elég – csattant fel Szasa –, ennek a beszélgetésnek semmi értelme! Pankratov néven jöttem a világra, így fogok meghalni is. Nem változtatok rajta!

7

Az adóellenőr azzal vádolta Kosztyát, hogy eltitkolta a jövedelmét, s elképesztően nagy adót vetett ki rá. Ha nem fizet, börtönbe kerül. Egyelőre azonban csak leltárt vettek föl Kosztya ingóságairól bejelentett lakásán, Szokolnyikiban, bár a holmi, ahogy ezt bizonygatta, nem az övé, hanem a volt feleségéé, Klavgyija Lukjanovnáé. Így tudta meg Varja, hogy a férfi hivatalosan még nem vált el.

Ha a kezdet kezdetén Kosztya megmondja neki, hogy nős, és még nem tudott hivatalosan elválni, akkor Varja nem tulajdonít jelentőséget a dolognak. De a férfi elhallgatta, dugdosta előle a személyijét, ez már megalázó. Az első jelzés Kosztya másik, előtte ismeretlen életéből.

– Drágaságom – győzködte Kosztya –, nem tehettem másként! Klavgyija Lukjanovnával csak azért házasodtam össze, hogy letelepedhessek Moszkvában, és micsoda pénzt fizettem érte! Azért nem beszéltem erről neked, mert féltem, hogy nem fogod megérteni. Ilyen ügyleteket ezrével kötnek, különben az emberek nem kaphatnának letelepedési engedélyt Moszkvában. Ahhoz, hogy kijelentkezzem Klavgyija Lukjanovnától, valahova be kéne jelentkeznem. De hová? Kihez? Ki fogad be? Szofja Alekszandrovna? Milyen alapon? Hozzád jelentkezzem be? Nyina nem engedné meg, tudomást sem vesz rólam.

– Mi a megoldás? – kérdezte Varja. – Klavgyija Lukjanovna megmarad hivatalos feleségednek, én pedig a ténylegesnek?

– Egy rendkívül bonyolult elektromos berendezést szerelek be az egyik akadémiai kutatóintézetben – felelte Kosztya önérzetesen. – Lakóházakat építenek a munkatársaknak, nekem is ígértek egy szobát.

Kosztya, mint mindig, most is nagyon hatásosan érvelt: akadémiai kutatóintézet, bonyolult berendezés... De Varját nem győzte meg.

– Ha szobát akarnak adni, akkor státusba kell venniük.

– Rendben van – felelte Kosztya kimérten mosolyogva. – Nem akartam erről beszélni, de úgy látszik, mégiscsak kell... Mit gondolsz: a két szép szememért adják nekem a megrendeléseket? Nem, drágaságom! A pénz felét a megrendelőnek kell leadnom. S ahhoz, hogy megkaphassák a részüket, szerződést kell kötniök velem, méghozzá nagyon jelentős összegről, ami azonban csak a papíron jelentős, hiszen a felét le kell adnom nekik. Az adót azonban teljes összeg után fizetem. Képzelheted, mi marad nekem! Semmi! Egyetlen kopejka sem! Pedig nekünk is kell valamiből élnünk. Így aztán nem írtam be az adóbevallásba két kisebb összeget, amit valamelyik kórházban kaptam. Ebbe kapaszkodott bele az ellenőr. Higgyél nekem! Már régen hagytam volna az egészet a fenébe! Csak az intézet miatt, a szoba reményében csináltam mindent. Hála isten, hogy nem kötöttünk hivatalosan házasságot, mert akkor most hozzád jöttek volna összeírni a vagyontárgyakat.

– És Klavgyija Lukjanovna?

– Mi van vele?

– Nála miért írták össze a vagyontárgyakat?

– Klavgyija Lukjanovna miatt ne fájjon a fejed! Vigyáz ő magára, különb kutyaszo-

rítóból is kivágta már magát. Semmiért és senkiért ne nyugtalankodj, minden jóra fordul. Ha én valamit elhallgatok előled, azt csak a te nyugalmad érdekében teszem, mert nekem a te nyugalmad a legfontosabb!

Kosztya még sokáig beszélt, mert amikor meg kellett győznie valakit, ezernyi szót és érvet talált.

Hogy hitt-e neki Varja? Hinni akart, különben hogyan élhetne vele tovább? Mégis keserűen gondolt arra, hogy senki sem független, Kosztya sem az, az is lehet, hogy sokkal kevésbé az, mint mások. Ljovocska a munkahelyétől függ, amely bármily jelentéktelen, mégis legális, a fizetésétől, amely bármily kevés, törvényes. Kosztya száz körülménytől is függ, minden lépésnél veszély leselkedik rá. Ma gazdag, holnap mindenkinél szegényebb lehet, ma még magasba repítik a hullámok, holnap lehet, hogy a mélybe zuhan.

Varja nem tudta, hogyan vágta ki magát ebből a helyzetből Kosztya. De szemmel láthatóan kivágta magát. Két hétig jóformán haza se jött, nem fordult meg az éttermekben, a biliárdszalonokban, két hétig tartó lázas tevékenység után, amiről Varja semmit sem tudott, a férfi végre közölte vele, hogy kifizette az adótartozását. A szövetkezettel azonban örökre szakított. Hogy milyen tervei vannak a jövőre nézve, azt Varja nem tudta, a férfi nem avatta be, ő pedig nem kérdezte.

Kosztya csak annyit mondott, hogy a Herzen utcában dolgozik, egy írógépjavító műhelyben, ehhez a munkához jól ért. Megadta neki a műhely telefonját, de figyelmeztette, nagyon nehéz bent találni: reggel tízkor kimegy a különböző hivatalokba az írógépeket javítani, és néha, ha már előző nap megkapja a munkalapokat, akkor egyenesen otthonról megy a megrendelőkhöz. Varja nagyon hamar rájött, később meg is bizonyosodott róla, hogy Kosztya csak névleg a műhely alkalmazottja, az ő megrendeléseit, az órá eső munkát más mesterek végzik el, azok is veszik fel érte a fizetését. Kosztya számára ez csak alibi állás. Egyetlen foglalatossága és egyetlen kereseti forrása a biliárd lett, egyedül csak a biliárd.

Ljovocska és Rina megígérte, hogy segít neki. A Moszkva Szálló terveit készítő irodában dolgoztak, ugyanott, ahol Zoja. Varja őszintén szólva el tudott volna helyezkedni segítség nélkül is: szerkesztőket, rajzolókat mindenütt keresnek, minden hirdetőtáblán ez áll. De jobb lenne ismerősökkel dolgozni. Ljovocska és Rina azt állítja, hogy a Moszkva Szálló a főváros legnagyobb és legfontosabb építkezése, közvetlenül a fővárosi tanács alá tartozik, a fizetések magasabbak, az étterme is kitűnő. Az új épületet összekötik majd a Grand Hotellal, és akkor ez lesz Európa egyik legnagyobb szállodája. Az irodában dolgoznak a legkiválóbb építészek, művészek, mérnökök, technikusok. Ljovocska és Rina nagyon dicsérte a közvetlen főnöküket, bizonyos Jigórt, nagyon tehetséges építésznek tartották, ha Varja beválik, akkor Jigór előléptetheti, mint ahogy Ljovocskát elő is léptette, most már technikus. Hamarosan Rina is technikus lesz. Az iroda a Grand Hotel negyedik emeletén helyezkedik el, az Ohotnij rjadon, ez az arbati házuktól a hetedik megálló, két villamos is jár arra, a négyes és a tizenhetes. Erre a körülményre Zoja hívta fel a figyelmét. Ő ugyanebben az irodában dolgozott, csak egy másik osztályon.

A Ljovocska által megadott napon Varja elment a Grand Hotelba.

Az Ohotnij rjad cseppnyi boltjait, a kis templomot, valamint a Grand Hotel és a Manyezs között lévő épületeket mind lebontották, az építkezést kerítéssel vették körül. Varja a Voszkreszenszkaja tér felőli bejáraton lépett be a szállodába. A libériás portás utána nézett, de nem kérdezte meg, hova megy. És a liftes sem kérdezősködött, aki fölvitte a negyedik emeletre.

Amikor Varja kilépett a liftből, balra fordult, ahogy ezt Ljovocska magyarázta neki, végigment a hosszú folyosón, fürkésző tekintettel vizsgálgatta a számokat, amelyek abból az időből maradtak az ajtókon, amikor ez az emelet még a szállodához tartozott. Amikor meglátta az 526-os számot, benyitott az ajtón.

Éppen ilyen szobában laktak Kosztyával Jaltában, az Orianda Szállóban, magas mennyezet, keskeny, magas ablakok. Csak a szállodai bútor helyett itt három egyszerű asztal állt, rajtuk megdöntött állványon rajztáblák.

Ljovocska az ablaknál dolgozott, amint megpillantotta Varját, barátságosan mosolygott, és letette a tuskihúzót.

– Eljöttél? Derék lány vagy!

– Hol van Rina?

– Kiment, mindjárt visszajön. Elhoztad az okleveled?

Átfutotta az iskola elvégzését tanúsító bizonyítványát.

– Rendben van! Menjünk!

Benyitott a szomszéd szobába.

– Bejöhetek, Igor Vlagyimirovics?

És választ sem várva belépett, maga után húzva Varját.

Amint meghallotta ezt a nevet Varja, abban a szempillantásban mindent megértett. Hogy is nem jött rá erre hamarabb? Jigórra változtatták a barátai az „Igor" nevet. Még csak eszébe sem jutott, hogy Igor Vlagyimirovicsról lehet szó, akivel Vika ismertette össze a Nationalban. Ha erre hamarabb rájön, be nem teszi a lábát ide! De most már késő. Igor Vlagyimirovics nyomban megismerte, csodálkozva felvonta szemöldökét, felállt, előjött az asztal mögül, barátságosan, ugyanakkor kérdően, sőt egy cseppet zavartan mosolygott rá.

– Igor Vlagyimirovics – mondta Ljovocska –, itt van az a lány, akiről beszéltem magának, vagyis Ivanova polgártársnő, okleveles műszaki rajzoló. Varja, mutasd meg az okleveledet!

Varja megint elővette táskájából a bizonyítványt, és letette az asztalra.

– Foglaljon helyet – szólt Varjához Igor Vlagyimirovics, és visszaült az asztalához.

– Én mehetek? – kérdezte Ljovocska.

– Igen, igen, menjen csak, köszönöm...

Ljovocska kiment a szobából.

Igor Vlagyimirovics megnézte Varja bizonyítványát.

– Dolgozott már valahol?

– Még nem.

– Igen, igen, hát persze, hiszen ez a bizonyítvány mindössze három hónapos – mosolygott Igor Vlagyimirovics. – Milyen váratlan is ez a találkozás! Ljova beszélt

nekem magáról, nagyon ajánlotta, de arra igazán nem számítottam, hogy éppen magáról van szó.

– Én sem számítottam arra, hogy magát találom itt – mondta Varja.

Első zavara elmúlt, de ki tudja, miért, elfogta a szomorúság. Csak egyszer találkozott Igor Vlagyimiroviccsal, három vagy négy hónapja, mégis úgy rémlett neki, mintha egy örökkévalóság telt volna el azóta... Sétájuk a Sándor-kertben, beszélgetésük Bovéról, ahogy elfutottak az őr elől, meg a leszaladt harisnya, mindez valahonnan a messziségből bukkant most elő.

– Egy kicsit megváltozott – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics –, jobban mondva felnőttebb lett.

– Férjhez mentem – magyarázta Varja. Úgy érezte, hogy ezzel a bejelentésével teljesen világossá teszi a kettőjük kapcsolatát.

– Ez a hír eljutott hozzám – mosolygott Igor Vlagyimirovics.

„Vikától tudhatja" – gondolta Varja.

– No jó – szólt határozottan Igor Vlagyimirovics –, térjünk a tárgyra! Mivel nincs gyakorlata, másolóként kell kezdenie.

– Tudom.

– Szeret rajzolni?

– Szeretek.

– Nagyszerű! Két lehetőség közül választhat: vagy a közös nagy rajzteremben fog dolgozni, vagy az én csoportomban, Ljovocskával és Rinával. Hogy dönt?

Varja nem szívesen dolgozott volna a közös rajzteremben, ahol Zoján kívül senkit sem ismert, sokkal inkább itt, Ljovával és Rinával. Persze ez azt jelentette volna, hogy Igor Vlagyimirovics mellett és az ő közvetlen felügyelete alatt kell dolgoznia. Természetesen ő igazán senkije, elüldögéltek egy kicsit a Nationalban, sétáltak egy keveset a Sándor-kertben, fecsegtek... azóta férjhez ment, de azért még most is tetszik a férfinak, ezt érezte, azt is látta, hogy zavarba jött, és hogy nem szívesen dolgozna vele együtt.

– Nem tudom – felelte. – Nekem teljesen mindegy.

– Kezdje nálunk – ajánlotta Igor Vlagyimirovics –, az első időben könnyebb lesz a barátai, Ljova és Rina mellett. És ha már körülnézett nálunk, mindennel megismerkedett, akkor döntse el, hol lenne jobb magának. Megegyeztünk?

Varja egyetértése jeléül bólintott. A férfi átnyújtott neki egy papírlapot meg egy tollat, és lediktálta a felvételi kérelmét. Aztán elolvasta, hozzátűzte Varja oklevelét, felállt, kinyitotta a szomszéd szobába vezető ajtót, és előreengedte Varját. Már Rina is ott volt, és biztatóan kacsintott Varjának.

– Ljova – szólt Igor Vlagyimirovics –, mindjárt visszajövök, te addig ismertesd meg Varjával az itteni munkát!

Ezzel kiment, Rina pedig felnevetett.

– Óriási megtiszteltetés, maga ment elintézni a felvételedet.

– Attól fél, hogy a személyzetis ráijeszt Varjára – jegyezte meg Ljovocska. – Minden rendben lesz. Rina előlép technikusnak, te fogsz a helyén dolgozni az én irányításom mellett.

Most jut eszébe, Rina látta őt a Nationalban Igor Vlagyimiroviccsal, nem erre célzott?

– A közös rajztermet ajánlotta nekem – közölte Varja, ezzel visszautasítva Rina célzását.

– Furcsa – mondta Ljova –, hiszen megbeszéltem vele, hogy itt fogsz dolgozni nálunk. Ezt Kosztyának is megígértem.

– Mit ígértél meg Kosztyának? Hogy szemmel tartasz?

– Ugyan már, Varja! Egyszerűen csak megígértem, hogy segítek neked a kezdeti időkben... No jól van! Itt az asztalod, nézd: rajztábla, fejesvonalzó, az egyéb eszközöket majd megkapod az ellátáson.

– Amíg nem lesznek saját holmijaid – jegyezte meg Rina.

– Előbb sok pénzt kell keresnie – tiltakozott a megfontolt Ljovocska. – A benti eszközökkel is nagyon jól lehet dolgozni.

Ljova kinyitott egy szekrényt, megmutatta a rajzokat, mit hol találhat, mit honnan vehet elő, közben Rina mulatságos megjegyzéseket tett, egyszóval az egész nagyon kedélyes, kellemes és vidám volt. Így talált rájuk a visszatérő Igor Vlagyimirovics.

– Ismerkedik a munkával?

– Természetesen.

– Varja, jöjjön be hozzám még egy percre!

Visszamentek a férfi szobájába. Igor Vlagyimirovics leült, és hellyel kínálta Varját is.

– A főnökség döntését már rávezették a felvételi kérelmére, holnap reggel munkába állhat. Tessék, itt az oklevele. És még ez is...

Az iskolai végzettségét igazoló papírral együtt átnyújtott neki egy hatalmas, négyoldalas kérdőívet, és gunyorosan mosolygott hozzá.

– Ezt majd otthon töltse ki, holnap hozza be, és akkor leadjuk a személyzeti osztálynak. Először áll munkába, még nem találkozott ilyen kérdőívvel. Ennél ostobábbat nem is lehetne kitalálni, de hát megkövetelik. A szülei élnek?

– Nem.

– Vagy úgy. Akkor egyszerűen csak írja be, mikor haltak meg, és semmiféle rájuk vonatkozó kérdést nem kell megválaszolnia. És volna még egy kérdésem... Ne értsen félre, tisztán csak az ügyintézés szempontjából teszem fel: hivatalosan is megesküdtek a férjével?

– Nem.

– Azért kérdezem, mert az íven nagyon sok kérdés szerepel a férjéről, annak rokonairól, a nagyapjáról, a nagyanyjáról, és mindezt nagyon bonyolult megválaszolni, sok mindenre se maga, de talán még a férje sem tudna válaszolni, írniuk kellene miatta valahová, felvilágosítást kellene kérni... De ha hivatalosan nem házasok és nincsen gyerekük, akkor nem kell válaszolnia a házastársára vonatkozó temérdek kérdésre.

Varja hallgatott. Nem tudott azonnal rájönni, mi rejtőzik a férfi szavai mögött. A legvalószínűbb, hogy komolyan beszél, és semmiféle hátsó gondolata nincs. Mégis sértőnek érezte. Biztosan Vika beszélte tele a fejét: férjhez ment egy biliárdoshoz, aki hol maszekol, hol valami szövetkezetben lopja a napot, szóval egy sötét figurához.

És most Igor Vlagyimirovics attól tart, hogy ez esetleg megnehezíti a felvételét. De ő fütyül az egészre! Mit képzelnek! Máshova is elmehet dolgozni, ahol nem fontoskodnak, ahol nincs semmiféle kérdőív.

Igor Vlagyimirovics, mintha csak a gondolataiban olvasott volna, kijelentette:

– Tegyen úgy, ahogy jónak látja. Mindenképpen idevesszük magát. Csak meg akartam könnyíteni a válaszadás kényelmetlen, piszmogó, vesződséges munkáját.

– Majd meglátom – felelte fegyelmezetten Varja.

– Azt tanácsolom, hogy előbb egy darab papírra írja le a válaszokat, mindent gondoljon végig, csak azután írja be a kérdőívre, hogy ne legyen benne javítás, kiigazítás, mert akkor újat kell kitöltenie.

– Jó, így fogom csinálni.

– Nagyszerű – Igor Vlagyimirovics felállt –, várjuk magát holnap. Kilenckor kezdődik a munka és négyig tart. Remélem, jól fogja érezni magát nálunk.

Varja gyalog sétált haza, az egyetem mellett, majd a Vozdvizsenkán, aztán az Arbaton.

Az a kellemetlen szájíz, ami a kérdőívről folytatott beszélgetése után maradt benne, nem tudta elhomályosítani az egész lényét betöltő örömet: végre kapcsolatba kerül az igazi élettel! Milyen remek gyerek is Ljovocska meg Rina! Nekik az étterem, az Ermitázs-kert csak másodrendű dolog, a legfontosabb az ezen a hatalmas építkezésen folyó munka, itt, Moszkva központjában. A rajzasztalok, fejesvonalzók, idomok, tuskihúzók, a tus szaga és a hegyes ceruzák az iskolát juttatták eszébe, a műszakirajzórákat, amelyeket sohasem mulasztott el. Mindez egy új, érdekes élet ígérete.

Ami Igor Vlagyimirovicsot illeti, neki, Varjának kár feszengenie, igazán semmit sem követett el ellene, éppen ellenkezőleg: nagyon becsületesen járt el, amikor nem volt hajlandó elmenni vele és Vikával a Kanatyikba, a férfit már akkor is rendes embernek találta, nem akarta felelőtlenül szédíteni. Meg aztán akkor öregnek látta, pedig egyidős lehet Kosztyával.

Azt tanácsolta neki, ne írjon a férjéről, nem akarja, hogy Varja elrontsa vele a káderlapját. Híres építész, és még ő is fél. Varja viszont senkitől sem fél. Bármilyen is Kosztya, esze ágában sincs hallgatni róla. Mi közük nekik a férjéhez és annak rokonaihoz, nem azok, hanem ő lép be hozzájuk, őt ellenőrizzék!

Otthon Varja leült az asztalhoz, kitette maga elé a kérdőívet és áttanulmányozta.

Kiderült, hogy nem négy oldal, hanem nyolc, először csak értetlenül olvasta a kérdéseket, aztán már felháborodva, sőt dühöngve, végül teljes letargiában.

Igor Vlagyimirovics tanácsa szerint odavett maga elé egy darab papírt piszkozatnak, és arra írta a válaszokat.

1. „Vezetéknév, utónév, apai név megváltozása esetén milyen vezeték- vagy utónevet viselt előzőleg." Ez teljesen világos: Ivanova Varvara Szergejevna, vezetéknevet nem változtatott.

2. „Születési hely, év, hónap, nap." Ez is világos: Moszkva, 1917. április 5.

3. „Nemzetisége és állampolgársága (ha idegen állampolgár volt, tüntesse fel)." Ez is tiszta ügy: orosz, szovjet állampolgár.

4. „A forradalom előtt milyen réteghez tartozott, milyen származású (paraszt, kispolgár, kereskedő, nemes, nagypolgár, pap, katona stb.)." A szülei tanítók voltak, az milyen réteg? Meg kell kérdeznie Nyinától. De milyen lehet a helyzete azoknak a szerencsétlen gyerekeknek, akiknek a szülei az egyház szolgálatában álltak – „pópalány", vagy ha katonák voltak – „tisztgyerek".

5. „Iskolai végzettsége." Egyszerű: műszaki szakközépiskolát végzett.

6. „Milyen idegen nyelveket beszél?" A válasz: németül meg tudom értetni magam.

7. „Párttag-e, és ha igen, mióta?" Pártonkívüli.

8. „Komszomolba való belépésének időpontja." Nem léptem be a Komszomolba.

9. „Ha korábban tagja volt a SZK(b)P-nek vagy a Komszomolnak, jelölje meg tagsága időtartamát és kimaradásának okát. Volt-e más párt tagja?" Varja leírta: Sem az SZK(b)P-nek, sem a Komszomolnak, sem más pártnak nem voltam tagja.

10. „SZK(b)P- vagy Komszomol-tagsága idején kapott-e megrovást (hol, mikor, kitől, milyet és miért), eltörölték-e később, és ha eltörölték, ki?" Válasz: miután egyiknek sem voltam tagja, semmiféle megrovást nem kaptam, nem is volt mit eltörölni.

11. „Az SZK(b)P irányvonalának végrehajtása során támadtak-e kétségei, részt vett-e ellenzéki és pártellenes csoportok tevékenységében (hol, mikor, milyenben)?" Erre azt válaszolja majd, hogy miután nem volt az SZK(b)P tagja, ezért sehol sem kellett foglalkoznia irányvonalának érvényesítésével, így nem is támadtak kétségei, ellenzéki és pártellenes csoportosulásnak tagja nem volt.

12. „Folytattak-e ön vagy rokonai ellen vizsgálatot, bírósági eljárást, bírói ítélettel vagy egyéb adminisztratív eljárás során volt-e letartóztatásban és büntetve, megfosztották-e választójogától, jelenleg nem folyik-e ön vagy hozzátartozói ellen bírósági eljárás vagy vizsgálat, és nem töltik-e valahol büntetésüket?"

Senkije sincs börtönben, bíróság előtt, vizsgálat alatt. Rokonai sincsenek, kivéve a Kozlovban lakó nénikéjét, lehet, hogy ennek a nénikéjének leültették valakijét, vagy megfosztották választójogától. Természetesen azt írja be, hogy „nem", de mégis úgy érzi, mintha valamit elleplezne, és majd ott, azon a titokzatos személyzeti osztályon felkutatják valamiféle letartóztatott rokonát, akinek a létezéséről eddig fogalma sem volt. Vajon amikor munkába állt, Szofja Alekszandrovna is kitöltött-e ilyen kérdőívet? És be kellett-e írnia Szasát?

13. „Járt-e külföldön, milyen országban, mettől meddig, s mivel foglalkozott ott..." Nem jártam.

14. „Önnek vagy a feleségének (férjének) jelenleg van-e vagy a múltban volt-e külföldön élő rokona (ki, hol), tartja-e (vagy a múltban tartotta-e) velük a kapcsolatot, van-e rokonai között külföldi állampolgár?"

Az iskolában együtt jártak vele az Arbat kis mellékutcáiban lakó volt nemesek gyerekei, nekik minden bizonnyal vannak külföldi rokonaik, hiszen Puskin és Tolsztoj leszármazottai közül sokan élnek a határon túl. Kíváncsi lenne rá, hogy felelnek erre a kérdésre azok a szerencsétlenek, mert hiszen be kell írni, hogy „hol", és ki tudja azt, hogy „hol", amikor ma mindenki fél a külföldiekkel levelezni.

15. „Volt-e ön, vagy voltak-e a hozzátartozói fogságban vagy internáló táborban

az első világháborúban vagy a polgárháborúban?" No, most már eljutottunk az első világháborúig.

16, 17, 18, 19, 20, 21. Szolgált-e a Vörös Hadseregben, volt-e partizán, részt vett-e illegális munkában, megsebesült-e, kapott-e légnyomást? Erre mind azt válaszolhatja: nem.

22. „Közölje, hogy rokonai közül (a 27-es pontban felsoroltakból) volt-e valaki más pártnak a tagja, szolgált-e a forradalom előtt rendőrségen, csendőrségen, ügyészségen, bíróságon, büntetésvégrehajtó intézménynél, határőrségnél vagy őrszolgálatnál?"

Hát akkor nézzük meg, kiket soroltak fel a 27-es pontban? „Feleség, férj, gyerekek, apa, anya, fivérek, nővérek. A férj jelölje meg saját rokonait, és feleségének minden rokonát, a feleség sorolja fel saját rokonait valamint férje rokonait..." Uramisten! Ezek szerint fel kell sorolnia nemcsak a saját, de még Kosztya rokonait is, és számba kell vennie, hogy a forradalom előtt nem szolgáltak-e a határőrségnél vagy őrszolgálatnál? Vajon maga Kosztya tudja-e mindezt? Miért kell valakinek felelnie a felesége vagy a férje rokonaiért?

23. „Családi állapota (nős, férjes, nőtlen, hajadon, özvegy). Sorolja fel a családtagokat, és jelölje meg életkorukat! Ha özvegy, elvált vagy másodszor házasodott, közölje előző felesége (férje) vezetéknevét, utónevét és apai nevét..." De hát mi köze van egy tervező irodának az esetleg húsz éve meghalt feleséghez? Milyen kapcsolatban lehet ez egy szálloda tervével?

24. „Jelenlegi címe." Ez világos...

25. „Minden előző lakáscíme egészen születéséig visszamenőleg..." Nála ez a dolog teljesen világos, hiszen ezen az arbati házon kívül sehol nem lakott. De ha ezt a kérdőívet egy idős ember tölti ki, hány címre kell emlékeznie születéséig visszamenőleg? És ha a szülei már meghaltak, honnan tudhatná, hol laktak gyermekkorában?

26. És ez itt a legfontosabb kérdés, amire Igor Vlagyimirovics figyelmeztette: „Legközelebbi rokonaira vonatkozó adatok (feleség, gyerekek, apa, anya, fivérek, nővérek, a feleség a maga kérdőívén közölje a férjére és annak legközelebbi hozzátartozóira vonatkozó adatokat), vezetéknév, utónév, apai név, rokonsági fok, születés éve, hónapja, napja, születési hely, nemzetiség, párttagság, munkahelye és címe, beosztása, állandó lakcíme, ugyanezek az adatok felsorolandók a feleség vagy a férj rokonaira vonatkozólag is." Ezek szerint mindezeket az adatokat nemcsak Nyináról és a megboldogult papáról meg mamáról kell megadnia, de Kosztya minden rokonáról is, és neki öt fivére és két nővére él a Szovjetunió különböző pontjain, az apját és az anyját pedig kitelepítették mint kulákokat.

Most már rájött: Igor Vlagyimirovics igazán jóindulatúan figyelmeztette. De ő képtelen ilyen megalkuvásra, nem fog alakoskodni, benne emberükre akadtak.

No jól van, mi maradt még hátra?

„Ismertetőjelek: magassága, haja és szeme színe, egyéb ismertetőjegyek."

Már csak az ujjlenyomat hiányzik. Nem, ez már igazán túlzás! A fenébe az egésszel! Nem válaszol ezekre a megalázó kérdésekre, majd talál magának olyan helyet, ahova nem kellenek ilyen kérdőívek, egyszerű, hétköznapi tervezőirodákban is szükség van

rajzolókra-másolókra. A legrosszabb esetben nem megy el dolgozni, felkészül az egyetemre, és a következő évben jelentkezik az építészmérnöki karra. Ha nem adnak neki ösztöndíjat, majd azt mondja Kosztyának: „Ne vegyél nekem drága holmikat, inkább tanulok azon a pénzen!" Az az ezüstróka kepp, amit nemrégiben kapott, legalább két vagy három évnyi ösztöndíjába kerülhetett. Ha minden rongyát eladja, abból is megélhet jó néhány esztendeig. És akkor egyetemi hallgató lesz, tanulni fog, és nem ellenőrzik keresztül-kasul, és majd ha okleveles építészmérnök lesz, akkor nem mernek ilyen kérdőíveket dugni az orra alá.

Varja összehajtotta a kérdőívet, aztán ledobta az asztalra, majd holnap megmutatja Kosztyának, hadd nevessen rajta.

Átöltözött pongyolába, és a ruháját beakasztotta a szekrénybe. Amikor már becsukta az ajtaját, hirtelen olyan érzése támadt, hogy valami hiányzik a szekrényből... Megvan, pontosan az ezüstróka kepp hiányzik, amelyet nemrégiben ajándékozott neki Kosztya. Temérdek pénzt érhet ez a kepp, hat vagy nyolc ezüstrókából készült. Varja egyetlenegyszer vette fel, amikor elmentek a Sztaro-Pimenovszkij közbe.

Kikapkodta a szekrényből a ruhákat, a kabátját, a kiskabátját, mindent felforgatott, de a keppet nem találta. Semmi más nem hiányzik, csak az a kepp. Varja először Galjára, a társbérlőre gondolt. Vagy a fia lehetett az, Petyka, a tizenöt esztendős széltoló.

Szofja Alekszandrovna már hazajött a munkából, Varja bekopogott hozzá, bement, becsukta maga mögött az ajtót.

– Szofja Alekszandrovna, eltűnt az ezüstróka keppem!

– Hogyhogy eltűnt? – kérdezte zavartan Szofja Alekszandrovna.

– Reggel még ott lógott a szekrényben, de most nincs ott.

– Jól megnéztél mindent?

– Az egész szekrényt feltúrtam. Ellopták!

– Ellopták? Kicsoda?

– Nem tudom, ki. Talán Galja vagy a fia, Petyka.

– Nekik nincs kulcsuk a szobádhoz... Már régóta lakom együtt velük, de ilyesmi soha nem fordult elő.

– Petyka időközben felnőtt, és elkezdett lopni, nincs ebben semmi különös.

– Telefonálni kell a rendőrségre – jelentette ki Szofja Alekszandrovna.

Varja nem akart Kosztya nélkül telefonálni a rendőrségre. Hogy miért? Maga sem tudta. De érezte, előbb meg kell beszélnie a dolgot Kosztyával, csak aztán értesítheti a rendőrséget.

– Meg kell várni Kosztyát!

– Mit képzelsz, Varenyka?! Konsztantyin Fjodorovics későn jön haza. Azonnal értesíteni kell a rendőrséget. Különben majd azt kérdezik: miért nem jelentették rögtön?

– Honnan tudnák, mikor nyitottam ki a szekrényt? Majd holnap elmegyek a rendőrségre, és azt mondom: most nyitottam ki a szekrényt, és most vettem észre, hogy eltűnt a keppem.

– Holnap már nehezebb lesz keresniük – erősködött Szofja Alekszandrovna –, a még forró nyomon kell elindulniuk, nem szabad halogatni a dolgot. Megértem, hogy ez nagyon kellemetlen, de nem tehetünk mást. A kepp egy egész vagyont ér. És ha Petyka lopta el, annál kevésbé szabad annyiban hagyni... Örökké retteghetünk tőle.

– Mindjárt megkeresem Kosztyát, és megtanácskozom vele a dolgot – mondta Varja.

Átöltözött, felkapta az esőköpenyét, és elindult hazulról.

Mi tartotta vissza attól, hogy felhívja a rendőrséget, mitől félt, miért fut most Kosztyához? Talán az adóellenőr miatt? Hiszen az összeírta Kosztya vagyontárgyait! A rendőrségen megkérdezhetik tőle, honnan van ilyen drága keppje, és meg kell mondania, hogy Kosztyától kapta ajándékba, tehát... Mi az, hogy tehát? Maga sem tudta, miért habozik. Csak azt tudta teljes bizonyossággal, hogy Kosztya nélkül nem fordulhat a rendőrséghez. Hiszen még azt sem tudja, honnan került hozzá ez a kepp. Kosztya hozta haza, és elébe tartotta.

– Próbáld fel!

Remekül állt rajta.

– Az én csekély ajándékom.

– Köszönöm. És mennyibe került?

– Nem mindegy? Nem kevésbe. Sokba.

A kepp vadonatúj. Vagy kéz alatt vette, vagy valami illegális szűcs készítette, de az is lehet, hogy a valutaüzletben vásárolta. Mindenesetre nem lopott holmi, mert ha az lenne, Kosztya nem engedte volna meg, hogy elmenjen benne a Művész Klubba. Mégsem mondta meg neki, hogy hol vette. Minden Kosztyával kapcsolatos dolog mélyén lappang benne valami félelem, nehogy bajt hozzon rá.

A Metropol biliárdszobájában találta meg Kosztyát. Varja utálta a biliárdszalonokat, nőnek nincs helye ott. Csak férfiak látogatják: józanok, részegek, félig részegek, egyesek kíváncsian, mások gúnyosan néznek az emberre, mint csak egy örökösen alkalmatlankodó feleségre, aki azért jött, hogy elcipelje a férjét. Vágni lehet a füstöt, nincs levegő, sápadt, izzadt arcok.

Kosztya nem vette észre Varját, semmit se látott, csak a golyókat meg a lyukakat az asztalon és a dákóját, az ellenfél lökéseit figyelte, valamit felírt a palatáblára, aztán mindjárt visszafordult az asztalhoz: feszülten, játékszenvedélytől fűtötten.

Hogy ki győzött a partiban, arra Varja nem jött rá. Kosztya valamit mondott a markőrnek, aki aztán újból felállította a golyókat az asztal közepére, Kosztya megint bekrétázta a dákóját, csak ekkor nézett körül a biliárdteremben, és látta meg az ajtóban álló Varját. De nem csodálkozott, mintha várta volna a jövetelét. Elkomorult, s anélkül, hogy letette volna kezéből a dákót, odament hozzá.

– Menjünk ki!

Kimentek a biliárdterem előtti folyosóra, ahol két kis pamlag meg karosszék állt. Feltehetően itt kellene dohányozni, gondolta Varja. Egyszerre megnyugodott: Kosztya arcáról leolvasta, hogy nem kell telefonálnia a rendőrségre...

– Mit akarsz? – kérdezte Kosztya, de nem nézett Varjára.

– Eltűnt a kepp.

– Miféle kepp?

– Az ezüstróka keppem, amit tőled kaptam ajándékba.

A férfi kis ideig hallgatott, elnézett mellette, mintha nem is értené, miről beszél. És Varja arra gondolt, hogy ezt a férfit egyáltalán nem ismeri.

– Veszek neked egy másikat, sokkal szebbet – szólalt meg nagy sokára Kosztya. – Az történt, hogy vesztettem, nem tudtam pénzt szerezni, így a te keppeddel kellett fizetnem, különben megöltek volna. Menj haza, hamarosan én is jövök!

Varja hazament.

– Nos, mi a helyzet? – kérdezte Szofja Alekszandrovna.

– Konsztantyin Fjodorovics elvitte a keppet egy szűcshöz, mert valamit igazítani kell rajta. Még jó, hogy nem telefonáltunk a rendőrségre.

Varja bement a szobájába, levetette az esőköpenyét, lerúgta a cipőjét, letelepedett a díványra, és eltöprengett.

Tehát eljátszotta a keppet! És azt se lehet tudni, hogy hol szerezte. Talán egy hasonszőrű játékostól nyerte el, aki úgyszintén a felesége keppjével fizetett.

Igazán nem sajnálja a keppet, fütyül rá! De ma a keppet játssza el, holnap a kabátját, holnapután a cipőjét. A részeges elissza a felesége holmiját, a játékos eljátssza. Vika, Noémi, Nyina Seremetyeva még lányok, és nem fenyegeti őket a veszély, hogy másokon látják viszont a saját holmijukat. Kosztya ma a holmiját játssza el, holnap talán már őt magát is. Milyen ostoba volt! Elkáprázta a férfi látszólagos függetlensége. Már tudja, mit ér ez a függetlenség. Egész élete attól függ, hogyan gurulnak a golyók a biliárdasztalon.

Nem bűvöli el ez a sors, nem akar a férfitól függeni, nem akar olyan ajándékokat, amiket aztán az később eljátszik, nincs rájuk szüksége, és az is biztos, hogy Kosztya segítségével nem sikerül elvégeznie az egyetemet. Csak saját magára számíthat. Egye meg a fene a kérdőívet! Mindenütt ki kell tölteni kérdőívet, mindenütt előtte áll ez a procedúra, akkor jobb most túlesni rajta, ott, ahol barátok közé kerül, mint másutt, idegen és ismeretlen emberek között. Igor Vlagyimirovicsnak igaza van, Kosztyáról nem tesz említést, teljesen elegendő az, amit önmagáról ír. Miért is írna Kosztyáról? Most már minden világos előtte. Igaz, kezdetben sem érezte szilárdnak ezt a házasságot, sohasem hitte, hogy sokáig fog tartani.

Magáról könnyű írnia, minden fogas kérdésre nemmel válaszolhat! Ami pedig apjára és anyjára vonatkozik, arról meg kell kérdeznie Nyinkát, ő mindent tud.

Igaz, Nyinka elfordult tőle Kosztya miatt, nem jön el hozzájuk, nem telefonál, és ha az udvaron összefutnak, nem áll meg, csak hűvösen biccent. Az ő dolga! De a papával és a mamával kapcsolatos adatokat köteles megadni, elvégre nem csak az ő szülei voltak. Vajon otthon van-e most Nyina?

Varja tárcsázott, otthon találta Nyinát.

– Varja vagyok, átmennék hozzád, valamit meg kell beszélnem veled.

– Ha kell, gyere – felelte hűvösen Nyina.

Kár volt telefonálnia, úgy fest, mintha engedélyt kérne. Egyszerűen csak át kellett volna mennie.

8

Ha Varja rosszul megy férjhez, Nyina részvéttel lett volna iránta, védelmezte, vigasztalta volna. De az, ami történt, nem egyszerűen rossz volt, hanem elárulása annak a tisztaságnak és önzetlenségnek, amire szüleik nevelték őket.

Egy alkalommal Nyina összetalálkozott Jura Sarokkal az udvaron.

– A te Varjád összeállt egy tolvajjal – mondta neki Jura.

Nyina nem szerette Sarokot, de mivel Lena Bugyagina megint együtt járt vele, az ő kedvéért nem akart veszekedni. Pedig semmi szüksége Jura figyelmeztetésére.

– Miért járkál szabadlábon egy tolvaj?

– Majd leültetik, ha eljön az ideje – ígérte Sarok.

Nem tudni, igazat mondott-e vagy sem. Mindenesetre Varja úgynevezett férje sötét alak, egy másik világba tartozik, amelyet Nyina mélyen megvet, az éttermek, a játékosok, a spekulánsok és a csirkefogók világába. Varja meg ő a barikád szemközti oldalán állnak. És nem véletlen az sem, hogy Szofja Alekszandrovna befogadta Varjáékat, ő is a barikád túloldalán áll, nem tudja megbocsájtani a szovjethatalomnak Szasa száműzetését. Ha tévedés lenne is a dolog, a szovjethatalom akkor sem tehet róla, az ilyen tévedésektől egyetlen hatalom sem mentes. És amikor az országban ilyen heves osztályharc dúl, amikor a párt arra kényszerül, hogy likvidálnia kell az ellenséges pártok, frakciók és oppozíciók maradványait, akkor igazán elkerülhetetlenek az ilyen tévedések.

De hát milyen tévedésről beszélhetnénk Szasával kapcsolatban? Lena Bugyagina Jura Sarok szavait idézve a legnagyobb titokban elmesélte neki, hogy az egyetemen, ahova Szasa járt, szovjetellenes szervezet működött, Szasa hozzájuk csapódott, védelmébe vette őket, és a szervezet többi tagjával együtt letartóztatták őt is. Igaz, mindössze háromévi száműzetésre ítélték, mert tisztázták, nem ő a főkolompos, de a felelősségre vonást nem kerülhette el, annál is kevésbé, mert ahogy Sarok célzott rá, a vizsgálat alatt rendkívül kihívóan viselkedett, nem ismerte el hibáit, a nagyhatalmú bácsikájában, Rjazanovban bízott. De se Rjazanov, se Ivan Grigorjevics Bugyagin közbelépése nem segített rajta.

Szofja Alekszandrovnának meg kellett volna békülnie ezzel, felnőtt ember, fölérhetné ésszel. Ehelyett mindenkit meggyűlölt, azt akarja, hogy másoknak is rossz legyen, azzal, hogy befogadta Varját ezzel a fezőrrel, nyíltan szakított nemcsak Nyinával, hanem Szasa többi barátjával is.

Egyébként ha őszinték akarunk lenni, Varja már iskoláslány korában ezt az utat választotta: fiúk, szájrúzs, divatozás. Nyina akkor sem tudott mit kezdeni vele, mint ahogy most sem tud. Ezek szerint ennek így kell lennie! De történjék vele bármi, csak próbálja meg egyedül kivágni magát. Ne számítson arra, hogy a férje bejelentkezhet hozzájuk. Egy tolvaj biliárdjátékos számára ő egyetlen centimétert sem áldoz a neki jogosan járó lakótérből. Éljenek úgy, ahogy akarnak és ott, ahol akarnak. Varja minden bizonnyal a lakás miatt szeretne vele beszélni.

Varja egészen másért jött. Adatokra van szüksége a kérdőív kitöltéséhez, a kérdőív pedig a munkába álláshoz kell.

Varja dolgozni megy? Milyen váratlan! És milyen furcsa! Ez valahogy nem vág egybe a jelenlegi életvitelével.

– És hova mész dolgozni, ha nem titok?

– Miért lenne titok? A Moszkva Szálló terveit készítő irodába.

Nyina mindent megértett: Varja nem azért megy dolgozni, mert jól megy a sora, feltehetően rosszul áll a férjecskéje szénája. Nem kérdezett semmit, ha akarja, maga elmondja.

– Milyen adatok kellenek?

Varja átnyújtotta a kérdőívet, és rámutatott a 27-es pontra: „Közeli rokonaira vonatkozó adatok..."

– Írd le nekem egy darab papírra, aztán majd én beírom a kérdőívbe.

Varja leült, és körülnézett a szobában.

Csak egy új dolgot talált, Makszim Kosztyin fényképét a falon. Katonazubbony, hajtókáján rombuszok, jóindulatú, egyszerű, rokonszenves arc. Nyina ezek szerint levelezik Maksszal. Igazán hozzá mehetne feleségül, nagyon jól illenek egymáshoz. Nyinából idővel „ezredanya" lenne, ez a szerep neki való.

Minden más éppen olyan volt a szobában, mint ezelőtt. A könyvespolcon a gyermeklexikon mellett a bekeretezett fénykép: a papa és a mama ifjúkorukban; a felpattogzott viaszosvászonnal leterített asztal, Nyina ágya alatt a félretaposott házicipő. Varja ágyán a tarka kendővel leterített párna, mellette izmos, kinyújtott kezében lámpát tartó bronz atléta. Varja még az ágyneműjét és a gramofonját se vitte át Szofja Alekszandrovnához, nem volt rá szüksége. Újat vett mindenből. Csak egyszer jött át ebbe a lakásba, a bizonyítványáért, de Nyinka nem volt otthon, hála istennek, nem volt otthon.

Most, ahogy itt ült és elnézte a szobát, az ismerős holmikat, beszívta a megszokott illatokat, újból a régi kislánynak érezte magát, szívét elszorította a bánat, és világosan látta, bármilyen unalmas alak is Nyinka, mégis egyedül itt érzi magát nyugodtnak, ez az otthona, más otthona nincsen és nem is lesz egyhamar.

Nyina átnyújtotta a teleírt papírlapot.

Varja összevetette a kérdőívvel. Minden rendben, Nyina minden kérdést megválaszolt.

– Jó, köszönöm... Hát akkor viszlát.

– Ég veled.

Vajon helyesen viselkedett-e a húgával? Ugyan, hogyan viselkedhetett volna? Ugrándozzon örömében attól, hogy Varja dolgozni megy? Mindenki dolgozik. Ez elemi dolog. Ezzel Varja senkit sem tesz boldoggá. Tovább tanulhatott volna, de inkább másolóként akar dolgozni, mindenki a maga feje után megy. Sokat beszélünk a női méltóságról, mégis azonnal elfeledkezünk róla, amint megjelenik az életünkben egy férfi.

Varja még csak hagyján, az utca, az udvar nevelte... De Lena Bugyagina, istenem, Lena már felnőtt nő, és micsoda családban nevelkedett! Nyina ma már tudja, hogy akkor télen Lenka elvetélt, Jurkától esett teherbe, majdnem meghalt, és Jura, az a

csirkefogó egyszer sem látogatta meg a kórházban. Csak fél esztendő múlva került elő, és Lenka most újból együtt jár vele. Nem látja, miféle ember? Az NKVD-ben nemcsak igazi csekisták dolgoznak, vannak ott karrieristák is, és Jurka ilyen. Nem lehet, hogy Lena ne tudja ezt! No meg ez az új história, egy új tragédia. Kiderült, hogy Jurkának Lenán kívül van még valakije. És Lena ahelyett, hogy elfelejtené azt a hitvány alakot, megint csak kínlódik, gyötrődik. Nyina gyűlölte, ha a nők kiszolgáltatják magukat egy férfinak, ahogy saját húga is, és attól, hogy Varja most elmegy dolgozni, a lényeg nem változik. Így aztán semmiféle ünnepről, semmiféle diadalról nincs szó egyelőre.

Azt, hogy Jura megcsalja, Lena egy elkeseredett pillanatában vallotta meg Nyinának. További részleteket nem közölt. „Megcsal engem" – csak ennyit mondott.

A részletek, jobban mondva az egyetlen részlet, ami tudomására jutott, hogy Jura Vika Maraszjeviccsel csalja. Összefutottak a Maroszejkán, a lépcsőpihenőn. Lena kilépett a liftből, és Vika abban a percben csukta be maga mögött annak a lakásnak az ajtaját, ahova Lena készült. Néhány pillanatig zavartan meredtek egymásra, aztán Vika azt mondta, hogy „szervusz", válaszként ugyanezt motyogta Lena is. Vika belépett a még nyitott liftbe, és behúzta maga mögött az ajtót.

Lena először el akart szaladni, le is futott a lépcsőn, egy emelettel lejjebb megállt, hogy kifújja magát, és fülelt... Hallotta, hogy lenn becsapódik a liftajtó, tehát Vika elment. Csak menjen minél messzebbre... Lena lassan lement még egy emeletet... Uramisten! Ezek szerint akkor, azon a szilveszter estén nem véletlenül alakultak úgy a dolgok, régóta tarthat már a kapcsolatuk, mindenki tudta, csak ő volt vak. És Nyina még botránnyt is csapott Jurának, Szasa pedig egyenesen Jura előtt kérdezte meg tőle: „Mocskosabb alakot nem találtál magadnak?" Jura nem kímélte őt, még most is elfogja a hányinger, ha az őrölt mustármag szagára gondol. A kórházban azt mondták neki: „Csodával határos módon maradt életben." És Jura gyáva volt, megbújt, egyszer se látogatta meg. És ma abban az ágyban várt rá, amelyikből éppen most kelt ki Vika. És ebben az ágyban nyilván nem csak ő fordul meg. Jura még attól sem riadt vissza, hogy Vikával egy napon, majdnem ugyanabban az órában hívja ide őt.

S csak ekkor jött rá Lena, hogy négyre érkezett ide, pedig Jura ötre hívta. Ő elfeledkezett erről, és most is négyre jött, mint máskor. Jura egy órát pihen! Gazember, züllött alak! Megeshet, hogy azt követeli, mind a ketten egyszerre feküdjenek be vele az ágyba. Szakít vele mindörökre. És magyarázat nélkül. Nem óhajtja végighallgatni a hazug mentegetőzését.

Este Jura felhívta, és szeszélyes hangon megkérdezte, miért nem jött el a randevúra.

– Bent kellett maradnom a munkahelyemen.

– Kedden el tudsz jönni?

– Nem.

– Hát akkor mikor?

– Nem tudom. Ha tudok, majd felhívlak. De te ne telefonálj nekem többet! Viszontlátásra, Jura.

Ugyan miért húzta fel az orrát? Sarok nem értette a dolgot. Úgy látszott, mintha

minden rendben lenne, nem túl gyakran találkoztak, mert hát ilyen az ő munkája, eljártak színházba, moziba, a Művész Klubba, kiállításokra... Ugyan miért haragszik rá? Furcsa!

Sarok nagyon hamar megtudta, miért dühös rá Lena.

Miután Lenával összefutottak, Vika csak egy pillanatra jött zavarba. Jól tudta, hogy Lena nem abban a minőségben jár ide, mint ő. Vagyimtól hallotta, hogy Jura és Lena felújították kapcsolatukat. És Sarok megengedte, hogy Lena meglássa őt itt ezen a titkos lakáson! Kiadta! Lena minden bizonnyal magyarázatot fog követelni Jurától, és akkor Sarok majd bevallja neki, hogy ez a lakás nem csak intim találkozások céljára szolgál. Pedig a titkos munkatársakat nem szabad kiadni, ezért Saroknak felelnie kell, hisz az ő hibájából jött létre ez a találkozás.

Ahogy ezt végiggondolta, Vika rögtön megnyugodott, rájött, milyen lehetőséghez jutott: most aztán Jurocskának el kell engednie, ebből a csávából nem tud kimászni. Ma gúnyt űzött belőle, most majd fizet ezért a megalázó beszélgetésért.

A beszélgetés így folyt le:

– Jura, férjhez megyek – közölte Vika.

– Igazán? – kérdezett vissza Sarok vidáman. – Kíváncsi vagyok, kihez?

Vika megmondta az Építész nevét, Sarok jól ismerte ezt a nevet. De nem mutatta, hogy meglepné a dolog.

– Gratulálok! Híres ember.

– Sztálinnak tetszett a terve.

– Láttam a kiállításon azt a tervet – felelte tartózkodóan Sarok, mintha egy szót se merne ejteni arról a tervről, amelyet maga Sztálin tartott jónak.

– Így aztán, Jura, el kell válnunk egymástól.

Jura úgy tett, mintha nem értené Vikát.

– Milyen értelemben?

– Most már asszony vagyok, s hogy kinek a felesége, tudod. Megváltozott az életem, vége az éttermeknek, szakítottam régi ismerőseimmel.

– Majd másokkal fogsz találkozni.

– Nem, a férjem rendkívül zárkózottan él. Reggel 9-től este 11-ig a műtermében dolgozik, én pedig otthon várom. Egyedül. De nem is ez a lényeg. Nem tudok, nincs jogom bármit eltitkolni előtte.

– Ne is titkolj el előtte semmit – felelte nyugodtan Sarok.

– Hogy értsem ezt... Meséljek neki a találkozásainkról?

– Mesélj, ha szükségesnek találod.

– De hát én írásba adtam, hogy erről nem fogok beszélni!

– A családi tűzhely érdekében megengedem neked, hogy beszélj róla – mosolygott gúnyosan Sarok.

– Azonnal elhagy engem.

Sarok vállat vont.

– Miért? Azért, mert teljesíted a kötelességedet?

Vika tágra nyílt szemmel meredt Sarokra. Nagyon jól tudja, hogy soha senkinek

nem fog erről beszélni. Nem akarja kiengedni a karmai közül, azt akarja, hogy a saját férjét is beárulja, és egy pillanatnyi kétsége sincs afelől, hogy erre is rá fogja bírni.

– Jól van, mindent elmondok neki – mondta megadóan.

– Mondd csak el neki, mondd csak el... Mi még meg is toldjuk. Felsoroljuk neki a te összes külföldidet – és Sarok megint gúnyosan mosolygott –, te majd elmondod neki, hogy is csinálják ezek a külföldiek... Velük jobb lefeküdni?...

– Jura, miket beszélsz?

Sarok öklével az asztalra csapott:

– Tudom, hogy mit beszélek! – ordította. – És, te szajha, lefekszel velük, feljársz a szállodai szobájukba, hozzákötötted magad a külföldi kémekhez! Nyakig ülsz a szarban. Hát majd meséld el a férjecskédnek, mi olyan vonzó bennük, hadd hallja meg ő is!

– Jura, hogy beszélhetsz így? Én ezekkel az emberekkel csak a fehér asztal mellett találkoztam.

– Hazudsz! Lefeküdtél velük. Legutoljára azzal a svéddel. Jól ismerjük azt is és a többit is, akik előtte voltak, mindet egyenként. Neked az orosz férfiak már nem is jók? Miért rosszabbak náluk, felelj!

Sarok lehetett volna udvariasabb, hiszen Vika vele, az orosszal is lefeküdt. Vika meg sem tudott szólalni, letaglózta Jura tájékozottsága.

Sarok gyűlölettel nézett a lányra, és így folytatta:

– Ó, ó, ezek egyszerűen csak a papa ismerősei, hírességek... Kramer professzor, Rossolini, Kurt Sanderling – hangjából undor érződött. – „Tehetséges hegedűsök", ó, ó, Fritz, Hans, Michel... Egészen családiasan. A te kandúrjaid! De ezek a kandúrok a náci párt aktív tagjai, fasiszták, kémek! És a japánok, akikkel együtt mulatozol, azok is mind egytől egyig kémek, méghozzá fontos személyek, akad közöttük ezredes is. Nem tudod, miért járnak hozzánk? Miért szeretnek bennünket ennyire? Összeadtad magad velük, most meg idejössz: engedjenek el, különben mindent elmondok a férjemnek! Nem, kedvesem! Nem fogod elmondani neki, mi magunk fogjuk elmondani neki, és akkor majd meglátjuk, kitart-e melletted?

Vika tehetetlenül, kudarcába beletörődve hallgatott.

De most, ahogy a Maroszejkán lépdelt, nem érezte sem azt, hogy tehetetlen, sem azt, hogy kudarcot vallott. Elszámította magát ez a szabófiú! Az ő hibájából lepleződött le Vika. Ha nem győzték meg a férjével kapcsolatos érvek, akkor számolnia kell más érvekkel. Számolni bizony, Jurocska, számolni!

Vika vasárnap fölhívta otthon.

– Szervusz, Jura, Vika vagyok, minél előbb találkoznunk kell.

– Mi történt?

– Nem telefontéma, ha akarod, felmegyek hozzád, ha akarod, találkozhatunk az utcán, sétálhatunk egyet.

Vika félt elmenni a Maroszejkára. Félt kettesben maradni Sarokkal. Jura sem ajánlotta, hogy ott találkozzanak, mert ma másé a lakás. Úgy gondolta, hogy Vika megint a férje miatt fogja nyaggatni, tehát nincs ok a sietségre. Vika állhatatossága mégis nyugtalanította.

– Mi ez a nagy sietség? – dünnyögte. – Majd találkozunk a megadott időben, és akkor beszélünk.

– Nem tűr halasztást az ügy – erősködött Vika. – A te érdeked, hogy mielőbb beszéljünk.

– Értem ne aggódj.

– Kérlek – felelte hűvösen Vika. – Én figyelmeztettelek. Magadra vess, ha megbánod!

– Mi ez, fenyegetés?

– Vedd annak, aminek akarod. Utoljára kérdezlek: le tudsz most jönni az Arbatra?

– Most rögtön?

– Jöhetsz egy óra múlva vagy akár kettő múlva is, jelölj meg egy időpontot.

– No jól van, találkozzunk egy óra múlva a Szobacsja téren, úgyis arra van dolgom.

– Üljünk le – ajánlotta Vika a kis téren álló üres padra mutatva.

– Nem – tiltakozott Sarok –, menjünk végig ezen a közön, nekem a Vorovszkij utcába kell mennem.

Elindultak a Trubnyikov közön.

– Mi történt?

– Hogy mi történt? – kérdezett vissza Vika gúnyos mosollyal. – Az történt, Jurocska, hogy azt a lakást, ahol találkozni szoktunk, nem kell szerelmi légyottjaid színhelyéül is használnod.

Sarok rögtön megértette: Vika összefutott Lenával.

De hogy időt nyerjen, megkérdezte:

– Micsoda?

– Az ajtód előtt összetalálkoztam Lena Bugyaginával. Még köszöntöttük is egymást, elvégre iskolatársak voltunk. Természetesen rájött, miért járok hozzád, hiszen tudja, hol dolgozol. Tehát felfedtek, többé nem dolgozhatok neked. Így hát váljunk el barátsággal!

Sarok némán lépdelt Vika mellett, próbálta átgondolni a helyzetet. Teljesen világos: Lena egy órával hamarabb érkezett, összekeverte az időpontot a liba! Összefutott Vikával, megbántódott, ezért nem akar vele találkozni, de hát vigye el az ördög! Folyton csak bosszantja. Azért Vika se szabadul ilyen könnyen. Őt akarja megzsarolni ez a másik liba!

Vika hirtelen karon fogta Sarokot, elmosolyodott, és kedvesen a szemébe nézett.

– Ne haragudj, Jurocska! Ez ugyan egy kis gondot jelent a számodra, de te olyan okos vagy, mindent elrendezel, senki nem tud meg semmit. Nekem sokkal rosszabb: sehol nem jelenhetek meg, mindenki kerülni fog, ülhetek otthon.

Sarok nem húzta el a karját. Ügyes nőszemély, kár tagadni, pimasz és könyörtelen. Pont egy ilyen nőre lenne szüksége, és nem arra a buta libára! Ezzel messzire jutna. Az Bugyagin lánya, és Bugyagint már várja egy cella a Butirkában, ez meg egy semleges professzorcsaládból való... Most már késő erre gondolni.

– Más nem jutott az eszedbe: Lena meglátott téged, és azt hiszi, hogy a szeretőm vagy?

Vika megállt, meg kellett állnia Saroknak is. A lány már nem mosolygott, szürke szemével könyörtelenül nézett rá.

– Ne nézz hülyének! Engedtem Gyjakovnak, mert elvesztettem a fejem, és aláírtam az elém rakott papírt. De te nem vagy Gyjakov, végül is gyermekkorunk óta ismerjük egymást, a bátyám barátja vagy, sűrűn megfordulsz nálunk, és még le is feküdtünk egymással... Megkímélhettél volna, de nem kíméltél meg. Most én sem leszek kíméletes hozzád, ezt tartsd szem előtt. Levelet küldök Jagodának, amelyben megírom, hogy a Sztaroszadszkij közben bordélyházat rendeztél be, és felfedtél engem az egyik szeretőd előtt, és ez a szeretőd egy népbiztos-helyettes lánya, és az én gyerekkori barátnőm. Ez a levél kész, megírtam. Hiába tartóztatsz le, ez a levél elmegy. Erre számíthatsz.

– Letartóztatni téged – dünnyögte megvetően Sarok –, ugyan kinek kellesz?

És megindult előre. Vika ott lépdelt mellette, de már nem karolt belé.

– Ha nem kellek, annál jobb, akkor elválunk. Én a végsőkig elmegyek, senki előtt nem hátrálok meg, nem lépek vissza.

– Jaj de félek!

Vika ügyet sem vetett rá, így folytatta:

– Én becsülettel megtettem mindent. Undorító emberekkel találkoztam, ezzel a Liebermannal, de te kiadtál engem a szerelmi ügyecskéid miatt. Majd meglátjuk, hogy fog tetszeni a főnökeidnek.

– Ne fenyegess, ne fenyegess! – mosolygott gúnyosan Sarok. – Ez nem segít rajtad, csak árt neked.

– Te se fenyegess engem, én nem félek semmitől. Férjhez mentem, rendeztem az életemet, és a végsőkig fogom védelmezni. Lehet, hogy belepusztulok, de a te karrierednek is vége, ezt nem bocsájtják meg neked. Ha okosan viselkedsz, akkor minden köztünk marad. Elhiheted nekem.

– Figyelj ide – állt meg most Sarok. – Lena valóban látott téged, jelenetet rendezett nekem, és én bevallottam neki, hogy szerelmi kapcsolat volt köztünk, mert ugye – volt? Szavamat adtam neki, hogy többé nem találkozom veled. És nyugodt lehetsz, Lena egyetlen embernek se fogja elmondani. E tekintetben semmi veszély nem fenyeget. Ami pedig a leveledet illeti, nem éri el a célját. Lena gyakorlatilag a feleségem, te véletlenül összefutottál vele, ilyesmi megesik. Előfordul, hogy aláíratunk a házastárssal egy papírt arról, hogy a házasságról nem beszélhet, s ezzel a dolog be is fejeződött. A leveleddel csak egyet érhetsz el: más valakinek adnak át és nem hiszem, hogy az jobb lesz neked.

Vika feszülten hallgatta, egyenest a szemébe nézett óriási, szürke, rezzenetlen szemével. Aztán határozottan, elszántan és dühösen kijelentette:

– Jól van, hát akkor mindketten megyünk tovább a magunk útján. Ég veled!

Sarok még nem engedte.

– Várj egy kicsit! Az ügynek van még egy másik oldala is. Múltkor arra kértél, mentsünk fel téged az együttműködés alól. Ezt a kérdést köteles voltam továbbítani a főnökömnek. Még aznap beadtam a jelentést. Hogy milyen eredménnyel fog járni, még nem tudom. Légy egy kis türelemmel!

– Meddig kell várnom? – kérdezte Vika, jól tudva, hogy Sarok mindezt csak most találta ki, még semmiféle jelentést nem adott be, de talán beadja, mert mégiscsak fél az ő feljelentésétől.

– Legközelebb megkapod a választ.

Tíz napig kell várnia! És megint menjen el abba a lakásba?

– Rendben van – mondta Vika –, várok tíz napig.

9

Vika nem fogja ennyiben hagyni a dolgot. Attól, hogy az Építész felesége lett, úgy képzeli, most az ő oldalán van az erő. Az erő természetesen a másik oldalon marad, de Vika pimasz, határozott, mindenre elszánt, és szó mi szó, Sarok ütőkártyát adott a kezébe.

Ezért aztán Sarok ésszerűnek találta, hogy Gyjakovhoz forduljon.

– Maraszjevics Viktorija Andrejevna férjhez ment az Építészhez, és szeretne jó kislánynak látszani az ura szemében.

– Kuncsorgott nálad?

– A Lieberman-féle társasággal szakított, régi barátaival már nem találkozik, az éttermeket sem látogatja, otthon ül. Új ismeretségekkel még nem rendelkezik. Érdemes lenne egy kis időre elengedni, szokja meg az új helyzetét. Új körben fog mozogni, új ismerősökre tesz szert, az Építész körül sok ember nyüzsög, méghozzá nagyon érdekes emberek.

– Ésszerűnek látszik – helyeselt Gyjakov –, fickándozzon egy kicsit. A helyzet az, Sarok...

Gyjakov a papírjait rakosgatta az asztalon, ez azt jelentette, hogy gondolatait rendezi, töpreng, hogy mit mondjon.

– Igen, a helyzet az – folytatta Gyjakov –, de ez maradjon köztünk – jelentőségteljesen nézett Sarokra –, hogy megérkezett Leningrádból Zaporozsec elvtárs, és a központi apparátusból magával akar vinni Leningrádba három-négy megbízható munkatársat. Természetesen magasabb beosztásba kerülnének, magasabb rangba és nagyobb fizetéssel. Te is a jelöltek között vagy. Hogy viszonyulsz a dologhoz?

Sarok megvonta a vállát.

– Hogy viszonyulnék? Ahova küldenek, oda megyek. Remélem, a moszkvai lakást megtarthatom.

– Természetesen, hiszen ott laknak a szüleid. Néhány esztendőt dolgozol vidéken. Egyébként mi az, hogy vidéken? A második fővárosban. Aztán visszatérsz magas rangban, magas beosztásban. Gondolkozz rajta! Ez nem parancs, önkéntességi alapon megy. Zaporozseccel sokan szívesen dolgoznának együtt, rendes fiú, vidám, mindig kiáll az embereiért. Csak puhatolózom. Beszélni ő fog veled, és lehetséges, hogy másra esik a választása. Gondolkozz a dolgon, én látok benne fantáziát.

Váratlan, de érdekes ajánlat. Úgysem ülhet egész életében a központi apparátus-

ban, ez nem szokás, egy ideig valahol vidéken kell dolgoznia, aztán lehet visszatérni Moszkvába, a vidéki gyakorlat tapasztalatával. Leningrád még a legjobb, mégse valami porfészek, vonattal egy éjszaka Moszkvában lehet. És valószínű, hogy Zaporozsec hamarosan leváltja az öreget, Medvegyet. És ekkor vele együtt ő, Sarok is előrelép. Egyébként is szüksége van valami pártfogóra. Gyjakov nem támasz, túlságosan kis ember. Berezin? Igen, ő jelentős személyiség, de nem jön ki Jagodával, minden bizonnyal át fogják helyezni a Távol-Keletre. Távol-Keletre menni igazán nincs kedve, akkor már jobb Leningrád.

Szóval az ajánlat tetszett Saroknak. Így megszabadul Lenától is. Meg a bátyjától is. A bátyja büntetési ideje már a vége felé jár, nemsokára hazajön, hát csak helyezkedjen el, ahogy tud, ő nem lesz a támasza.

Sarok jókedvűen fogadta Vikát a Maroszejkán.

– No, lányom, örvendezzél, szabadon engedünk, mehetsz, amerre akarsz! De nem Lena miatt. Jelentettem, hogy összefutottál a feleségemmel, ezzel ezt a kérdést rendeztük. Azért mondunk le a további találkozásokról, mert a főnökség ésszerűnek találta érveimet, otthon ülsz, ahogy ez egy példamutató feleséghez illik, mi hasznodat vehetnénk? Élvezd a mézesheteket!

– Köszönöm – felelte Vika tartózkodóan –, no és... A kötelezvényem?

– A papír, amit aláírtál? Lerakták az irattárba. Vissza akarnád kapni?

– Igen.

– Nem mondom, megéred a pénzed! Ugyan ki engedné meg, hogy egy ügyiratból kiemeljenek egy dokumentumot? Iktatták, leadták az irattárba, ott csak az egerek olvassák.

Vika nagyon jól tudta, hogy ezzel a papírral továbbra is a markukban tartják. De egyelőre szabad, aztán majd meglátja.

– Köszönöm, Jura – szólt és felállt. – Nagyon remélem, hogy *ilyen* körülmények között – körbemutatott a szobán – és ilyen szerepben többé nem találkozom veled.

– Soha – hagyta rá mosolyogva Sarok.

A válasza őszinte volt. Soha többet nem fog már foglalkozni Vika Maraszjeviccsel. Ha majd szükség lesz rá, és minden bizonnyal sor kerül rá, valaki más fog foglalkozni vele.

Ő maga gondolatban már a leningrádi utazásra készült. Soha nem járt Leningrádban. Sok iskolatársa utazott oda szünidőben – igen sikkes dolognak tartották a szünidőt Leningrádban tölteni, rokonaik, ismerőseik éltek ott, de neki senkije sem volt Leningrádban. Egyebek között ezért is irigyelte az arbati értelmiséget. Most ő is elutazik Leningrádba, de nem a rokonoknál húzza meg magát, felelős munkára megy, eleinte majd szállodában lakik, később adnak neki lakást.

Sarok még ugyanezen a napon bement jelentéstételre Berezinhez, bevitte hozzá aláírásra a különböző papírokat.

– Most folyik a hallgatók kiválasztása az NKVD főiskolájára – mondta Berezin, miután aláírta a papírokat. – Akar tanulni?

Sarok zavarba jött. A főiskola nagyon csábos, hiszen magas rangú beosztottakat képez. De mi lesz akkor Leningráddal?

– Nem tudom – felelte bizonytalanul –, mert Zaporozsec elvtárs magával akar vinni Leningrádba.

Berezin figyelmesen ránézett, aztán lehajtotta a fejét, hogy tekintetét elrejtse.

– Az más, akkor a kérdés tárgytalan.

Arcáról semmit sem lehetett leolvasni.

Sarok kiment a szobából. Berezin kulcsra zárta mögötte az ajtót. Ugyanezen a kulcskarikán megkereste a szoba sarkában álló páncélszekrény kulcsát, kinyitotta a szekrényt, mellé tett egy széket, rárakosgatta a páncélszekrényből kiemelt irattartókat.

Végre megtalálta a keresett mappát, félretette, a többit visszarakta a páncélszekrénybe, ugyanabban a sorrendben, ahogy előzőleg sorakoztak. A kiemelt irattartó helyére egy darab papírt dugott, hogy később majd ugyanoda tehesse vissza.

Figyelmesen átlapozta az iratokat, majd megállapodott annál a lapnál, amire szüksége volt... Rágyújtott.

A Saroktól kapott, teljesen véletlen információ megerősítette Berezin gyanúját: Leningrádban valami akció készül.

Gyanúját az keltette fel, hogy Alfjorovot Kelet-Szibériába küldték. Pedig Alfjorovot Kirov kérte maga mellé. Alfjorovot Leningrád helyett mégis az Angarához küldték, körzeti megbízottnak, mert állítólag meg kell még vizsgálni Kínában folytatott tevékenységének némely részletét. Addig meg csak maradjon Szibériában. Még azt sem engedték meg, hogy Moszkvába visszatérjen, utasították, hogy álljon meg Kanszkban, és onnan mindjárt az egyik járásba irányították.

Alfjorov helyett Ivan Zaporozsec ment Leningrádba. Magas, széles vállú, „jóképű férfiú", szellemes és tréfás ember, a bor és a nők nagy barátja, kitűnően énekel. Palihban lakott, egy alkalommal panaszkodott, hogy a lakásában nincs fürdőszoba, ezért sokat gyötri a felesége, a szépséges Roza Proszkurovszkaja...

Berezin újból az asztal fölé hajolt, tovább tanulmányozta Zaporozsec dossziéját. Baloldali eszer volt, mégis meg tudott maradni a Cseka központi apparátusában. Természetesen Jagoda mentette át, mindig együtt dolgoznak. Zaporozsec legjelentősebb akciója: beépülése Mahno törzsparancsnokságába. Sikeres kalandor. És most új kalandot készít elő. Zaporozsec egyik embere eljuttatta Berezinnek egy Nyikolajev nevű egyén elfogott levelének másolatát. Különös, nyugtalanító levél... Berezin újból elolvasta.

Leonyid Nyikolajev 1920-ban, tizenhat éves korában, a fronton lépett be a pártba. Munkáscsaládból származik, korábban maga is munkás. 1934-ig a leningrádi Munkás–Paraszt Felügyeletnél dolgozott, árellenőrként. Innen, ahogy ezt Nyikolajev írja, a területi pártbizottság apparátusába befészkelődött trockisták cselszövése folytán leváltották, és áthelyezték egy gyárba. De a gyári pártszervezet titkára, szintén trockista, káderátcsoportosítás ürügyén elirányította. Ő természetesen bárhol hajlandó dolgozni, ahova a párt küldi, de most nem a párt küldi, hanem a trockisták, akik el akarják üldözni Leningrádból. Megtagadta az engedelmességet. Ezért kizárták a pártból, és március óta munka nélkül van. Húsz levelet írt Kirov elvtársnak, hogyan

basáskodnak a leningrádi apparátusban a trockisták. Egyetlen levélre sem kapott választ. Vagy Kirov elvtárs nem tartja szükségesnek, hogy válaszoljon neki, vagy levelei nem jutnak el Kirov elvtárshoz. Ez is csak a trockista környezettel magyarázható, melyben Kirov elvtárs vakon bízik.

Ő, Nyikolajev életének harminc esztendejéből tizennégyet a pártban töltött el, a párt nélkül nem tudja elképzelni az életét, a végsőkig elgyötörték, mindenre képes...

„Mindenre képes..." Mit jelent ez?

Öngyilkosság? Tizennégy éve párttag, nagyon jól tudja, hogy ezzel a fenyegetéssel senkit sem ijeszt meg. Terrorcselekmény? Erről nem írna, ilyesmit nem jelentenek be előre, az ilyen fenyegetésért kivégzés jár. Ő mégis papírra vetette, fenyegetőzik. Elmebeteg lenne?

Kinek szól a fenyegetés? És ami a leglényegesebb: ezzel az emberrel együttműködik Zaporozsec. Mi szüksége van rá?

És Zaporozsec milyen minőségben viszi az új embereket Leningrádba? Kit kell majd leváltaniok? Mi célból? Mi ez a nagy titokzatosság? Még ő, Berezin, a kollégium tagja is csak véletlenül szerzett tudomást róla.

Sztálin elégedetlen a leningrádi helyzettel, ezt mindenki tudja. Azt követeli Kirovtól, hogy lépjen fel az úgynevezett zinovjevista ellenzék tagjai ellen, szabadjára akarja engedni a terrort Leningrádban. Miért? Ez lenne a gyutacs az egész országra kiterjedő terrorhoz? Kirov megtagadta ezt, és Zaporozsecnek feltehetően az a feladata, hogy egy olyan incidenst provokáljon, amely segít leküzdeni Kirov ellenállását. De bármit szervezzen is Zaporozsec, a nyomozást Leningrádban folytatják le. Kirov nem engedi ki a kezéből a nyomozást, ilyen dologban nem enged, a Politikai Iroda elé viszi a kérdést.

Zaporozsecnek tehát olyasmit kell szerveznie, ami mindenkit letaglóz, és ami Kirovot is meghátrálásra készteti.

Ugyan mi lehet ez? Diverzió, robbantás, vasúti katasztrófa? Kirovot ilyesmivel nem lehet átejteni! Valamelyik elvbarátját meggyilkolják? Csudovot, Kodatszkijt, Pozernt?... Erre tartogatják Nyikolajevet? Ez már hatásosabb, de Kirovot akkor sem lehetne kizárni a vizsgálatból.

Hát akkor mi?

Berezin nagyon jól emlékezett arra, mit mondott neki Sztálin 1918-ban Caricinban. Sztálin a cári hadsereg volt tisztjeiből lett katonai szakértők agyonlövését követelte. Berezin, aki akkor a különleges osztály parancsnoka volt, azt bizonygatta, hogy a vádak nem elég meggyőzőek, a kivégzés sok bonyodalmat és problémát okozna.

Erre Sztálin kioktatóan ezt válaszolta:

– A halál minden problémát megold. Ha már nem él valaki, nincsenek vele problémák sem.

És Sztálinnak igaza lett. Megjött az ítéletet hatályon kívül helyező távirat, de az embereket már kivégezték. És semmiféle probléma nem lett.

Ilyen ennek az embernek a filozófiája. Most is ezt alkalmazná? Igen, biztos, hogy igen. Ő, Berezin, nem léphet fel nyíltan, elég egyetlen óvatlan szó, és máris vége. Mégis tennie kell valamit.

Berezin este átment Bugyaginhoz. A szovjetek ötös számú házának más-más

szárnyában laktak, és bár alig ismerték egymást, ritkán találkoztak, mégis rokonszenveztek egymással: mindketten a régi bolsevikok azon harcedzett csapatához tartoztak, amelynek tagjai azonos életutat jártak be, és nem fűtötte őket a becsvágy.

Berezin egy szóval sem említette Bugyaginnak a gyanúját. Bugyaginnak elegendő volt, hogy Berezin eljött hozzá a lakására, most életében először, azzal az ürüggyel, hogy szüksége lenne egy, a Távol-Kelet közgazdaságára vonatkozó könyvre, amit egyébként bármely könyvtárból kivehetett volna. Felfogta annak teljes súlyát, amit Berezin mintegy mellékesen megemlített: Ivan Zaporozsec csapatot toboroz magának, Leningrádba viszi őket, és ezt az akciót a legszigorúbb titoktartás övezi.

Miután kikísérte Berezint, Bugyagin kiment a konyhába, és főzött magának egy erős teát. Kár, hogy Ashen Sztyepanovna elutazott, szerette volna megbeszélni vele Berezin közlését, ezt a roppant nyugtalanító hírt.

Reggel Bugyagin nem a saját irodájába, hanem Szjomuskinhoz ment, és Ordzsonikidze ajtajára mutatott.

– Bent van?

– Bent – felelte Szjomuskin.

Amikor elmondta Ordzsonikidzének, hogy Zaporozsechez új embereket irányítanak át Leningrádba, nem nevezte meg Berezint. Az ilyen ügyekben az informátor nevét nem szokás megemlíteni.

Ordzsonikidze elgondolkodott. Ha e megbízatások mögött csak az NKVD apparátusának megszokott hivatali intrikája rejtőzne, akkor Medvegy jelentette volna Kirovnak. De az érdekelt emberek Bugyaginon, a Politikai Iroda tagján, Kirov személyes jóbarátján keresztül közlik ezt vele. Ezek szerint a hír túlmutat a hivatalon, itt mindenkit érintő politikai kérdésről van szó.

– Te mit gondolsz? – kérdezte Ordzsonikidze.

– Leningrádban valami készül. A cél: kompromittálni Kirovot.

– Milyen formában?

– Nehéz lenne megmondani. Megtorlásra akarják kényszeríteni, kész tények elé állítják. Ha megint visszautasítja, elteszik Leningrádból.

– Minden bizonnyal – helyeselt Ordzsonikidze.

Még csak eszükbe sem jutott az, amit azonnal megsejtett Berezin, a régi csekista.

10

Megfájdult a foga. Már régóta mozgott, de a kivehető híd kapcsa alatt még elég szilárdan állt. Ám előző nap este, amikor Sztálin kivette a hidat, fájdalmat érzett. Újból betette a pótlást, s a kapocs rögzítette a fogat. De amikor nyelvével megérintette, mozgott, és az ínye is mintha belesajdult volna.

Sztálin lefeküdt, nem vette ki a kapcsos hidat, és nyugodtan töltötte az éjszakát. Reggel óvatosan kiemelte a pótlást, nyelvével meglökte a fogát, majd az ujjával is megérintette; a fog mozgott, a legszívesebben kirántotta volna, kilökte volna nyelvével a szájából. Sztálin kiadta az utasítást: hozassák le Moszkvából a fogorvost! Estefelé

jelentették neki, hogy Lipman doktor meg a technikus repülőgéppel megérkezett, és a hármas számú villában szállásolták el őket.

– Amint elhelyezkedett, jöjjön ide! – rendelkezett Sztálin.

Fél óra múlva megjelent a doktor: jóképű, jovális, negyven körüli zsidó ember. Már kezelte Sztálint, és Sztálin meg is volt vele elégedve. Egyszer még azt is mondta neki: „Sokkal finomabb a keze, mint Sapiróé."

Sapiro, Lipman elődje, szintén kitűnő szakember volt. Sztálin azonban nem szerette azokat az orvosokat, akik kikérdezik, végigtapogatják, meghallgatják a beteget, felírják a gyógyszert, de semmit sem magyaráznak meg, nem mondják, mi a bajod, mire szolgál az, amit előírnak, roppant jelentőségteljesen viselkednek, szakmájukat titokzatos, sejtelmes ködbe burkolják. A kis termetű, hallgatag Sapirónál különösen kellemetlenül jelentkeztek ezek a vonások.

Lipman, éppen ellenkezőleg, mindig elmondta, mit csinál, elemezte, milyenek Sztálin fogai, hogyan kell ápolni a kivehető hidat, és amikor először húzott fogat Sztálinnak, nem dobta ki az öblítőtálba, ahogy ezt Sapiro tette, hanem megmutatta Sztálinnak, azt is megmutatta, mivé lett a foggyökér, és miért kellett ezt a fogat okvetlenül eltávolítani. Nyugodt, közvetlen ember volt, Sztálin nevetve mondta róla: „Kihúzza a lyukas fogamat, és közben lyukat beszél a hasamba."

Látta, hogy Lipman fél tőle, nincs ebben semmi különös – tőle mindenki félt. De ha a fogorvosnak reszket a keze a félelemtől, az nem vezet jóra. Ezért aztán barátságos volt Lipmanhoz. Mint mindig, ma is megkérdezte:

– Hogy van, mi újság otthon? Minden rendben?

Noha Lipman otthonáról, családjáról az égvilágon semmit sem tudott.

– Minden rendben, Ioszif Visszarionovics, köszönöm – Lipman kinyitotta a bőröndnek is beillő táskáját, elővette a műszereket és a fejtámlát, amelyet aztán a karosszékhez erősített. Az is tetszett Sztálinnak, hogy már előre felerősítette a fejtámaszt. Sapiro ezt mindig akkor csinálta, amikor Sztálin már a karosszékben ült, és Sztálint mindig zavarta, ha a háta mögött matatott valaki.

Miután felerősítette a fejtámaszt és ellenőrizte, elég biztosan áll-e, Lipman megkérte Sztálint, foglaljon helyet. Sztálin leült. Lipman nyakába tette a nyálkendőt, és finom mozdulattal a fejtámlára hajtotta Sztálin fejét.

– Elég kényelmes?

– Igen.

– Mi a panasz?

– Mozog a fogam, különösen akkor, ha nincs benn a hidam.

– Mindjárt megnézzük – Lipman egy pohár vizet nyújtott Sztálinnak. – Öblítsen, kérem... Így, jó... Most kérem, jól hajtsa hátra a fejét... Igen, nagyszerű...

Lipman óvatosan kiemelte a hidat, és megérintette a fogat. Ujjai puhák voltak, valami kellemes illat áradt belőlük, igen gondos orvos... Aztán egy ideig matatott az asztalra kitett műszerek között, majd kézbe vett egy nyelestükröt, újból megnézte a fogat, és közölte:

– Ezt a fogat ki kell húzni, nincs más lehetőség. Ez a fog csak kellemetlenséget okoz majd önnek, a hidat már nem tudja megtartani. Igen rossz állapotban van.

– Mennyi időt vesz ez igénybe?

– A seb, azt remélem, két-három nap alatt begyógyul, az új pótlást pedig egy nap alatt megcsináljuk. Gondolom, legfeljebb öt nap, nem több.

– És én öt napig fogatlanul járjak? – Sztálin elkomorodott.

– Miért fogatlanul – mosolygott Lipman. – Csak a felső zápfogai hiányoznak majd. Természetesen ideiglenesen át lehet alakítani ezt a hidat is – Lipman megforgatta kezében a régi pótlást –, akkor csak egy foga hiányzik majd. De ha egyszer melléharap, megsértheti az egészséges fogát – túlságosan nagy rajta a terhelés. Miért kellene kockáztatnia? Nem bírná ki néhány napig?

– Jól van – egyezett bele Sztálin. – Mikor kell kihúzni?

– Amikor kívánja. Akár most is.

– És ha holnap reggel csinálnánk?

– Lehet holnap reggel is.

– Ma vendégeim vannak, mégiscsak kínos fogatlanul fogadni a vendégeket. Nem gondolja?

– A vendégeknek – mosolygott Lipman –, ha enni akarnak, elsősorban a saját fogukra van szükségük.

Sztálin felállt. Lipman sietve leoldotta a nyakáról a nyálkendőt.

– Pihenjen – mondta Sztálin –, majd holnap reggeli után hívatom.

Kirov napközben érkezett meg. Sztálin meghagyta Zsdanovnak, hogy tájékoztassa a történelemkönyvvel kapcsolatos munkájukról, és hívja meg vacsorára.

Hármasban vacsoráztak: Sztálin, Kirov és Zsdanov.

– Jó, hogy itt vagy, Szergej Mironovics – mondta Sztálin, és a házigazda jogán leült az asztalfőre –, merthogy Andrej Alekszandrovics – Zsdanov felé biccentett – se nem iszik, se nem eszik, úgy ül az asztalnál, mint Jézus Krisztus, és engem is éhhalálra kárhoztatna. De én ebben a kérdésben Csehovval értek egyet: a betegségeket mind az orvosok találták ki. Mindent kell enni, persze mértékkel, józanul. Nagyon egészségesek a kaukázusi füvek: a kindzi, a tarhuna meg a dzsondzsoli saláta... Hasznosak a gyümölcsök, a száraz borok, a grúz bor nagyon jó. Egyél, igyál, mindez a hasznodra válik! Hogy mi van az asztalon, magad is látod, hiszen kaukázusi vagy. Vagy talán Leningrádban már elfelejtetted, mi is a hacsapuri, a lobio meg a szacivi*?

– Nem felejtettem el – felelte Kirov, és nevetve rakott a tányérjára mindegyik ételből. – Mindenre emlékszem, és mindent szeretek.

– Nem tudom, mostanság milyen konyha járta Leningrádban – folytatta elgondolkodva Sztálin. – Régebben a nemesség körében a francia konyha divott, a nép körében a német: virsli, kolbászfélék. És most?

– Most a proletárkonyha – felelte Kirov. – Scsi, borscs, húspogácsa, makaróni. Amit a jegyre adunk, azt eszi a nép.

* Sajtos lepény, bab, diós pulyka.

– Igen, jegyek – mondta változatlanul valamin töprengve Sztálin. – Eltöröljük a jegyrendszert.

Kirov erre nem mondott semmit: már eldöntött kérdés, hogy január elsejével megszüntetik a jegyrendszert.

– Jó termésre számíthatunk az idén – folytatta Sztálin –, elégnek kell lennie a kenyérgabonának. Megkaptuk a jelentést Kazahsztánból, nagyszerű termés ígérkezik, írják, évtizedek óta nem volt ilyen, azt remélik, huszonöt mázsát takarítanak be egy hektárról. Attól tartok, hogy a te Mirzojan barátod nem tud megbirkózni egy ilyen terméssel.

– Mirzojan nagyon energikus ember, számítani lehet rá.

Sztálin mintha nem is hallotta volna Kirov ellenvetését, elgondolkodva folytatta:

– A gazdag termés természetesen nagyon jó dolog, de veszélyt is rejt magában: felkészületlenül éri az embereket, az önelégültség, a jólét és a gondtalanság hangulatát kelti. A gazdag termés akkor jó, ha be is takarítják, el is szállítják, ha nem lopják el, nem kallódik el.

Kirov jól tudta, hogy Sztálin soha semmit nem mond feleslegesen, s nem véletlenül hozta szóba Kazahsztánt. Terített asztal mellett általában nem beszél a munkáról, most mégis szóba hozta. Messziről kezdi, banális dolgokkal, ez a módszere, így szokta bevezetni a legváratlanabb döntéseit. Most megint a mezőgazdasággal hozakodott elő. Egy hónappal ezelőtt a KB júniusi plénumán Kirovot szigorúan megrótták, amiért nem teljesítette a már úgyis csökkentett gabona- és húsbeszolgáltatási tervet. Persze szó sem volt semmiféle csökkentésről. Csak a megszokott pontosítást végezték el, az egyik tervet csökkentették, a másikat megemelték. Sztálin ezekben a dolgokban nem ismeri ki magát igazán, nem ért a mezőgazdasághoz. Meg aztán szó sem volt még lemaradásról, a leningrádi területen a június még nem döntő hónap a beszolgáltatás terén. Kirov mégsem tiltakozott a határozat ellen, a párt a jegyrendszer eltörlésére készül, minden erőt összpontosítani kell, hogy az országnak elegendő gabonája legyen, mindenki elé szigorú követelményeket kell állítani, és ha már valakin el kell verni a port, akkor kezdjék egy vezető pártszervezettel, ez megfelelő figyelmeztetés mindenkinek. Nincs ebben semmi különös, Kirov nem is vette zokon, noha inkább lehetett volna a moszkvai, a fővárosi pártszervezetre hivatkozni. Ott sem teljesítették a tervet, pedig korábban kezdődött a begyűjtés. De a moszkvai pártszervezet élén Kaganovics áll, és Sztálin őt nem akarja bántani. Mindig is így taktikázott: az egyiket megbántani, a másikat kitüntetni, aztán egymásnak ugrasztani őket. „Kobának olyan az esze és a természete, akár egy kígyóé" – mondta hajdan Saumjan. Kirov fölötte állt az intrikának: amikor pártügyekről döntenek, nincs helye a személyes megbántottságnak. Azonkívül Kirov meg is vetette Kaganovicsot. A leningrádi lemaradásokra vonatkozó júniusi KB-határozatot értette még Kirov, de ezt a kazahsztáni begyűjtéssel kapcsolatos beszélgetést nem. Az, hogy vegyen részt a történelemkönyv munkálataiban, csak ürügy, ugyan miféle történész ő! Sztálin sem történész, de annak tartja magát. Vajon miért hívatták ide?

– No jól van – mondta váratlanul Sztálin –, miért is beszélünk most egyszerre a termésről, Kazahsztánról, Mirzojanról? Nekünk most csak egy dologgal kell foglalkoz-

nunk, a történelemmel! – Zsdanov felé fordult. – Tájékoztatta az ügyről Szergej Mironovicsot?

– Igen, tájékoztattam, csak úgy előzetesen – felelte Zsdanov.

– Kezünkbe kell venni a történelemtudományt – jelentette ki komoran Sztálin. – Különben idegen kezekbe kerül, burzsoá történészek kezébe. Egyébként a mi történészeink se sokkal jobbak náluk. Pokrovszkijról már nem is beszélek, lényegében ő is burzsoá történész.

– Nem vitatom, hogy Pokrovszkijnak akadtak hibái – mondta Kirov –, de Lenin másként értékelte őt...

Sztálin nem vette le Kirovról fürkésző tekintetét.

– És Lenin hogyan értékelte?

– Minden bizonnyal ismeri *Az orosz történelem dióhéjban* kapcsán írott levelet.

– Mi áll benne?

Nagyon jól tudja, mit írt Lenin Pokrovszkijnak, de még mennyire jól tudja, csak őt szeretné pontatlanságon kapni.

– Nem emlékszem szó szerint a szövegre... Meg lehet nézni, sokszor megjelent ez a levél. Lenin gratulált neki a sikeres munkához, megírta, hogy nagyon tetszik neki a könyv, és hogy le kell fordítani idegen nyelvekre is.

– Igen – helyeselt Sztálin –, Lenin valóban bókolt, valóban. Ugyanakkor azt is javasolta, hogy egészítse ki a könyvét időrendi mutatóval, hogy ne legyen felületes... És ebben rejlik Lenin értékelésének lényege...

– Nem vagyok történész – folytatta Kirov –, de én nem így gondolom. A könyv általános értékelése világos, pontos és dicséről. Az a javaslat, hogy készítsen hozzá kronológiai mutatót, apróság csupán, amely nem változtat az egész mű pozitív értékelésén. Pokrovszkij 1920-ban írta ezt a művét, lényegében az ő könyve az első kísérlet Oroszország történelmének marxista–leninista értelmezésére. Lenin kérte fel e széles néptömegeknek szánt mű megírására. A könyv hibái ellenére is igen értékes: mindannyian ebből tanultunk. A tudomány azóta természetesen sokat fejlődött, ma már minden bizonnyal új tankönyvre lenne szükség, de lepocskondiázni Pokrovszkij munkáját, ahogy egyes történészek teszik, helytelen; üldözni, ahogy az utóbbi években üldözik, megengedhetetlen. Pokrovszkij tisztességét nem lehet elvitatni...

– No látod – mosolygott gúnyosan Sztálin –, s még azt mondod, nem értesz a történelemhez... Mindannyiunkat lepipálsz a történelem terén. Abban igazad van, hogy új történelemkönyvet kell írni. Éppen ezért hívtalak ide, és te nem akartál jönni, s lám, kiderül, hogy milyen nagy szükség van rád. De most nem Pokrovszkijról van szó. Egyes párttagokról beszélek, méghozzá régi párttagokról. Nagyezsda Konsztantyinovna elvtársnő is a történelemmel kezdett el foglalkozni. Olvastad Leninről szóló visszaemlékezéseit?

– Olvastam – bólintott Kirov.

– És Poszpelov cikkét a Pravdában a visszaemlékezésről?

– Azt is olvastam.

– Nagyon komoly, jó cikk – Sztálin hátrafordult, levett a kis asztalról egy irattartót, belelapozott, elővette a Pravdából kivágott cikket, tekintetével végigfutott a piros

ceruzával megjelölt részen. – Igen, itt van... Azt írja Poszpelov: „Krupszkaja kritikátlanul felnagyítja Plehanov szerepét pártunk történetében, és Lenint Plehanov tiszteletudó tanítványaként állítja elénk." Nagyon helyes gondolat. Hogy miért helyes? Azért, mert Krupszkaja a messzi távolból nézi ezeket a személyiségeket, Poszpelov pedig napjainkból tekint rájuk. És napjaink tapasztalatából kiindulva, bármennyire tiszteljük Plehanovot, bármilyen nagyra értékeljük is tevékenységét, *most* egy napon sem említhetjük Leninnel.

Kirov változatlanul figyelmesen hallgatta Sztálint. Nagyon jól emlékezett Poszpelov cikkére. Természetesen nem Plehanovról van itt szó. A bűnös gondolat Krupszkaja következő megállapításában rejlik: „Az októberi forradalom után azok az emberek törtek élre, akik a régi illegalitás feltételei között nem tudtak kibontakozni... Ezek közé tartozik Sztálin elvtárs is." Kirov pontosan el tudta képzelni, milyen dührohamot kapott Sztálin ezektől a soroktól, és azt is tudta, hogy hamarosan meglesz rájuk a válasz. Így is történt. Poszpelov válaszolt a Pravdában egy hosszú cikkben, amelyben az emlékirat különböző aspektusait bírálta csupán azért, hogy a következő magvas gondolatot leírhassa: „Az illegalitás idején nem külföldön, hanem Oroszországban tevékenykedő bolsevikok számára nyilvánvaló volt a kiváló szervező és irányító munkát végző Sztálin és Szverdlov *vezető* szerepe." Ez persze nem igaz, Sztálin azonban ragaszkodik ahhoz, hogy ő már a forradalom előtt is a második ember volt a pártban, hogy Lenin külföldről, ő, Sztálin viszont Oroszországból irányította a pártot. Ez ugyan nem felelt meg a valóságnak, de elősegítette, hogy a párt egységesen felzárkózzon az új vezetés mellé, és ezért Kirov sem ágált ellene. Persze más dolog elfogadni egy tézist politikai szükségszerűségként, és más őszintén hinni benne.

Sztálin gúnyosan mosolygott.

– Most egyszerre mindenki emlékiratot gyárt. Lám, még Avel Jenukidze is.

Sztálin újból a kis asztalhoz fordult, az előbbi irattartóból kivette Jenukidze brosúráját, és odamutatta Kirovnak.

– Olvastad?

Kirov olvasta, és pontosan tudta, mi nem tetszik benne Sztálinnak. Egy pillanatra felmerült benne, hogy nemleges válasszal elejét vehetné a beszélgetésnek. Csakhogy akkor Sztálin majd azt mondja neki, hogy olvassa el. A beszélgetést sehogy sem ússza meg.

– Igen... Átlapoztam... Kezembe került...

Sztálin azonnal látta, hogy ki akar térni a beszélgetés elől.

– Kezembe került, átlapoztam – ismételte. – Ebből a brosúrából az derül ki, hogy a Nina nyomda létezéséről mindössze három ember tudott: Kraszin, Jenukidze és Kechoveli. Ugyan honnan tudja ezt Avel Jenukidze?

– Ő volt a nyomda egyik vezetője.

– Pontosan az egyik. De ott volt még Kraszin és Kechoveli is. És Kechoveli tájékoztatott engem a nyomda tevékenységéről. Kraszin és Kechoveli már nincs az élők sorában. Egyedül csak Avel Jenukidze él, persze az a tény, hogy él, még nem jogosítja fel arra, hogy úgy állítsa be a nyomda történetét, ahogy neki tetszik, nem pedig úgy, ahogy az a valóságban volt.

– Jenukidze feltehetően nem tudott arról, hogy maga ismerte az ügyet – felelte Kirov –, minden bizonnyal mélyen meg volt győződve arról, hogy Lenin utasítását pontosan végrehajtották.

– Miféle utasítást? – kapta fel a fejét Sztálin.

– Azt az utasítást, hogy Kraszinon, Jenukidzén, Kechovelin és a szedőn kívül senki sem tudhat a nyomda létezéséről.

– Honnan tudsz te erről az utasításról?

– Közismert tény.

– Mi az, hogy közismert? Jenukidze találta ki, és mindenki elhitte neki. A nyomda valóban a külföldi központ alá tartozott. De miből következne az, hogy én nem tudtam róla? Igaz, hogy a nyomdát személyesen Lenin irányította, csakhogy ez még nem jelenti azt, amit Jenukidze írt: rajtuk kívül egyetlen ember sem tudott róla. És ha Jenukidze valóban ezt gondolja, akkor miért nem ellenőrizte ezeket a tényeket az akkori bakuiaknál? Miért most hozakodik elő ezzel? És miért éppen ezt a körülményt hangsúlyozza? Mi szükség minderre? Erre azért van szükség, hogy bebizonyítsák: a KB jelenlegi vezetősége nem Lenin örököse, hogy a forradalom előtt Lenin nem a párt jelenlegi vezetőire támaszkodott, hanem más emberekre, sőt mi több, azokban az emberekben bízott, a jelenlegi vezetőkben pedig nem bízott. Kinek a malmára hajtja a vizet Jenukidze elvtárs?

– Nem gondolnám, hogy Jenukidze elvtárs ezt a feladatot tűzte volna ki maga elé – tiltakozott Kirov –, úgy vélem, egyszerűen csak elmondta mindazt, amit tud. Arról a körülményről, hogy Kechoveli tájékoztatta magát, talán nem is tudott. Meg vagyok róla győződve.

– Nem látok alapot erre a meggyőződésre – felelte hűvösen Sztálin –, nem látok rá alapot. Jenukidze elvtárs nem újsütetű párttag, Jenukidze elvtárs a párt Központi Bizottságának tagja, Jenukidze elvtárs nem engedheti meg magának, hogy ne gondolja végig, milyen politikai következményekkel járnak tettei, nem lehet, hogy Jenukidze elvtárs ne értse, kinek az érdekét szolgálja az ő brosúrája. Ha ezt a brosúrát egy közönséges történész írja, napirendre térnénk fölötte: a történészek tévedhetnek, a történészek gyakran a csupasz történelmi tények fogságában élnek, a történészek általában mit sem konyítanak a dialektikához. De ezt a borsúrát nem egy történész írta, hanem a párt és az állam egyik vezetője. Mi célból írta? Szeretné megörökíteni az emlékeit? Túl korán teszi. Jenukidze elvtárs még fiatal ember, jóformán egykorúak vagyunk. Én még nem tartom magam öregnek, és nincs szándékomban megírni az emlékirataimat. Itt nem visszaemlékezésről van szó, hanem politikai akcióról. A pártunk történetének elferdítésére irányuló akcióról, a párt jelenlegi vezetőinek diszkreditálására irányuló akcióról. Ezt a célt tűzte maga elé Jenukidze elvtárs.

– Azt hiszem, túl sötéten látja a dolgot – komorodott el Kirov –, egyszerűen nem helyes, hogy Jenukidze ilyen brosúrákat írjon, hiszen se nem történész, se nem író. Kétlem, hogy le akarná járatni a párt vezetését. Becsületes, őszinte ember, és nagyon szereti magát.

Sztálin komoran, mereven nézte Kirovot, szeme megint sárgán égett, akár a tigrisé. Egyre ingerültebb lett, ezért aztán igen erős akcentussal beszélt:

– Becsületesség, őszinteség, szeretet – ezek nem politikai kategóriák. A politikában csak egyetlen dolog létezik: a politikai számítás.

A beszélgetés mind kínosabbá vált. Az utóbbi időben egyre nehezebben lehetett Sztálinnal beszélgetni, ha meg feldühödött, kiváltképpen.

– Jenukidze elvtársat ki lehet igazítani – mondta békülékenyen Kirov –, fel lehet hívni a figyelmét arra, hogy illetéktelenül szól hozzá történelmi kérdésekhez.

– Igen – kapott a szón Sztálin. – Ha mindezt egy történész írja, akkor most kiigazíthatná egy másik történész, de ezt egy KB-tag írta, az ország egyik tekintélyes vezetője. Tehát helyreigazítani is csak ezen a szinten lehet – Sztálin egyenesen Kirovra nézett. – Te öt évig álltál a bakui pártszervezet élén, a te fellépésed lenne a legnyomatékosabb.

Kirov megdöbbent. Ilyesmi még sohasem történt. Neki, a Politikai Iroda tagjának kellene nyilvánosan igazolnia, hogy Sztálin volt a vezetője a Nina nyomdának, amelynek létezéséről még csak nem is tudott, mert ebben Jenukidzének igaza van. Miért ő kapja ezt az ajánlatot? A lojalitását teszik próbára? Megtették elégszer, ha megint próbára akarják tenni, nem ilyesmivel kellene.

– Soha nem foglalkoztam történelemmel – mondta Kirov –, és nem is ismerem az adott kérdést. Meg aztán abban az időszakban, amiről szó van, nem is tartózkodtam Bakuban.

– Jó – felelte nyugodtan Sztálin –, ha nem, hát nem. Remélem, akadnak majd a pártban olyan elvtársak, akik képesek lesznek megfelelően válaszolni Avel Jenukidzének. – És Zsdanov felé fordult. – A párt Központi Bizottságának nem kell ezzel a kérdéssel foglalkoznia. Ez a kérdés nem az egész pártra tartozik, hanem csak az egyik szervezetére, a kaukázusontúlira. Foglalkozzon csak a kaukázusontúli pártszervezet a saját történetével. Hívassa be Berija elvtársat, és tájékoztassa őt a Központi Bizottság véleményéről. Ő a kaukázusontúli terület pártbizottságának titkára – ez őrá tartozik.

11

Másnap reggeli után Sztálin kiadta az utasítást, hogy hívják át az orvost.

Lipman megjött bőröndjével, kirakta a műszereket, előkészítette a tálat, leültette Sztálint a karosszékbe, és felkötötte rá a nyálkendőt.

– Hogy aludt? – érdeklődött Sztálin.

– Kitűnően – Lipman felszívta a fecskendőbe az érzéstelenítőt. – Jobban már nem is aludhattam volna. Csend, nyugalom – finom mozdulattal ráhajtotta Sztálin fejét a fejtámlára, és megkérte, nyissa ki a száját. – Nem tudom, más hogy van ezzel, de rám mindig jó hatással van a tenger morajа...

Sztálin mintha enyhe szúrást érzett volna az ínyén, de az is lehet, hogy csak úgy rémlett neki. Lipman arcán semmit sem lehetett észrevenni, változatlanul mosolyogva nézett Sztálin szájába. Majd hátradőlt, kezét térdére tette, és továbbra is mosolyogva kijelentette:

– Most várunk egy kicsit, amíg az érzéstelenítő hat, becsukhatja a száját, beszélhet is, sétálhat is, de jobb lenne, ha ülve maradna.

Az ínye elzsibbadt, elnehezedett, mintha valamivel feltöltődne. Sztálinnak már korábban is húztak fogat helyi érzéstelenítéssel, de nem emlékezett rá, mennyi ideig kell várni, amíg az érzéstelenítő hat.

– Sokáig kell várni? – kérdezte.

– Jó tíz percet. Nyissa ki a száját, megnézem.

A doktor benézett a szájába, valami fém műszert végighúzott az ínyén.

– Hamarosan elzsibbad, legyen még egy kis türelemmel.

Nyugodtan, barátságosan nézett Sztálinra, jól adta be az injekciót, nem okozott fájdalmat, Sztálin elvtársnak elégedettnek kell lennie.

Sztálin valóban értékelte azokat az embereket, akik értették és jól végezték a dolgukat. Ez az orvos minden bizonnyal száz évet is megér: elégedett a munkájával, az életével, a helyzetével. A Kreml kórházában dolgozik, a Politikai Iroda tagjait kezeli, nyilván kitűnő élelmiszer-fejadagban részesül, persze akadnak irigyei, hiszen irigyek mindig akadnak. De ez az orvos, úgy látszik, nem tulajdonít ennek jelentőséget. Nem becsvágyó – ilyen a földön élők többsége. Valamikor, még egészen fiatalon, őértük kezdte el a harcot; amíg meg nem értette a harc más, igazi indítékait. Most pedig Ő irányítja ezeket az embereket, úgy hisznek benne, mint az Istenben, az Istenben pedig csak vakon és feltétel nélkül lehet hinni. Apjuknak nevezik ŐT, és az emberek csak a kemény, szigorú, de erős és biztos atyai kezet tisztelik. És ez is itt őszinte híve, már csak attól is, hogy érintkezhet VELE; ilyen embereknek is kell lenniük a környezetében. Nemcsak farkasölő testőröknek, nemcsak becsvágyó segítőtársaknak, hanem egyszerű, szerény, ŐT szerető, odaadó híveknek is.

Lipman mellette ült, néha az órára pillantott, rámosolygott Sztálinra, időnként megkérte, hogy nyissa ki a száját, végighúzott az ínyén egy műszert, és az egyik ilyen szemle után odamutatta Sztálinnak a fogóba szorított, kihúzott fogat.

– Hát ezt mikor csinálta?! A világon semmit sem éreztem.

– Hiszen érzéstelenítéssel húztam ki. Ez a fog már annyira mozgott, hogy akár két ujjal is ki lehetett volna húzni.

– Hát akkor miért nem úgy húzta ki?

– Mert akkor bizony megérezte volna.

Sztálin hosszan elnyúló, véres nyálcsíkot köpött az eléje tartott tálba, kiöblítette a száját, majd újból köpött.

– Megkérem, hogy két órán át ne egyen semmit – Lipman átnyújtott neki egy tiszta törlőkendőt, Sztálin megtörölte az ajkát –, és egész nap ne egyen meleg ételt.

Lipman felvette az asztalról a hidat, és megforgatta a kezében.

– Kitűnő híd, jól csinálták meg, az anyaga is remek: arany, platina és palladium ötvözete. Erre nem lesz már szüksége, újat csinálunk. De tudja, Iosif Visszarionovics, talán jobb lenne egyszerű pótlást csinálnunk.

– Mit jelent az, hogy egyszerű?

– Látja, itt a fogakat egy fémlemez kapcsolja össze, csinálhatnánk az egészet műanyagból.

– Mi szükség erre?

– A helyzet az, Ioszif Visszarionovics, hogy a fémhidat ezek a kampók – mi kapcsoknak hívjuk őket – tartják a fogakon; amíg a híd könnyű, a fogak is könnyen elbírják. De az ön hídja hét műfogból áll, ez már nehéz, túlságosan nehéz. Az új pótláson hozzájön ehhez még egy fog, ettől még nehezebb lesz. A terhelés is megnő tőle. A műanyag pótlás feltapad a szájpadlásra, és bármennyi fogat elbír.

– Maga vénemberes protézist akar nekem csinálni.

– Miért lenne ez vénemberes? Az öregek kivehető műfogsort hordanak, nekik nincs foguk, de önnek sok foga van. És adja isten, még nagyon sokáig lesz is.

Néhány évvel ezelőtt, amikor Sztálinnak kihúzták a zápfogát, és először javasolták, hogy csináltasson pótlást, nagyon elkeseredett: Kész, vége! Öregember, műfogsorral! Látta, amikor az öregek kiveszik a fogsorukat éjszakára, és egy pohár vízbe teszik. Így vette ki műfogsorát az akkor még nem is öreg Szolc, akivel együtt laktak Pétervárott egy konspirációs lakásban; Szolcnál látott először kivehető fogsort. Amikor Szolc beszélt, márpedig mindig izgatottan beszélt, folyton ki akart esni a fogsora, el-el kapta a nyelvével, pöszén beszélt tőle – igazán nem volt kellemes látvány.

De az orvosok megmagyarázták neki, hogy nem kivehető fogsort ajánlanak, hanem csak egy aranylemez pótlást, azon lesznek az új zápfogak. És akkor rendesen meg tudja majd rágni az ételt. Megcsinálták ezt a lemezt, meg is szokta, nem zavarta, nem érezte fogatlannak magát. Aztán amikor újabb két fogát kihúzták, javasolták neki ezt a bizonyos műanyag pótlást, amit most Lipman felvetett, ugyanezeket az érveket hozták fel akkor is, de ő elutasította, és megcsinálták neki ezt az aranyhidat, amit Lipman a kezében tart, és ami minden előzetes aggodalom ellenére nagyon jól szolgálta őt.

És most Lipman megint vénemberes műfogsort javasol. Ez a Lipman nem valami okos ember, pácienst lát BENNE, és elfelejti, hogy ERRE a páciensre milliók figyelnek, és Ő nem állhat eléjük mozgó fogsorral, nem beszélhet pöszén, vagy úgy, mintha kásával volna teli a szája.

– Csinálja meg aranyból! – utasította Sztálin.

Lipman nem mert tovább ellenkezni.

– Igenis, kérem. Ha a seb fájna, vegyen be egy pyramidont. Ha szükségét érzi, üzenjen értem! És engedje meg, hogy holnap megnézzem, hogyan gyógyul a seb.

– Holnap ugyanebben az időben hívatni fogom.

Lipman távozott. Sztálin odament a tükörhöz, kinyitotta a száját, és a fogait nézegette... Nem valami szép látvány, mindössze öt foga van felül, azok is sárgák, agyondohányzottak... Nem tesz semmit, Zsdanov elviseli őt néhány napig ezzel az öt fogával. És Kirov is.

Kirovra gondolva Sztálin összeráncolta a homlokát. Nem akar részt venni a harcban, nem akarja erősíteni a pártvezetést!

Ezen a napon Sztálin senkit sem fogadott, várta, hogy elmúljon az érzéstelenítés,

és egy kicsit gyógyuljon a seb. A doktor utasítása szerint két órán át nem evett semmit, ebédre hideg céklalevest tálaltak neki, langyos húspogácsával, nagyon helyes, hogy ezt főztek, hisz nincs mivel rágnia. A seb nem fájt, az ínye se, nem kellett bevennie pyramidont.

Reggel eljött Lipman, megnézte a sebet, és elégedetten közölte:

– Minden nagyszerűen halad, két nap múlva munkához láthatunk.

– Hogy tölti az időt? – kérdezte Sztálin. – Nem unatkozik?

– Dehogyis, Ioszif Visszarionovics. Van ideje az embernek unatkozni? Itt a tenger, a fürdőzőhely, meg aztán láttam, hogy az íróasztalon papír és kihegyezett ceruzák hevernek, leültem írni.

– Mit ír?

– Szakmunkát a fogpótlásról.

– Sok sikert!

Sztálin egyedül ebédelt és vacsorázott: nem volt kedve fogatlanul kimenni a közös étkezőasztalhoz. De dolgozni azért kell. Este eljött hozzá Zsdanov és Kirov. A verandán üldögéltek, az újságokat lapozgatták.

– Hitler tehát a német nép örökös Führere és birodalmi kancellárja.

– Még megérjük, hogy császárnak is kikiáltja magát – nevetett Kirov.

– Ezt az ostobaságot nem fogja elkövetni – jegyezte meg Zsdanov.

– Úgy van – helyeselt Sztálin. – Nem lenne semmi értelme: császár már volt elég, de örökös Führer csak ő egyedül. Azonkívül nincs gyereke, így aztán nem alapíthat dinasztiát. – Tekintete végigfutott az újságcikken. – Lám, Zinovjev már megint megeresztett egy cikket, mindennap ír egyet. Bármelyik újságot nyitja ki az ember, biztos megtalálja benne Zinovjevet, Kamenyevet, Radeket. Csak írnak, írnak, írnak...

– Nincs más dolguk, azért írnak – állapította meg Zsdanov.

– De ami a legérdekesebb – folytatta Sztálin –, minden cikkben Sztálin elvtársat magasztalják, ilyen meg olyan, nagy, zseniális és bölcs, majdhogynem több, mint Marx, Engels vagy Lenin. Miért magasztalják? Talán bizony Zinovjev őszintén magasztalhatja Sztálin elvtársat? Ezek szerint hazudik, nem azt írja, amit gondol. De miért hazudik? Hiszen jól tudja, hogy senki nem hisz neki, beleértve Sztálin elvtársat is. Fél? Ugyan kitől fél? Hiszen senki sem bántja.

– Bizonyítani akarja, hogy letette a fegyvert, és semmire nem tart igényt – mondta Kirov.

– Tegyük fel, hogy így van – bólogatott Sztálin. – Nagyon kétséges, de tegyük fel. Most azonban megalázkodik. És a megaláztatást soha senki nem felejti el. Mindent el lehet felejteni: a sértést, a megbántást, az igazságtalanságot, de a megaláztatást soha senki sem felejti el, már csak ilyen az emberi természet. A vadállatok verekszenek, üldözik, megölik és megeszik egymást, ám meg nem alázzák a másikat. Csak az emberek alázzák meg egymást. És egyetlen ember sem felejti el megaláztatását, és aki előtt megalázkodott, annak sohasem bocsájt meg. Ellenkezőleg, mindig gyűlölni fogja. És minél jobban magasztalja Zinovjev Sztálint, minél jobban megalázkodik előtte, annál jobban fogja gyűlölni Sztálin elvtársat. Radek is töri magát, ő is magasztal engem, de Radek fecsegő, komolytalan ember, tegnap Trockijt magasztalta, ma

Sztálint, holnap, ha a szükség úgy kívánja, Hitlert fogja magasztalni. Ha egy ilyennek a kezébe nyomsz egy mustárral vastagon megkent kenyeret, befalja, megnyalja utána a száját, és még meg is köszöni. De Zinovjev és Kamenyev nem ilyen. Őket más ambíciók fűtik, egész életükben vezérek akartak lenni, és most is azok akarnak lenni. Annál is inkább, miután megszaporodtak: csatlakozott hozzájuk Buharin és Rikov, a cimboráikkal együtt.

Kirov megvonta a vállát.

– Zinovjev és Buharin, ugyan miféle kapcsolat fűzné össze őket?

– Szergej Mironovics – szólalt meg behízelgően Zsdanov –, hiszen Buharin a hátsó ajtón lopakodott be Kamenyevhez, szövetségest keresett magának!

Kirov kedvelte Zsdanovot, de vannak kérdések, amelyeket a Politikai Iroda tagjai csakis egymás között tárgyalnak meg. Zsdanov nem tagja a Politikai Irodának. Sztálin szándékosan folytatja vele ezt a beszélgetést Zsdanov jelenlétében, hogy bizonyítsa, nem lát különbséget Kirov és Zsdanov közt.

– Nézze, Zsdanov elvtárs – tiltakozott hűvösen Kirov –, ez nyolc évvel ezelőtt történt, amikor a párt vezetése még nem stabilizálódott, amikor Zinovjev és Kamenyev még jogot formált a hatalomra. Most már nagyon jól tudják, hogy nincs rá esélyük, megbékéltek a helyzetükkel, a legyőzöttségükkel, ha másért nem, azért, mert sok éven át beismerték hibáikat, kompromittálták magukat, és úgy gondolom, most már semmire sem számítanak.

Zsdanov válaszolni akart, de Sztálin egy kézmozdulattal megállította:

– A politikusok mindig jogot formálnak a hatalomra. És minél jobban megalázkodnak, annál inkább remélik, hogy bosszút állhatnak megaláztatásuk miatt. Senkinek sem bocsájtják meg. Zinovjev hitbizományának tartotta Leningrádot, és a XIV. kongresszus előtt a leningrádi pártszervezet Zinovjevre szavazott, szembefordulva a párttal. Most nyolc esztendeje a leningrádi pártszervezet élén Kirov elvtárs áll, és a leningrádi pártszervezet követi Kirov elvtársat. A leningrádi pártszervezet már nem vesz tudomást Zinovjevről, számukra csak Kirov létezik. Megbocsájtja ezt neked Zinovjev? Nem, nem bocsájtja meg. És az első alkalommal bosszút áll.

– Számomra érthetetlen dolgokról beszél – Kirov vállat vont. – Nem értem, nem látom és nem sejtem, hogy milyen úton-módon akarnak bosszút állni rajtam.

– Az ilyen kezet mindig meg lehet találni – felelte Sztálin. – Egy ilyen ügyhöz mindig akad kéz. Még inkább akad Leningrádban, ahol a zinovjevistáknak sok a cimborájuk, akiket te nem akarsz kiirtani, hiszel mindazoknak, akik állítólag megbánták bűneiket.

Sztálin farkasszemet nézett Kirovval. Idegen szem, himlőhelyes arc. A himlőhelyek elcsúfítják az arcot. Kellemetlen érzés fogta el. Az ember azt hihetné, nem olyan nagy dolog a himlőhely! De lám, milyen kellemetlen látvány! Kirov himlőhelyeiről eszébe jutott, hogy ő is himlőhelyes.

– Sztálin elvtárs! – kezdte határozottan Kirov. – Kilencszázhuszonötben a leningrádi pártszervezet Zinovjevre szavazott, de huszonhatban már ránk, a Központi Bizottságra adta le szavazatát. Ezek egyszerű párttagok. Kilencszázhuszonötben a párt vezetői, mondjuk ki nyíltan, utasították őket, hogy a leningrádi vezetésre szavazzanak. Ha nem arra szavaznak, azt jelentette volna, hogy megsértik a pártfegyelmet.

Sajnos ezzel jár a demokratikus centralizmus: bármelyik pártszervezetet tévútra vezetheti a saját vezetősége. Az egyszerű párttagok erről nem tehetnek, nincs jogunk ezért büntetni őket.

– „Egyszerű párttagok" – Sztálin gúnyosan elmosolyodott –, nagyon rossz párttagok ezek, ha a kerületi pártbizottság titkára szembe tudja állítani őket a párttal, a párt Központi Bizottságával. A leningrádi kommunisták egyáltalán nem olyan naivak, mint ahogy te most itt nekünk be akarod állítani őket. Mind a mai napig a forradalom bölcsőjének tekintik városukat, magukat pedig az orosz munkásosztály élcsapatának. Azonkívül: nemcsak azok maradtak Leningrádban, akik pártfegyelemből szavaztak így, hanem azok is ott élnek, akik rávették őket erre a szavazásra. Ők is bűnbánóan járnak-kelnek, de bűnbánatuk semmiben sem különbözik Zinovjev és Kamenyev bűnbánatától, várják, mikor üt az ő órájuk, jól tudják, mihelyt a legkisebb zavar támad a pártban, az országban, az államban, eljön az ő idejük. Elegendő eltenni láb alól engem, téged, a Politikai Iroda két-három tagját, hogy zűrzavar támadjon, és ők majd nyomban kihasználják ezt, hiszen tapasztalt politikusok. És te meg én nem várhatunk tőlük semmiféle kíméletet. Ha megkaparintják a hatalmat, még az unokáinkat is kiirtják. Te mégis bízol bennük, engedékeny vagy velük. Azt hiszed, megköszönik neked? Nem, barátom! Te szabadon sétálgatsz az utcákon, a színházban a földszinten ülsz. Óvatlanság, nagyon nagy óvatlanság. Lehetséges, hogy nem érted? Lehetséges, hogy a Politikai Irodának különleges határozatot kell hoznia a te védelmedről?

– Nagyon kérem, semmilyen határozatot ne hozzanak! – mondta sietve Kirov. – Én biztonságban vagyok.

– Ez a te véleményed – tiltakozott Sztálin. – A Politikai Iroda azonban másként ítélheti meg a dolgot. A Politikai Iroda tagjainak szem előtt kell tartaniuk bizonyos előírásokat, egyedül te szeged meg őket.

– Nyolc esztendeje élek Leningrádban – mondta Kirov –, és ez alatt a nyolc év alatt semmi sem történt. Semmi jele sem volt ilyesminek.

– Tegnap nem volt, ma sincs, holnap megeshet – ellenkezett megint Sztálin. – Semmi sem örök, semmi sem végtelen. Hitler hatalomra jutása gyökeresen megváltoztatja a helyzetet. Most az ellenzék támogatásra lel Németország militarista törekvéseiben. Ezek a militarista törekvések kétségkívül elsősorban a Nyugat ellen irányulnak. A Nyugat azonban megpróbálja ellenünk fordítani őket. Az események ilyetén fordulása krízishelyzetet teremthet nálunk. És kik fogják ezt legelőbb felhasználni? Az ellenzék... És milyen ellenzéki erőket találhatunk országunkban? Monarchistákat? Kadetokat? Eszereket? Mensevikeket? Ezek már nincsenek, örökre elsöpörtük őket, nem tudnak újjászületni. A nép örökre összeforrott a szovjet rendszerrel. A szovjet rendszerben a párton belüli ellenzék jelenti tehát az egyetlen veszélyt. És kik ezek? Trockisták, zinovjevisták, buharinisták. Tudják ezt ők maguk is? Kétségtelenül tudják. Addig pedig helyezkednek. Legfőbb feladatuk megőrizni magukat, a kádereiket. Hogy kevesen vannak? Mindössze néhány ezer ember? És mennyien voltunk mi, bolsevikok, tizenhétben? Szintén csak néhány ezren. De mi helyesen ismertük fel a lehetőséget, és ezért győztünk. Milyen alapon gondolhatnánk azt, hogy az ilyenek, mint

Zinovjev, Kamenyev, Buharin, nem fogják felismerni a kedvező lehetőséget, nem is néhány ezer, hanem több tízezer alattomosan rejtőzködő, meggyőződéses hívükkel? Talán bizony nem fogják támogatni Zinovjevet a hajdani mensevikek? Talán bizony nem támogatnák Buharint a kuláktalanítás alá esett parasztok, eszerek és kadetok? Ugródeszkának fogják tekinteni Zinovjevet és Buharint, ideiglenes figuráknak, akikre az adott krízishelyzetben építhetnek: ismeri őket a nép és ismeri őket a párt. Arra, hogy bánták bűneiket és elismerték hibáikat, arra senki sem emlékszik. Micsoda hibákat követett el Zinovjev és Kamenyev tizenhétben, és mégis mindent megbocsájtottak, mindent elfelejtettek nekik. Trockij tizenöt évig harcolt Lenin ellen, de amint csatlakozott a bolsevikokhoz, azonnal mindent megbocsájtottak, mindent elfelejtettek neki. A népet egy politikai személyiségnek nem a múltja érdekli, hanem az, mit képvisel most, az adott pillanatban. Zinovjev, Kamenyev, Buharin ezt kitűnően tudja – elemi stratégia. Számukra a legfontosabb fennmaradni, kivárni, amíg elérkezik az ő órájuk. E tekintetben ravaszabbak Trockijnál. Trockij rossz politikus, erőszakkal tört előre, és a káderei is erőszakkal törtettek előre, mindet ismerjük, mindet ellenőrizni tudjuk. Zinovjev és Buharin sokkal ravaszabb. Időben megadták magukat, nem leplezték le kádereiket, azok megbújtak, és bármelyik percben készek támadásba lendülni. Sokan vannak, nagyon sokan: mindenki, akit állítólag bántott a párt, az ország. Nagy és veszélyes erőforrás ez. És „mi" ezt az erőforrást óvjuk, védjük, nem hagyjuk bántani.

– Leningrádra céloz? – kérdezte Kirov.

– Igen – vágta oda keményen Sztálin. – Leningrádra gondolok, mint az ellenzékiség megdönthetetlen bástyájára, és Kirov elvtársra, arra az emberre, aki nem óhajtja lerombolni ezt a bástyát.

– Ez nem így van – tiltakozott Kirov nyugodtan. – A párt története másra tanít bennünket. A pártban mindig léteztek véleménykülönbségek stratégia és taktika kérdésében, voltak viták. De amikor a párt döntést hozott, a viták befejeződtek, semmiféle ellenzékiség nem létezett tovább, és a korábbi ellenzékiek közül senki sem határolta el magát a párttól. Ellenkezőleg! Lenin arra tanított bennünket, hogy kíméletesen és elvtársiasan bánjunk azokkal, akik ilyen vagy olyan kérdés megítélésében tévedtek. Teljes felelősséggel állíthatom: semmiféle trockisták, zinovjevisták, buharinisták nem léteznek a leningrádi szervezetben. Kétségkívül találkozunk pártellenes, szovjetellenes beállítottsággal, de ez lényegében a burzsoá osztályoktól indul ki, és nincs kapcsolatban a volt ellenzékkel. A leningrádi kommunista munkások, akik huszonötben Zinovjevre szavaztak, már régen szakítottak vele, régen elfelejtették őt. És megtorló intézkedéseket hozni ellenük nyolc év után azért, mert a pártfegyelem szellemében a saját vezetőségükre szavaztak, ezt nem tehetem, és nem is fogom megtenni. Ha helytelennek tartja a politikámat, visszahívhat Leningrádból, de ameddig én Leningrádban dolgozom, nem változtatok ezen a politikán.

A feszültség, amely mindvégig érződött Sztálinon, most egyszerre eltűnt, nyugodtan, szinte közönyösen beszélt:

– A pártnak nem lehet minden városban saját külön politikája, a pártnak egyetlen egységes politikája van az egész országra, és minden területi pártbizottsági titkárnak

alá kell vetnie magát ennek a politikának. A volt zinovjevistákkal kapcsolatos irányvonal kérdését majd megvitatjuk a Politikai Irodában. De amíg megvitatjuk, azt akarom, legyél óvatos, ne feledkezz meg figyelmeztetésemről: a zinovjevisták aktivizálódnak. Én sokkal több információval rendelkezem, mint te. Túlságosan hiszékeny vagy, Szergej Mironovics. Vigyázz, nehogy ez a túlzott hiszékenységed bajba sodorjon!

– Milyen értelemben?

– Te Zinovjevet és Kamenyevet csak a kongresszusok emelvényein láttad, de én elfogyasztottam velük egy pud sót, Kamenyevvel együtt voltunk a száműzetésben. Hazugok, képmutatók, csalók és farizeusok. Ne higgy nekik, mindenre képesek! És gyűlölnek téged. Minél elnézőbb leszel velük, annál jobban fognak gyűlölni. Egyébként ezért is szeretném, ha átjönnél Moszkvába. Ha egy másik ember kerül a te helyedre, és ugyanolyan jól irányítja Leningrádot, mint te, akkor megértik, és a leningrádi kommunisták nem egyszerűen Kirov elvtársat szeretik, hanem a pártot. Akkor az utódodra már nem fognak fenekedni. Hiszen te KB-titkár vagy, már régen át kellett volna költöznöd Moszkvába, egy KB-titkárnak Moszkvában kell élnie. Megszünteted Leningrádban a jegyrendszert, hadd fűződjön ez a te nevedhez a leningrádiak emlékezetében, legyen ez a te, úgymond, búcsútetted, és költözz át Moszkvába!

Kirov legyűrte feltámadó dühét, és lesütötte a szemét. Nagyon durva célzás volt ez arra, hogy ő mohón vágyik a népszerűségre. Minden világos: Sztálin el akarja hozni őt Leningrádból, azt akarja, hogy itt legyen a közvetlen közelében Moszkvában, teljes alárendeltséget kíván.

– Sztálin elvtárs – mondta Kirov –, kérem, ne hívjon vissza addig Leningrádból, amíg a város rekonstrukciója be nem fejeződik. Én kezdtem el, én is szeretném befejezni.

Kirov hangjából érződött, hogy ez végleges elhatározása.

Sztálin mindent értett.

– És mikorra kell befejeződnie a rekonstrukciónak? – kérdezte higgadtan.

– Remélem, hogy ennek az ötéves tervnek a végére.

– Nos hát akkor – tréfálkozott Sztálin –, igyekszünk négy év alatt befejezni az ötéves tervet, hogy minél hamarabb Mokszvában láthassunk téged.

12

Varja pont kilenckor jelent meg a munkahelyén, feltette a rajztáblára a Whatman-papírt a rajzzal, amelyet majd le kell másolnia, ráhelyezte a kékes színű másolópapírt, mindezt műszaki rajzszögekkel fölerősítette, a papírt egészen vékonyan áttörölte gépolajjal, ahogy Ljovocska tanította, ettől a másolópapír olyan áttetsző lett, akár az üveg, kitűnően látszott a rajz, és nem mázolódott el rajta a tus. A rajzot Ljovocska készítette el, most, hogy technikus lett, áttért a *ceruzás* munkára, ezt kívánta „magas" beosztása. Rendes fiú, de nincs műszaki képzettsége, ezért aztán nagyon büszke tervezőtechnikusi címére. Igor Vlagyimirovics megcsinálta a vázlatot, annak alapján

készítette el Ljovocska a Whatman-papírra a rajzot, Varja pedig lemásolta. A másolatot elküldték fénymásolásra, ott készült róla a kék másolat, a munkarajz, amit aztán átadtak az építkezésre. A szálloda ott épült mellettük. Ljovocska rajzai alapján könnyen lehetett dolgozni, ahogy itt mondták, „magas fokú grafikai készséggel" rendelkezett, roppant biztonsággal, tiszta vonalvezetéssel dolgozott. Amikor Ljovocska átadta Varjának a rajzokat, nagyjából elmagyarázta neki a rendeltetésüket; ablakok, ajtók, a szálloda halljának részlete, emeleti társalgó, az étterem bankettterme, de részletekbe nem bocsátkozott. Részletekbe Igor Vlagyimirovics bocsátkozott. Kijött a dolgozószobájából, megállt Varja mellett, a rajz fölé hajolt: ez a vonal itt ezt jelenti, az a vonal pedig azt.

– Ha nem ért valamit, kérdezzen, ne szégyellje magát! – biztatta barátságosan.

Ljovocska és Rina mesélte, hogy Igor Vlagyimirovics nekik is így magyarázott, amikor még egyszerű másolók voltak, azt akarta, hogy ne gépiesen másoljanak, hanem értsék a munkájukat. Vannak olyan főnökök, akik odamennek, megnézik a munkát, és azt mondják: „Ej, barátom, elrontottad! Vedd le és csináld újra!" Igor Vlagyimirovics sohasem beszélt így, nem egyszerűen csak főnök volt, hanem pedagógus is. Kiderült, hogy pontosan úgy bánik Varjával, mint a többiekkel, nem tünteti ki figyelmével. Varja mégis úgy látta, hogy a férfi másképp viselkedik vele, mint a többiekkel, ezért aztán, hogy ne biztassa, mindent Ljovocskától vagy Rinától kérdezett.

A munkát hamar megtanulta, nem izgult, nem félt, nem bizonytalankodott. Az eszközöket – a fejesvonalzót, a háromszögvonalzót, az idomvonalzót, a körzőt, a tuskihúzót – még az iskolából ismerte, kitűnően ki tudta feszíteni a másolópapírt, a tust egy kicsit oldalt tartotta, hogy amikor bemártja a tollat, nehogy pacát ejtsen a rajzon, és ha mégis rápöttyentett egy cseppet, akkor nagyon ügyesen leemelte a pengével, úgy, hogy nyoma sem maradt, ezen még Ljovocska és Rina is csodálkozott. Azon is elámultak, hogy vékony tollal idomvonalzó nélkül is tud görbéket rajzolni.

Tizenkettőkor vidám csapatban ebédelni mentek a Tverszkaja és a Belinszkij utca sarkán lévő zárt étterembe. Az ebéd – franciasaláta, scsi vagy valami más leves, kása egy darabka hússal vagy húspogácsával, hideg kompót – mindössze negyven kopejkába került, és élelmiszerjegyet sem kellett leadni érte. A büfében elvitelre is lehetett vásárolni kolbászos, sajtos vagy heringes szendvicset, ezt is élelmiszerjegy nélkül. Az irodában vagy negyven ember dolgozott, ennek a fele lány, fiatalok, csinosak, némelyikükkel találkozott is Varja az Ermitázs-kertben, a Nationalban, a Metropolban. Aki hamarabb odaért, sorba állt a pénztárnál, mindnyájan jóban voltak, tréfálkoztak, és a fiatal lányok főnökei – építészek, mérnökök és technikusok – is roppant egyszerűen, barátian viselkedtek.

Kettesével, hármasával tértek vissza az irodába, ki mikor fejezte be az ebédet. Zoja rámutatott az elkerített szállodaépítkezésre – az alapozási meg egyéb más föld alatti munkák folytak –, és tágra nyílt szemmel mesélte:

– A múlt évben bontották le az Ohotnij rjadot, ezeket a boltokat, kis üzleteket, nyüzsögtek bennük a patkányok, mert hiszen ott húst meg halat árultak. S képzeld el, a patkányok mind bevették magukat a Grand Hotelba, ellepték az emeleteket, a

szobákban futkostak a kövér, óriási, macska nagyságú dögök. Szörnyűség! Majd meghaltunk a félelemtől, a lányok felmásztak az asztalokra. Különleges osztagok irtották ki a patkányokat, egy időre még be is kellett zárni a szállodát.

Zoja semmit sem változott. Izgága, izgatott, kicsit egzaltált, bőbeszédű teremtés. Senki nem barátkozott vele itt az irodában, senkit sem érdekelt Zoja. Varját sem érdekelte, de hát nem tudta lerázni, türelmesen végighallgatta a fecsegését, mert Zoja mindig tele volt hírekkel.

– A szálloda tervét Igor Vlagyimirovics és még egy másik építész készítette – mesélte –, első díjat nyertek a pályázaton. És ekkor a nyakukba varrták szerzőtársként Scsuszev akadémikust, de ez még nem elég, Scsuszevet nevezték ki főnöknek. Ez persze nagyon bántja őket. Scsuszev még csak nem is itt dolgozik, hanem a saját műtermében, a Brjuszov közben, tudod, abban a házban, ahol Kacsalov meg a többi híres színész lakik. Tudod, melyik az?

– Nem tudom, de te honnan tudod, vendégségbe jársz Kacsalovhoz? – kérdezte gúnyosan Varja.

– Nem járok hozzá vendégségbe, de hogy hol lakik, azt tudom. Többször vittem oda rajzokat Scsuszevnek.

Varja látta már Scsuszevet, az építész jóformán mindennap megfordult az irodában, hatvan év körüli, rokonszenves öregember. Egyszer bejött az ő szobájukba is. Ljovocska éppen a szálloda perspektivikus rajzát készítette valami nagyfőnök számára. A munka nagyon sürgős volt, éjjel-nappal dolgozott.

Scsuszev megnézte a rajzot, és elismerően bólogatott.

– Nagyon jó, csak egy kicsit keskenyebbre kell venni az ablakot.

Ezzel kiment a szobából.

Ljovocska kétségbeesve lehuppant a székre.

– Mi bajod van? – kérdezte Rina.

– Az ablakok köze téglával van kirakva. Ha keskenyebbre veszem az ablakot, az összes téglát újra kell rajzolnom. Ez még egy éjszaka.

– Ha akarod, segítek – ajánlkozott Varja.

De nem kellett segíteni Ljovocskának, mert Igor Vlagyimirovics kijelentette:

– Hagyja úgy, ahogy van! Holnap pedig mondja neki azt, hogy megcsinálta.

Másnap Scsuszev megint benézett hozzájuk.

– Megcsinálta?

– Igen.

– No látja, így már egészen más.

Később sokat nevettek ezen az eseten. Általában sokat tréfálkoztak Scsuszeven. Ő tervezte a szálloda Manyezs felé néző oldalhomlokzatát, oszlopos formában, ezek tartották azt a dobozt, amelyben majd az étterem helyezkedik el. A dobozt az irodában csak „ládának" nevezték, kicsit csúfondárosan, de azért szeretettel. Itt mindenki óriási lelkesedéssel dolgozott, elszomorodtak, ha valami javításra szorult, a sikereknek örvendeztek. Nagyon összetartó társaság volt ez.

Igor Vlagyimirovics sohasem bírálta Scsuszevet, és másoknak sem engedte meg, soha nem vitatta az utasításait, bár mindent a saját feje szerint csinált, éppúgy, mint

azt a bizonyos ablak dolgot. Ez tetszett Varjának, hiszen Scsuszev mégiscsak Scsuszev! Ha Igor Vlagyimirovics ironizált volna rajta, csak magát alacsonyítja le. Igor Vlagyimirovics azonban nem olyan. Amikor átnézte beosztottjai vázlatait, rajzait, szénnel néhány vonalat húzott rájuk, ezek voltak az utasításai, amelyeket mindenki zokszó nélkül végrehajtott. Korrekt volt, visszafogott és elegáns. A lányok közül sokan szerelmesek voltak belé, de e tekintetben is feddhetetlennek bizonyult.

Egy alkalommal négyesben jöttek vissza az étteremből: Varja, Igor Vlagyimirovics, Rina és Ljovocska. Rina és Ljovocska egy kicsit előresietett. Igor Vlagyimirovics és Varja egymás mellett lépdelt. Igor Vlagyimirovics felnézett a National ablakára.

– Magát semmire sem emlékezteti ez a hely? – kérdezte.

Varja naponta kétszer szaladt el a National mellett, amikor ebédelni ment, meg amikor visszajött az irodába. Őszintén szólva semmire sem emlékeztette. Csak egyszer járt itt Vikával, régen, még a tavasszal, és az akkori benyomásokat elhomályosították más éttermekben szerzett benyomásai, amelyekben Kosztyával fordult meg.

– Emlékszem – felelte nyugodtan Varja –, itt ismerkedtem meg magával, Vika Maraszjeviccsel voltam itt akkor.

– És a Sándor-kertre emlékszik? A paddal elzárt bejárat, az őr füttye... Ahogy elszaladtunk... A maga lefutott szemű harisnyájára...

Látszik, hogy kedvesek számára ezek az emlékek. Varjának is elszorult a szíve: más idők, más élet, más remények. Igor Vlagyimirovics hangjából valamiféle várakozást érzett... Miért? Neki férje van! Még sokáig? Talán már nem sokáig. Azért mégis...

– Hát igen – felelte közönyösen Varja –, így volt...

Igor Vlagyimirovics vitathatatlanul tetszik neki. De csak mint ember. Már akkor, ott, a Nationalban rájött, hogy a férfi nem olyan, mint Vika és a barátai. És most látja munka közben, híres emberek társaságában. Megfordult itt Scsuszev, Lanszere, az ismert festőművész, ő készítette a Kazanyi pályaudvar freskóit, ő fogja festeni az új szálloda éttermi részében a nagyterem mennyezeti freskóit, járt ide egy amerikai, aki hűtőgépekkel és egyéb modern konyhai berendezésekkel foglalkozott, jöttek építészek, mérnökök fordultak meg, hogy egyeztessék a terv részleteit, később Ljovocska megmondta a nevüket: mind csupa híresség.

Varjának esténként nem volt kedve otthagyni a munkahelyét, nem volt kedve hazamenni, nem tudta Kosztya életét élni, nem szereti a férfit, csak sajnálja. Akkor azt mondta neki: „Melletted talán belőlem is ember lehet" – üres szavak, nem lett és nem is lesz belőle ember.

A kepp ügy után Kosztya úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna: már csak ilyen a játékos élete, egyszer hopp, máskor kopp, de hát nincs mit tenni, türelemmel le kell küzdeni az átmeneti kudarcokat, Varja hallgatott, Kosztya tudta, hogy nem fogadja el érvelését, látta, hogyan idegenedik el tőle, hogyan zárkózik mind jobban magába. És mégis, makacsul megpróbálta Varját magához kötni. Egy alkalommal arany karkötőt hozott, felcsatolta Varja csuklójára, és hanyagul odavetette:

– Viseld!

Varja levette a karkötőt, és az asztalra tette.

– Nem viselem.

– Miért?

– Sohasem hordtam semmiféle aranyholmit, eztán sem fogok.

Kosztya dühös pillantást vetett rá, de türtőztette magát.

– Ha nem akarod, ne viseld, de akkor is a tied.

Kosztya a karkötőt egy dobozba tette, gondosan becsomagolta papírba, aztán berakta a zárható asztalfiókba, és ráfordította a kulcsot.

– Egy hölgynek kell, hogy legyen ékszerdoboza – jegyezte meg tréfásan. – Miután neked nincs, legyen itt.

Varja nem válaszolt, jól tudta, hogy ez a karkötő éppen olyan váratlanul tűnik majd el itthonról, mint ahogy idekerült. Kosztya aznap pénzt is tett az asztalfiókba. Varja nem nyúlt hozzá, azt sem tudta, mennyi pénzt rakott be a férfi.

– Miért nem veszel ki pénzt? – kérdezte egyszer Kosztya.

– Minek nekem? Te nem eszel itthon, én is a munkahelyemen ebédelek.

– Az ebédért is kell fizetni.

– Arra elég a fizetésem.

Hamarosan eltűnt a pénz és eltűnt az arany karkötő is. Varjának nincs szüksége a pénzre, az arany karkötőre sem, mégis meg kell mondania Kosztyának, hogy eltűntek a fiókból, nehogy valami félreértés legyen.

– Drágaságom – szólt Kosztya kedvesen –, bocsáss meg nekem ez alkalommal is, majd visszanyerek mindent, minden a helyére kerül megint, ne izgasd magad.

– Egyáltalán nem izgatom magam, és semmit sem kell visszahoznod. Nincs szükségem se a pénzre, se a karkötőre. Csak mivel eltűntek a fiókból, szükségesnek tartottam közölni veled. Igaz, tudtam, hogy te vetted ki.

Kosztya felemelte a hangját:

– Ha tudtad, hogy elvettem, akkor miért kellett közölnöd velem?

– Nem kellemesek neked az ilyen közlések? Ne hozz ide többet drága holmikat meg pénzt. Másutt őrizd őket!

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Ez itt nem zálogház, nem is takarékpénztár. Ott nagyobb biztonságban lesznek, itt mi felelünk érte Szofja Alekszandrovnával.

– Nem akarod megérteni az én életemet.

– Valóban nem akarom. Ezt az életet sem megérteni, sem elfogadni nem tudom.

– Úgy beszélsz velem, mint egy idegennel.

Varja egyenesen a szemébe nézett.

– Igen, idegen emberek vagyunk, és a leghelyesebb lenne elválnunk.

– Hát így állunk! – A férfi elhúzta a száját, lassan ejtette ki a szavakat. – Amikor sikeres vagyok, akkor kellek, de most, hogy nem megy a játék, már nem.

– Nagyon jól tudod, hogy nem így van. Nem én erőszakoskodtam, hogy vigyél el a Krímbe, nem kértem se ezüstrókákat, se arany karkötőket. Egyszerűen rájöttem, hogy nem tartozunk egymáshoz, és soha nem is fogunk.

– Kezdődik a regény az építésszel? – kérdezte Kosztya megvetéssel.

– Bolond vagy – felelte hanyagul Varja, de magában megállapította: valaki pletykált. Ugyan ki? Ljovocska vagy Rina?

– Persze, hogy bolond vagyok – folytatta a férfi a szavakat elnyújtva és dühét visszafogva –, mert ugye nem tetszenek neked az éttermek. De hát hol ismerkedtünk meg, talán nem étteremben?

– Azt akarod mondani, hogy egy étteremben szedtél fel, hogy én egy éttermi szajha vagyok?

Kosztya fegyelmezte magát.

– Csak azt akarom mondani, hogy étteremben ismerkedtünk meg, nem kell kiforgatni a szavaimat.

– Én nem forgatom ki a szavaidat, és nekünk nincs mit megvitatnunk. El kell válnunk, most azonnal! Még ma itt kell hagynunk ezt a szobát.

.Kosztya csodálkozva, sőt gúnyosan vonta fel szemöldökét.

– Még ma? Nagyon érdekes... És hova költözünk?

– Én haza. Neked pedig van bejelentett lakásod.

Kosztya megint elhúzta a száját.

– Mondtam már neked, az a bejelentés teljesen formális, ott nem lakhatom. És sehova nem költözöm innen, nekem itt nagyon megfelel.

Szélesen, diadalmasan mosolygott, tudta, milyen csapást mér ezzel Varjára, örvendezett a lány zavara láttán. Varja valóban zavarba jött. Nem hagyhatja Kosztyát Szofja Alekszandrovnánál. Nem bírna vele. A milícia segítségével pedig félne kilakoltatni, félne a botránytól, félne, hogy elveszik tőle a szobát. Istenem, milyen könnyelmű volt, milyen szörnyű históriába keverte Szofja Alekszandrovnát!

– Szofja Alekszandrovna nekem adta ki ezt a szobát.

Kosztya félbeszakította:

– Nekünk! Nem neked, hanem nekünk. Egyébként meg kell jegyeznem, én fizetek érte.

– Visszaadom neked a pénzt.

– Hát akkor most jól figyelj rám – szólt kioktatóan Kosztya –, amikor megismerkedtünk, még akkor ott a Savoyban, említetted nekem ezt a szobát, megígérted, hogy beszélsz a háziasszonnyal, tehát az én számomra vetted ki. Most meg ugye azt akarod, hogy szedjem a sátorfámat. Hova menjek? Az utcára? Nem. Nem fogok az utcán lakni, itt fogok lakni. Te pedig ott, ahol akarsz.

Varja lehajtott fejjel ült... Kegyetlen, eszközökben nem válogató ember, senki iránt nem elnéző, és ő ezt az embert mondta a férjének. És ami a legszörnyűbb, kénytelen mindent elviselni, nem hagyhatja, nincs joga itt hagyni Szofja Alekszandrovnára.

Kosztya élvezte Varja tehetetlenségét, megalázottságát.

– Ha nem akarsz velem élni, a te dolgod, nem vagyunk házasok, ki-ki mehet a maga útján. Nem akarok rád akaszkodni. – Hangjából megint büszkeség csendült ki. – Egyébként sem akaszkodom senkire, Szofja Alekszandrovnára sem. Elmegyek innen, de előbb találnom kell egy megfelelő szobát a központban, telefonnal, minden kényelemmel. Ebbe beletelik két-három hónap. Hogy egyedül maradok-e itt, vagy mind a ketten itt maradunk, az nekem mindegy, nem zavarjuk egymást. A kikötésem:

két-három hónap. Egyébként, ha hamarabb találok szobát, akkor hamarabb elmegyek – megint gúnyosan mosolygott –, ha neked olyan fontos, segíts nekem új lakást találni!

Időt akar nyerni, abban reménykedik, hogy rendeződik a kapcsolatuk, reménykedik, hogy Varja végül is megbékél az életével, de hiába reménykedik. Persze, gyilkos marokkal szorítja, Varja csapdába került, nincs kiút. Sohasem fogja Szofja Alekszandrovnát cserben hagyni.

– Lakásügyben nem tudok rajtad segíteni – mondta Varja –, de hajlandó vagyok két hónapot várni.

– Két-három hónapot mondtam – helyesbített Kosztya.

– Jól van, legyen két-három hónap. De ígérd meg, hogy két-három hónap múlva elköltözünk.

Kosztya elmosolyodott, a régi széles, elbűvölő mosolyával.

– Már meg is egyeztünk. Miért kellene vitatkozni, egymás idegeit nyúzni? Tehát béke! Hurrá! Ne igyunk valamit ennek örömére, talán elüldögélhetnénk valahol?

– Többé sehol nem fogunk együtt üldögélni. Csak Szofja Alekszandrovna kedvéért maradok itt, az ő nyugalma érdekében. Minden mást felejts el. Ezen a kis heverőn fogok aludni.

– Ezen a kis heverőn? – nevetett Kosztya. – És elférsz rajta?

– Elférek, ne aggódj.

– Te tudod.

Hogyan hagyhatta így becsapni magát? Nem vette észre, nem sejtette, mi rejlik a férfi látszólagos nagyvonalúsága és függetlensége mögött. Horogra akadt ezen a banális mondaton: „Melletted talán belőlem is ember lehet." Pedig a férfi éppen önmagát tartja igazi embernek. Az iskolában, az osztályban Varja volt a legszebb, a legtehetségesebb, a legsikeresebb, a többi lány a nyomába sem lépett, mégsem kerültek ilyen helyzetbe, az okos arbati lányok közül egyet se tudott volna megtéveszteni egy biliárdjátékos.

Önvizsgálatot kell tartania, tisztáznia kell végre, milyen ember is ő.

Varja újból elolvasta Zujev-Inszárov grafológus elemzését – abban a borítékban őrizte, amelyikben megérkezett, a bélyegen hármas profil: sportsapkás munkás, bugyonovkás vöröskatona és sildes sapkás, szakállas parasztember.

„Rendkívüli képességű, igen tehetséges ember. Kritikus elme. Noha van akaratereje, tetteit indulatai vezérlik. Önállóan cselekszik, tanács és segítség nélkül dönt. Intelligens, eligazodik a tudomány kérdéseiben. Mivel nem elég céltudatos, alkotó tehetsége nem került még felszínre. Jószívű, nagy áldozatoktól sem riad vissza, de bizonyos nézeteltérések után gyökeresen megváltoztatja az emberekhez való viszonyát. Hiú, minden sérelemre érzékenyen reagáló egyéniség, aki, ha egyszer valamit elhatározott, nem hagyja többé lebeszélni magát. Lobbanékony, élesen fogalmaz. Bátor, nem mindig óvatos. Mély érzéseit magába fojtja. Környezetével szemben kissé uralkodó természetű. Nagyvonalú, szereti az élet örömeit. A magabiztos embereket kedveli, a puhányokat nem tűri. Anyagi ügyekben kínosan tisztességes, gyakran önmaga

kárára is. Haragtartó, de nem bosszúálló, ellenségeit megvetéssel sújtja. Idegrendszere rendkívül érzékeny. A mély megrázkódtatásokat leplezi, magában szenved. Kétarcú, változékony karakter, az életöröm nála a búskomorsággal váltakozik. Intim kapcsolataiban nem tűri a bizalmaskodást és az egyhangúságot. Büszkeségében képes akár jelentéktelen okból is mindent felrúgni. Zujev-Inszárov grafológus."

Ami a tehetséget és képességeket illeti, ehhez Varja nem tud hozzászólni, a grafológus nyilván mindenkinek ilyen szépeket mond. Igaz, Zojának nem ezt írta. Ez a jellemzés sok mindent megmagyaráz a házasságban... Szereti a magabiztos embereket, mindenben maga dönt, nem tűri, ha ellentmondanak neki, nem óvatos természet, az élet örömeit nem képes magától megtagadni, ezen vesztett rajta. A jellemzés nagyon hízelgő, csak azért nem mutatja meg senkinek, mert túlságosan sok jót mond róla. A leghelyesebb megállapítás az, hogy a súlyos megrázkódtatásokat leplezi. Most is magában rágódik.

Kosztyával mostanában jóformán nem is látják egymást. A férfi szokása szerint éjfél után jár haza, Varja a kis heverőn alszik, és reggel, amikor munkába megy, a férfi még alszik. Kosztya nem zaklatta, barátságos volt, mintegy elnéző a női szeszélyeskedéséért, az asztalfiókban megint pénz jelent meg, és egyszer a szekrényben is látott egy szőrmével bélelt cipőt az ő méretében. Kosztya türelmesen várt. Csak a munkaszüneti napok lehettek volna gyötrelmesek, de Varja nem maradt otthon. A többi hivatalhoz hasonlóan az irodában is folyamatos volt a munka, a munkaszüneti napokat később le lehetett csúsztatni. A munka nagyon sok, a főnökség mindig örvendezett, ha a munkatársak nem vették ki a szabadnapjukat. Ezt a szabadnapot majd a szabadságához csapják. Otthonra is vitt különmunkát. Igyekezett minél többet keresni, hogy ne kelljen Kosztyától függenie, még moziba se járt el Zojával.

Szabad estéin Varja átment Mihail Jurjevicshoz, akinek szobája zsúfolva volt szekrényekkel meg könyvekkel, albumokkal, mappákkal teli polcokkal. A könyvespolcok között, az egyik mélyedésben keskeny ágy állt, a másikban íróasztal, telis-tele tégellyel, festékes és ragasztós tubussal, ecsettel, tollakkal, ceruzákkal. Volt ott még olló, borotva és sok egyéb szerszám, amivel Mihail Jurjevics dolgozott. Az asztal mellett egy megroskadt ülésű, magas támlájú karosszék állt. Ebbe telepedett Varja felhúzott lábakkal.

A szobában otthonosságot árasztott a festék- és ragasztószag, és otthonos, barátságos jelenség volt Mihail Jurjevics is, ez a régi vágású, cvikkeres agglegény. Valahol dolgozott, korán reggel járt el hazulról, és pontosan hatkor jött haza, ha meg egy kicsit elmaradt, akkor egy újonnan szerzett könyvvel, metszettel vagy reprodukcióval érkezett meg. Ez volt az élete értelme. Maga kötötte újra a könyveket, beragasztotta a kiesett oldalakat, bonyolult katalógusrendszert fektetett fel, ennek alapján a temérdek polcon gyorsan megtalált mindent, amire szüksége volt. Varja kezébe vett egy könyvet, Mihail Jurjevics féltékeny, vigyázó tekintettel figyelte, hogyan tartja kezében, hogyan lapoz bele, visszateszi-e oda, ahonnan elvette.

A könyveket Mihail Jurjevics kevéske fizetéséből szerezte be, mindent megvont magától, télen és nyáron egyaránt ugyanabban a könyökén és hajtókáján kifényesedett öltönyben járt.

– Mindabból, amit az ember feltalált – mondta Mihail Jurjevics, miközben vékony, áttetsző papírra ragasztotta a félig már elmállott könyvoldalt –, a könyv a legnagyszerűbb dolog, és a földön járó emberek közül az író a legbámulatosabb jelenség. I. Miklóst és Benkendorfot csak azért ismerjük, mert az a megtiszteltetés érte őket, hogy egy időben éltek Alekszandr Szergejevics Puskinnal. Mit tudnánk az emberiség történetéről a Biblia nélkül? Hát Franciaországról Balzac, Stendhal és Maupassant nélkül? A szó az egyetlen, ami örökké él.

– És a piramisok meg a templomok, az építészet emlékei és a reneszánsz nagy festői? – kérdezte kétkedve Varja.

– Hogy az ember kedvére gyönyörködjön Michelangelo és Raffaello műveiben, ahhoz el kell mennie Rómába, Firenzébe, Drezdába, meg kell látogatnia a Louvre-t vagy a mi Ermitázsunkat, de Dantéhez vagy Goethéhez nem kell eljárnunk, ők mindig velünk vannak – Mihail Jurjevics végighordozta tekintetét a könyvespolcokon és -szekrényeken.

– Ez a könyvtár a maga erődje, ebbe vette be magát – mosolygott Varja, és elmesélte, hogyan vásárolt egy Pilnyak-kötetet.

– Azt mondják, jó író – felelte tartózkodóan Mihail Jurjevics –, mostanában nagyon sok érdekes író van! Zoscsenko, Babel, Tinyanov... De az én koromban, Varenyka, az emberek már szívesebben tartják a régi ismeretségeket. A számomra ismerős szerzővel úgy érzem magam, mint egy kipróbált baráttal, s ha újraolvasom a művét, visszatérek ifjúkoromba, gyermekéveimbe, végigutazom az életemet.

Mihail Jurjevics időnként zsákvászonnal letakart kosarakat húzott ki az ágy alól vagy az asztal alól, kibontotta, és folyóirat-kötegeket vett elő: Mir Iszkussztva, Veszi, Apollon, Zolotoje Runo, pompázatos papírra nyomták őket, nagy mesterek készítette fejlécek, kolumnadíszek ékeskedtek rajtuk.

– Ez feltehetően már soha többé nem tér vissza – mondta a férfi bánatosan –, a szimbolizmus virágzása, az orosz művészet virágzása... Benua, Szomov, Dobuzsinszkij, Bakszt...

– Én szeretem a peredvizsnyikeket* – mondta Varja –, mind nagyszerű művészek voltak, műveik mióta élnek elevenen, de a „miriszkusznyikok"-ra** már jóformán senki sem emlékszik.

Mihail Jurjevics cvikkerén keresztül a lányra pillantott.

– Most nem ismerik el, nem propagálják őket, de vitathatatlan érdemeik vannak: nagyszerű grafika, választékos ornamentika, kifinomultság.

Nem kellett volna Varjának azt mondani, hogy ma már senki sem ismeri az „miriszkusznyikok"-at. Mihail Jurjevics nagyon elszomorodott rajta.

– Mihail Jurjevics, órákat el tudnék magával üldögélni, nem zavarom?

– Dehogyis, Varja, egy csöppet sem! Örülök, ha jön.

A férfi gyakran emlegette Szasát.

---

* Vándorkiállítási Társaság: haladó szellemű képzőművészek egyesülete (1870–1922).

** Mir Iszkussztva: képzőművészeti társulás (1898–1924).

– Szasa művészalkat, nyílt szívű, szemlélődő, kitűnő megfigyelő, amit az olvasmányairól mond, kitűnő ízlésre vall. De a kor természetének aktív oldalát ösztönözte, nem azon az úton haladt, amely rendeltetett neki. Nagyon sokat olvasott, állandóan használta a könyvtáramat.

– Milyen könyveket szeretett Szasa?

– Kitűnően ismerte az orosz klasszikusokat, különösen Puskint. Oldalakat tudott fejből idézni tőle, jól ismerte Tolsztojt, Gogolt, Csehovot, Szaltikov-Scsedrint. Dosztojevszkijt nem szerette.

– Én sem szeretem Dosztojevszkijt – közölte Varja –, az ember beleiben vájkál.

– Idővel talán még megszereti... Igen, ami Szasát illeti, nagyon szerette a francia írókat, különösen Balzacot és Stendhalt, jól olvasott franciául.

– Igazán? – csodálkozott Varja. – A mi iskolánkban németet tanítottak.

– Szasa, azt hiszem, jó öt esztendővel előbb fejezte be az iskolát, mint maga, akkor még franciát és németet is tanítottak. Később csak a német nyelv maradt meg. Nekem egész szép francia nyelvű könyvtáram van, és így Szasa eredetiben olvasta a műveket. Sajnos, nem ment bölcsészkarra, úgy vélekedett, hogy az országnak mérnökökre van szüksége. Megjegyzem, a körülmények, amelyek közé került, esetleg megváltoztathatják életútját: a szenvedés fogékonyabbá teszi a lelket, továbbfejleszti a művészi adottságokat, meg aztán a száműzetés után nem valószínű, hogy visszatérhet a régi munkájához.

– Talán felülvizsgálják az ügyét, talán szabadon engedik, hiszen nem bűnös.

– Szabadon engedik? Ilyenről még nem hallottam. Jó, ha akkor szabadon engedik, ha letöltötte az idejét – csóválta a fejét kétkedve Mihail Jurjevics.

– Hogy értsem ezt? – csodálkozott Varja.

– Nem állítom, de feltételezem: megeshet, hogy nem engedik szabadon, ismerek ilyen eseteket, a politikai elítélteknek rátesznek még az idejére. A mi lépcsőházunkban lakik Travkina, ismeri ezt az asszonyt?

– Találkoztam már vele. A lányát ismerem.

– A fiatalabbik lányát – az idősebbiket száműzték, ha jól emlékszem, huszonkettőben, vagy a Szoloveckij-szigetekre, vagy Narimba. A lány egyébként eszer, nem akarja megtagadni nézeteit, lehetséges, hogy ezért nem engedik szabadon. Elképzelhető, hogy Szasával is előfordul ilyesmi.

A férfi most is a cvikkerén át sandított Varjára.

– Szofja Alekszandrovnának erről nem kell beszélnie, reméljük, hogy Szasával minden rendben lesz.

– Természetesen nem mondok neki semmit, megölném vele, csak egy dolog élteti: viszontlátni Szasát, ez az életének értelme.

– Akkor jól van. Mi is várni fogunk. Szasa visszatér, és idővel kiteljesíti tehetségét, amellyel a természet megáldotta. A politika számára Szasa túlságosan naiv, hiszékeny lélek, oda más tulajdonságok kellenek. Amikor kizárták az egyetemről, azt tanácsoltam neki, utazzon el az apjához vagy a nagybátyjához, megmenekülhetett volna, elfeledkeztek volna róla. De nem hallgatott rám, szentül hitt az igazságban, látja, ez újabb tanúbizonysága Szasa naivságának.

Megeshet, hogy Szasát nem engedik szabadon?! Ez megdöbbentette Varját. Eszébe sem jutott, hogy többé esetleg nem látja a fiút. Ott lakik a szobájában, a holmijai között, az édesanyja mellett, s azt, hogy Szasa nincs itt, csak ideiglenesnek, véletlennek fogadják el. De hogy soha ne térjen vissza? Milyen ostobaság! Becstelen, igazságtalan, törvénytelen dolog!

Mi lesz akkor Szofja Alekszandrovnával? Számolja a napokat, mikor jön már haza Szasa, életében a legfőbb esemény a fia levele. Felolvasta őket Varjának, a levelek szűkszavúak, szellemesek, teli anyja iránti gyengédséggel és igyekezettel, hogy tartsa benne a lelket, hogy megvigasztalja. Semmire nem panaszkodik, semmit nem kér, gyakran ír, de a levelek nem szabályos időközökben érkeznek. Szasa beszámozta a leveleket, és megesett, hogy a későbbi számozásúakat hamarabb kapták meg. Szofja Alekszandrovna ilyenkor nagyon izgult: a meg nem érkezett levelekben valami fontos lehet, azért nem jöttek meg. Varja nyugtatgatta, arra hivatkozott, milyen bonyolult a szibériai postai út. És neki lett igaza, a levelek megérkeztek.

Varja segített Szofja Alekszandrovnának csomagot készíteni téli holmikból. Szasának meg kell kapnia, mielőtt az őszi esőzések járhatatlanná teszik az utakat. Télikabátja, füles sapkája van, ez vele volt, amikor száműzték. Szofja Alekszandrovna nemezcsizmát küldött neki, két váltás gyapjú fehérneműt, gyapjúzoknikat, sálat, pulóvert. Varja mindezt betette egy kis furnérlemez ládikába, bevarrta zsákvászonba, tintaceruzával ráírta a címet, hogy ne a postán kelljen majd vele bajlódnia. Amíg csomagolt és föladta a küldeményt, újból eszébe jutott, hogy járták a börtönöket Szofja Alekszandrovnával, hogy keresték Szasát, hogy tárult szeme elé a börtön előtt sorakozó emberek szenvedése és gyötrelme.

Eszébe jutott, hogy Szasa ugyan elítélte azt a lányt ott az Arbat-pincében, mégis a védelmére kelt. Ilyen Szasa. És szilveszter este is beolvasott annak a csirkefogó Jura Saroknak, nem hagyta, hogy megbántsa Nyinát, mindenki hallgatott, de ő nem. Szibériába is azért került, mert nem volt hajlandó aljasságra. A faliújságon többen dolgoztak, ő mégis mindent magára vállalt. Hogy engedelmesen ment az őrök között? Mit tehetett volna? Egyedül volt, fegyvertelenül, azok pedig hárman, puskával. Akkor sajnálatra méltónak látta. Milyen ostoba volt! A kereszt, amely Szasa osztályrészéül jutott, nem lealacsonyította, hanem inkább felmagasztalta. Most, hogy más embereket is megismert, Varja pontosan tudta ezt.

Az asztalfiókokban ott hevertek Szasa egyetemi jegyzetei, ceruzák, tollak, valamiféle csavarok és anyák, feltehetően a bicikliről, az asztal alatt súlyzó állt, a szekrényben könyvek sorakoztak, lehetséges, hogy nemcsak a sajátjai, hanem szüleié, egy könyvtár, amely évtizedek alatt gyűlik össze a családban. De azért Varja mégis megtalálta Szasa könyveit... Jules Verne, Fenimore Cooper, aztán *A vakmerő kapitány* és az *Ezüstkorcsolya,* kisgyermekkorának könyvei, az 1912-es hatkötetes Puskin, az egykötetes Gogol és Lermontov, Tolsztojtól a *Háború és béke,* a *Till Eulenspiegel,* a *Kalevala,* a *Hiawatha,* Blasco Ibáñez *Vérző arénája,* Panait Istrati *Kyra Kyralinája,* s azon kívül még Ilf–Petrov, Zoscsenko, Babel, Solohov művei és a tízkötetes Kis Szovjet Enciklopédia.

Varjának eszébe jutott, hogy az Arbat-pincében meg szilveszter este tánc közben hogy hozzásimult Szasához, és még most is elfogta az izgalom. Szasa természetesen

tetszett neki. Az is lehet, hogy szerelmes volt belé, de nem fogta fel, mert túlságosan felnőttnek látta a fiút. Nem, mégiscsak felfogta, hiszen azért hívta a korcsolyapályára, mert kézenfogva akart vele korcsolyázni...

Szasa minden levelében üdvözletét küldte neki. Két szó a levél végén: „Üdvözlöm Varját." Talán csak udvariasságból tette, azért, mert tudta, hogy jóban van Szofja Alekszandrovnával. Mégis, amikor üdvözletét küldte, csak Varját nevezte meg, a többieket nem: „Üdvözlöm a rokonokat és minden ismerőst." Ennek különös jelentősége volt, valami, amit nem mondtak ki, de amit mind a ketten értenek. Megkérte Szofja Alekszandrovnát, hogy továbbítsa Szasának az ő üdvözletét is.

– Írj neki pár szót – javasolta egyszer Szofja Alekszandrovna.

Varja nem volt felkészülve erre, üres frázisokat írni szégyellt volna, azt meg, hogy „gyere haza minél előbb", butaság lett volna írni, hiszen ez nem Szasától függ. Arra pedig nem tudta rászánni magát, hogy valami fontosat írjon, hogy értésére adja, sokat gondol rá, hiányzik neki.

- Ugyan miről írnék? – kérdezte. – Az irodáról? Érdekli az?

13

Mihail Mihajlovics Maszlovhoz megérkezett a felesége, Olga Sztyepanovna. Kalinyinból Krasznojarszkig vonattal jött, a Jenyiszejen hajóval, onnan pedig alkalmi csónakokon, fel az Angarán, csorgókon és zuhogókon keresztül. És mindezt azért, hogy három napig együtt lehessen a férjével.

Barátságos tekintetű, megfontolt, kellemes asszony. Hét éve nem találkoztak. Két gyermekük van. Hol, mikor és milyen körülmények között házasodtak össze? A férfi volt katonatiszt, az asszony könyvelő.

Ahogy Szasa elnézte az asszonyt, egyszerre tisztán maga előtt látta a jóképű, fiatal Mihail Mihajlovicsot, s mellette az ifjú, csupa reménység és öröm Olga Sztyepanovnát, nyúlánk alakjukat, boldogságtól sugárzó arcukat. És ugyanilyen tisztán és világosan, a legapróbb részletekig maga előtt látta e szörnyű hét esztendő által megnyomorított életüket is.

Olga Sztyepanovna reggel érkezett meg a postacsónakkal, estére pedig Mihail Mihajlovics mindenkit meghívott preferanszozni. Szasa nagyon elcsodálkozott ezen, azt hitte, hogy Mihail Mihajlovics és Olga Sztyepanovna kettesben tölti majd ezt a három napot. Egy új ember itt, méghozzá a szabad életből, természetesen nagy esemény, de azért mégis... Hány esztendeje nem látták egymást, ki tudja, meddig nem fognak újra találkozni, és a férfi mégis preferanszozni hívja őket.

Még jobban megdöbbentette Szasát az az ingerültség, ahogy Mihail Mihajlovics a feleségével beszélt. Még csak nem is a tőle megszokott epés hangon, hanem hangsúlyozottan durván; hideg tekintete szikrát hányt.

Az asszony nem játszott, a férje mellett ült, a lapját nézte, hallgatott, de látszott, hogy tud játszani. És csak egyszer szólalt meg, az után, hogy Mihail Mihajlovics vesztett:

– Jobb lett volna nem tromfolni.

Mihail Mihajlovics összerándult.

– Kéé-rem, ne oktasson engem! Magam is tudom, hogy kell játszani.

– Nem tanácsoltam semmit, a parti ezzel úgyis befejeződött – felelte az asszony szelíden mosolyogva, megbocsájtva férjének és mintegy kérve a többieket is, bocsássanak meg ennek az élettől megnyomorított embernek.

Mindenki roppant kínosan érezte magát. Pjotr Kuzmics krákogott, Vszevolod Szergejevics másra terelte a szót, és csak Szasa, akit fojtogatott a düh, de türtőztette magát, állt fel és kérte, hogy számolják el a partit.

Szasával együtt Vszevolod Szergejevics is távozott.

– Ez a Maszlov egy disznó! – mondta útközben Szasa. – Micsoda utat tett meg az asszony a kedvéért, hű hozzá, ő meg hogy beszél vele.

– Igen, nagyon áldozatos asszony – helyeselt Vszevolod Szergejevics. De azért szokásos kétértelmű mosolyával hozzátette: – Persze, hogy hű-e hozzá, azt nem tudjuk.

– A kikapós anyósnak a menye is mindig...

– Rám céloz? – somolygott Vszevolod Szergejevics.

– Magára.

– Rosszul ismer engem – tiltakozott Vszevolod Szergejevics. – Én nagyon nagyra értékelem Olga Sztyepanovna tettét. Csak hát gondolja végig, milyen lehet az élete ott Kalinyinban. Fiatal, szép, magányos...

– Mocskos dolgokat beszél.

– Maga romantikus lélek, Szasa – mondta minden harag nélkül Vszevolod Szergejevics. – Egyébként éppen ezért szeretem magát. Ártatlanságában van valami azoknak az elsőknek az önzetlenségéből... Olga Sztyepanovna vitathatatlanul áldozatos asszony, ez a legnemesebb nőtípus. De ne felejtse el, hogy két gyermek anyja, dolgoznia kell, és a mi munkaadónk nemcsak az ellenforradalmárokat nem kedveli, hanem a feleségüket, a gyerekeiket sem. Ilyenkor aztán elgondolkozik az ember, kedves Szasa! Különösen, ha a gyerekek enni akarnak, jegyezze meg, nem is egyszer, hanem naponta háromszor. Maga, drága barátom, még nem ismeri a való életet, a fellegekben jár.

– Vannak dolgok – vitatkozott tovább Szasa –, amire nem szánhatja rá magát az ember, semmilyen körülmények között sem. Magának nincs semmi alapja arra, hogy azt állítsa, Olga Sztyepanovna bármiben is letért a helyes útról.

– Én nem állítom, csak elképzelhetőnek tartom.

– Erre sincs semmi alapja. Csak egyet tudunk biztosan: nem hagyta el Maszlovot, nem tagadta meg, nem ment férjhez máshoz, megtett egy ilyen rettenetes utat azért, hogy találkozzon vele, és akkor a férje legorombítja.

– Igaza van – helyeselt Vszevolod Szergejevics –, nagyon neveletlenül viselkedett. És megpróbálom megérteni, miért.

– Mi van ezen megértenivaló? – mosolygott gúnyosan Szasa. – Pimasz alak, és kész. Maga azt mondja, hogy a körülmények kényszerítik az asszonyokat, hogy erkölcstelenek legyenek. De engedje már meg, ugyan milyen körülmények késztetik

Maszlovot arra, hogy ilyen pimasz legyen? Ne varrjon mindent a szovjethatalom nyakába, annak ehhez semmi köze! Maszlov kihasználja a felesége gyengeségét; az asszony csak azért gyengébb nála, mert minden tapintatos ember gyengének bizonyul, ha szembekerül egy pimasz, durva alakkal.

– Nem győzök csodálkozni magán, Szasa – jelentette ki Vszevolod Szergejevics –, nemzedékére nem jellemző fogalmakat őrzött meg magában. Vajon nem ezért került-e ide? Mindig ilyen volt, vagy itt lett ilyenné?

– Semmiben sem különbözöm a társaimtól – vitatkozott Szasa –, maga nem ismer bennünket. Lenin sem tagadta meg az örök igazságokat, ő is azokon nevelkedett. A sajátos osztályerkölcsre vonatkozó szavait az adott pillanat követelte meg, a forradalom háború, és a háború mindig kegyetlen. De a mi eszméink lényegében emberségesek és humánusak. Az, ami Lenin számára csak időleges volt, amit a kegyetlen szükségszerűség váltott ki, azt Sztálin állandósította, végérvényessé, dogmává merevítette.

– Sztálinról maga nem beszélt, én ezt nem hallottam – nevetett újra Vszevolod Szergejevics. – Ami pedig Maszlovot illeti, attól tartok, hogy sok mindent leegyszerűsít. Az élet nagyon bonyolult, és semmiféle sablont nem lehet ráhúzni. Különösen az ilyeneké, mint ez a Maszlov. Magának, Szasa, bármilyen nemes lélek is, van egy gyönge pontja: hitének széttört darabkáiból új edényt akar formálni, de ebből semmi sem lesz – a széttört darabok csak a régi formába illeszkednek. Vagy visszatér a hitéhez, vagy mindörökre megtagadja.

Vszevolod Szergejevics lakása előtt elbúcsúztak egymástól.

Szasa meglátta, hogy Zida ablaka világos, az asszony várja őt. Lement a folyóhoz, többnyire onnan szokott Zidához menni. De most nem érzett kedvet hozzá. A szerelem örömet hoz, megszépíti az életet. Ha valakinek nincs élete, akkor semmiféle szerelem nem szépíti meg.

No jól van, elüldögél egy kicsit itt a parton, aztán talán mégiscsak elmegy hozzá. Mostanában gyakran üldögél itt a partnál a csónakban, elnézi a folyót, a holdfény ezüstös villódzását a víz tükrén.

Amit Zida javasol neki, nem megoldás. Zida kevéssel beéri, ez nagy erénye, de miért él itt az isten háta mögött? Ki ez az asszony? Meghúzza magát ebben a távoli zugban, megbújik valaki vagy valami elől, és azt szeretné, ha ő is, akár a csótány, meghúzná magát egy sarokban. Nem, ő nem akar csótányéletet élni. Belőle nem csinálnak csótányt.

Lépteket hallott. Csak nem Zida? A hold csak ritkán bukkant elő az alacsonyan úszó felhők közül. Szasa nem tudta kivenni a parton közeledő alakokat, csak amikor odaértek, akkor ismerte fel Maszlovot és Olga Sztyepanovnát. Ők nem vették észre Szasát, megálltak a cölöpökre kiaggatott hálók mellett.

– Olga, könyörgök, hallgass meg...

Szasa nem tudta, mit csináljon. Nem állt fel rögtön, arra gondolt, hogy Maszlovék majd továbbmennek, de azok nem messze tőle megálltak, és most már kínos lett volna, ha észreveszik, hogy hallja a beszélgetésüket.

– Érts meg engem, könyörgök! – folytatta Mihail Mihajlovics. – Mást nem tehetek. Hagyj el engem, törölj ki az életedből, tagadj meg a gyerekekért, magadért! Menj férjhez, változtasd meg a neved, a gyerekekét is, szabadulj meg az én nevemtől. Miért kellene nektek is velem pusztulnotok? Éjszakákon át nem alszom, csak rád gondolok meg a gyerekekre, elküldenek a munkahelyedről, száműznek téged is. Szabadíts meg engem ettől a györtelemtől! Nekem már nem sok maradt hátra, de nyugodtan szeretnék meghalni, tudnom kell, hogy te és a gyerekek biztonságban vagytok.

– Istenem, istenem, hogy tudsz így beszélni?!

– Én bármit beszélhetek, mert az életen kívül állok. Miért jöttél ide? Hogy fogod ezt ott megmagyarázni? Írásba adom neked, hogy hajlandó vagyok elválni, és te majd azt mondod, hogy csak ezért jöttél ide. Elítélttől való váláshoz erre nincs szükség, de te ezt nem tudtad, azt gondoltad, hogy kell, ezért jöttél ide.

– Nem én gyötörlek téged, hanem te engem – mondta Olga Sztyepanovna. – Menjünk, fázom!

Végre levél jött otthonról. S ahogy ezt Vszevolod Szergejevics nagyon pontosan megjövendölte, rögtön egy egész paksaméta, nyolc darab, a mama mindennap írt, és mindet Bogucsaniba címezte. Szasa a feladási keltezés szerint sorba rakta és így olvasta el őket.

Anyja magáról jóformán semmit sem írt: „Velem minden rendben van, dolgozom, a munkahelyemen is minden rendben." Apjáról egyáltalán nem írt, ezek szerint feléje se néz. Markról sem írt, bizonyára nem járt fönn Moszkvában, Nyináról és Szasa többi barátjáról sem írt, tehát nem járnak hozzá, csak a nővéreit említette meg, azoknál is minden rendben van. A levelekben a legfontosabb helyet a kérdései foglalták el: „Hogy érzed magad, milyen a szállás, eszel-e rendesen, mire van szükséged, okvetlenül írd meg, ne restelld, mindent megszerzünk neked, mindent elküldünk." Teljesen nyilvánvaló, hogy anyját csak a vele kapcsolatos gondolatok éltetik, vágyódik utána, szenved miatta. De talpon maradt, nem törték meg a csapások, őérte él, és Szasának is élnie kell, mert amíg ő él, addig anyja is élni fog. És a mama nincs egyedül, minden levelében említi Varját. „Varjával együtt jártunk nálad", ez azt jelenti, hogy együtt keresték a különböző börtönökben. „Amikor Varjával sorba álltunk", Szasa jól tudta, milyen sorban álltak ők ketten.

Minden barátja elhagyta. Csak Varja, a kis Varja nem hagyta el az anyját. Szasa maga elé idézte a lányt. Keskeny, áttetsző arcát, ferde vágású szemét, magas homlokába lógó hajfürtjeit, a tekintetét, amivel a tizenöt esztendős kislányok zavarba hozzák a fiúkat, a csupasz térdét, arra szokta írni az iskolában a puskákat, kicsike, kecses, szép leányka. Felidézte, hogyan álldogált Varja hanyagul felhajtott gallérú, sötét kabátjában a kapu alatt, a hozzá hasonló kamaszokkal együtt. Eszébe jutott, hogy örült a lány annak, hogy ott üldögélhet az Arbat-pincében, eszébe jutott, hogyan táncoltak együtt... „Járhattam bárhol, virágzó réteken, csak arról álmodtam, hogy ott vagy énvelem..." És hogy simult hozzá a lány, bevetve a csábítás általa elgondolt teljes fegyvertárát!

Egyedül Varja nem hagyta el az anyját, ott állt mellette a legnehezebb napokban.

Éppen egy ilyen erős jellemű, rettenthetetlen emberre van szüksége a mamának. Ki küldte számára ezt a támaszt? Szasa egész lényét áthatotta e bátor kislány iránt érzett gyengédség. Ő meg prédikált neki, Nyina szemével nézte. Milyen szemellenzős volt!

Lépcsőházukban lakott az idős Travkina a kisebbik lányával. Az idősebbik lányát a Szoloveckij-szigetekre száműzték, eszer lehetett vagy mensevik. Travkinékkal senki sem barátkozott. A sovány, egyenes tartású, fekete kabátos, régimódi fekete kalapos öregasszony némán vágott keresztül az udvaron. És a kisebbik lánya is szótlanul haladt át az udvaron. Eleven szemében volt valami sajnálatra méltóan esdeklő kifejezés, de a viszontpillantásokból csak közönyt vagy kárörömöt olvashatott ki.

Szasa is csak rosszindulatúan nézett rá – az ellenség családja.

Ilyen tekintetek keresztttüzében jár most az udvaron az ő anyja, az ellenség anyja is. Még sincs egyedül, ott van mellette Varja, megosztja vele a bajokat, enyhíti gyötrelmeit.

A posta hetente érkezett. Szasa hazavitte a leveleket, néha a fehér vászonba varrt, barna pecsétviaszos csomagokat, a csomagolópapírba csavart, megszáradt ragasztótól csíkos, keresztkötéses postaküldeményeket, rajtuk jól olvashatóan szabványbetűs címzés, amit természetesen Varja írt: „Kanszki körzet, kezsmai járás, Mozgovaja falu". Így címezték a leveleket is. Szasa megírta az anyjának, hogy „nem Mozgovaja, hanem Mozgova", anyja azonban továbbra is csak így címezte a küldeményeket, mert így tartotta helyesnek.

Hogy minél tovább tartson az élvezet, Szasa átnézte a leveleket, átlapozta az újságokat, elolvasta belőlük a legérdekesebb részeket, aztán félretette őket, és kinyitotta a csomagot. Keksz, cukorka, kakaó, aszalt gyümölcs vagy befőtt: mindez temérdek pénzbe kerül. Szasa megtiltotta az anyjának, hogy élelmet küldjön neki, mégis küldött.

Amikor mindent átnézett, és felmérte, micsoda élvezet vár rá, elkezdődött maga az élvezet, az egész héten várt ünnep. Újból, most már lassan és nagyon figyelmesen elolvasta a leveleket. Anyja mindennap folytatólagosan írt neki, gondosan feltüntetve a dátumot és beszámozva a leveleket, de sajnos, nem mind érkezett meg. Minden levélben olvashatta, hogy Varja üdvözli, a lány azonban nem írt neki. Miért? Szasa is üdvözletét küldte neki, és egyszer anyjának szóló leveléhez hozzáírta: „Kedves Varja, köszönök neked mindent", ezután talán írni fog neki a lány.

Mikor elolvasta a leveleket, nekilátott az újságoknak. Ezt az élvezetet két napra nyújtotta, ha még folyóirat is akadt köztük, akkor egy egész hétre. Az újságokat már kiolvasták előtte, nem áradt belőlük a friss nyomdafesték szaga, mint Moszkvában, amikor kora reggel megvásárolta őket az Arbat és a Plotnyikov köz sarkán álló bódéban. Néha hiányzott egy szám, de Szasa legyintett, nem szabad a mamára haragudnia, mindent megtesz érte, csak azért bosszús, mert világéletében türelmetlen volt. A mama szórakozottsága az otthonára emlékezteti, a gyermekkorára, és ez minden hiányzó újságnál drágább.

Az Arbaton megszűnt a villamosközlekedés, az utcát leaszfaltozták. Szasa nehezen tudta elképzelni az Arbatot villamos nélkül. Az Arbat téren metróállomást építettek,

de jó is lenne saját szemével látni... Az ötéves terv második évében jártak, egymás után gördültek le a futószalagról az autók és a traktorok, a kohókból ömlött a nyersvas, a martinkemencékből az acél, az emberek példamutató lelkesedéssel dolgoztak, és közben zajlottak a bírósági perek, egyre fokozódott a megtorlás, rendeletet hoztak, miszerint külföldre szökésért főbelövés jár, a szökevény családjának pedig tíz év börtönbüntetés, felelniük kellett a bűnért, amit el sem követtek. És mindezt egyetlen ember hatalmának megszilárdításáért! És ez az ember az új élet jelképe, mindannak a jelképe, amiben a nép hisz, amiért harcol s amiért szenved. Ezek szerint minden, ami az ő nevében történik, igazságos?

Jött egy levél az apjától is: „Bocsáss meg, hogy sokáig nem írtam, sehogy sem tudtam kideríteni a címedet." A szokásos célzás a mama korlátoltságára, aki még a fia pontos címét se tudta közölni. Az apja el sem tudta képzelni, hogy az anyja nem tudja, hol található Szasa, úgy fogta fel a dolgot, mint egy újabb kísérletet arra, hogy eltávolítsák a fiától. Ez is egyike a számtalan szemrehányásnak, amelyet Szasa azóta hall, amióta az eszét tudja.

Apja azt írta, hogy nagyon jól tudja, milyen csapás érte Szasát, de Szasa még fiatal, minden előtte áll, majd rendeződnek a dolgok, csak ne csüggedjen. Bármilyen helyzet alakult is ki a családjukban, nem az ő hibájából történt, ő nemcsak apja, hanem őszinte, igaz barátja is, s ezt neki, Szasának tudnia kell.

Szasa félretette a levelet. Kínosan érezte magát, mint mindig, ha apjával került kapcsolatba. Apját sohasem érdekelte az ő élete, csak egy élet foglalkoztatta: a sajátja. És ha most át is éli a Szasára zúdult csapást, csak azért történhet meg, mert ez kellemetlenséget hozott az életébe, felborította megszokott rendjét, pedig a rend életének lényege és filozófiája.

Amíg Szasa kicsi volt, be-bement a szobájába, villanyt gyújtott, felébresztette a gyereket, megfordította, mert egészségtelen a bal oldalán fekve aludni, már gyermekkorban meg kell tanulnia, hogyan kell helyesen aludni. Szasa könyveit és füzeteit elrendezte az asztalon, csoportosította őket, mert mindennek meg kell, hogy legyen a maga helye. És este kell mindent előkészíteni, mert reggel az ember már siet a munkahelyére, és mindezt már gyermekkorban meg kell tanulni. Szasa szeretett volna aludni, ezért aztán nem mondott ellent az apjának; nem is lett volna értelme, mert apja rosszul hallott, mindent visszakérdezett, egyre ingerültebb lett, meg volt győződve, hogy Szasa őt akarja bosszantani halk beszédével.

Rend, rend, rend! Maga is ehhez tartotta magát, és ugyanezt követelte meg másoktól is – otthon, az utcán, a munkahelyén – ez a méltatlankodó, ingerült és agresszívan pedáns férfiú. A selejt kiküszöbölése a termelésben, ez volt fő témája újítói és feltalálói tevékenységének. A sikeres termelés záloga (élelmiszer-technológus volt) a tisztaság. Ez a tisztaság záloga a fizikai egészségnek, az egészséges erkölcsnek, záloga a tisztességnek és a hosszú életnek. Aki rendetlen, az nem megbízható! Rend, tisztaság, higiénia! A gyümölcsöt, éppen úgy, mint a zöldséget, több vízben kell megmosni, aztán meg kell tisztítani a héjától még akkor is, ha abban hasznos tápanyagok találhatók. Az alma héját lassan, hajszálvékonyan hámozta le, lassan is eszegette, nagyon odafigyelve, gondosan megrágta az ételt, mindent megevett az

utolsó morzsáig, és a kis Szasát is arra kényszerítette, hogy az utolsó morzsáig mindent egyen meg. Semmi sem veszhet kárba, semmi sem maradhat a tányéron!

Ruháit, cipőit évtizedekig hordta. Cipőjét minden éjszaka kitette az ablakpárkányra, hogy kiszellőzzön, előzőleg pedig az előszobában kitisztította; a keskeny előszobában apja a cipőivel, keféivel, cipőpasztás dobozaival, a földre terített újságpapírjaival mindenkit csak zavart, maga is tudta ezt, és már előre felkészült a visszavágásra. Senki nem szólt neki, nem akartak ujjat húzni vele. Ő viszont nem hagyta megjegyzés nélkül a legkisebb rendetlenséget sem. Hangosan, hogy az egész lakás harsogott tőle, háborgott azon, hogy nem oltották le a villanyt a vécében, vagy nem zárták el teljesen a csapot a fürdőszobában. Mindenki csendben meghúzta magát a saját szobájában, aztán végül valaki elvesztette a türelmét, kirohant az előszobába, követelte, nevezze meg, kire gondol, ebből aztán jókora veszekedés kerekedett, kölcsönös szemrehányásokkal, vádaskodásokkal.

Ez az otthonában ostoba és elviselhetetlen harcos pedantéria a munka iránt érzett tiszteletének a fonákja volt. Rendkívül jó munkaerőnek, jól képzett szakembernek ismerték, szerette a dolgát, hallatlanul munkabíró volt, de a főnökökkel nem tudott kijönni, és a munkatársakkal is állandó konfliktusba keveredett, neki mindenki naplopó, lusta csirkefogó volt. Munkáján, feltalálásain és újítói javaslatain kívül semmi sem érdekelte, semmi másról nem tudott beszélni. Szasa sajnálta, szeretett volna kapcsolatot találni vele, de nem sikerült, minden kísérlete kudarccal végződött. Amikor a munkahelyi kellemetlenségeiről beszélt, megkövetelte, hogy Szasa osztozzon ellenségével szembeni gyűlöletében. Szasa feje majd szétment a számtalan, számára ismeretlen vezeték- és utónévtől, meg is kérdezte: „Hát ez ki?", apja meg méregbe gurult: „Tavaly meséltem neked róla, persze, téged nem érdekelnek az apád ügyei!"

Cikkeit odaadta Szasának, hogy stilizálja őket, bár Szasa mit sem értett az élelmiszeripar terminológiájához. Ahelyett, hogy megmagyarázta volna neki őket, az apja csak morgott: „Ezek elemi dolgok." Szasa, ha tehette, nem olvasta el apja írásait, s ez még jobban elidegenítette őket egymástól.

A lakás minden lakója más-más módon tért haza. Galja csapkodta az ajtókat, végigfutott az előszobán, Mihail Jurjevics csendesen, tapintatosan, szinte alig hallhatóan érkezett meg. Apja meg ingerülten forgatta a zárban a kulcsot, valami mindig dühítette: nem csukták be rendesen a belső ajtót, s a meleg kiszökik a lépcsőházba, a lábtörlő nem ott áll, ahol kellene. Hát még az a lábtörlő is zavarhat valakit? Micsoda emberek!

Komor arccal lépett be a szobába, nem köszönt, mert ugye, istennek hála, reggel már találkoztak, borúsan körülnézett, kereste a rendetlenséget, de nem talált semmit, mert a mama mindig gondosan rendet rakott, mielőtt a férje hazaért volna. Szótlanul levetkőzött, vállfán beakasztotta kabátját a szekrénybe, levetette a zakóját, felvette a házikabátját, kiment kezet mosni, a fürdőszobából behallatszott elégedetlen morgása, majd leült az asztalhoz, komor tekintettel kísérte anyja minden mozdulatát, undorodva vette szemügyre a tányért, villát, kést, kanalat, mindet gondosan áttörölte szalvétával, majd szótlanul és nagy figyelemmel evett, ez volt az egyetlen pillanat, amikor nem tett megjegyzéseket, semmi sem szabad, hogy elvonja az ember figyel-

mét a táplálék felvételétől. Ha hamarabb kiürült a tányérja, mint az anyjáé, akkor komoran megkérdezte: „Második fogás nem lesz? Á, vagy úgy, lesz, köszönöm!" Így szokott beszélni.

És mégis az apja! Mindegy, jó-e vagy rossz az apja, élete része, gyermekkora egy darabkája, részese mindannak, amit Szasa most vágyakozva és meghatottan idézett fel magában. Nem tartotta kegyetlennek az apját, az önzése volt kegyetlen. Csak a saját munkája, egészsége és kényelme érdekelte. Ezért magány a büntetése, bár ő nem érti ennek valódi okát, az emberi gonoszság számlájára írja. És ettől még magányosabb lesz. Szasa sajnálta apját, különösen most, amikor maga is megtudta, milyen a magány.

Véget ért az augusztus, beköszöntött a kurta ősz, a tajga lassan sárga színt öltött. Nappal még meleg volt, szél sem fújt, az éjszakák viszont már hidegek, sőt fagyosak, a föld kiszikkadt, megkeményedett, és Szasa nagy csodálkozására helyenként, ki tudja, miért, kivörösödött, vékony jégkéreg húzódott a sekély vizű Mozgova folyócska partjai mentén, ropogott az ember lába alatt az utakon, a keréknyomokban és a kátyúkban. Esténként az Angara partján nyulak futkároztak, a tajgából szarvasbőgés hallatszott. Majd egy újabb hét múltán a tajga ledobta leveleit, csupaszon, holtan meredezett. A tavakon rikoltoztak a vadlibák, V-alakba felsorakozva délre költöztek. A nap csak rövid időre sütött ki, az esték téliesen hosszúra nyúltak.

Aztán kásajég vonta be az Angarát, nem jöhetett posta egészen télig, amikor majd szánnal lehet közlekedni. Megszakadt az egyetlen kapcsolat a világgal, az otthonnal, a mamával és Varjával. Bár a lány egyszer sem írt neki, Szasa mégis minden levélben érezte a jelenlétét. Levél nélkül, újságok nélkül, a Varja kedves írásával megcímzett postai küldemények nélkül még keservesebb lett az élet. Zida szokott hozni neki egy-egy régi, már olvasott könyvet a kezsmai könyvtárból, néha akadt közöttük újdonság is: Makarenko *Pedagógiai hősköltemény*, Bruno Jasieński *Az ember váltja a bőrét*, Gladkov *Energia* című műve. Zida vagy a falujukba tartó szekéren hozta a könyveket, vagy maga cipelte őket. Szasa haragudott érte: miért kell cipekednie? De Zida csak nevetett: segített neki valaki, meg nem is volt nehéz.

Szasa nappal ment el a könyvekért, nem azért, mintha vesztett volna óvatosságából. Kapcsolatuk változatlanul titokban maradt, azt azonban mindenki tudta, hogy ismerik egymást. Szasa úgy is viselkedett, mint egy jó ismerős: nappal nézett be Zidához, esténként meg néha Vszevolod Szergejeviccsel együtt üldögélt nála. Ha nála éjszakázott, akkor most is csak hajnalban ment el a kertek alatt, és a falu túlsó végéről tért haza.

Zida érezte, hogy Szasa elhidegül tőle.

– Ne gondold, hogy feleségül akarom vetetni magam veled – mondta egyszer. – Neked bizonyára van valakid Moszkvában, én csak a bánat meg az unalom miatt kellek neked. Én így is örülök a boldogságomnak.

Szasa gyengéden megsimogatta Zida arcát, de nem mondott ellent: lényegében ez az igazság, és jó, hogy az asszony megérti. S ami azt illeti, hogy van valakije Moszkvában, igaz, valóban ott van neki Varja, ez a kislány belopta magát a szívébe.

Szasa el sem tudta képzelni, hogyan bírja ki a tél beálltáig posta nélkül. Pedig mások kibírják, akár nyár van, akár tél, beletörődtek, megszokták a helyzetüket, miért nem tud ő is beletörődni? Mindenkit egyaránt sújt ez a sors, miért nem tudja, miért nem akarja ő is cipelni a maga keresztjét, ahogy a többiek cipelik? Miért nem tud tűrni, ahogy a többiek?

Nem akar beletörődni, nem tudja elviselni, mert a beletörődés, a türelem mindig idegen volt tőle, a gyengeség jelének tartotta. Korábbi elképzelései szerint az erős emberek egészen mások, hozzájuk akart hasonlítani, közéjük sorolta magát. És itt éppen az ellenkezője történt: akiket lenézett, azok erősebbnek bizonyultak nála, pontosan azért, mert tűrni tudnak és szenvedni. Ő erős volt az erősek között, de amint kiragadták megszokott életéből, megfosztották környezetétől, rögtön kiderült, hogy nincs mire támaszkodnia, egyedül, önmagában egy senki. A többiek pedig csak magukra támaszkodnak, a saját erejükre, legyen az bármilyen kicsi is, mégis elegendő számukra ahhoz, hogy zokszó nélkül viseljenek el minden megpróbáltatást, és éltesse őket a reménység.

Szasa ilyen önmaga számára kíméletlen következtetésekre jutott. És mégsem tudta legyűrni kétségbeesését, ami ugyancsak a lelkierő hiányáról tanúskodott. Semmi másra nem tudott gondolni, csak saját elkeseredésére. Mi köze neki a falusi újdonságokhoz, a járási oktatási osztály gondjaihoz, a lusta tanítványokhoz? Érdektelen, idegen és unalmas...

Kora reggel házigazdája öreg sörétes puskájával és Bogár nevű kutyájával kiment az erdőbe császármadarat lőni, és déltájt jött haza, majd az alkonyat beállta előtt két-három órával megint visszament az erdőbe, még csak nem is azért, mert ezt tartották a legjobb időnek a vadászatra. Meg akarta hajszolni magát a sok járással, hogy valahogy megszabaduljon átkozott gondolataitól. A sörétes puska öreg volt, de a sörét nagyon jófajta, hatos méretű, a legmegfelelőbb. És Bogár is kitűnő kutya, farkasvér is lehet benne: hegyes pofa, sötétben vöröses fényben égő, ferde vágású szem, hegyes, felálló fül, erős, izmos nyak, bolyhos karikába pöndörödő farok. Értelmes állat, hamar felriasztotta a császármadarat, az felrepült a fára, hozzásimult a törzséhez, szinte teljesen észrevétlenné vált, különösen, ha zuzmós fenyőfára szállt le. Bogár egyfolytában ugatta, magára vonva ezzel a figyelmét. Szasa ekkor jó tizenkét lépésről lőtt a madárra, az leesett, Bogár odarohant hozzá, és foga közt hozta elő a zsákmányt. Szasa minden vadászatból öt-hat császármadarat vitt Zidának, aki tejfölösen készítette el, roppant ízletesen. Szasa nagy élvezettel fogyasztotta el, különösen, ha sikerült Fegyától egy kis alkoholt is szerezni hozzá, és többnyire sikerült, mert Szasa neki is vitt császármadarat.

– Nagyon sok császármadarat lősz – mondta egy alkalommal Fegya Szasának –, de túl mélyre merészkedsz az erdőben, vigyázz, mert majd széttép egy medve!

Szasa megvonta a vállát.

– Nem találkoztam még medvével, bizonyára elfeledkezett a mi vidékünkről.

– Akad, amelyiknek eszébe jut – felelte Fegya titokzatosan, de Szasa nem tulajdonított jelentőséget a dolognak: a helybéliek szeretnek tréfálkoznia számüzöttekken, nem tartják őket vadászoknak.

Másnap Szasa megint az erdőbe készült, Bogárt azonban nem találta se az udvaron, se az utcán, pedig a kutya minden reggel eljárt vele vadászni, türelmetlenül ugrándozva várta. Szasa füttyentett neki, de nem kapott választ. Talán a háziasszony vitte magával az állattenyésztő telepre, vagy a házigazda Kezsmába? Szasa úgy döntött, hogy kutya nélkül is elmegy, nem lesz ugyan túl eredményes a vadászat, de a szeme már nagyon gyakorlott, meglátja, hova repül a felriasztott madár.

Az ismerős ösvényen kiment az ismerős tisztásra, ez a császármadarak kedvenc helye... Lába alatt zizegett a száraz, elsárgult levél, ropogtak a gallyak. Felröppent egy császármadár, letelepedett egy fára. Szasa úgy hallotta, mintha mellette felrepült volna egy másik is, de nem nézett hátra, félt szem elől téveszteni az elsőt. Tisztán látta a madarat, sőt úgy rémlett neki, hogy az kíváncsian néz rá, nézi, hogyan emeli fel a puskát, hogyan veszi célba. Szasa lőtt, és ebben a pillanatban egy másik lövés is eldördült, közvetlen közelében sivított el a golyó. Szasa egy fa mögé ugrott. Rálőttek, ez golyó, nem sörét, és amit ő egy másik császármadár felröppenésének vélt, egy ember lépte volt.

Ezek a gondolatok egy szempillantás alatt futottak át az agyán, ott állt a fához simulva, lélegzetét visszafojtva hallgatózott az erdő irányába... Teljes a csönd. Szasa oda akart lőni, ahonnan rálőttek, de puskájának csak az egyik csöve volt töltve, ha most elsüti, fegyvertelenül marad. Leengedte a fegyvert a földre, óvatosan megtöltötte a másik csövét is, a patronok ott lapultak a zsebében... De alighogy megmozdult, eldördült a második lövés is, a golyó a fába fúródott.

Szasa gyors mozdulattal felhúzta a ravaszt, és megint csöndben várakozott. Aztán neszt hallott, ágak ropogását, majd végül lábdobogást, elszaladt, aki rálőtt... Minden elcsöndesedett...

Szasa még egy ideig várakozott, hallgatózott, nem szánta rá magát, hogy előjöjjön rejtekhelyéről. Aztán jól összehúzva magát elindult. Nem az ösvényen ment tovább, hanem az erdőn tört keresztül, a fák alacsonyan csüngő ágai között, ki az Angarához. A partra nem ereszkedett le, az erdő szélén óvakodott el a faluig.

Ki lőhetett rá? Egy véletlenül arra járó csavargó, hogy megszerezze a fegyverét? Nem valószínű. Aki rálőtt, annak volt saját puskája. A faluból lehetett valaki. Tyimofej lőtt rá, egészen biztos! Nem véletlenül óvta Szasát Fegya – hát ilyen medvére gondolt! Tyimofej nyilván azzal kérkedett, hogy bosszút áll Szasán. Errefelé pedig lesből leadott lövéssel, golyóval vagy egy darabka medvének szánt ólommal állnak bosszút. Fegya figyelmeztethette volna, hogy Tyimofej azzal fenyegetőzik, megöli, de nem figyelmeztette, nem akart belekeveredni az ügybe, attól tartott, ha Szasa megtudja, mivel fenyegetőzik Tyimofej, hivatalos helyre fordul, és őt nevezi meg tanúnak. Ha Tyimofej megöli Szasát, mindenki hallgatott volna. Ki nekik Szasa? Ma itt van, holnap már nincs itt, de Tyimofejjel és a rokonságával együtt kell élniük. Fegya is hallgatott volna. Senki sem foglalkozott volna a dologgal, leírták volna Szasát, mint elhunytat. Ugyan kinek van kedve nyomozni itt a világ végén?!

Csak akkor értette meg Szasa, micsoda szakadék szélén állt, amikor hazaért, és végigzuhant az ágyon. Az élet, amelyet véget nem érőnek hiszünk, egyetlen szempillantás alatt megszakadhat: egy golyótól, felfordult csónaktól, kimerítő meneteléstől,

véletlen betegségtől. Senki se jön a segítségére, senkit sem érint az ő halála, senkinek nincs rá szüksége, senki nem védi meg, nincs kinek panaszkodjék! Alfjorovnak? Megkérdezné tőle: miért éppen Tyimofejre gyanakszik? Vagy úgy, egyszer jól összeverte? Nem kell összeakaszkodni a helybéliekkel, ők is emberek, bennük is van önérzet, itt mások a szokások, ezzel számolni kell. És azt is megkérdezné: joga van-e magának ilyen messzire elmenni a kijelölt száműzetési helyétől? Joga van-e puskát használni? És attól, hogy hiába tesz panaszt, még védtelenebbé válik, ellenségei vérszemet kapnak.

Ha világgá kürtöli a dolgot, semmit se nyer. Magának kell megvédenie magát. De hogyan? Ne menjen ki az erdőbe? Tyimofej meglesheti őt az Angara partján, de akár itthon is megölheti, belő az ablakon. Hogy éljen így, örökké attól rettegve, hogy golyót kap a hátába? Már csak ez hiányzott! Micsoda ostobaság! Maga tehet róla! Miért állt szóba Tyimofejjel? Miért ment el vele szénát kaszálni? Minél távolabb kell tartania magát ezektől az emberektől, és ő úgy viselkedett, mintha egyenrangúak lennének. Tyimofej úgy vélte, pártfogót keres, fél tőle, erre úgy döntött, csúfot úz belőle. És nem viselte el, hogy Szasa szembeszállt vele. Elhatározta, hogy bosszút áll. Nem kell fenn hordania az orrát, de dörgölőznie sem kell az emberekhez, mert az emberek nem egyformák.

Este Szasa elment Fegyához a boltba, megvárta, amíg a vevők szétszélednek.

– Igazad volt, akadnak medvék a mi erdőnkben – mondta.

Fegya elfordította a tekintetét.

– No látod...

Nem faggatózik, tudja, milyen medvéről beszél Szasa.

Szasa kiment a boltból, s amikor elhaladt Tyimofejék háza mellett, lelassította a lépteit. Menjen be? Vessen egy pillantást arra a fattyúra? Nem, uralkodnia kell magán, nem követhet el meggondolatlanságot.

Egyedül Vszevolod Szergejevicsnek mesélte el a históriát, és egyúttal figyelmeztette: Zida nem tud a dologról.

Vszevolod Szergejevics elkomorult.

– Ez sokkal komolyabb, mint gondolja.

– Én mindent nagyon jól értek. Azt is, hogy büntetlenül megölhetne.

– Legyen nagyon óvatos – tanácsolta Vszevolod Szergejevics –, ne járjon ki egyedül az erdőbe, ha akarja, magával megyek.

– Jól van, majd meglátjuk – tért ki a válasz elől Szasa.

Otthon megkérdezte a házigazdáékat, hol volt reggel Bogár. Kiderült, hogy nem vitték magukkal.

– Én meg azt gondoltam, magával ment ki az erdőbe – felelte a háziasszonya.

Világos, ez is Tyimofej keze munkája, elrejtette Bogárt az a csirkefogó.

Bogár pedig a tornácon feküdt, tekintetét a háziasszonyról Szasára vetette, érezte, hogy róla beszélnek. Szasa meglapogatta a kutya pofáját.

– Készülj, Bogár, holnap medvevadászatra megyünk!

Szasa a gazda kamrájában talált egy ólomtömböt, apró darabokat vágott belőle. Az egyik csövet sörtére töltötte, a másikba ólmot tett. Jöjjön csak Tyimofej!

Szasa mégsem tudott kimenni az erdőbe.

Korán reggel, amikor még az ágyban feküdt, jött egy parasztember a tanácstól, és átnyújtott neki egy papírt:

„Pankratov A. P. politikai száműzöttnek. E levél vétele után azonnal jelentkezzék Kezsma faluban, a kezsmai körzet NKVD megbízottjánál, Alfjorov V. G.-nál" – és Alfjorov kézjegye, a már ismerős, egyszerű aláírás.

14

Ljovocska közölte Varjával, hogy ideje belépnie a szakszervezetbe. Formaság, de szükség van rá. Varja beadta a kérelmet.

Kiderült, hogy mégsem csak formaság. A felvételről taggyűlés döntött, és ugyanazokat a kérdéseket tették fel a jelentkezőknek, mint amik a kérdőíven szerepeltek. Varja dühöngött, és arra a kérdésre: „férjezett-e", azt akarta válaszolni, „igen, férjezett vagyok", de miután a kérdőívre mást írt, s nem akarta, hogy faggassák, hisz ez még jobban megalázná, azt felelte: „Nem, nem vagyok férjnél." Látta, milyen csodálkozva néz rá Zoja meg néhány más lány is, igaz, senki sem faggatta. Politikára vonatkozó kérdéseket is feltettek: ki a Központi Végrehajtó Bizottság elnöke, a Szovjetunió Minisztertanácsának és az OSZSZSZK Minisztertanácsának elnöke, mi a különbség a szocialista társadalom felépítése és a szocialista társadalom alapjainak lerakása között, és melyik valósult meg. Varja megdöbbent: jó ismerősnek számító emberek, akikkel naponta találkozott és akikkel a lehető legbarátibb kapcsolatban volt, egyszerre gyanakvóvá váltak, mintha isten tudja, milyen felelősségteljes állami feladatot teljesítenének. Még Rina és Ljovocska, de még Igor Vlagyimirovics arca is roppant feszült volt. Ostobaság, hiszen mindenképpen felveszik a szakszervezetbe, a kérdőív alapján már ellenőrizték, és mindent rendben találtak. Ez valamiféle rítus, a megvitatás látszata, az ügy látszata.

A faggatózás befejeződött. Felállt Igor Vlagyimirovics, és közölte, hogy Ivanova az ő műtermében dolgozik, kötelességét becsülettel elvégzi, és méltó arra, hogy a szakszervezet tagja lehessen. Varját teljesen meglepte a hivatalos hang, ahogy Igor Vlagyimirovics beszélt.

Varja felvételét egyhangúlag megszavazták. Ezzel véget is ért a dolog.

S amint az emberek felálltak a helyükről, arcuk megváltozott: a formális, komolykodó kifejezés eltűnt, a vonások kisimultak. Eleget tettek társadalmi kötelezettségüknek, gratuláltak Varjának, siettek haza.

Igor Vlagyimirovics azt ajánlotta, menjenek le a szálló földszinti éttermébe, ünnepeljék meg Varja felvételét. Rina kijelentette, hogy nincs megfelelően öltözve, és azt javasolta, menjenek inkább a Kanatyikba, az sokkal meghittebb és gyorsabban is szolgálnak ki. Ljovocska helyeselt neki: miután Igor Vlagyimirovicsnak kell majd fizetnie, nem szabad hagyni, hogy nagy költségbe verje magát. Varjának sehova sem volt kedve elmenni. Rinát, Ljovocskát még megérti, kis beosztottak, reszketnek az

állásukért. De Igor Vlagyimirovics?! Miért nem tudott más lenni, mint a többiek? Mitől kellene félnie neki, a híres építésznek?! És mégis ugyanazokat hajtogatja, mint a többiek, bár felfogja ezeknek a szavaknak a banalitását és ennek az egész procedúrának az ostobaságát. Hirtelen az jutott az eszébe, hogy Szasa Pankratov, aki talán még hitt is az ilyen gyűlésekben, bizonyára hű maradt volna önmagához. Ő, ha feláll, azt mondta volna: miért kell feltenni ezeket a kérdéseket, amikor minden benne van az önéletrajzában, kár az időt pocsékolni, persze, hogy ezt mondta volna, mert ő egyéniség, Igor Vlagyimirovics pedig nem az!... Ezért nem akaródzott Varjának sehova se mennie, csakhogy a lakomát az ő tiszteletére csapnák, kínos lenne visszautasítani.

Kanatyiknak a Rozsgyesztvenka és a Tyeatralnij utca sarkán levő másodosztályú éttermet hívták Ivan Fjodorovnak, az orosz könyvnyomtatás atyjának szobrával szemben. Az étterem a pincében helyezkedett el, falain kihúzott, nem túl vaskos kötelek csüngtek, erről kapta a nevét is.* Varja még sosem volt a Kanatyikban, itt nincs biliárdszoba, Kosztya nem jár ide. Ha jól emlékszik, Vika egyszer már hívta ide, méghozzá Igor Vlagyimiroviccsal együtt, de akkor ő nem tartott velük, inkább Ljovocska társaságát választotta, és lám, most itt van Igor Vlagyimiroviccsal együtt.

Az étteremben nem akadt ismerős. Rina közölte, hogy mindenki péntekenként jár ide „sült kappanra". A *mindenki* alatt Rina az éttermi törzsvendégeket értette.

– Azért elég szépen összeverődtek – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics, ahogy végignézett az alacsony árkádos termen.

– Itt a központban munka után mindig sok a vendég – magyarázta Ljovocska.

– A dolgozók most végeztek, a kurvák most kezdenek – kapott a szón Rina, egyáltalán nem zavartatta magát Igor Vlagyimirovics előtt. Itt nem főnök, hanem az asztaltársaság egyik tagja.

Vendégek jöttek, mentek, belépett három fiatal nő, leültek egy tőlük nem messze álló asztalhoz. Varja csak azért figyelt fel rájuk, mert észrevette, hogy Rina és Ljovocska nyugtalan pillantást vált egymással.

A lányok amolyan éttermi törzsvendégek voltak, akikre Rina azt mondta, hogy most kezdődik a munkanapjuk. Az ő számukra a legnagyobb ünnep *a dolog előtt* így elüldögélni az étteremben, férfitársaság nélkül, enni valamit a *saját* pénzükért, megbeszélni női dolgaikat, borravalót adni a pincérnek, hogy ugyanolyan nőnek érezhessék magukat, mint a többiek.

Egyikük háttal ült nekik. A szomszédja odahajolt hozzá, valamit súgott neki, a nő Varjáék asztala felé fordult, hanyagul biccentett Rinának és Ljovocskának. Ők válaszképpen szintén biccentettek, és mosolyt erőltettek az arcukra. De a nő nem rájuk nézett, hanem Varjára, gúnyosan elmosolyodott, aztán társnői felé fordult, valamit mondott nekik, amin mind hangosan nevettek. Sovány, szőke nő volt közel ülő szemekkel, talán huszonöt esztendős lehetett, sápadt arcán látszott, hogy valaha csinos volt, elég rendesen öltözött, de minden sikk nélkül.

* Kanat: kötél.

Varja megint észrevette, hogy Ljovocska és Rina nyugtalanul összenéz, és valahogy ő is kényelmetlenül érezte magát: túlságosan makacsul, csúfondárosan, szinte gúnyosan nézett rá ez a nőszemély.

– Ki ez a nőcske? – kérdezte Varja.

– Valahol már találkoztunk, de nem emlékszem, hol – felelte Rina fesztelenül, de ez a fesztelenség nem volt természetes. Meg aztán Ljovocskát is ismeri ez a leányzó, tehát nem csak úgy véletlenül futottak össze.

Igor Vlagyimirovics is megérezhette a feszültséget, órájára pillantott, értésükre adva, hogy nincs ideje sokáig elüldögélni.

– Gratulálok, Varja, mostantól teljes jogú dolgozó, sok sikert kívánok! – mondta poharát emelve.

Erre ürítették poharaikat.

A leányzók az asztaluknál megint hangosan felnevettek valamin, amit a szőke nő mondott nekik.

Igor Vlagyimirovics újból az órájára pillantott.

– Siet? – kérdezte Rina, akin látszott, hogy ő is szívesen távozna.

– Hát igen, úgy gondolom, itt az ideje...

– Így igaz – helyeselt Ljovocska is.

A szőke nő hátrafordult.

– Ljovuska!

Ljovocska odament az asztalukhoz, lehajolt a szőkéhez, és váltottak pár szót. Ljovocska kedvesen mosolygott, barátságosan vállon veregette a szőke leányzót, aztán visszatért az asztalukhoz. A szomszéd asztalnál pedig megint kitört a nevetés, a szőke leányzó valami mulatságosat mondhatott.

Miután Ljovocska visszaült, kedvesen beszélni kezdett Szkomorovszkijék dzsesszzenekaráról – most kezdték meg vendégjátékukat Moszkvában. Rina figyelmesen hallgatta fecsegését, de Varja látta rajta, hogy nyugtalan.

A szőke leányzó felállt, odament az asztalukhoz, futó pillantást vetett Varjára és Igor Vlagyimirovicsra. Ujjai között cigarettát tartott.

– Nincs véletlenül gyufájuk?

Minden mozdulata szándékosan visszafogott és udvarias, mégis kihívó volt. Igor Vlagyimirovics odanyújtott neki egy doboz gyufát. A nő végighúzott egy gyufaszálat a dobozon, rágyújtott, majd hirtelen Varjához fordult:

– Hogy éldegélsz Kosztyával?

– Klava, Klava! – Ljovocska megfogta a nő könyökét.

– Miért, mi van ebben? Érdeklődöm. Ő az új feleség, én a régi, én vagyok a sorban a kétszázadik, ő meg a kétszázegyedik. Nos, hogy éldegéltek? Még nem ajándékozott meg semmivel?

Varja először nem értette a kérdést, arra gondolt, hogy a nő a terhességre céloz.

– Klava, azonnal hagyd abba! – szólt rá szigorúan Rina.

– Te csak fogd be a szádat! – torkolta le durván a szőke.

Varja végre megértette, mit akar mondani a nő.

– Prostituált polgártársnő, takarodjék innen! – mondta nyugodtan.

Mindenkinek elállt a lélegzete és a szava, várták a botrányt.

– Azonnal menjen el az asztalunktól! – kiáltotta Igor Vlagyimirovics váratlanul magas, vékony hangon. – Ne szemtelenkedjen! Régen töltötte már az éjszakát a milícián? Mindjárt bevitetem.

– Jaj, de megijesztett! – nevetett hisztérikusan a szőke nő.

A barátnői fölugrottak, megpróbálták visszaráncigálni az asztalukhoz, a nő teljes erőből ellenállt.

– Úgy beszéltem vele, mint egy rendes nővel, és erre mit mond nekem ez a mocsok? – kiabálta. – Alighogy befejezte az iskolát, máris kiállt a placcra, és még engem mond mindenfélének!

Igor Vlagyimirovics szólította a pincért, és fizetett.

– Azt gondolja, hogy ő a feleség, az meg a férje – őrjöngött a szőke nő. – Egy vagonnyi meg még egy szekérderéknyi ilyen felesége van otthon, és mind trippert kapott tőle... Kérdezze csak meg Rinától, őt is megfertőzte! És most egy ilyen fiatal pipit dugott az ágyába. Mind kurva!

Végre kiértek az étteremből.

– Én balra megyek – mondta Ljovocska, aki a Szretyenkán lakott. – Ne törődjetek vele, bolond ez a nő! Hát akkor, viszlát!

Varja, Rina és Igor Vlagyimirovics lefelé tartott a Tyeatralnaja tér felé.

– Micsoda mocsok! Hogy mit össze nem hordott! – háborgott Rina.

– Nem kell ilyen helyekre járni – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics.

– Ezzel a pszichopata nőszeméllyel bárhol összefuthattunk volna.

– Ne bánkódjék – mondta Igor Vlagyimirovics Varjához fordulva. – Ne tulajdonítson jelentőséget a dolognak, ezek az élet apróságai.

– Nem bánkódom – felelte komoran Varja

Varja hazaért. Este tíz óra van, dolgozni már késő, ideje lefeküdni. Persze, ha nem járna ilyen későre, akkor se tudna dolgozni, megdöbbentette, fejbe verte, ami a Kanatyikban történt. Nem Rinára és Ljovocskára gondolt, ők Kosztya barátai, és a jelek szerint Rina több is volt, mint barát, szerepel a „listáján", már csak ilyenek Kosztya világának erkölcsei. Igor Vlagyimirovics számára természetesen váratlan az *ilyen* igazság az ő házasságáról. Őt is váratlanul érte Igor Vlagyimirovics magatartása a gyűlésen és az ijedségtől vékony hangja az étteremben. Ha Varjával huligánok szemtelenkednek, a férfi nyilván akkor is ezen a vékony hangon kiáltott volna segítségért. Birkatermészet, ráadásul gyáva is. Szasa egész másként védte volna meg. Így aztán nem tartozik Igor Vlagyimirovicsnak. Saját maga előtt szégyellte magát, ez az éttermi ringyó úgy beszélt vele, mintha egyenrangúak lennének, mert ezelőtt ő élt Kosztyával, most pedig Varja. Ilyen megaláztatásban még soha nem volt része. Hogy megy ezek után holnap munkába, hogy néz majd az emberek szemébe?

Mit tegyen, uramisten, hová legyen? Fütyüljön mindenre, költözzön Nyinához? Nem teheti meg, nincs joga ilyen helyzetbe hozni szegény Szofja Alekszandrovnát. Kosztya a pimaszságával végleg tönkretenné az életét. Beköltöztetni valahova egy kalandort, aztán megszökni onnan, ezt nem bocsájtaná meg magának. Csináljon

botrányt? Semmit sem ér el, csak felveri a házat, amivel még nagyobb kellemetlenséget okoz Szofja Alekszandrovnának.

Kopogtak.

– Tessék!

Szofja Alekszandrovna kopogott.

– Jó estét, Varja.

– Jó estét, Szofja Alekszandrovna. Foglaljon helyet, hogy van?

Szofja Alekszandrovna leült, figyelmesen nézte Varját.

– Miért vagy elkeseredve?

– Egyszerűen elfáradtam, taggyűlés volt, felvettek a szakszervezetbe.

– Csak formalitás, de át kell esni rajta.

Szofja Alekszandrovna tovább fürkészte Varját.

– Varenyka! Azt szeretném mondani... Konsztantyin Fjodorovics ma hazajött egy emberrel, még a szoba ajtaját se csukták be, fegyvereket nézegettek, a ravaszt csettintgették. Varenyka, ebben megegyeztünk, hogy lehet, hogy mégis fegyver van a háznál?

Varja kinyitotta a szekrény ajtaját. A ruhák mögött két vadászpuska állt.

Leroskadt az ágyra.

– Súlyos hibát követtem el, Szofja Alekszandrovna. Nem volt jogom idehozni őt a maga lakásába.

– Hisz a felesége vagy!

– A felesége... Milyen felesége vagyok neki, és milyen férjem ő nekem?! Nem is értem, hogy történhetett ez meg. Nincs egy közös gondolatunk, jóformán nem is látom, már régen nem élünk úgy, mint férj és feleség.

Szofja Alekszandrovna hallgatott.

– De semmit sem tudok tenni, csapdába kerültem – folytatta elkeseredetten Varja.

– Csapdába? – csodálkozott Szofja Alekszandrovna. – Nem értelek téged, milyen csapdáról beszélsz? Hivatalosan nem esküdtetek meg, szabad ember vagy, el tudod tartani magad.

– Ez igaz. De mégsem tudok elmenni innen.

– Miért?

– Mert akkor ő sose megy el magától. Meg is mondta nekem: te elmehetsz, de nekem ez a szoba nagyon megfelelő. Igaz, megígérte, hogy keres magának egy másik lakást, de hazudik, biztos nem fog keresni. Én meg nem hagyhatom őt itt, maga nem bírna vele. Látja, hogy az én jelenlétemben is hazahordja ezeket a puskákat, ha én nem lennék itt, akkor már nem is teketóriázna, be se engedné magát ebbe a szobába.

Szofja Alekszandrovna megsimogatta a lány fejét, és elmosolyodott. És Varja észrevette, hogy pontosan úgy mosolyog, mint Szasa. És a szemük is egyforma.

– Varenyka, Varenyka – szólt gyengéden Szofja Alekszandrovna –, miattam aggódsz, te jó lélek. Miattam nem kell. Ha tényleg úgy döntöttél, hogy elváltok...

– De hiszen mi már réges-régen elváltunk!...

– Kislányom, vannak nézeteltérések, amelyeket a fiatal emberek túlságosan a szívükre vesznek, elválnak, aztán újból összekerülnek.

– Nézeteltérés... – Varja hangja elcsuklott. – Eljátssza a holmimat! Emlékszik a keppemre? Én akkor hazudtam magának. Eljátszotta biliárdon. És engem is eljátszik, ha úgy adódik. Minden ügye sötét, ezek a lámpák, elektromos berendezések mind csak szélhámosság, lefoglalták minden holmiját, attól féltem, hogy ide is eljönnek, de hála istennek, nem jöttek, a szeretői sértegetnek engem, rá se tudok nézni, és maga még azt mondja, nézeteltérés! – Varja elsírta magát.

Szofja Alekszandrovna újból megsimogatta a fejét.

– Kislányom, nyugodj meg, nem szabad így nekikeseredni, hidd el nekem, ez még nem katasztrófa. Miért nem mondtad el már hamarabb?

– Szégyelltem magam – felelte könnyeit nyelve Varja.

– Nagyon rosszul tetted, te kis buta, én már öreg, tapasztalt asszony vagyok, ketten együtt hamar megtaláltuk volna a kiutat, réges-régen megtaláltuk volna. Mondd csak, haza akarsz menni, vagy inkább itt maradnál nálam?

– Természetesen inkább itt maradnék. De ez lehetetlen, Szofja Alekszandrovna, lehetetlen. Ha én itt maradok, ő nem megy el, de ha el is menne, akkor is telefonálna, botrányt csinálna, megkeserítené a maga életét. Nekem nagyon fontos, hogy megszabadítsam magát tőle.

– Ne nyugtalankodj! – felelte hidegvérrel Szofja Alekszandrovna. – Megszabadulok én magam tőle, ha te végleg elszántad magad...

– Szofja Alekszandrovna!

– Jól van, jól... Akkor szedd össze a holmidat, és menj vissza Nyinához. A többit elintézem.

Varját lenyűgözte az asszony határozottsága és nyugalma. Pontosan ilyen volt Szasa is. Uramisten, egyáltalán nem ismeri ezt az asszonyt, mindeddig csak a bánattól sújtott anyát látta benne, és ez teljesen elfedte előle Szofja Alekszandrovna igazi természetét.

– Semmit se viszek magammal, amit ő vett nekem.

– Te tudod, tégy, ahogy akarsz, csak igyekezz, mert bármelyik percben hazajöhet!

Kosztya sohasem szokott ilyen korán hazajönni, de Varja sejtette, hogy Ljovocska vagy Rina értesíti őt a Kanatyikban történt botrányról, és valóban bármelyik pillanatban itt lehet.

– Egyszerre nem tudok mindent elvinni – mondta Varja, holmiját rakosgatva a bőröndbe –, itt van még a rajztáblám és a fejesvonalzóm is. Megengedné, hogy néhány dolgot betegyek a szobájába?

– Ez csak természetes.

Varja fölvette a kabátját, egyik kezébe a bőröndöt fogta, a másikba a rajztáblát a fejesvonalzóval.

– A hátsó bejáraton menj ki, nehogy összefussatok!

– Fütyülök rá! Én csak magát féltem.

– Már mondtam neked, miattam ne aggódj – jelentette ki nagyon határozottan Szofja Alekszandrovna. – De azért mégiscsak a hátsó kijáraton menj ki, nincs szükség botrányra a lépcsőházban.

– Jó – Varja megcsókolta Szofja Alekszandrovnát.

– Köszönök mindent, és bocsásson meg nekem!

– Gyermekem, mit bocsássak meg neked? Én köszönöm, hogy nem hagytál el. Ha minden rendeződik, gyere vissza, nagyon fogok örülni.

Varja kinyitotta lakásuk ajtaját, a szoba nem volt bezárva, Nyina az asztalnál ült, füzeteket javított.

Meglátta Varját kabátban, bőrönddel, rajztáblával a kezében.

– Vége a családi boldogságnak?

Varja letette a földre a bőröndöt, a rajztáblát az ágyra fektette.

– Vége.

15

Varja idegeskedett, azt várta, hogy Kosztya korán ér haza és felhívja telefonon. De nem telefonált. Ezek szerint most is későn ért haza, mint mindig.

Másnap az irodában két órával a munkaidő befejezése előtt Igor Vlagyimirovics kiszólt a szobájából, és telefonhoz hívta Ljovocskát. Ilyen még nem volt.

Néhány perc múlva Ljovocska visszajött, és közölte Varjával, hogy őt kérik a telefonhoz.

– Kosztya?

– Igen.

– Honnan tudja ezt a telefonszámot?

Ljovocska válasz helyett megvonta a vállát.

– Nem szokás nálunk Igor Vlagyimirovics telefonját használni, ott a központ, tudja a számát.

Ljovocska megint csak a vállát vonta.

– Azt mondta: sürgős, azonnal beszélni akar veled. Megkérdeztem Igor Vlagyimirovicsot, behívhatlak-e, azt mondta, igen.

– Menj és mondd meg neki, hogy hívjon a központi számon!

– Menj és mondd meg magad, nem vagyok üzenetközvetítő.

– Igazán? Akkor vajon ki számolt be neki a Kanatyikról? Nem te?

Varja csak úgy vaktában mondta ezt, de egyenesen telibe talált.

Ljovocska visszament Igor Vlagyimirovics szobájába, aztán kijött, és komoran közölte:

– Ma ötkor vár a Kultúrpark bejáratánál.

– Talán bizony hintázni akar? – kérdezte gúnyosan Varja.

– Én csak átadtam, amit mondott.

– Összeveszte tek? – kérdezte Rina anélkül, hogy fölnézett volna az előtte heverő rajzból.

– Mi közöd hozzá?!

– Csak kérdeztem...

– Jobb, ha hallgatsz!

Varja, mihelyt hazaért, rögtön felhívta Szofja Alekszandrovnát, nagyon aggódott miatta.

– Szofja Alekszandrovna, mi újság?

– Minden rendben.

– Elköltözött?

– Igen.

– A holmiját is elvitte?

– Igen.

– Hogy sikerült rávenni?

– Sikerült... Ha átjössz, majd elmesélem.

Nem akar telefonon beszélni erről, igaza van. Varját gyötörte a kíváncsiság, hogy sikerült Szofja Alekszandrovnának kitennie Kosztya szűrét, de meg kell várnia Nyinát, s meg kell beszélniük, hogy fognak tovább együtt élni, nem lenne helyes, ha mindegyikük külön háztartást vezetne, mit szólnának a szomszédok.

Varja kipakolta a bőröndöt, berakta a ruháit a szekrénybe a régi megszokott helyükre, megnézte asztala fiókjait, mindent úgy talált, ahogy hagyta, Nyina semmihez nem nyúlt, nem tette odébb, mintha tudta volna, hogy vissza fog költözni. Mégiscsak a testvére, s ez mégiscsak az otthona, a szülői ház. Feltette rajztábláját az asztalra, és munkához látott.

E foglalatossága közben találta őt a hazatérő Nyina. Varja rámosolygott, megkérdezte, nem éhes-e, rámutatott a szendvicsekre, amelyeket a munkahelyéről hozott. Nyina is nagyon békésnek mutatkozott, odalépett a rajztáblához, megkérdezte, mit rajzol Varja, és figyelmesen végighallgatta húga magyarázatát. A háztartásra vonatkozóan Nyina azt mondta, hogy miután mind a ketten a munkahelyükön ebédelnek, ez nem jelent problémát. De Varja tiltakozott: fizetni kell a lakásért, a telefonért, a gázért, a villanyért, ehhez jönnek még a reggelik, a vacsorák. A kiadások felét ő akarja fedezni. Megegyeztek, hogy ezeket a költségeket feljegyzik, és majd hónap végén igazságosan elszámolnak.

Aztán együtt teáztak, megették hozzá Varja szendvicseit, fecsegtek, Varja mesélt a szállodaépítkezésről, a munkatársakról: Nyinának tetszett húga lelkesedése. Kosztyáról egy szót sem beszéltek. Nyina sem kérdezett róla, ha eljön az ideje, Varja úgyis elmond mindent.

Valamikor úgy tíz óra tájt az előszobában megszólalt a telefon. Nyina vette fel.

– Varja, téged keresnek.

Nyina izgatott, kérdő pillantást vetett a húgára. Varja rögtön megérezte, hogy Kosztya keresi.

Ő volt.

– Ljova átadta neked az üzenetet?

– Átadta.

– Akkor miért nem jöttél el?

– Már nem szoktam hintázni, kinőttem belőle.

– Beszélnünk kell.

– Tessék, hallgatlak.

– Ez nem telefontéma. Találkoznunk kell.
– Nekünk nincs miről beszélnünk, és nincs miért találkoznunk.
– Nagyon fontos. Nekem, neked és Szofja Alekszandrovnának is.
Természetesen hazudik, zsarolni akarja. Varját mégis elfogta a nyugtalanság.
– Jól van, holnap négyre gyere a Grand Hotelhoz, ott majd beszélünk.
– Nem, most azonnal kell beszélnünk. El sem tudod képzelni, mennyire fontos ez, holnap már késő lesz. Gyere ki néhány percre az Arbatra.
– Jó – felelte Varja. – Mindjárt lemegyek.
Visszament a szobába, és felkapta magára az esőkabátját.
– Hamarosan visszajövök.
– Ő volt? – kérdezte kurtán Nyina.
– Igen.
– Akarod, hogy veled menjek?
– Minek?
– Ki tudja, mi történhet...
Varja elnevette magát.
– Te csak ne nyugtalankodj!
Kosztya a házuk előtt sétált, kabátja gallérját felhajtotta, ellenzős sapkáját mélyen a homlokába húzta, olyan volt, mint egy detektív vagy mint egy genszter az amerikai filmekben. Varja ilyennek még nem látta. Ostoba maskara.
Elindultak az Arbaton.
– Ki vette fel a kagylót?
– A nővérem.
– Tudja, hogy hozzám jöttél le?
– Természetesen.
Befordultak előbb a Plotnyikov, majd a Krivoarbatszkij közbe, elsétáltak az iskolával szemben elterülő üres grundig, és ott leültek egy padra. Már egészen besötétedett, homályosan világítottak a lámpák, az ablakokból fény szűrődött ki, időnként ellépdelt mellettük egy-egy járókelő.
– Nem kell férj nélkül étterembe járni – kezdte Kosztya –, mert akkor kellemetlenségek érhetik az embert. Ha velem vagy, senki sem kötött volna beléd, de nélkülem mentél el, és lám, mibe keveredtél.
– Előtted, szóval míg nem volt férjem, senki sem kötött belém, senki sem sértett meg – felelte Varja. – Ez a nőszemély azért sértett meg, mert a te feleséged *voltam*, és engem is ringyónak nézett.
– Pszichopata – tiltakozott Kosztya. – Beteg ember...
– Mi a baja?
– Mondom neked: idegbeteg. A bolondok mindent összehordhatnak.
– Nem érek rá, Kosztya – szakította félbe Varja –, vár a nővérem. Nem érdekel ez az idegbeteg nő, mint ahogy az sem, ami a Kanatyikban történt. Mi elváltunk egymástól.
A férfi hallgatott, majd hirtelen elmosolyodott, és megpróbálta megfogni Varja kezét.

– Várjál, drágaságom, ne siesd el a dolgot! Megértelek, haragszol, de hát igazán nem éltünk rosszul mi ketten. Azt csináltál, amit akartál: dolgozni akartál, elmentél dolgozni, ha egyetemre akarsz menni, hozzásegítelek, olyan biztonságban érezheted magad velem, akár egy magas kőfal mögött.

Varja elhúzta a kezét.

– Ne építs légvárakat! Mindennek vége.

– Nem! Megígérted, hogy várni fogsz, amíg találok magamnak új lakást. De most az utcára kerültem, nincs hol aludnom – a férfinak dühösen megrándult az ajka.

– Nem igaz. Magad mondtad, hogy neked mindegy, hol fogok lakni, a nővéremnél-e vagy Szofja Alekszandrovnánál. A holmikat, amiket nekem vettél, otthagytam, vidd el, elbiliárdozhatod, vagy megajándékozhatod velük a barátnőidet. Ezek szerint rendeztük a számlát.

– Nem! – a férfi arca eltorzult. – Egyáltalán nem számoltunk el egymással, távolról sem. Mit mondtál rólam Szofja Alekszandrovnának?

– Én? Semmit.

– Hazudsz!

– Nem hazudok. Csak a keppről beszéltem neki, el kellett mondanom a dolgot, különben a rendőrséghez fordul, és ebből neked kellemetlenségeid származhattak volna. Egyébként sem kell neki semmit elmondani, maga is mindent lát. Megígérted, hogy nem hozol fegyvert a házba, tegnap mégis hoztál. Mindenből elegem lett, és elmentem. Te meg tégy, amit akarsz.

– Nagyon jól tudom, mit tegyek, miattam ne aggódj – jelentette ki komoran Kosztya –, ezzel a *madámmal* leszámolok, megkapja tőlem a magáét, de úgy, hogy vért fog köpni...

– Kiről beszélsz? – Varja nem értette a dolgot.

– A te Szofja Alekszandrovnádról, a vén bestiáról. Majd még eszébe juttatok egyet s mást. „Nálunk nincs törvény, csak törvénytelenség." Meg amit Sztálin elvtársról mondott! Leültették a fiacskáját, és ettől már szidalmazza a kormányunkat.

Varja igazán mindent várt, csak ezt nem.

– Kosztya, miket beszélsz? Térj észhez!

– Ahogy ti beszéltek velem, én is úgy beszélek veletek. Visszaadtad nekem a rongyaidat, azt gondolod, ezekkel a rongyokkal mindent jóvá teszel? Na nem!

– Te csirkefogó! – kiáltotta elfúló hangon Varja. – Hát még spicli is vagy! Csak próbáld meg! Semmit sem tudsz csinálni Szofja Alekszandrovnával, ezt jól jegyezd meg! Ha csak egy szót is szólsz róla, bizonyítani fogom, hogy nem ő, hanem te mondtad mindezt. Te, érted, te! Én vagyok az egyetlen tanú, és nekem fognak hinni, nem neked. Megmondom, hogy bosszúból mondod ezt róla, mert nem engedi meg neked, hogy fegyvert tarts a házban, pedig te azt tartottál ebben a kiemelt utcában. Ha egy ujjal is hozzáérsz Szofja Alekszandrovnához, eltaposlak! És senki sem fog segíteni rajtad, ezek a Rinák, Ljovocskák mind elárulnak!

Nem tudott tovább beszélni, fojtogatta a düh, a harag és a felháborodás.

– Beszélj, csak beszélj! Utoljára beszélsz, igen, utoljára – Kosztya suttogóra fogta a hangját –, igen, utoljára, mert most mindjárt lelőlek!

Amint a férfi kimondta ezt, Varja rögtön megnyugodott. Zsebében tartotta a kezét, revolver volt nála, egy Smith and Wesson, egyszer meg is mutatta neki, azt mondta, hogy az egyik híres barátjáé, javítani hozta el tőle, de persze hazudott, mindig hazudott. Varja egy csöppet sem ijedt meg tőle, nem lövi le, attól félne. És Szofja Alekszandrovnát se fogja feljelenteni, attól is fél. Varja vakmerő lett: tessék, próbálja csak meg!

– Igazán? – nevetett gúnyosan. – Le fogsz lőni? Értem, azért kérdezted, hogy tudja-e a testvérem, kivel találkozom. Tudja, tudja, hogy veled, lőj csak nyugodtan, halálra ítélnek érte, erre mérget vehetsz. Gyáva alak! – kiáltotta. – Lőj már, te gyáva, te gyáva alak, lőj!

Az ablakokban félrehúzódtak a függönyök, az emberek kinéztek a sötétbe...Varja tovább kiáltozott:

– Lőj már, miért nem lősz, te gyáva, szemét alak?!

– Hé, mi történik ott? – hallatszott valamelyik ablakból egy hangos férfikiáltás.

Az utcán megtorpantak a járókelők.

– Ne üvölts, te őrült! Akkor se szabadulsz a markomból!

Sarkon fordult, és gyors léptekkel elsietett.

– Már éppen a keresésedre akartam indulni – mondta Nyina, amikor Varja hazaért.

– Mi történt, ha nem titok?

Varja elnevette magát.

– Semmi különös, megfenyegetett, hogy lelő.

– Hát ez meg miféle beszéd? – háborgott Nyina. – Elfelejtette, hogy hol él?

– Egyszerűen csak bolond, szemét alak.

Másnap közvetlenül munka után Varja benézett Szofja Alekszandrovnához.

Az asszony az asztalnál ült és levelet írt, feltehetően Szasának.

– Szofja Alekszandrovna, mondja el, hogy történt a dolog?

Szofja Alekszandrovna letette a tollat, és levette a szemüvegét.

– Közöltem vele, hogy távozzék. Előbb makacskodott, aztán elment.

– Nagyon kérem, mondja el részletesebben!

– Megmondtam neki: megtiltottam, hogy fegyvert hozzon a házba, ő mégis hozott, ezért szemrehányást tettem neked, és te elmentél a testvéredhez, én pedig kérem, hogy ő is hagyja el a lakásomat, annál is inkább,mert a lakótársak tiltakoznak, amiért miatta sohasem tehetjük fel a láncot az ajtóra. Erre gorombáskodni kezdett velem, fenyegetőzött, mindenféle ostobaságot hordott össze, hogy én lakásüzér vagyok...

– A gazember!

– Közöltem vele, hogy már ma este felteszem a láncot az ajtóra, és senki nem fog ajtót nyitni, és ha dörömböl, kihívjuk a rendőrséget, bejelentjük, hogy fegyverrel üzletel, hogy nincs rendes munkahelye, hogy minden lakótárs ellene van az ittlétének, és hogy a házkezelőségben is többször firtatták a kilétét, hogy a körzeti rendőr is érdeklődött utána. Erre megint ijesztgetni kezdett, amire azt mondtam neki: „A fiamat letartóztatták és száműzték. Ismerem az ügyészhez, a vizsgálóbíróhoz, az

ügyvédhez vezető utakat, engem semmivel sem tud megijeszteni, ha holnap reggel nem költözik el innen, magára vethet, én nem riadok vissza semmitől." Ezzel otthagytam. Reggel elköltözött minden holmijával.

– Hogyhogy holmijával? És az enyémmel mi lett?

– A tiedet itthagyta.

– Hogy legyen ürügye visszajönni értük.

– Talán azt reméli, kibékültök.

– Azt várhatja!

– Amire egyáltalán nem számítottam – jegyezte meg Szofja Alekszandrovna –, itthagyta a kulcsot is. Azt gondoltam, új zárat kell majd feltetetni.

– Nagyon előrelátó – mosolygott gúnyosan Varja –, ha valamit ellopnának a lakásból, akkor a gyanú arra terelődik, akinek kulcsa volt a lakáshoz, ezért inkább visszaadta.

– Lehetséges – mondta Szofja Alekszandrovna.

– A holmik miatt ne aggódjék, elviszem magammal, és ha eljönne értük vagy telefonálna, mondja meg neki: Varja elvitte a holmikat, forduljon hozzá.

– Nagyon helyes. Ez a te holmid, viseld is őket.

– Majd meglátjuk – felelte sejtelmesen Varja; magában már eltökélte, hogy Ljovocskán keresztül másnap eljuttatja a holmikat Kosztyához.

Gyengéden átölelte Szofja Alekszandrovnát.

– Bűnösnek érzem magam, olyan sok gondot okoztam!

– Ugyan, gyermekem, verd ki a fejedből, és ne félj tőle, az ilyenek, mint ő, csak a gyengébbel szemben erősek, és csak a félénkkel bátrak.

– Tudom – mosolygott Varja. – Tegnap este kihívatott az utcára, megfenyegetett, hogy megöl.

– Igazán?

– Igen, igen, de én kinevettem és otthagytam.

– Derék lány vagy, így kell ezt csinálni.

Varja maga is érezte, hogy derekasan helytállt, érezte erejét, függetlenségét. Igen, igen, végre független! Nem engedelmeskedik idegen akaratnak, át tudott lépni ezen az egész mocskon, ha megbotlott is, ha tévedett is. Végső soron a tévedésekből tanul az ember. Az egész világon küzdenek az emberek a falat kenyérért, helyükért a nap alatt, mindenütt igyekeznek alkalmazkodni a körülményekhez, a fontos az, hogy az ember ember maradjon, ne engedje meg senkinek, hogy lábbal tapossa méltóságát. Ő ezt elérte, erre büszke lehet.

– Szasának ír levelet?

– Igen, gyermekem, Szasának. Még holnap fel kell adnom, félek, nem ér oda, mielőtt az utak járhatatlanná válnak. Októberben és novemberben, amíg be nem fagy az Angara, nincs ott semmiféle közlekedési lehetőség. Azt akarom, hogy az utolsó postával okvetlenül megkapja a levelemet.

Varja maga elé képzelte Szasát, amint ott áll magányosan a távoli szibériai folyó partján, és neki is kedve támadt legalább néhány szót írni neki, hogy egy kis örömet szerezzen. Most, a rázúdult megpróbáltatások után, amelyeken túljutott, megint

könnyűnek érezte lelkét, és ettől könnyű lesz írnia Szasának, a legjobb embernek, akit ismert.

– Írhatnék neki pár szót én is?

– Hát persze, Varenyka – örvendezett Szofja Alekszandrovna. – Szasa boldog lesz, hiszen rajtam kívül senki sem ír neki.

Varja maga elé húzott egy levélpapírt, kis ideig gondolkodott, majd bemártotta a tollat a tintába, és írni kezdett:

„Szervusz, Szasa! Itt vagyok anyádnál, levelet írunk neked. Minden rendben, anyád egészséges, én a Moszprojektnél dolgozom..."

Megint egy kicsit gondolkodott, aztán még hozzáírta:

„Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz most!"

16

Kirovot nagyon nyomasztotta, hogy Szocsiban kell tartózkodnia. A tankönyvön végzett munkája teljesen formálisnak bizonyult: elolvasta, amit a referensek írtak róla, és helyeselte azt, amit Sztálin helyeselt. Jól látta, hogy Sztálin átalakítja a történelmet, nemcsak azért, hogy saját személyét felmagasztalja, hanem hogy igazolja múltbéli, jelenlegi és eljövendő kegyetlenkedéseit. Mégsem tudott ellentmondani neki, nem lett volna értelme harcba szállnia vele, miután ő se nem ideológus, se nem történész, Sztálin rendelkezésére pedig történészek és ideológusok légiója áll, akik bármit be tudnak bizonyítani. Ebbe az utcába nem kell besétálnia. És Sztálin kaukázusi szerepéről sem kell cikket írnia.

Kirov öt esztendeig állt az azerbajdzsáni pártszervezet élén, a lehető legalaposabban megismerkedett történetével, teljesen világos volt előtte, milyen szerepet játszott Sztálin Bakuban. Most visszamenőleg nagyítják fel bakui tetteit, mint egyébként sok mást is. Ő, Kirov is részt vett a múltszépítésben. Igaz, akkor nem konkrét kérdésekről volt szó, hanem azt kellett bizonyítani, hogy Sztálin Lenin ügyének folytatója. Mivel a pártnak erre okvetlenül szüksége volt, Kirov elfogadta a bizonyítást, még ha bizonyos pontokon el kellett is térni az igazságtól. Mostanra minden véget ért, a harc befejeződött, mi szüksége Sztálinnak a Nina nyomda vezetőjének babérjaira? Le akar számolni Jenukidzével? Ebben ő, Kirov nem fog segédkezni.

Minden utcát, minden házat, üzemet, fúrótornyot ismer Bakuban. Ahogy visszagondol, hajdan semmi sem kapcsolódott Sztálin személyéhez. Most pedig egész Baku átalakult Sztálin emlékhelyévé, az élő Sztálin emlékhelyévé. Utcák, kerületek, olajkitermelő-helyek, főiskolák, iskolák viselik a nevét. Még a bailovói börtönben is múzeumot nyitottak, bár senki nem tudta, melyik cellában ült Sztálin. Nem merték megkérdezni tőle, féltek, hogy megsértődik, még utóbb azt gondolja, hogy a bakuiak nem is biztosak abban, hogy szükség van egy ilyen emlékhelyre. Maguk döntöttek a dolgok felől, kiválasztottak egy cellát, amelyre könnyen ajtót vághattak kívülről, hogy a látogatók anélkül is megnézhessék, hogy be kelljen menniük magába a börtönbe.

Megnyitották a múzeumot, fogadják a látogatókat, bár Sztálin tudja, hogy mindez csak fikció. Kirov korábban is észrevette, sőt még beszélt is róla Ordzsonikidzével: Sztálin emlékezetében elmosódik a határ a valóság és a legenda között, ha saját múltjáról van szó.

Kirov emlékezetében ezek a határok megmaradtak, és nincs szándékában új legendákat teremteni. Sztálin követeli, hogy itt legyen vele Szocsiban. Ez sajnos merő időpocsékolás. Leningrádban lenne a helye, elő kell készítenie a jegyrendszer felszámolását. Négy hónap múlva a Szovjetunió állampolgárai szabadon vásárolhatják majd a kenyeret. Ez a kolhozrendszer életrevalóságát bizonyítja, amelyet annyi veszteséggel, szenvedéssel és áldozattal hoztak létre. Ebbe az intézkedésbe nem szabad belebukni, erre gondosan fel kell készülni, különösen a nem gabonatermelő körzetekben, mint amilyen Leningrád is. És ehelyett itt lógatja a lábát Szocsiban.

A történelemtankönyv vázlatához írott megjegyzéseket Kirov a tengerparton olvasta, nem is olvasta, csak átnézte, aztán félretette, nehezéknek követ tett a lapokra, nehogy elfújja őket a szél.

A sűrű, dupla drótkerítéssel övezett fürdőzőhely néptelen volt. A kerítésen túl jobbra és balra is tilos terület húzódott. A bejáratnál telefonos őrbódéban egy katona ült, a másik őr a külső kerítés mellett húzódó aszfaltutacskán járkált fel és alá. A fürdőzőhelyet csak a vendégek használták. Sztálin nem fürdött a tengerben, és nem is járt le a partra. A nyaralók személyzete és őrsége más helyen fürdött.

Csak egyetlen emberrel találkozott itt Kirov, a Moszkvából érkezett fogorvossal, aki tisztelettel viseltetett iránta, de nem hízelgett. Nyugodt volt és jóindulatú. A halk szavú, higgadt férfi kitűnően úszott, és láthatóan élvezett mindent, ami itt körülveszi: a tengert, a napsütést, a parti homokot. Kirovot mindig elégtétellel töltötte el, ha másokat örülni látott. Természetesen az emberek ezer évvel ezelőtt is örültek, és mindaddig örülni fognak, amíg a világ világ. Kirov azonban honfitársai örömét összekapcsolta azzal az állammal, amelyet ő is képvisel, azzal a rendszerrel, amelyért kiállt és most is kiáll, az épülő új társadalommal. A mosoly, amit látott, a nevetés, amit hallott, jutalom volt neki és pártjának, igazolta azokat a kemény és néha szigorú rendelkezéseket, amelyeket időnként meg kellett hozni. Mint marxista, nagy összefüggésekben gondolkodott, de az ezrek és milliók mögött mindig ott látta az egyedi embert. A hallgatóság számára soha nem volt arc nélküli. Amikor felment a szónoki emelvényre, arra törekedett, hogy minden egyes hallgatójával megértesse magát. Talán éppen ebben rejlett szónoki művészetének titka.

Sohasem hanyagolta el a személyes kapcsolatokat sem, szívesen elegyedett beszélgetésbe. Ez a fogorvos is érdekelte. A leghétköznapibb dolgokról társalogtak, a víz hőmérsékletéről, a tenger mélyéről feltörő kénes forrásokról, a macesztai víz hatásáról az emberi szervezetre. Kirovnak tetszett, hogy Lipman nem úgy beszél, mint egy orvos, még a fogakról, szakmájának tárgyáról is a legköznapibb dolgokat mondta: melyik fogkefe a jobb, a nagy vagy a kis fejű-e, mivel ajánlatos szájat öblögetni. Lipman nem hozta szóba, *kit* kezel, Sztálin neve egyetlenegyszer sem hangzott el.

– Maceszta csodákat tesz – mondta Lipman –, a társbérlőnk már nyomorék volt, járni se tudott, de Maceszta után úgy fut, mint egy tizennyolc éves.

– Milyen a lakása?

– Hogy is mondjam... Nagyon rendes társbérleti szoba, tizenkilenc négyzetméter, a Vtoraja Mescsanszkaján, nem messze a központtól, külön telefonnal. A bérlőtársak azt követelik, tegyem ki a telefont az előszobába, én nem is lennék ellene, hadd használják ők is, de a Kreml Egészségügyi Igazgatósága nem engedi. Ők adták ezt a telefont, ezen hívnak a beteghez.

Kirov tudta, hogy a Kreml orvosait nem hívják, hanem helybe viszik magas betegeikhez. És arról, hogy kihez viszik, nem beszélnek. Ordzsonikidze jót nevetett ezen: „Tudod, elhozzák hozzám az orvosomat, de a nevemet nem mondják meg neki. Persze az orvos úgyis tudja: Ivanov jött érte, tehát hozzám hozzák. Ha meg Petrov, akkor Kujbisevhez viszik. Hát ilyen játékokat űzünk mi..."

Feltámadt a szél, hullámzott a tenger.

– Sok a medúza a partnál, vihar lesz – jegyezte meg Kirov.

Így beszélgettek, miközben a homokban heverésztek, a tengerben úsztak, vagy fürdés után törülköztek. Az orvos látta a Kirov mellett heverő papírokat, nem akarta zavarni, tapintatosan viselkedett.

Kirov azonban nem merült bele a *Megjegyzések* olvasásába. Hogy milyen irányba történik a történelem átértékelése, enélkül is világos, a részleteknek nincs jelentősége. Sztálinról töprengett. Az utóbbi években sokat gondolkodott róla. De Leningrádban ezeket a gondolatokat háttérbe szorította a munka. Itt azonban nincs munkája, marad Sztálin. Kirov naponta találkozik vele, és szakadatlanul foglalkoztatja gondolatait.

Ezekben az években támogatta Sztálint, az irányvonalát, harcolt az ellenségeivel, erősítette a tekintélyét, és mindezt őszintén, meggyőződésből tette, noha Sztálin sok személyes tulajdonságát visszatetszőnek találta. De el kell határolni a személyes tulajdonságokat a politikaiaktól. Ő, Kirov nem nagyon bízott Sztálin ígéretében, hogy megfontolja Lenin kritikáját, és megváltozik. Kirov másban hitt: Sztálin természetének rossz oldalait a belső harc élezte ki. Ha az véget ér, többé nem lesz szükség szélsőségekre. És akkor Sztálin jellemének negatív vonásai átadják helyüket annak a jónak, amellyel egy hatalmas ország vezetőjének rendelkeznie kell, ha ki akarja érdemelni az utókor hálás emlékezetét. És Sztálin ki akarja érdemelni.

Kirov reményei nem váltak valóra. Ellenkezőleg, minél jobban megerősödött Sztálin helyzete, annál elviselhetetlenebb, szeszélyesebb, ingerültebb lett, intrikált, egymás ellen uszította a párt vezetőit, és a vezetés legfőbb fegyveréül az állambiztonsági szerveket tette meg; Kirovnál Leningrádban az NKVD vezetője, Filipp Medvegy a területi pártbizottság alá tartozik, de sok területi titkár elmondta, hogy a helyi állambiztonsági szervek egyre inkább függetlenednek a helyi pártvezetéstől, csak a saját központjuknak engedelmeskednek, behatolnak az államapparátus minden láncszemébe, legfőbb fegyverük a tájékozottságuk, még a kommunistákat is arra kényszerítik, hogy figyeljék egymást. Arról, hogy őket is figyelik, Marija többször nagy nyugtalansággal beszélt. Rendben van, Marija az ő felesége, ő nyugtalankodhat, no de a higgadt, következetes, elvhű Szofja, Marija nővére, aki 1911 óta párttag, ugyanezt állítja. Kirov nem osztotta nyugtalanságukat, Leningrádban erre nem kerülhet sor, Boriszov, testőrségének parancsnoka feltehetően sűrűn változtatja az emberek be-

osztását, ettől támadhatott az az érzésük, hogy figyelik őket. Egész más a helyzet Moszkvában, ott minden lépését ellenőrzik, ott a Politikai Iroda minden tagját figyelik, ki kivel találkozik, ki kihez jár, mindez roppant visszatetsző, soha nem volt ilyesmi a pártban, most mégis van, de nincs mit tenni. Sztálin gyanakvása egyre nő, senkiben sem bízik, nem lehet nyíltan beszélni vele, mert az ember nyíltságát bármelyik pillanatban kész felhasználni az illető ellen. Mindez bizonytalanná, nyugtalanná, sőt tehetetlenné tesz. Mégsem lehet fellépni Sztálin ellen. Ebben rejlik a tragédia. Módszerei elfogadhatatlanok, de irányvonala helyes. Hatalmas ipari országgá változtatta Oroszországot. Ha valaki fellépne Sztálin ellen, az ország és a párt ellen lépne fel. Senki nem támogatná. De ha támogatnák is, ugyan kit lehetne Sztálin helyébe ültetni? Sokan őt, Kirovot szeretnék látni a párt főtitkáraként. Ő azonban ezt nem óhajtja, nem érzi hozzá elég erősnek magát, nem elméleti ember, ő gyakorló forradalmár. Forradalmi ifjúságának talán legfényesebb emlékeként azt őrzi, amikor saját kezűleg készített el egy sokszorosító gépet, ezen nyomtatták a diákok a röplapokat. Annak idején roppant büszke volt erre a sokszorosító gépre, ez volt az első tárgyi, kézzelfogható hozzájárulása a párt ügyéhez. Mindig vonzották és örömmel töltötték el munkájának és az általa irányított emberek munkájának ilyen kézzelfogható és szemmel látható eredményei. Számára teljesen elegendő, hogy kommunista, párttag, és hogy a párt bizalmát élvezi. De Sztálin már nem veszi figyelembe a Lenin halála után történelmileg kialakult pártvezetést, azt a pártvezetést, amelyik megvédte a lenini örökséget Trockij és Zinovjev támadásaitól. Ezt a vezetést már nem nevezik kollektívnak, már csak így mondják: a párt vezetője Sztálin. A párt magja azonban megmaradt. Lenin is a párt és az állam vezetője volt, de mindig számításba vette az őt körülvevő embereket. Számolt velük, bármilyen nézeteltérések kerültek is felszínre. Sztálin megkerüli a Politikai Irodát, most az olyan emberek, mint Zsdanov, Malenkov, Berija, Jezsov, Mehlisz, Poszkrjobisev, Skirjatov, Visinszkij többet jelentenek, mint a Politikai Iroda tagjai. Nagyon világosan látja, milyen célt követ Sztálin, amikor azt kívánja tőle, alkalmazzon megtorló intézkedéseket a volt zinovjevistákkal szemben: terrort akar, pedig semmi ok a terrorra. Sztálin a félelem és csakis a félelem segítségével akar vezetni. A félelem segítségével akarja saját egyszemélyi hatalmát megerősíteni. Hogy hova vezet ez, nem tudni. Kirov keserűen látta, milyen hibát követett el a párt, amikor nem fogadta meg Lenin tanácsát, és nem váltotta le Sztálint a főtitkári posztról. Meg kellett volna tenni. Trockij nem tudta volna magához ragadni a hatalmat, ő idegennek számít a pártban. Zinovjev és Kamenyev sem tudott volna vezető szerephez jutni, a párt nem bízott meg bennük. Az igazi bolsevik mag vezette volna a pártot, a jelenlegi Politikai Iroda, amelyben helyet kaphatott volna Buharin is, Rikov is, sőt Sztálin is, de csak mint a vezetőség egyik tagja. Jóvátehetetlen hibát követtek el. Sztálint már nem lehet félreállítani. És meggyőzni sem lehet. Ha látszólag elfogadja az érvelést, az is csak taktika, politikai lépéseit hosszú távra kiszámítja. Első pillantásra ártatlannak tűnő ajánlata mögött, hogy ő, Kirov írjon cikket Jenukidze ellen, és költözzön át Moszkvába, messzire vezető politikai elképzelések állnak. Nagyon helyesen írta Lenin: Sztálin szeszélyes. De türelmes és állhatatos is, amit elképzelt, azt *mindig* véghezviszi. Ismeri a hatalom titkát. Primitív szemináriumi

logikája és dogmatizmusa imponál az embereknek. Sikerült elültetnie a népben azt a meggyőződést, hogy ő mindent tud és mindenre képes. A népnek tetszik a nagysága, tetszik, hogy az oly sok évig tartó felfordulás, polgárháború, pártküzdelem után végre rend lett, és ezt a rendet Sztálinnal azonosítja. Ezen már nem lehet változtatni. Saját tehetetlenségének tudatától Kirov kétségbeesett.

Amikor 1926-ban áttette székhelyét Leningrádba, Kirov pontosan felmérte, milyen bonyolult feladat előtt áll. Leningrád kommunistái Zinovjevre szavaztak. A Központi Bizottság minden szervezési és propagandaeszközét latba vetve rövid idő alatt meggyőzte őket, hogy szavazzanak a zinovjevi oppozíció ellen, a XIV. kongresszus határozatára, a KB irányvonalára. A párt történetében ez volt az első olyan akció, amikor a kommunisták tízezrei utasították el azokat a nézeteiket, amelyeket tegnap még vallottak, és olyanokra szavaztak, akiket tegnap még elítéltek. És ezt az akciót, ő, Kirov hajtotta végre. Keserű győzelem volt. Az elmúlt évek során minden erőfeszítése arra irányult, hogy helyreállítsa a leningrádi kommunistákban a belső méltóságot, hogy feledtesse a lelki megrázkódtatást. Igen, helyesli a párton belüli vasfegyelmet, de a pártnak nincs szüksége engedelmesen szavazó, néma tömegre; ilyen pártszervezetet nem kíván irányítani. A forradalmi Pétervár maradjon meg az októberi forradalom bölcsőjének, a pétervári munkások az orosz munkásosztály élcsapatának, Leningrád pedig a haladó európai tudomány, művészet és kultúra városának. Éppen ezért tiltakozott az ellen, hogy a Tudományos Akadémiát áthelyezzék Moszkvába. A Politikai Iroda tagjai azonban nem támogatták, mert őket az az egyszerű megfontolás vezérelte: a tudomány a szocialista építést szolgálja, ezért aztán a központban kell lennie, ahonnan ezt az építkezést irányítják. Kirov nem értett egyet az érveléssel, de nem támogatták, kinevették: Kirov még az agg akadémikusokat sem akarja elengedni Leningrádból. Sztálin is nevetett rajta, pedig Sztálin nagyon jól tudta, hogy Kirov mindent ellenez, ami a leningrádiak önérzetét sérti.

Mindenesetre Kirov politikája meghozta a gyümölcsét. Jó néhány éve rendkívül taktikusan és állhatatosan győzködte a leningrádi kommunistákat, hogy a XIV. kongresszus előtti szavazásukat véletlen epizódnak tartja, amely semmi következménnyel nem jár, hogy Sztálin iránti bizalmatlanságuk megalapozatlan, és Sztálin politikája az egyetlen helyes politika. Pedig nem volt könnyű meggyőznie erről a leningrádi kommunistákat. Ők politikailag igen képzettek. Ezekben az években folyt a mezőgazdaság kollektivizálása a túlhajtott kuláktalanítással és Sztálin nem meggyőző módszereivel annak kapcsán, hogy állítólag egyeseknek a „siker a fejükbe szállt". Ezekben az ínséges években, amikor szigorú normák szabályozták a fogyasztást, Kirov mindent megtett, hogy a leningrádiaknak elegendő élelem jusson. Emiatt gyakran került konfliktusba a moszkvai népbiztosságokkal. Persze Leningrád is teljesítette párttal szembeni kötelezettségeit, ezrével küldte a kommunistákat a „huszonötezrekbe"* falura, a gépállomások és a szovhozok politikai osztályaira, a vasúthoz és

* Huszonötezrek: az ipari központok haladó munkásai 1930 elején, a kollektivizálás időszakában tömegestül utaztak falura dolgozni. A párt 25 ezer résztvevőre számított, valójában 27 600 munkás utazott falura.

az ötéves terv kiemelkedő építkezéseire. Eltávozott Leningrád pártmunkásgárdájának jelentős része. Azzal, hogy a párt megkövetelte és elfogadta ezt az áldozatot, mintegy visszahelyezte jogaiba a vörös Pétervárt. A XIV. kongresszus előtti szavazás és az ezt követő bizalmatlanság tehát egyszer és mindenkorra a múlté.

És most, amikor a seb behegedt, Sztálin újból megbolygatja: nyolc év múltán úgy döntött, hogy emlékezteti a leningrádiakat erre az epizódra, hogy megbünteti őket és bosszút áll, mert a sztálini követelés mögött, hogy „felszámolni a megbúvó, fegyverét le nem tett" ellenséget, az az igyekezet áll, hogy megtörjék a leningrádi pártszervezetet. Kirov ezt nem engedi. A Politikai Iroda támogatni fogja ebben. Meg aztán Sztálin sem vállalná a kérdésben a nyílt konfliktust, jól tudja, hogy a Politikai Iroda nem támogatja. Sztálinnak nem fog sikerülni a Központi Bizottságot és annak Politikai Irodáját saját akarata végrehajtójává változtatni. Ez a biztosítéka annak, hogy Sztálinnak sohasem fog sikerülni a párt fölébe kerekednie.

Sztálin nagyon sokat tett az ország helyreállításáért, és mint a történelem nagy alakjai, rányomta a korra személyisége bélyegét. Lenin ezt a rekonstrukciót jóval elfogadhatóbb módszerekkel hajtotta volna végre. De Lenin már nincs, Sztálin van. Lenin félcipőben járt, Sztálin csizmában. Persze vitathatatlan, hogy Oroszország egyre inkább a világ ipari nagyhatalmává változik, a haladó tudomány, a technika és a kultúra országává. Ezt az országot nem lehet terrorral irányítani. Az erőszak gátolná az ország fejlődését. A marxizmus azt tanítja, hogy a történelem objektív törvényei az egyes személyiségek fölött állnak, erősebbek náluk. A történelmi fejlődés logikája kérlelhetetlen. Sztálin alá kell, hogy vesse magát e logikának. Utat kell engedni a történelemnek, dolgozni kell, fejleszteni az ipart, a tudományt, a kultúrát, és persze elfojtani a szélsőséges megnyilvánulásokat.

A legfontosabb... Kirov felállt, megunta a heverészést, igen, a legfontosabb megőrizni és megóvni a párt kádereit. Amíg a meghatározó bolsevik káderek élnek és erősek, addig a párt legyőzhetetlen.

– Egy kicsit leégett – szólt oda Lipman Kirovnak. – Vegye fel az ingét, aztán majd...

Nem tudta befejezni a mondatot, az őrbódéban megszólalt a telefon, Kirov is és Lipman is felkapta a fejét. Az őr Lipmanhoz sietett, és közölte, hogy kéretik az egyes számú villába.

– Aztán majd alkohollal kenje be a bőrét, akkor nem fog fájni – tanácsolta Lipman Kirovnak, miközben sietve felöltözött.

17

Amikor Lipman megnézte az ínyét, közölte Sztálinnal, hogy a seb szépen gyógyul, és két nap múlva már hozzá is láthatnak a pótlás elkészítéséhez.

– Nem lehetne holnap? – kérdezte Sztálin.

– Lehetne holnap is – mosolygott Lipman –, de jobb lenne holnapután.

– Tegye, ahogy jónak látja – Sztálin elkomorult. – Hogy halad a munkája?

– Csak akkor látunk munkához, ha már levettük a lenyomatot.

– A könyvére gondoltam – magyarázta ingerülten Sztálin.
– Bocsásson meg, félreértettem... Köszönöm, dolgozom rajta.
Sztálin felállt.
– Minden jót.

Nem az orvos miatt volt ingerült Sztálin, hanem Kirov magatartásától. Már nem vitatkoztak, és Kirov rendszeresen megjelent *A Szovjetunió története* tankönyv vázlatához készült *Megjegyzések* vitáin, némán egyetértett mindennel, de úgy viselkedett, mint az olyan ember, akit arra kényszerítenek, hogy számára érdektelen és szükségtelen dologgal foglalkozzék. Ezek a találkozások egyre nyomasztóbbakká váltak. Sztálin elküldhette volna Kirovot, de nem akart nyílt szakítást. Túrni kellett, és Sztálin túrt. De idegei a végsőkig feszültek. Egyedül csak ő tudta, mibe kerül neki a látszólagos nyugalom, hidegvér és szenvtelenség. Fegyelmezte magát, amikor egyedül volt, különben nem tudta volna fegyelmezni magát az emberek előtt. S ha mégis kirobbant, nem ingerültségének kiváltójára zúdult haragja. Ezúttal az orvos volt a bűnbak.

A megadott időben Lipman megjelent, és hozzálátott a gipszlenyomat elkészítéséhez. Sztálin nem szerette ezt a procedúrát, nem szerette, amikor az orvos kitördelte a gipszet a szájából, olyan érzése volt, mintha a gipsszel együtt kitörnék még megmaradt fogait is. Nem szerette a gipszmorzsákat a szájában...

– Úgy látom, rendben van – közölte végre Lipman. – Azt hiszem, elég jól sikerült. De Ioszif Visszarionovics, ne csináljuk meg mégis az egyszerű pótlást?

Sztálin öklével rácsapott a szék karfájára.

– Világosan megmondtam magának, hogy aranyból akarom!

– Jól van, jól – vágta rá sietve Lipman –, úgy csináljuk, ahogy mondta, reggelre kész is lesz.

Sztálin némán figyelte, ahogy Lipman reszkető kézzel összerakja a műszereit. Megijedt a fajankó! Micsoda népség!

Lipman hirtelen abbahagyta a műszerek összeszedését.

– Ioszif Visszarionovics, ki kell választanom a fogszínt, kérem, foglaljon helyet még egy pillanatra – kérte félénken.

Sztálin megint hátrahajtotta a fejét a fejtámlára, kinyitotta a száját, Lipman sokáig nézegette a fogakat, egyiket, másikat, harmadikat, gondterheltnek látszott, sőt kissé ijedtnek. Sokáig matatott, Sztálin elunta, hogy ott üljön nyitott szájjal.

– Befejezi végre?

– Mindjárt, mindjárt – húzta az időt Lipman, és tovább próbálgatta a különböző fogmintákat. Aztán szemmel láthatólag döntött. – Felkelhet, Ioszif Visszarionovics. Igyekszem reggelre mindennel elkészülni – mondta gondterhelten, és becsukta a táskáját.

Másnap reggel Sztálin szólt, hogy hívják az orvost.

– Sztálin elvtárs, a doktor még nem fejezte be a munkáját, azt mondta, hogy csak holnap reggelre készül el – közölte Tovsztuha.

Sztálin elkomorult.

– Hívják ide!

Néhány perc múlva megjelent a lihegő Lipman.

– Azt ígérte nekem, hogy mára meglesz a pótlás. Miért nem teljesítette az ígéretét?

– Nem sikerült, Ioszif Visszarionovics.

– Mi akadályozta? – Sztálin azzal a súlyos pillantással nézett az orvosra, amitől mindenki félt.

Lipman széttárta a karját.

– Mondja meg az igazat!

– A helyzet az – kezdte félénken Lipman –, hogy a műfogak közül, amiket magammal hoztam, egyetlen egy sem felel meg színben.

– És miért nem hozott olyanokat, amelyek megfelelnek?

– A teljes készletet elhoztam, köztük azt a színt is, amit ezelőtt már használtak önnél.

– Hát akkor?

– Az embereknek, különösen a dohányosoknak változik a fogszínük. Azok a fogak, amelyeket magammal hoztam, nagyon megközelítik az ön fogszínét, nagyon. De árnyalatnyi különbség azért mégiscsak van.

– Észrevehető?

– Nem nagyon. De a szakember észreveszi.

– Mit érdekelnek engem a szakemberek?

– Nem szeretném, ha valaki azt mondaná, rossz munkát végeztem.

Sztálin gúnyosan elmosolyodott.

– És a maga becsvágya miatt én járjak fogatlanul! És még hány napig kell fogatlanul járnom?

– Megkértem, hogy telefonáljanak Moszkvába, és küldjenek ide nekem még fogakat, katalógus szerint megadtam a számukat.

Sztálin merően nézett Lipmanra.

– De hiszen maga mindent elhozott, ami Moszkvában található!

– Szereznek...

– Hol szereznek?

– Berlinben – bökte ki Lipman lesütött szemmel.

– Berlinben?!

– Egy német katalógusból írtam ki őket.

– És miért nem mondta ezt nekem rögtön?

Lipman hallgatott.

– Megtiltották, hogy megmondja? – mosolygott gúnyosan Sztálin.

Lipman hallgatott.

– Ki tiltotta meg?

Lipman hallgatott.

– Tovsztuha?

Lipman alig észrevehetően bólintott.

– Vegye tudomásul – jelentette ki rendkívül szuggesztív hangon Sztálin –, Sztálin elvtársnak mindent meg LEHET mondani, Sztálin elvtársnak mindent meg KELL mon-

dani, Sztálin elvtárs előtt semmit NEM SZABAD elhallgatni. És még egyet: Sztálin elvtárs előtt SEMMIT SEM LEHET ELTITKOLNI. Sztálin elvtárs előbb vagy utóbb meg fogja tudni az igazat.

Ez a kis késedelem a fogpótlással végül is majd rendeződik. De az a tény, hogy az orvost hazugságra kényszerítették, felháborító. Környezetében senkinek nincs joga egyetlen valótlan szót kiejteni. A kis hazugságot követi a nagy hazugság. Ha a környezete apróságokban hazudik neki, akkor ez a környezet nem megbízható. Mindenkinek, kezdve a Politikai Iroda tagjain, végezve a szakácson, tudnia kell, hogy Sztálin elvtársnak csak igazat szabad mondani, csak az igazat, a színtiszta igazat.

Elküldte a doktort, és hívatta Tovsztuhát.

– Miért kényszerítette a doktort, hogy becsapjon engem?

– A helyzet a következő – kezdte Tovsztuha –, tegnap a doktor jelentette, hogy nem rendelkezik megfelelő színű fogakkal, ilyen fogakat csak Berlinben lehet szerezni. Én azonnal felhívtam Litvinovot, beolvastam neki a katalógus szerinti adatokat, Litvinov felhívta Hincsukot...

– Hát Hincsuk még mindig Berlinben van?

– Igen. Szuric csak ma indul.

– Úgy... és tovább?

– Litvinov közölte velem, hogy mindent beszereztek, és még ma megérkezik a küldemény Moszkvába. Remélem, estére megkapjuk, a doktor azt mondta, hogy egy éjszaka alatt elkészül vele.

– Éjszaka csak aludjanak, éjszaka semmi rendes munkát nem fognak végezni. De a kérdésem a következő: miért vették rá az orvost arra, hogy becsapjon engem?

A válasz meglepő volt:

– Attól tartottam, ön nem fogja engedni, hogy az anyagot Berlinből szerezzük be.

Tovsztuha a szerénységétől tartott. Finom hízelgés! De hátha tényleg így gondolta, és ezért vállalt mindent magára, a félelmet, a kockázatot? Kipróbált, hűséges ember. Ám a hazugságra nincs mentség.

– Maga tegnap mindezt az én tudtom nélkül csinálta, ennek következtében kész helyzet elé állított – közölte. – Ha elégedetlen lennék ezzel a tevékenységével, ma már késő lenne változtatni ezen. Miért vette rá az orvost, hogy elhallgassa az igazságot?

– Attól tartottam, hogy mindent elmond önnek, és ön megtiltja a dolgot.

Sztálin végigment a verandán, megállt, és hirtelen az jutott eszébe, nem ártana megint bevennie egy kis brómot. Jenukidze aljas cikke után mostanában rosszabbul alszik, Kirov nem igazolta reményeit, elhatárolta magát az ügytől, nem hajlandó cáfolni Jenukidze állításait, Kirov itt-tartózkodása Szocsiban nem szolgálja idegrendszerének megerősödését. De el kell választania a jelentős dolgokat a jelentéktelenektől. Nem szabad semmiségek miatt bosszankodnia. A Berlinből meghozatott fogak – apróság, semmiség! Tovsztuha őszintén beszélt, sőt meggyőzően. Mégis, a hazugságot csírájában kell kiirtani, egyszer s mindenkorra.

Sztálin megint elkomorult, odament Tovsztuhához, egészen közel hozzá, tekintetével szinte átfúrta. Tovsztuha elvörösödött, s egy lépést hátrált.

– Nem óhajtom, hogy hízelgők és csalók vegyenek körül, nekem *feltétlenül* bíznom kell az engem körülvevő emberekben! A környezetemben lévő emberek még apróságokban sem hazudhatnak nekem, meg sem fordulhat ilyesmi a fejükben!

Tovsztuha úgy vélte, hogy ezt az utolsó mondatot Sztálin már jóval békülékenyebb hangon mondta.

– Bocsásson meg, meggondolatlanul cselekedtem.

Tovsztuha tévedett, Sztálin újból fenyegető pillantást vetett rá.

– A legkisebb hazugságért is szigorúan megbüntetek mindenkit. Különösen szigorúan azokat, akik a rendelkezésemre álló személyzetet próbálják hazugságra bírni. Remélem, megértett?

– Igen, Sztálin elvtárs. Ez többé nem fordul elő.

Másnap ebéd után Tovsztuha jelentette, hogy az orvos elkészült a munkával.

– Akkor jöjjön!

Megérkezett Lipman, bűntudatosan mosolygott, köszönt, és kinyitotta a bőröndjét. Sztálin dolgozószobájában fel-alá járva figyelte az orvos ténykedését.

– Gondolkodott a tegnapi beszélgetésünkön? – kérdezte.

– Természetesen, Ioszif Visszarionovics.

– Beszéltem erről Tovsztuha elvtárssal, és kiderült, ő vette rá magát arra, hogy ne mondjon igazat.

Lipman szívére tette a kezét.

– Sztálin elvtárs, igazán nem akartunk nem igazat mondani önnek. Tovsztuha elvtárs csak megkért, *ne zavarjam* önt, nem akartuk elszomorítani egy ilyen apró bonyodalommal. Isten őrizzen, hogy ne mondjunk igazat önnek.

– Zavarás, elszomorítás, gyerekes beszéd, maga meg én már felnőtt emberek vagyunk.

Sztálin leült a karosszékbe, hátrahajtotta fejét a fejtámlára, Lipman megmártotta az új hidat a pohárban, lerázta róla a vízcseppeket, óvatosan, puha mozdulattal a helyére illesztette. A híd arany ívvel készült.

Aztán megkezdődött a szokásos procedúra, a pótlás utóigazítása, kék papírral... Harapjon össze... Nyissa ki a száját... Egyébként nem tartott sokáig, a híd kitűnően illeszkedett.

– Úgy látom, minden rendben – jelentette ki Sztálin.

Lipman, mielőtt elment, megkérte, másnap reggelig ne vegye ki a pótlást, és ha zavarja vagy nyom, üzenjen érte.

De nem kellett üzenni érte, a pótlás kitűnően illeszkedett, Sztálin elégedett volt, és amikor Lipman két nap múlva megjelent nála, közölte vele:

– A híd nagyon kényelmes, sehol nem nyom, nem zavar. Úgy érzem, mintha már régóta hordanám.

Lipman mégis megkérte, hogy üljön le, kivette a pótlást, megnézte az ínyét, majd újból visszatette a hidat.

– Igen, úgy látom, jól sikerült.

– Na látja, és maga ellenezte az aranyat – mondta Sztálin.

Lipman hallgatott, aztán némi habozás után megszólalt:

– Sztálin elvtárs, ha elégedett a munkámmal, akkor egy aprócska kérésem lenne.

– Tessék – komorodott el Sztálin. Nem szerette, ha közvetlenül hozzá fordulnak. Ennek megvan a maga rendje és módja, vannak emberei, akik előkészítik a kérdést, tudják, milyen kéréseket kell eléje terjeszteni, milyeneket nem. Kéréssel egyenest hozzá fordulni szerénytelenség.

A kérés meglepőnek bizonyult.

Lipman kivett a bőröndből egy kics csomagocskát, kibontotta. Egy műanyag híd feküdt benne.

– Nagyon kérem, Sztálin elvtárs, csak egy napig viselje ezt a pótlást! Próbálja ki, melyik a kényelmesebb, aztán döntsön.

Sztálin csodálkozva felvonta a szemöldökét. Hiszen világosan megmondta neki, aranyat akar, még a szék karfájára is rácsapott az öklével, úgy, hogy az orvosnak inába szállt a bátorsága. És mégis makacsul kitart az elképzelése mellett. Az ördögbe is, ki tudja, talán így a helyes.

– Jó – egyezett bele kelletlenül.

Lipman kicserélte a pótlást. Az igazítás procedúrája, mint előzőleg, most is gyorsan lebonyolódott. Látszólag minden a legnagyobb rendben.

– Kérem, holnap hívasson, és mondja meg, melyiket érzi kényelmesebbnek. Amelyiket jobbnak találja, azt hagyjuk bent – mondta Lipman.

Sztálin másnap délelőtt hívatta Lipmant.

– Önkritikát kell gyakorolnom, magának volt igaza. Ez a pótlás könnyebb és kényelmesebb. De eltörhet. Készítsen nekem tartalékot is!

Lipman boldogan mosolygott.

– Kérem, akár tízet is.

– Reggelizett már?

– Hogyne, természetesen.

– No nem baj, harapjon valamit velem is.

Sztálin átkísérte az orvost a szomszéd szobába. Az asztalon borok és hidegtálak sorakoztak.

– Vodka és konyak nálam nincsen, nem iszom, és másoknak se tanácsolom. De a bor egészen más. Melyiket szereti?

– Nem nagyon ismerem ki magam a borok között – Lipman zavarba jött.

– Nem helyes. A borokat ismerni kell. Kávét egyáltalában nem iszom, teát igen, de csak ritkán. A bort kedvelem. Két-három pohárka felpezsdíti az embert, ám az agyát nem homályosítja el – mondta Sztálin.

Bort töltött két kicsi, szinte kupicányi pohárkába.

– Éljen sokáig a híd, amit csinált. Harapjon valamit!

Lipman elvett egy pástétomos szendvicset.

– Akar még egy ideig itt, Szocsiban pihenni? – kérdezte Sztálin.

– Nagyszerűen érzem magam, de vissza kell térnem Moszkvába a munkámhoz. Természetesen csak akkor, ha önnek már nem kellek.

– Majd közlöm a főnökeivel, hogy én tartottam itt. Érezze jól magát, fürödjön, írja a könyvét!

– Várnak Moszkvában a betegeim. Van, akinek már elkezdtem a kezelését, levettem a hídját, kihúztam a fogát, nyitott szájjal ülnek és várnak. Mit tehetnék?

– Igaza van – helyeselt Sztálin. – Mikor akar indulni?

– Amilyen hamar csak lehet. Jó lenne már holnap.

Sztálin kinyitotta az irodába vezető ajtót, és behívta Tovsztuhát.

– Küldjék vissza a doktort holnap repülőgéppel Moszkvába, és lássák el mindennel – az üvegekre mutatott –, ilyen borral is.

Aztán kiment valahova, majd visszatért egy szőlővel teli nagy rostával, átadta Lipmannak.

– Elbírja? Ha nem bírja el, segítenek magának – Tovsztuhához fordult. – Várják a doktort Moszkvában, és vigyék haza. Viszontlátásra, doktor! Minden jót!

Miután kikísérte az orvost, Sztálin Kirovot és Zsdanovot kérette.

Zsdanov beszámolt a történelemkönyv újabb fejezetének kapcsán felmerült észrevételekről. Sztálin a szobában fel-alá járva hallgatta. Kirov a dohányzóasztal mellett ült, s egy darab papírra rajzolgatott. Ez nagyon ingerelte Sztálint, bár neki magának is az volt a szokása, hogy miközben hallgatott valakit, vonalakat húzott vagy rajzolgatott. Ő azonban koncentrált, Kirov pedig ellenkezőleg, unatkozott, jelezte, hogy a dolog igen kevéssé érdekli, hidegen hagyja.

Sztálin nem mutatta ki ingerültségét, sőt, amikor Zsdanov befejezte a jelentését, kijelentette:

– A megjegyzések komolynak tűnnek, azt gondolom, el kell fogadnunk őket. Neked mi a véleményed erről, Szergej Mironovics?

– Nincs kifogásom ellene – felelte Kirov anélkül, hogy felnézett volna a rajzból.

Sztálin elvette az asztalról a gabonabeszolgáltatásról szóló jelentést, és odanyújtotta Kirovnak.

– Nézd meg!

A jelentésben vörös ceruzával húzták alá Kazahsztánt: hetven százalékra teljesítették a tervet, szóval közepesen.

– Lemaradt Mirzojan – közölte Sztálin –, jogosnak bizonyultak a félelmeink.

– Nem ő van a legrosszabb helyzetben – felelte Kirov. – Hetven százalék... Persze össze kell szedniük magukat.

– E *közepes* teljesítmény mögött egyes területek nagy lemaradása bújik meg – ellenkezett Sztálin, újabb papírt vett fel az asztalról. – A kelet-kazahsztáni területen a beszolgáltatási tervet csak harmincnyolc százalékra teljesítették, holott ragyogó volt a termés. És ez a ragyogó termés, ahogy előre sejtettük, váratlanul érte és megnyugtatta a terület vezetőit. A Kazahsztánból érkezett jelentésekből kiderül, hogy nem használták ki a gépeket, hangulatot keltettek a gépesítés ellen, elherdálták és eltulajdonították az állam eszközeit, a mezőgazdaság apparátusába idegen, bűnös elemek, párttagsági könyvvel rendelkező szélhámosok furakodtak be. Most azonnal helyre kell hozni a hibát, különben késő lesz. Kazahsztánon megbukhat a beszolgáltatási terv, és ez súlyos következményekkel járhat az ország gabonaellátására, különösen most, hogy eltöröljük a kenyérnormákat. Azt gondolom, küldenünk kell valakit Mirzojan segítségére.

– Nem fog megsértődni? – aggodalmaskodott Kirov. – Azt hiheti, nem bízunk benne. Inkább írjunk neki, hogy tömörítse kádereit, ajánljunk fel neki segítséget emberekben, szállítóeszközökben.

– Miért sértődne meg? – mosolygott gúnyosan Sztálin. – A pártra nem szokás megsértődni. Ha mindnyájan megsértődnénk, mi maradna a pártból? Persze tapintatosan kell eljárni, nem instruktort fogunk küldeni hozzá, hanem a KB titkárát... Szergej Mironovics, talán neked kellene odautaznod! Jóban vagytok, meg aztán ha a Politikai Iroda tagja száll ki, az fölöttébb megtisztelő!

Erre a fordulatra Kirov igazán nem számított. Elutazni Kazahsztánba, elszakadni Leningrádtól legkevesebb egy hónapra... Persze Sztálin Szocsiban is itt tarthatja egész szeptemberben. De nem akarja itt tartani, kapcsolatuk feszült, legjobb, ha elválnak. Vajon Sztálinnak nem arra kell-e Kazahsztán, hogy eltávolítsa innen? Ha visszaküldené Leningrádba, azt jelentené, hogy nem tudtak, nem sikerült együtt dolgozniuk. És most itt a kitűnő alkalom, ki kell rángatni a bajból Kazahsztánt, és erre a feladatra Kirov a legalkalmasabb, már azért is, mert személyes barátság fűzi Mirzojanhoz. Ez esetben váratlan elutazása Szocsiból semmiféle szóbeszédre nem adhat okot. Egy valami mégis óvatosságra inti Kirovot: Sztálin már megérkezése napján szóba hozta Kazahsztánt. Ugyan miért? Előre látta volna, hogy így alakul a közös munkájuk? Már jó előre előkészítette volna az ő távozását? Elképzelhető, Sztálin mindig nagyon előrelátó. Mindenesetre ez az ajánlat lehetővé teszi számára, hogy minél hamarabb elutazzék innen. Persze lehetne más okot is találni, egyszerűbb lett volna, ha elengedi őt Minyeralnije Vodiba. Ez esetben különösebb okot sem kellene keresni, az orvosok írták elő. Visszautasította, hogy írjon Jenukidzéről, aztán visszautasította a Moszkvába költözést, egy harmadik visszautasítás végképp elmérgesítené a kapcsolatukat.

– Hogyne – mondta Kirov –, ha szükséges, természetesen elutazom.

– Szükség van rá, azt magad is jól tudod, meg aztán – Sztálin a történelemkönyv vázlatára mutatott – úgy látom, hogy ez a munka nem túlságosan vonzó számodra. Igazam van?

– Igen, így igaz – helyeselt Kirov. – Miféle történész vagyok én...

– No látod! Az ott maga az eleven élet. Legfeljebb egy hónapodat rabolja el, de ezzel felhozzuk Kazahsztánt, lesz elegendő gabonájuk. Mi teszi bonyolulttá Kazahsztán helyzetét? Először is távol esik a központtól, peremvidék. Másodszor pedig rendkívül vegyes összetételű és gyakorlatilag egészen új a földművelő lakosság. Nagyon sok kitelepített kulák került oda, akadnak köztük nagyon rendes, szorgalmas emberek is – ezzel Zsdanovhoz fordult. – Andrej Alekszandrovics, ha nem esik nehezére, nézzen utána, már kértem, hogy készítsenek elő egy rendeletet a volt kulákok jogaikba való visszahelyezéséről, különös tekintettel a fiatalokra, akik három vagy öt esztendő alatt bebizonyították, hogy tudnak dolgozni... Igen, akadnak szorgalmas munkások, de igen sok még a megátalkodott, s azok kárt okoznak nekünk. Másrészt nem szoktattuk hozzá az embereket, az egyszerű munkásokat, az egyszerű dolgozókat az elemi munkamorálhoz, hogy munkájukat igyekezzenek minél jobban végezni, nem neveltük őket arra, hogy büszkék legyenek a munkájukra, a szakmájukra, a hírnevükre. A napokban például lejött hozzám Moszkvából egy fogorvos, a

fogaimat kezelte, a saját elképzelését ajánlotta nekem, de én elutasítottam. Erre erősködni kezdett, még egy kicsit fel is kellett emelnem rá a hangomat, nem tudtam megállni... Ami a dologból érdekes: elkészítette, amit én javasoltam és azt is, amit ő elgondolt. És azt ajánlotta, próbáljam ki mind a kettőt. Először azt, amit én kívántam, aztán az ő változatát. Kipróbáltam, és az övé bizonyult jobbnak. Ezt önkritikusan be is láttam. Ilyenformán ez az orvos bebizonyította az igazságát, kiállt a saját elképzelése mellett. Ugyan miért? Nyugodtan megcsinálhatta volna, ahogy én akartam, aztán nyugodtan elutazhatott volna. De nem, kiállt az igaza mellett, nem félt kiállni mellette, nem félt ellenem szegülni. És miért nem félt? Erősebb volt benne a szakmai önérzet. Tehát ő egy igazi munkás, szakmája büszkeséggel tölti el. Ezt az érzést kell belenevelni az emberekbe. És ha sikerül beléjük nevelnünk ezt az érzést, akkor nem lesz szükség kényszerintézkedésekre. De míg ez az érzés hiányzik, csak fecsegünk az ügy iránti elkötelezettségről, esküdözünk, különféle feladatokat vállalunk, pedig csak egy feladatunk lehet, eleget tenni munkás-lelkiismeretünknek, munkásbüszkeségünknek, amint ezt a grúz bortermelőknél látjuk, vagy mint mondjuk ennél a fogorvosnál.

– Nagyon kellemes ember ez az orvos – mosolygott Kirov.

Sztálin megállt.

– Téged is ő kezelt?

– Nem, a tengerparton találkoztunk. Nagyon jól úszik.

Sztálin némán végigment a dolgozószobáján.

– Ezek szerint te egyáltalán nem unatkoztál itt, én meg arra gondoltam, hogy unatkozhat Szergej Mironovics a jegyzetek mellett – mondta.

Sztálin szavaiból Kirov kihallotta a számára oly ismerős féltékeny, gyanakvó felhangot.

– A part kihalt volt, rajtam és a doktoron kívül senki nem fürdött a tengerben. Egyébként mindössze kétszer láttam, de nagyon jó benyomást tett rám.

– Igen, beszédes ember – erősítette meg közönyösen Sztálin.

Ezt a közönyt is nagyon jól ismerte Kirov.

Sztálin megint némán járkált a dolgozószobájában, aztán megállt Kirovval szemben.

– Holnap elrepülhetsz Alma-Atába? – kérdezte.

– Természetesen.

– Nagyszerű.

Este különböző papírok aláírása közben Sztálin odaszólt Tovsztuhának:

– Lipman fogorvost váltsák le!

Majd némi gondolkodás után hozzátette:

– A Kreml kórházából bocsássák el, egyébként ne bántsák.

18

Alfjorov most is civilben, és most is a nagyszobában, az ebédlőasztalhoz tolt székében fogadta Szasát. Egyszerű deszkából ácsolt asztal, de párnázott, városias székek.

– Üljön le, Pankratov! Kér teát?

Semmi jót nem ígért az ilyen vendégszeretet.

– Köszönöm, már reggeliztem.

– Egy pohár tea azért jól jön, hiszen csak most érkezett. Hogy jött?

– Gyalog.

– Annál inkább...

Alfjorov kinyitotta a konyhaajtót.

– Anfisza Sztyepanovna, készítse elő nekünk a szamovárt!

Visszajött az asztalhoz, és barátságosan Szasára nézett.

– Nos, Pankratov, működik a szeparátor?

– Nem tudom, nem érdekel.

– Kár. Közölhetem, hogy működik. Nekem köszönheti... Én kértem a gépállomást, hogy okvetlenül javítsák meg. Még aznap megjavították.

Zida tehát igazat mondott.

Alfjorov Szasára sandított.

– Mint gondolom, tudja, hogy egyáltalán nem altruizmusból csináltam mindezt, hanem azért, mert ha egy, a *mi* ellenőrzésünk alatt álló személy rontja el a gépet, akkor a *mi* kötelességünk rendbehozatni.

– Az ön „ellenőrzése alatt álló személy" nem rontotta el a gépet.

– A faluban másként vélekednek. Mindenesetre a szeparátort megjavították, az incidensnek vége. Illetve, hogy pontosak legyünk: egyelőre vége. A maga elleni bejelentés itt fekszik nálam – az asztal fiókjára mutatott –, nincs szándékomban ezzel zsarolni magát, de előfordulhat, hogy a kolhozelnöknek eszébe jut még ez a dolog. Egyébként erre még visszatérünk. Á, már itt is a tea!

Középkorú, jól megtermett, méltóságteljes, hosszú szoknyás, kurta kabátkás asszony hozta be a szamovárt, asztalra tette az áfonyával, tojással, sült hallal, valamint az ugyancsak áfonyával meg hallal töltött bélessel megrakott tálat.

– A teát mindig magam készítem el – mondta Alfjorov, miközben betöltötte a teafüvet –, tudja, ez nagy művészet, Kínában tanultam meg.

A teáskannát rátette a szamovár tetejére, és letakarta egy összehajtogatott kendővel.

– Amíg elkészül a tea, egyen valamit – Alfjorov az asztalra mutatott.

– Köszönöm, teát iszom, de enni nem kérek, már reggeliztem.

– Ahogy gondolja, de ha mégis kedve támadna, falatozzon egy keveset, evés közben jön meg az étvágy. Hogy él Mozgovában, sokat kínlódik?

– Nem sok örömöm van.

– Bizony, nem túl vidám világ – helyeselt Alfjorov –, egyébként elég érdekes emberek akadnak. Zsilinszkij Vszevolod Szergejevics filozófus, Bergyajev tanítványa. Annak idején elmehetett volna külföldre, de nem ment, merthogy szereti Oroszországát.

got. Most persze elmenne, de már késő. Ha szereted Oroszországot, akkor dolgozz érte, és ne ellene. Nem igaz?

Szasa megvonta a vállát.

– Elvben igaz, de nem tudom, hogy mit tett ő Oroszország ellen.

– Zsilinszkij, mint a többiek, azt fogja bizonyítani magának, hogy ártatlanul került ide. De higgye el nekem, ártatlanul senki nem kerül ide.

Szasa gúnyosan elmosolyodott.

Ez a gúnyos mosoly nem kerülte el Alfjorov figyelmét.

– Most magára gondol, de a maga dolga egészen más. A maga száműzetése ez a mi belső pártügyünk, ahogy a költő mondta: régi, testvéri vita... Belesodródott egy helyzetbe, és nem viselkedett elég óvatosan. Azt gondolja, én saját jószántamból jöttem ide, ebbe az isten háta mögötti fészekbe? Találkozott a bogucsani megbízottal? Itt az ilyen is megfelelő. Én pedig, és ezt remélem, maga is látja, kissé más vagyok. De az én helyzetemben én sem álltam a sarat, ezért kerültem ide. No és aztán? Kommunista vagyok, teljesítem a kötelességem. Igen, Zsilinszkijről beszéltünk... Okos ember, kiváló elme, de azért legyen résen vele!

– Jóformán nem is érintkezem vele, épp csak köszönünk egymásnak.

– Akár akarja, akár nem, érintkezniük kell – jelentette ki Alfjorov –, három évig nem játszhatja a néma gyereket, az érintkezés elkerülhetetlen. S ott van még Maszlov Mihail Mihajlovics, a volt vezérkari ezredes.

– Ő aztán igazán nem érdekel – jelentette ki Szasa, azt gondolván, hogy sejti, milyen cél vezeti Alfjorovot.

– Így igaz – helyeselt Alfjorov –, egy más nemzedék, más formátumú ember. Akikkel együtt jött ide, azok közelebb állnak magához, ha másért nem, hát életkorukat tekintve. Vegyük például Kvacsadzét... Leveleznek?

– Nem, azt sem tudom, merre van.

– Miért feledkezett meg útitársairól? – kíváncsiskodott Alfjorov. – Egyébként megértem magát, Kvacsadze elszánt trockista. De ott van Szolovejcsik.

– Szolovejcsikkel váltunk néha levelet.

Természetesen megtehetné, hogy erről nem beszél. Megkérdezhetné: miért hívatott? Hogy kihallgasson? Akkor mondhatná, hogy folytassa le előírás szerint, az ilyen beszélgetésből nem kér. De Szasa nem mondta. Alfjorov semmi rosszat nem tett neki, emberien el akar vele beszélgetni, kérem, tessék, áll rendelkezésére.

– Régen kapta tőle az utolsó levelet?

– Miért, maga talán nem tudja? – kérdezett vissza Szasa. – Azt gondoltam, ismeri a levelezésemet.

– Igen, néha el kell olvasni a politikai száműzöttek postáját, ez is kötelességeim közé tartozik – ismerte el Alfjorov –, de nem rendszeresen, csak alkalomszerűen.

– Az én leveleim soha sincsenek leragasztva.

– Mi értelme lenne újból leragasztani őket – nevetett Alfjorov –, úgyis észrevenné, hogy felnyitották. De ismétlem, nem minden levelet bontok fel, előfordulhat, hogy Szolovejcsik utolsó levelét nem láttam.

– Történt vele valami? – kérdezte Szasa.

– Semmi különös. Kéri, helyezzük át Goltyavinóba, azt állítja, ott él a menyasszonya. Igaz ez?

– Igaz – erősítette meg Szasa. – Ott van a menyasszonya. Magam is találkoztam vele, mikor átjöttünk a falun.

– Tegyük fel, hogy Goltyavinóban él a menyasszonya. De ez még nem jogosítja fel arra, hogy önkényesen elhagyja a számára kijelölt lakóhelyet. Ő pedig engedély nélkül átjár Goltyavinóba. Én talán nem tulajdonítottam volna különösebb jelentőséget a dolognak, istenem, fiatalság, szerelem, és így tovább. De Goltyavino a dvorcovói parancsnokság alá tartozik, és azok nem ilyen elnézőek.

– Erről én semmit sem tudtam – közölte Szasa –, de meg lehet érteni őt. Ha valaki igazán véletlenül került ide, hát akkor az Szolovejcsik, ő aztán távol áll a politikától. Ráadásul életvidám, könnyen barátkozó ember, nagyon nehezen túri ezeket a korlátozásokat. Furcsa, hogy ilyesmit tett, de hát a szerelem nem ismer határokat.

– Pankratov, amit maga mond, csak líra, csak szentimentalizmus, hivatalos nyelven ezt *szökésnek* nevezik! A szökésért pedig nemcsak azt büntetik meg, aki megszökött, hanem azokat is, akik ezt a szökést elősegítették. Rozskovóban rajta kívül más száműzöttek is vannak, őket mind lehetetlenné tette.

– Ha valaki megszökne Mozgovából, azért én felelnék?

– Igen, képzelje el: egy megszökik, de mind felelnek érte. Ezért aztán meg kell védeni az ártatlan embereket a csak önmagukra gondoló egoistáktól. Ha bárki szökésre készül, be kell jelenteni az illetékes szervnek, ez a rend. Ebben segítségünkre kell lennie. Maga azt bizonygatja, hogy becsületes szovjet ember. Akkor segítsen!

– No lám, mit akar tőlem?!

– Alekszandr Pavlovics, miért beszél így? A provokációért szigorú büntetés jár nálunk. Nem azt kérjük, tájékoztasson bennünket a hangulatról, meg hogy miről beszélnek, mi csak a szökéseket akarjuk megelőzni, megmenteni a szökést választó könnyelmű embereket és a hiszékenyeket, akik ebben segítik őket. Áthelyezzük magát Kezsmába a gépállomásra gépésznek, szabadon mozoghat a körzetben, találkozhat a száműzöttekkel, közöttük a szökni készülőkkel is. Maga pedig beszélje le őket tervükről. Legrosszabb esetben pedig tájékoztasson bennünket, hogy megakadályozhassuk a szökést. Megfelelő anyagi körülmények között fog élni, a járási székhelyen, nem pedig falun, egyúttal megóvhatja az embereket az oktalan cselekedetektől.

– Hiába vesztegeti az idejét – közölte Szasa. – Sosem fogok vállalkozni arra, amit maga kíván tőlem. Erkölcstelennek tartom.

– És a munkámat is erkölcstelennek tartja?

– Szolgálatot teljesít és végrehajtja, amit ez a szolgálat előír. Én pedig száműzött vagyok, és én is teljesítem a kötelességemet.

– Mifélét?

– Letöltöm az időmet.

Alfjorov kis ideig hallgatott, aztán elmosolyodott.

– Alekszandr Pavlovics, nagyon nehéz helyzetbe hoz engem – mondta.

– Nem értem.

– Azt állította: „A szerelem nem ismer határokat." Tegyük fel, hogy igaza van. De a maga felesége tanítónő, és rábízhatjuk-e mi a felnövekvő nemzedék nevelését egy politikailag megbízhatatlan ember feleségére?

– Nekem nincs feleségem, honnan vette ezt? A tanítónő? Eljárok hozzá néha könyvekért, ez minden.

– Alekszandr Pavlovics, férfiak vagyunk, és jól értjük egymást. Nem is számítottam más válaszra. De a tanítónő a felesége, ha okosan viselkedik, akkor nemcsak magát, hanem őt is áthelyezzük Kezsmába, ott is szükség van tanítókra.

– Semmiféle feleségem nincs – ismételte komoran Szasa –, ezzel az erővel bármelyik Mozgovában élő asszonyt a feleségemnek nevezhetné. Ha bántódása esne a tanítónőnek, akkor mérhetetlen igazságtalanságot követne el.

– Senkinek nem áll szándékában bántani őt, de kötelesek vagyunk megóvni az idegen befolyástól, és mondjuk, áthelyezzük magát máshová.

– Maguk a gazdák! – Szasa megkönnyebbülten sóhajtott. Vigye el az ördög, átköltözik egy másik faluba, csak Zidának ne legyen bántódása.

Alfjorov felállt, és végigment a szobán...

– Mondja, Pankratov, hogy gondolja tovább az életét?

– A száműzetés után hazamegyek, és megpróbálom elérni, hogy vizsgálják felül az ügyemet.

– Moszkvába nem térhet vissza, nem fogják engedélyezni.

– Nemcsak Moszkvában lehet dolgozni.

– Nem valószínű, hogy felülvizsgálják az ügyét. Maga büntetett előéletű marad.

– Előfordul, hogy törlik a priuszt.

– Előfordul – helyeselt Alfjorov –, de csak országos érdemekért. És én nem úgy látom, hogy maga valami jelentős dolgot kíván véghezvinni. Hiszen megbántották.

– Nem érzem magam megbántottnak. De azt, hogy hogyan vergődött anyám az előszobában, amikor engem elhurcoltak, nem felejtem el. És azt sem, hogyan hozta össze ellenem a vádakat a nyomozó.

– Na jó – Alfjorov újból helyet foglalt Szasával szemben –, térjünk a tárgyra. Szolovejcsik megszökött!

Fürkésző pillantást vetett Szasára. Szasa pedig döbbenten nézett őrá.

– Lehetetlen! Szolovejcsik nem ilyen ostoba, nagyon jól tudja, hogy innen nincs hova szökni.

– Mégis megszökött. Írt magának erről?

Szasa elmosolyodott.

– Megszökni ostobaság, de írni róla még nagyobb ostobaság.

– Kétségtelen – helyeselt Alfjorov –, és mégis, maga itt az egyetlen barátja, az egyetlen bajtársa.

– Szökésben való bűnrészességgel akar vádolni?

– Pankratov – szólt rendkívüli meggyőző erővel Alfjorov –, én sokkal jobb indulattal vagyok maga iránt, mintsem gondolja. Senki sem vádolja ezzel. Szolovejcsik azonban jól átgondolta a menekülés útját. Két ilyen út állt előtte: az első az Angarán le a Jenyiszejig, a másik a tajgán keresztül Kanszkba. Sem az egyiken, sem a másikon

nem juthat messzire. Az első faluban elfogják. Ahhoz pedig, hogy a lakott településeket elkerülve haladjon, jelentős élelmiszer-tartalékkal kell rendelkeznie, ő azonban ezzel nem rendelkezik. Van még egy harmadik út is: fel az Angarán, Irkutszkba. Ez az út hosszabb, de közben ott van Mozgova, ahol maga lakik, és fölfelé még két falu, ahol a menyasszonya elvbarátai élnek. Nincs kizárva, hogy éppen ezt az utat választotta, és nincs kizárva, hogy beállít magához.

– Hogyan állíthatna be? Az egész falu szeme láttára?

– Nem tudom. Lehet, hogy nem jelentkezik. De az is lehet, hogy beállít. Ebben az esetben meg kell gondolnia, milyen magatartást tanúsít.

– Tartóztassam fel? – nevetett Szasa. – És ha nem bírok vele?

– Feltartóztatni nem kell, majd mi elfogjuk. Az lenne jó, ha rá tudná beszélni a visszatérésre. Ebben az esetben a szökés vádja elesne, csak önkényes eltávozásról lenne szó, amit adminisztratív intézkedésekkel el lehet intézni. Őszintén beszélek, Pankratov, nincs szükségem szökésre, nincs szükségem semmiféle rendkívüli eseményre.

Szasa érezte, hogy Alfjorov őszintén beszél. De nem hitt Szolovejcsik szökésében. Talán csak vadászni ment a tajgába, és eltévedt.

– Szóval, Pankratov – fejezte be Alfjorov –, beszélje rá a visszatérésre, ez a legegyszerűbb. Ha pedig nem tér vissza, jelentse a falutanácson vagy a kolhozközpontban, ők majd tudják, mit kell tenniük.

Egy kis ideig hallgatott, majd hozzátette:

– Vegye ezt komolyan, Pankratov, egy szökevény rejtegetése vagy segítése komoly következményekkel járhat. Vegye ezt figyelmeztetésnek!

Szolovejcsik megszökött? Szasa nem tudta elhinni. Azt inkább, hogy Szolovejcsik felakasztotta vagy vízbe ölte magát, mert az élete tönkrement. Ő maga talán bizony nem állt közel az öngyilkossághoz? De megszökni?! A megfontolt, gyakorlatias Szolovejcsik nagyon jól tudja, milyen ostobaság lenne. Sokkal nagyobb sikerrel szökhetett volna meg Kanszkból: felül a vonatra és elutazik. Így még reménykedhetett volna abban, hogy összekerül Fridával, de ha megszökik, örökre elveszti a reményt. És Fridát is meghurcolnák miatta. Pedig őt aztán igazán nem akarná ilyen helyzetbe hozni.

Milyen hálót sző Alfjorov? Száműzött társad megszökött a száműzetésből, vigyázz, nehogy neked kelljen majd érte felelned, inkább bújj meg a mi széles hátunk mögött! Együtt élsz a tanítónővel, ő is megsínyli ezt, megint csak bújj meg a mi széles hátunk mögött! Mozgovában nincs munkád, ki fog téged etetni három évig? Én adok neked munkát, és akkor nem kell szeretteiden élősködnöd. És azt se felejtsd el, hogy a fejed fölött lebeg még mindig ez a szeparátor ügy, a papír itt van a fiókomban. Micsoda primitív érvelés!

Szasa mégis érzett valami nem megszokottat, nem sablonosat Alfjorovban, ő nem Gyjakov, ő egy egészen másfajta ember, megjárta Kínát is; Gyjakovot nem lehetne elküldeni Kínába, Gyjakov mégis Moszkvában van, a központi apparátusban, Alfjorov meg itt, az isten háta mögött. Bizonyára büntetésből. Örökösen feszült tekintete is

arra vall, hogy helyzete bizonytalan. És hiányzik belőle a Gyjakov-féle durva céltudatosság. Vagy talán csak nem különösebben igyekszik?...

Vszevolod Szergejevicsnek azt mondta Szasa, hogy Zida miatt hívták Kezsmába. A szökésről nem beszélt, nem hitte el.

Vszevolod Szergejevics nyugodtan fogadta a hírt.

– Legrosszabb esetben áthelyezik Szavinóba vagy Frolovóba. Nem nagy ár ez két hónapi boldogságért. Nurzida Gazizovának nem lesz semmi baja, ő itt nagyobb értéket jelent Alfjorovnál. Más megbízottat találnak ide, de tanítónőt nem.

Zidának Szasa mindent elmondott Szolovejcsikről, és azt várta, hogy hozzá hasonlóan Zida sem fogja elhinni a dolgot. De Zida elhitte.

– A gyötrő bánat miatt szöknek el még a nagyon megfontolt emberek is – mondta Zida. – Elvesztik a józan eszüket és megszöknek. Mindennapi dolog.

Bármilyen furcsa is, az Alfjorovval folytatott beszélgetés megnyugtatta Szasát, véget vetett gyötrelmeinek: Alfjorov megerősítette azt, amit maga is gondolt. Moszkvába nem jut vissza, ügyének felülvizsgálatára nincs semmi remény. Leírták. Hát akkor neki is más meggyőződésre kell jutnia. Végre elfogadta a sorsát, érezte, hogy úrrá tud lenni kételyein. Félre az illúziókkal! Az ő esete nem különleges, temérdek hozzá hasonló van. Erősnek kell lennie, hogy kibírja.

Egyszer összetalálkozott az utcán Tyimofejjel, a legény aggódó pillantást vetett rá, el akart menni mellette, de Szasa útját állta.

– Rosszul lősz, Tyimofej, vagy ilyen ócska a puskád?

– Mit mondasz? – motyogta Tyimofej, és egy lépést hátrált, mint akkor ott a kaszálón, bizonyára attól tartott, hogy Szasa megüti.

– Ne félj, itt nem ütlek meg – mosolygott rá gúnyosan Szasa –, de ha még egyszer elém kerülsz az erdőben, lelőlek, mint egy kutyát. Te a puskádat ólomdarabkára töltötted, nekem golyóm van és vágott csövű puskám, úgyhogy elkaplak! De ha én nem, majd elkapnak a többiek. Mi itt a magunk módján intézzük a dolgainkat. Vésd az agyadba, te mocsok!

S már ment is tovább. Az ilyenekkel így kell beszélni. Arról, hogy miként intézték el a börtönben azokat a legényeket, akik a Kanszk felé vezető úton megölték a száműzötteket, az egész Angara tud. Tyimofej is tudja. Többet nem próbálkozik, gyáva! Amikor Szasa kiment az erdőbe, a puskát sörétre töltötte, de a zsebébe mindig tett ólomdarabkát is. És nem csak egyet. És Bogár nélkül sose ment ki. És tisztáson sosem állt meg. És minden alkalommal más ösvényen indult.

A Tyimofejjel folytatott beszélgetést követő második vagy harmadik napon Szasa megint kiment az erdőbe. Bogár hirtelen megtorpant, valamit megszimatolt, berohant a sűrűbe. Vad csaholása egészen közelről hallatszott, ugatása nem hívó volt, hanem dühödt és fuldokló, minden bizonnyal embert ugathatott, vagy talán medvét. Szasa meghúzta magát egy fa mögött, újratöltötte a puskáját, mindegyik csőbe egy-egy ólomdarabkát eresztett.

Az ugatás őrjöngéssé fokozódott, hol távolodott, hol meg közelebbről hallatszott,

Bogár feltehetően elszaladt, majd újból nekitámadt valakinek. Tyimofej nem lehet, mert a kutya minden falubélit ismert, csak ismeretlent vagy medvét ugathat így.

Szasának úgy rémlett, mintha emberi alakot látna a fák mögött, mintha moccant volna valami, de lehet, hogy csak a levegő rezzent, vagy egy ág roppant... Bogár kiugrott a tisztásra, és egy ismeretlenre támadt, aki hosszú, vaskos bottal próbálta távol tartani magától. Szasa nyomban megismerte. Szolovejcsik volt, tűzött vattanadrágban és tűzött vattakabátban, füles sapkában, magas szárú mocsárjáró csizmában, soványan, kis szakállal. Nehéz volt felismerni, Szasa mégis megismerte alakjáról, meg ahogy a kutyát próbálta távol tartani magától, persze az is lehet, hogy a lelke mélyén elhitte, hogy Borisz valóban megszökött, és Alfjorov helyesen gondolta: éppen ebbe az irányba menekül.

Rákiáltott a kutyára, és odament Szolovejcsikhez.

Összeölelkeztek.

– Menjünk vissza az erdőbe! – javasolta Szasa.

Bementek a sűrűbe és leültek egy fa alá, ahol viszonylag száraz volt a talaj. Szolovejcsik levette a hátizsákját, maga mellé tette, fejét a fa törzsének támasztotta, szemét behunyta.

– Nagyon mérges a kutyád.

– Mert ismeretlent látott... Éhes vagy?

– Még nem, nemrég ettem – Borisz a hátizsák felé biccentett. – Mi az, te már tudsz róla?

– Alfjorov hívatott, felőled kérdezett.

Borisz behunyt szemmel, félig fekve ült.

– Miért tetted? – kérdezte Szasa.

Szolovejcsik köhögött, hosszasan, gyötrelmesen krákogott.

– Kértem, hogy helyezzen át Fridához, vagy őt ide hozzám. Elutasították. Erre elindultam hozzá. Útközben elfogtak. Megszöktem. Térjek vissza Rozskovóba? Leültetnek, az eddigiekhez hozzájön még a szökés is. Így aztán elindultam erre, lefelé fognak keresni, vagy a Kanszkba vezető úton, azalatt nekem talán sikerül eljutnom Bratszkba.

– Alfjorov kitalálta, hogy errefelé veszed az utadat.

– Mondta neked?

– Igen.

Borisz hallgatott.

– Bratszkig egy hónapig tart az út. Maholnap beköszönt a tél. Megfagysz az erdőben – mondta Szasa.

– Nincs más megoldás – felelte fáradtan Borisz –, ha eljutok, eljutok, ha nem jutok el, hát nem jutok el.

– És mi lesz Fridával?

– Semmi sem lesz vele. Hiszen nem tud semmit. Azóta, hogy idehoztak, nem találkoztunk. Hogy leveleztem-e vele? Sok mindenkivel leveleztem.

– Ez nem egészen így van – tiltakozott Szasa. – Kijelentetted, hogy a menyasszonyod, tehát közel áll hozzád, egész biztosan berendelik.

– Téged is berendeltek, és mit tudtál mondani? Ő sem tud majd mondani semmit.

– Ide figyelj, talán mégis jobb lenne jelentkezned Kezsmában Alfjorovnál! Közöld, hogy hozzá indultál, hogy megkérd, vagy téged helyezzenek át Fridához, vagy Fridát ide, hozzád. Akkor a dolog egészen másképp fest: nem távoztál el a körzetből, önként jelentkeztél Kezsmában.

– Ez nagyon átlátszó dolog – fintorgott Borisz. – „Kezsmába mentem", de nem a Kezsmába vezető úton fogtak el, hanem ellenkezőleg, a lefelé vezető úton. Nem, nem megyek Alfjorovhoz, mert visszaküld Kanszkba.

– Kanszk felé most járhatatlanok az utak – mondta Szasa –, leghamarabb egy hónap múlva lehet elindulni. Kezsmában nincsen börtön, hol tartanának téged? Alfjorovnak előnyösebb elfogadni a te mesédet: azért jöttél, hogy járjon közbe a kettőtök ügyében. Ő maga mondta nekem: nincs szükségem rendkívüli eseményekre. Annak pedig, hogy a lefelé vezető úton fogtak el, nincs jelentősége. Majd azt mondod, hogy Rozskovóban nem találtál csónakot, és azt remélted, hogy Kodában vagy Pasinában szerzel egyet.

– Alfjorov már biztosan jelentette a szökésemet – ellenkezett Borisz. – Ha már téged behívott, az azt jelenti, hogy megtette a szükséges intézkedéseket.

– És mégis – erősködött Szasa –, ez az egyetlen esélyed. Bratszkig nem jutsz el, az első faluban elkapnak, és akkor minden bizonnyal szökéssel vádolnak.

– Nem fogok bemenni a falvakba.

– És mit eszel?

– Adsz nekem némi harapnivalót. Szalonnát, kétszersültet, cukrot, ha van...

– Természetesen adok! De hát mennyi időre lesz elég neked, mennyit tudsz magaddal vinni? Az erdőben most nem jutsz ennivalóhoz. Tél van. Puskád sincsen. Az éhség bekerget az első faluba. Értsd meg, az életedről van szó! Ha jelentkezel Alfjorovnál, megmenekülsz. És van esélyed, hogy megúszod. Ha azonban tovább mégy, elpusztulsz az erdőben, vagy elfognak, és akkor már nincs többé esélyed.

Borisz hallgatott, csukott szemmel feküdt, mintha nem is hallotta volna Szasát. Talán elaludt.

– Nálam töltöd az éjszakát?

Szolovejcsik nem nyitotta ki a szemét, csak tagadólag megrázta a fejét.

– Észrevesznek, és te is bajba kerülsz.

– Miattam ne nyugtalankodj!

Borisz kinyitotta a szemét.

– Ha engem itt meglátnak, akkor Alfjorov elindul ezen a nyomon – mondta váratlanul energikusan. – De ha hetven kilométert megteszek, ott már segítenek nekem. És téged sem akarlak bajba keverni. Még azt sem kell mondanod, nem tudtad, hogy szökésben vagyok, hiszen Alfjorov figyelmeztetett. Egyezzünk meg: te nem láttál engem, én nem láttalak téged! Bármi történjék és bármikor történjék, legyen az egy év, legyen kettő vagy legyen tíz év múlva: én téged nem láttalak, te engem nem láttál.

– Te tudod – hagyta rá Szasa –, én úgy gondolom, hibát követsz el. Néhány óra múlva Kezsmában lehetnél. Alfjorov egy kicsit megmosná a fejedet, és ezzel vége a

dolognak. Jótállni nem tudok ezért, mégis azt gondolom, ez történne. Ismétlem, ez az egyetlen esélyed.

– Mindent eldöntöttem – jelentette ki határozottan Szolovejcsik. – Tudsz nekem szalonnát, kétszersültet, cukrot szerezni?

– Szalonnát tudok adni, cukrot igyekszem szerezni, kétszersültet szárítani kell, ha várs, lesz kétszersült is.

– Várni nem tudok. Hozzál kenyeret kétszersült helyett.

– Borisz! – mondta Szasa. – Nagyon kérlek, gondold meg! Nem értem, mire számítasz. Tegyük fel, hogy sikerül eljutnod Bratszkig... Ki van zárva, de tegyük fel... És aztán?

– Onnan átvisznek Irkutszkba, ott vonatra ülök, és visszamegyek Moszkvába.

– Minek?

– Az igazságomat keresni.

Szasa azt hitte, Borisz megőrült. Miféle igazságot akar keresni? Lehet, hogy valamit elhallgat? Lehet, hogy valóban vannak megbízható emberei útközben? Frida közeli barátai? Még hetven kilométert kell megtennie ezek szerint Frolovóba, Szavinóba vagy Uszolcevóba. De ezek a települések mind szigeteken fekszenek, hogy fog átjutni az Angarán? A folyó még nem állt be, és nem is lesz egyhamar szilárd a jég, itt erős a sodrás. És mégis számít valamire. Feltehetően itt a száműzetésben is megvannak a maga kapcsolatai, amelyekről neki, Szasának sejtelme sincs. Ő az államot mindig mindennél erősebbnek, mindentudónak, mindenhatónak érezte. Holott az államot is meg lehet kerülni. Zida *más* utat ajánlott neki. Lehetséges, hogy Szolovejcsiknek is megvannak a maga útjai, csak Szasa nem ismeri őket.

– Mennyi idő kell ahhoz, hogy megjárd a falut?

Ez kérés volt, hogy igyekezzen. Szasa felállt.

– Három óra múlva itt vagyok.

– Várni foglak.

Borisz újból nekidőlt a fának, és behunyta a szemét.

Mindazt, ami ezelőtt történt – a letartóztatás, a börtön, a száműzetés –, nem lehetett összehasonlítani azzal, ami most történik. Akkor teljesen ártatlan volt, most először szegi meg a törvényt. Szökéshez nyújt segítséget, pedig előre óvták tőle. Borisz természetesen nem fogja elárulni, mégis rajta marad, hogy „segítséget nyújtott szökésben". És milyen ostobaságért kell majd lakolnia, hiszen Borisz szökése értelmetlen, vagy elpusztul útközben, vagy elfogják.

Mégis segítenie kell Boriszon. Az a fontos, hogy a faluban senki ne fogjon gyanút. A háziaktól kérjen szalonnát és kenyeret? Kinek a részére? Nyilvánvaló bizonyíték. Egyedül Zida segíthet rajta. Ha neki nincs, kér a szomszédoktól. Mindig vásárol élelmet, ez senkiben nem kelt majd gyanút. Egy darab szalonna, kenyér vagy lepény, néhány tucat kemény tojás, cukra Zidának is van, és ott van még az a cukorka is, amit a mama küldött Moszkvából, aztán só...

Zidának majd azt mondja: szerezd meg! Kell nekem, hogy miért, ne kérdezd, és felejtsd is el az egészet.

Zida nem kérdezett semmit. Átment a szomszédokhoz, hozott szalonnát, szárított húst, lepényt, megfőzte a tojásokat, szerzett cukrot és cukorkát, mindent gondosan becsomagolt és berakott egy vászontarisznyába, amivel a helybéli vadászok szoktak kimenni az erdőbe.

Abból, hogy mindezt egy ilyen tarisznyába tette, világosan kiderült, sejti, miről van szó.

Az ajtóban Szasa visszafordult.

– Semmit sem vittem el tőled.

Bármi történjék is, bárhogy alakuljanak is a dolgok, Zidának semmi köze hozzá.

Zida bólintott.

– Jól van.

Amikor Borisz meghallotta Szasa lépteit, felnyitotta a szemét, felült, megrázta a fejét, mintha az álmosságot rázná le magáról, átrakta az élelmiszert a hátizsákjába, csak a sót nem tette el.

– Van nekem is.

Aztán felállt. Szasa felsegítette rá a hátizsákot.

– Hát akkor, barátom, Isten veled!

Borisz esetlenül, mert zavarta a hátizsák, átölelte Szasát. Megcsókolták egymást.

– Holnap reggeltől itt várlak ezen a helyen – mondta neki Szasa –, ha meggondolod magad, itt találkozunk.

– Nem gondolom meg magam – felelte Borisz. – Mindent körültekintően csináltál?

– Emiatt ne aggódj!

19

Ordzsonikidze nagyon bosszús volt a Pjatakov-féle bizottsággal kapcsolatos incidens miatt, azért, hogy Mark Alekszandrovics gyakorlatilag kiebrudalta a bizottságot a gyárból, és hogy Mark Alekszandrovics hibájából Sztálin megdorgálta. Sztálin akkor Mark Alekszandrovics mellé állt, de ezt nem foglalták írásba, semmi nem törvényesíti Mark Alekszandrovics lakás- és életkörülményeket javító építkezését, csak szavak hangzottak el, ám a szavakat könnyen elfelejtik. Amíg nincs hivatalos jóváhagyás, addig Rjazanov feje fölül nem múlik el a veszély.

Ezért aztán Mark Alekszandrovics szívesen vállalkozott arra, hogy a Bolsevik című folyóirat szerkesztőségének felkérésére cikket írjon a gyár helyzetéről és a hazai vaskohászat problémáiról. A Bolsevik a párt fő folyóirata, a cikk segít a gyárnak: a szállító vállalatok úgy fogadják majd, mint egy direktívát. És ami a legfontosabb, a cikk lehetőséget nyújt arra, hogy a nyilvánosság előtt beszámoljon, következésképpen törvényesítse az általa elképzelt építkezéseket.

A cikket két este megírta. Alapvető megállapításai a következőkben foglalhatók össze:

Mivel az amerikaiak nagyon sietősen készítették el a gyár tervét, ezért kiigazgatá-

sokra van szükség. A leglényegesebbeket Mark Alekszandrovics fel is sorolta. Ezzel egyidejűleg azonban arra is felszólított, hogy vaskohászaink minél szélesebb körben ismerkedjenek meg az amerikai munka legjobb példáival, és részletesen kifejtette, miben maradtunk el tőlük.

A vaskohászat legfontosabb feladata keleten, hogy megtartsa a magasan kvalifikált munkásokat, mérnököket és technikusokat. Ezért lakásokat, szociális és kulturális létesítményeket kell építeni. Mark Alekszandrovics felsorolta a már elvégzett munkákat (ezek miatt szállt ki a bizottság), eredményként említette őket, amelyet helyesel a párt Központi Bizottsága (Sztálin szavaira célzott vele), és közölte, hogy a gyár folytatni fogja ezt a munkát.

A befejező részben Mark Alekszandrovics rendkívül élesen bírálta az örökké késlekedő szállítóikat. A cikk november közepén jelent meg a folyóiratban, november végén pedig Mark Alekszandrovics felutazott Moszkvába a Központi Bizottság plénumára.

A plénumon egyetlen napirendi pontot vitattak meg, az 1935. január 1-jével megszűnő élelmiszer-jegyrendszer kérdését.

Minden felszólalásból aggodalom csendült ki: 1928 óta működik a jegyrendszer, amely, ha nem is magas, de mégis állandó színvonalú ellátást garantált. Most bevezetik a szabad árusítást, megjelenik a piac, amelynek irányítására nincsenek felkészülve.

Sztálin nem szólalt fel, némán ült az elnökségben.

A plénum utolsó napján a szünetben, a folyosón Mark Alekszandrovicshoz odalépett Ordzsonikidze és Kirov.

– Nos – szólalt meg mosolyogva Ordzsonikidze –, Szergej Mironovics meg akar ismerkedni veled, nagyon tetszett neki a cikked.

Kirov kezet szorított Mark Alekszandroviccsal.

– Igen, nagyon hasznos, értelmes cikk. És amiről ír, az nemcsak az új körzeteket érinti, hanem a régieket is. A kvalifikált munkaerő biztosítása most mindenütt alapvető kérdés. Az is tetszik nekem, hogy felszólít bennünket, tanuljuk meg az amerikaiaktól azt, ami jó, hisz nem szégyen tanulni a kapitalistáktól. Ami pedig a néhány leningrádi vállalattal kapcsolatos kritikáját illeti, ígérem, hogy rendezzük a dolgot.

– Köszönöm, ez lesz számunkra a legnagyobb jutalom – felelte Mark Alekszandrovics.

Ordzsonikidze jóakaratúan megjegyezte:

– Ez egy nagy diplomata ám! A cikkében törvényesítette a törvénytelen kiadásait.

– Ugyan már, Grigorij Konsztantyinovics – tiltakozott Mark Alekszandrovics –, egyszerűen csak rögzítettem, hogy mit végeztünk és mit hagytak jóvá...

Ordzsonikidzének nem maradt ideje a válaszra, megállt mellettük Sztálin. Észre sem vették, melyik oldalról lépett hozzájuk.

– Miről vitáznak?

– Rjazanov elvtárs cikkéről beszélgettünk – felelte Ordzsonikidze.

– Miféle cikkéről? – kérdezte Sztálin hűvös tekintettel végigmérve Ordzsonikidzét és Mark Alekszandrovicsot, de Kirovra rá sem pillantott.

– A Bolsevik utolsó számában jelent meg – felelte Kirov.
– Nem olvastam – felelte Sztálin, és változatlanul nem nézett Kirovra.
Tovább ment.
Mark Alekszandrovics utána fordult, elnézte barnába hajló khaki színű zubbonyos, keskeny, kissé hajlott hátát, és szívét büszkeség töltötte el. Most, alig néhány perccel ezelőtt ott állt MELLETTE, Kirov és Ordzsonikidze mellett, és az egész plénum szeme láttára beszélgettek. Sztálin nem olvasta a Bolsevikban megjelent cikkét, de hát ez természetes, a plénumot készítette elő meg a jegyrendszer eltörlését, még arra sem maradt ideje, hogy átlapozza a folyóiratot. Elegendő az, hogy Kirov olvasta és megdicsérte. És Ordzsonikidze barátságos magatartása azt bizonyítja, hogy már nem haragszik rá, és amit Mark Alekszandrovics a gyárban tett, törvényesnek tekinthető, a cikk elérte célját. Minden rendben, kár volt nyugtalankodnia. A nagy tettek korában minden, ami igaz és hasznos, győzedelmeskedik, hiszen mindent az Ő bölcs gondolatai, az Ő erős keze irányít. Ott megy a zsúfolt előcsarnokban, és mintha senki nem engedne utat neki, még egy lépést sem tenne, mégis szabad az út, ELŐTTE szabad az út, nyugodtan, kimérten könnyedén lépdel puha csizmájában, mintha nem is nézne RÁ senki, nem fordulna hátra, és mégis tudja, hogy Sztálin közeledik. Sztálin eltűnt az elnökségi szoba ajtaja mögött, és Mark Alekszandrovics csak most vette észre, hogy Ordzsonikidze a falnak dőlve áll, reszkető ujjakkal elővesz egy nitroglicerin tablettát, és a nyelve alá helyezi.
– Mi van veled? – kérdezte Kirov nyugtalanul.
Ordzsonikidze mély lélegzetet vett.
– Semmi.
Mark Alekszandrovics karon fogta.
Ordzsonikidze szelíden elhárította a kezét.
– Grigorij Konsztantyinovics, menjünk be az orvosi szobába, itt van mellettünk...
– Nincs szükség semmire, elmúlt.
– Nem – tiltakozott határozottan Kirov –, haza kell menni. Gyere, elkísérlek.

Kirovot nem érte váratlanul Sztálin barátságtalansága. Kapcsolatuk már Szocsiban megromlott, ahonnan Sztálin tulajdonképpen eltávolította Kazahsztánba. Kirov szeptember hatodikától huszonkilencedikéig tartózkodott Kazahsztánban, és amikor visszatért Leningrádba, Medvegy, az NKVD főnöke jelentette neki, hogy helyettese, Ivan Zaporozsec anélkül, hogy ezt megbeszélte volna vele, áthozta saját embereit Moszkvából, a központi apparátusból, akiket aztán önkényesen a politikai osztály kulcspozícióiba helyezett, mintegy bizonyítva, hogy független, és csak Moszkva alá tartozik. Ez a helyzet tűrhetetlen, az NKVD-ben nem létezhet két főnök úgy, hogy az egyik a területi bizottság, a másik Moszkva alá tartozik. Ezért Medvegy azt kéri, azonnal követeljék Zaporozsecnek és embereinek haladéktalan visszahívását, hiszen kinevezésüket nem egyeztették a helyi szervekkel.
A kérdés roppant kényes. Ezeket a kinevezéseket minden bizonnyal jóváhagyták. Mégpedig Sztálin személyes utasítására, az „ellenzék végérvényes kiirtása" céljából, hogy csak azért is megmutassák neki, Kirovnak, ha te nem teszed meg, majd

megtesszük nélküled, ezért is demonstrálja minden módon függetlenségét Zaporozsec. Zaporozsec visszahívását követelni egyet jelent azzal, hogy nyílt konfliktusba kerül Sztálinnal, méghozzá a rendkívül kényes *káderkérdésben*, amelybe Sztálin semmiféle beleszólást nem tűr.

Ha azonban megengedi, hogy Leningrádban létezzen egy, a területi pártbizottság alá nem tartozó független szervezet, azt jelenti, hogy idővel minden hatalmát elveszíti.

Kirov összehívta szobájába a területi pártbizottság végrehajtó bizottságának tagjait, csak a bizottságot, titkárok nélkül, adminisztratív dolgozók nélkül, majd felkérte Medvegyet, ismételje el, amit vele közölt, a végrehajtó bizottság tagjait pedig felszólította, mondják el a véleményüket. Egybehangzóan azt javasolták: követelni kell Zaporozsecnek és embereinek haladéktalan visszahívását.

Kirov fölemelte a telefonkagylót, és felhívta Moszkvát.

– Rögtön jelentem – felelte Poszkrjobisev.

Sokáig kellett várni. Kirov dolgozószobájában csend volt, mindenki hallgatott. Tudták, hogy Sztálin nem véletlenül nem veszi fel a kagylót.

Végre felvette.

– Tessék.

– Sztálin elvtárs – kezdte Kirov –, Zaporozsec önkényeskedik, nem engedelmeskedik Medvegynek, az NKVD vezetőjének. A területi pártbizottság végrehajtó bizottsága kéri, hogy hívják vissza Zaporozsecet Leningrádból.

Sztálin hallgatott, aztán megkérdezte:

– Konkrétan miben nyilvánul meg az önkényeskedés?

– Vegyük csak az utolsó esetet! – folytatta Kirov. – Moszkvából, Jagodától hozott magával öt embert, és Medvegy tudta nélkül elhelyezte őket a politikai osztály felelős posztjaira.

– Nézd – felelte Sztálin –, ez csupán káderátcsoportosítás az NKVD-apparátusban.

– De hát én vagyok a területi pártbizottság titkára vagy sem?

– Hagyjuk ezeket a gyerekes kérdéseket! – intette le Sztálin. – Az NKVD új népbiztosság, és mint az új népbiztosságokban általában, itt is elkerülhetetlen a káderek átcsoportosítása. Gyakorlatilag lehetetlen minden egyes jelöltet egyeztetni az összes helyi szervezettel.

– A területi pártbizottság végrehajtó bizottsága és személy szerint én is a leghatározottabban követeljük Zaporozsec visszahívását – jelentette ki Kirov.

– Én mindent megmagyaráztam, ahogy tudtam, ennél jobban már nem tudom – közölte hűvösen Sztálin.

És letette a kagylót.

Egy ideig mindenki hallgatott.

– Hát akkor, Filipp – fordult kisvártatva Kirov Medvegyhez –, a hivatalban te vagy a főnök, a pártbizottság csak téged ismer el. Zaporozsec önkényes akcióit csírájukban fojtsd el, támogatni fogunk!

Miután Kirov hazakísérte Szergót, visszament a plénumra. Megszólalt a csengő,

véget ért a szünet, a résztvevők bementek a terembe. De Mark Alekszandrovics megvárta Kirovot.

– Bocsásson meg, hogy van Grigorij Konsztantyinovics?

– Úgy látom, rendben van a dolog, lefeküdt, a felesége kihívja az orvost.

Ordzsonikidze megtiltotta, hogy orvost hívjanak. Jobban érezte magát, felkelt, de úgy döntött, nem megy vissza a plénumra, a határozattervezetet ismeri, megszavazzák nélküle is.

Leült egy karosszékbe és töprengett...

Ma, a folyosón a Sztálinnal folytatott röpke beszélgetés világosan megmutatta, milyen érzelmekkel viseltetik Sztálin Kirov iránt. Ordzsonikidze jól ismerte Sztálint, tudta, mit jelent, ha Sztálin úgy beszél valakivel, hogy nem is néz rá...

Beesteledett, a lakásban villanyt gyújtottak, bekukkantott hozzá a felesége, Zinaida Gavrilovna.

– Hogy vagy?

– Minden rendben, de ne gyújts lámpát – kérte Ordzsonikidze –, szeretnék még egy kicsit elüldögélni.

Ült és töprengett. Amióta Bugyagin közölte vele, milyen furcsa változásokra készülnek a leningrádi NKVD-ben, néhányszor megpróbált beszélni Sztálinnal Kirovról, szeretett volna puhatolózni, de Sztálin kitért a beszélgetés elől. Aztán egyszer váratlanul maga hozta szóba a dolgot.

A Politikai Irodában Kirov jelentését vitatták meg a kazahsztáni gabonabeszolgáltatásról, amikor Sztálin csak úgy mellesleg, szinte nem is a vitatott kérdés kapcsán, megjegyezte:

– Azt javasoltam Kirov elvtársnak, mint a KB titkárának, hogy települjön át Moszkvába, de ő visszautasította. Ugyan mennyi ideig akar Leningrádban rostokolni? Nyolc éve ott van! Elég! Nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy Leningrádban hagyjuk Kirovot. Rá az egész országnak, az egész pártnak szüksége van.

És rögtön áttért a következő kérdésre.

Az ülés után pedig, amikor már mindenki eltávozott, s a szobában csak Sztálin, Kaganovics, Molotov és talán még Kujbisev maradt, Sztálin odaszólt Ordzsonikidzének:

– Beszélj Kirovval, hiszen jó barátok vagytok, tegye át a székhelyét Moszkvába! Orosz ember kell a központi vezetésbe. Te meg én grúzok vagyunk, Kaganovics zsidó, Rudzutak lett, Mikojan örmény, ki orosz köztünk? Molotov, Kujbisev, Vorosilov és Kalinyin kevés.

Miután Kirov visszatért Kazahsztánból, Ordzsonikidze elment Leningrádba, és beszámolt Kirovnak Sztálin javaslatáról. Kirov újból elutasította a javaslatot. Elmesélte, milyen összeütközésekbe került Sztálinnal Szocsiban, és a későbbi konfliktusokat is Zaporozsec kapcsán, majd nyugodtan és magabiztosan kijelentette:

– Nem engedjük meg Zaporozsecnek, hogy Leningrádban garázdálkodjon.

Milyen naivak voltak ők mind, milyen rettenetesen naivak! Ő is, Bugyagin is, Kirov is. Talán bizony Sztálin nem tudta, hogy Kirov nem fog meghátrálni Zaporozsec előtt,

„eltávolítani a cimborákat" – ez csak álcázás, emögé csak megbújnak, senkit nem fog eltávolítani Zaporozsec, nem hagyják neki.

Mitévő legyen? Egy lehetőség marad: időt kell nyerni. Itt kell tartani Kirovot Moszkvában, ha nem többre, legalább néhány napra, egy hétre. Mindent jól végiggondolni, megtanácskozni az elvtársakkal; talán sikerül rávenni Kirovot, hogy költözzön át Moszkvába. És ami a legfontosabb: Kirov váratlan elidőzése Moszkvában talán óvatosságra inti Sztálint, talán visszakozik, talán visszahívja Zaporozsecet.

Kirov tizenegy óra körül jött meg a plénumról. Ordzsonikidze maga nyitott neki ajtót.

– Legyűrted a kórságot? – kérdezte vidáman Kirov, ahogy belépett a szobába. – Hogy érzed magad?

Ordzsonikidze leült a karosszékbe, és kifújta magát.

– Rosszul, Szerjozsa, rosszul, maradj itt néhány napig!

Az aktatáskáját rendezgető Kirov hátranézett.

– Miket beszélsz? December elsején, holnapután én tartom a beszámolót a pártaktíván... A plénumról...

– Az is valami, egy beszámoló – mondta nehezen kapkodva a levegőt Ordzsonikidze... – Csudov vagy Kodackij nem tudja megtartani a beszámolót? Maradj itt velem, Szerjozsa, lehet, hogy többé nem találkozunk...

Kirov odament hozzá, megfogta a kezét, és a szemébe nézett.

– Verd ki ezt a fejedből! Feküdj le, hívass orvost! A szívrohamot mindig ilyen félelmek kísérik. Szedd össze magad. Hova telefonáljak kocsiért?

– Majd én telefonálok.

Ordzsonikidze felkelt a karosszékből, kiment a szomszéd szobába, a belső vonalon felhívta a garázst, és odahívatta a telefonhoz Barabaskint, személyes sofőrjét.

– Vaszilij Dmitrijevics, állj ide a kocsival, kiviszed Kirovot a pályaudvarra – és tenyerével félig eltakarva a kagylót, halkan hozzátette: – És intézd úgy, hogy lekésse a vonatot. Megértettél?

Ordzsonikidze visszament az ebédlőbe, Kirov már becsomagolt, felvette a kabátját, és állva beszélgetett Zinaida Gavrilovnával.

– Maradj itt még két-három napig – kérte szomorúan Ordzsonikidze. – Kérlek, Szerjozsa, maradj itt!

– Nem tehetem, mondtam már neked, hogy december elsején aktívaértekezletet tartunk.

Lent a kapu előtt dudált a kocsi.

Kirov átölelte és megcsókolta Ordzsonikidzét, átölelte és megcsókolta Zinaida Gavrilovnát.

– Ne hagyd, hogy orrodnál fogva vezessen, vedd rá, hogy gyógyíttassa magát – mondta az asszonynak szigorú, de baráti hangon.

Fogta az aktatáskáját és sietve távozott. Az óra fél tizenkettőt mutatott.

Mielőtt a főposta elé értek volna, Barabaskin megállította az autót, kiugrott belőle, és felnyitotta a motorházat.

– Mi történt?
– Az adagolás vacakol, Szergej Mironovics. Mindjárt rendbe teszem.
– Nem, nem várok.

Barabaskin ott követte el a hibát, hogy egy villamosmegálló közelében állt meg. Épp akkor ért oda a pályaudvar felé tartó négyes villamos, Kirovnak sikerült felugrania rá. Egy perccel a vonat indulása előtt betessékelte a kalauz az egyik fülkébe.

20

Szasa még sötétben indult el otthonról, és korán reggel már kint volt azon a helyen, ahol előző nap elvált Borisztól. Itt a fa, ami alatt Borisz feküdt. Szasa füttyentett, néhányszor rákiáltott Bogárra, hogy Szolovejcsik tudomására hozza, megérkezett, de senki nem válaszolt. Szasa alkonyatig kint téblábolt az erdőben. Borisz azonban nem jött. Ezek szerint úgy döntött, nem fordul vissza. A következő napokban Szasa mindig más úton indult, nagy köröket írt le az erdőben. A fenyőfák ágain már vastag párnákban pihent a hó, megroskadt csomókban takarta a földet, a görgelékköveket, a jégpáncéllal bevont mocsaras részeket. Szasa nehezen haladt előre, gyakran megállt, hallgatózott, de az erdőben halotti csend honolt. Csak a fagyos fák nyögtek néha, és csipogtak a keresztcsőrűek, amint egyik fenyőről a másikra szálltak, leverték a zúzmarát az ágakról, elpotyogtatták a hóba a tobozokból kicsipkedett magok héját.

Egy alkalommal Szasa a pihenőhelyéről vert fel egy sarki nyulat, s az hosszú fülét hátára simítva iramodott el a fák közt. Néha látott egy-egy feltehetően tapasztalatlan, fiatal mókust, ült az ágon, bozontos farka fölfelé meredt, fürgén forgatta kis mancsában a tobozt, eszegette belőle a magokat, farkasszemet nézve Szasával onnan a magasból. Máskor meg egerésző rókával találkozott, komótosan ügetett a hóban, időnként megállt, fülelt, nem cincog-e a hó alatt egy egér vagy pocok, s ha meghallotta a cincogást, odaugrott, és mint egy kutya, gyorsan kaparni kezdte a havat. Egyszer Szasa meglátta, hogyan falatozik a fajd: óvatosan lépegetett a porhóban, csipkedte egy borókabokor ágait, az áfonya hajtásait, amelyeket még nem takart be teljesen a hó, meg a fiatal fenyőgallyakat.

Egy hétig járta Szasa az erdőt, de Szolovejcsik nem került elő, ezek szerint már messzire juthatott, vagy az is lehet, hogy itt pusztult az erdőben, megfagyott, megbetegedett, beszakadt alatta a jég, vagy eltévedt és éhen halt.

De nem fogták el. Ha elkapták volna, arról mindenki tudna. A szökés esemény, a szökevény elfogása még nagyobb esemény, az ilyen hír bejárja az egész Angarát, elkezdődik a nyomozás, a kihallgatások: ki segített, ki bújtatta, ki adott neki ételt?

A Mozgovában élő száműzöttek is megvitatták Szolovejcsik szökését. De miután Szasán kívül senki nem ismerte, és Szasa nem verte nagydobra ismeretségüket, csak úgy *általánosságban* beszéltek a szökésről, arról, hogy mennyire kilátástalan és reménytelen. Még ha valakinek sikerül is kivergődnie Szibériából, akkor is vége, ebben az országban lehetetlen illegálisan élni. Ebben mindenki egyetértett.

Persze azt is tudta mindenki, hogy Szolovejcsik szökése fölött nem lehet napirend-

re térni, nem marad következmények nélkül, mert ha anélkül maradna, akkor ezzel további szökésekre ösztökélnének. Ha nem lehet megbüntetni a szökevényt, akkor az ittmaradottakat kell megbüntetni, el kell őket távolítani megszokott helyükről, meg kell őket fosztani csekély keresetüktől, a száműzötteknek tudniuk kell, hogy a szökevényért ők felelnek, nekik kell megakadályozni a szökéseket. És valóban, Rozskovóból hamarosan minden száműzöttet szétszórtak más falvakba.

Mozgovába ketten kerültek: egy bizonyos Kajurov meg egy Zvjagurov nevű asszony, aki állítólag ezerkilencszázöt óta párttag. Ez a Ligyija Grigorjevna régimódi külsejű, nem valami szép, kiálló fogú asszony. Nem egyedül érkezett, hanem egy hatesztendős kisfiúval, Taraszikkal.

Már szánnal hozták őket. Az asszony megállította a szánt a ház előtt, ahol Szasa lakott, bement hozzá, és közölte vele:

– Szolovejcsik beszélt nekem magáról. Nem tudná megmondani, kinél lehetne szállást kivenni?

– Végig kell gondolni – felelte Szasa –, jöjjön be, üljön le!

– Előbb el kell küldenem a kocsist.

Kimentek az utcára. A szánon nagykendőbe bugyolálva ült Taraszik. Ligyija Grigorjevna leemelte a gyereket a szánról. Szasa fogta a holmikat, két, madzaggal átkötött, ütött-kopott bőröndöt, és bementek a házba. Kint megcsikordultak a szántalpak, a kocsis elhajtott.

Ligyija Grigorjevna levette Taraszikról a nagykendőt, aztán a kis bundaszerűségét, a sapkáját, és azt mondta neki, üljön a lócára. Taraszik leült, egyre csak Szasát nézegette.

Szasa kinyitotta a konyhaajtót, és megkérte a gazdaasszonyt, jöjjön be. Vele együtt a gazda is belépett a nagyszobába.

Szasa Ligyija Grigorjevnára mutatott.

– Jó ismerősöm, kinél lehetne elhelyezni?

Az öregasszony a kisfiút nézte.

– Az unokája talán?

– Az – komorodott el Ligyija Grigorjevna.

– Gyerekkel nehezebb szállást szerezni. Merthogy a gyerekek csintalanok...

– Ő nem csintalan – közölte Ligyija Grigorjevna.

– Ki tudja – dünnyögte az öregasszony.

– Miért, még sosem láttak kisgyerekes száműzötteket? – kérdezte Szasa.

A gazdaasszony nem válaszolt, továbbra is a gyereket méregette.

– Aztán hogy hívják?

– Tarasznak.

– Brjuhanovéknál esetleg – jegyezte meg az öreg.

– Brjuhanovéknak bolond a jányuk.

– Csendes az a jány, nem bántaná.

Ligyija Grigorjevna megint elkomorult.

– És Brjuhanovékon kívül még ki fogadhatna be minket?

Az öregasszony elgondolkodott.

– Szizih? – kérdezte az öregembertől.

– Szeret felönteni a garatra – jegyezte meg jóindulatúan az öreg.

– Nem, nem, az nem kell, Taraszik fél a részeg embertől.

– De válogatós vagy – jegyezte meg rosszallóan az öregasszony, majd Szasához fordult. – Menj el Verhoturovékhoz, ott laknak a tanítónő mellett.

– A gyerekkel nagyon nehéz szálláshoz jutni – magyarázta Ligyija Grigorjevna útközben –, bár igazán nem zavar senkit. Mástól félnek. Hátha engem elvisznek, s a gyerek a nyakukon marad. És amíg a főnökség elhelyezi egy gyerekotthonba, egy év is beletelhet, sőt kettő is, utána kell járni a dolgoknak, írni az ügyben, írni pedig nem tudnak.

Verhoturovék harminc rubelt kértek egy hónapra.

Szasa látta Ligyija Grigorjevna arckifejezéséből, hogy nem fogadja el az ajánlatot. Gyorsan megragadta a könyökét.

– Rendben van, még ma beköltöznek.

Ligyija Grigorjevna bosszankodott.

– Nem kellett volna helyettem döntenie, nem tudok és nem is akarok ennyi pénzt fizetni.

– Az én döntésem semmire sem kötelezi magát, bármikor lemondhatjuk a dolgot. Pihenjen néhány órát nálam, egyen valamit, én addig elmegyek, körülnézek. Ha találok olcsóbbat, majd megnézi, és dönt felőle. Ha pedig nem találunk semmit, akkor költözzön be Verhoturovékhoz, és aztán majd még keresgélünk.

– Verhoturovék szóba sem jöhetnek – jelentette ki Ligyija Grigorjevna –, mindösszesze huszonöt rubelom van. Miféle árak ezek? Rozskovóban tizenöt rubelt fizettem.

– Itt minden drágább – magyarázta Szasa. – Rozskovo isten háta mögötti porfészek. Mozgova pedig Kezsma, a járási székhely közelében van, ezért aztán sokat kérnek a szobákért. Én húsz rubelt fizetek, magának a gyerek miatt tettek rá még tízet. Ami a pénzt illeti, kölcsönzök magának, aztán majd megadja.

– Nem fogadom el – utasította vissza Ligyija Grigorjevna –, a pénzt az unokaöcsém küldi nekem Jaroszlavlból. De most iszonyú zűrzavar lesz a postám körül, én aztán igazán tudom, mit jelent egy címváltozás. Jó, ha fél esztendő múlva megtalálnak. Rozskovóban varrással tudtam némi pénzt keresni. A háziasszonyomnak volt varrógépe, vajon itt találok-e?

– Nálunk csupa divatos dáma lakik – szólt vidáman Szasa –, a kezsmai jobb népekhez szeretnének hasonlítani. Úgyhogy kiterjedt vevőkör várja magát. Varrógépet meg majdcsak találunk.

– Tojással, tejföllel, hallal fognak fizetni, akárcsak Rozskovóban. Az unokaöcsém húsz rubelt küld egy hónapra, én csak ennyivel tudok gazdálkodni.,

Szasa visszakísérte Ligyija Grigorjevnát, és megkérte a háziasszonyát, főzzön az asszonynak és Tarasziknak teát, maga pedig elment Zidához. Az asszony mindenkit ismer a faluban, adhat valami hasznos tanácsot.

Az ajtót nyitva találta, de Zida nem volt otthon. A kályhában fa parázslott, az asztalon könyvek és füzetek hevertek, tehát már haza kellett jönnie az iskolából. Zida

nem engedte meg a gyerekeknek, hogy hazavigyék a könyveket meg a füzeteket, a leckét az iskolában kellett megcsinálniuk, ezért egy kicsit tovább tartotta benn őket. „Otthon nem csinálnák meg a leckét, a könyvekkel fednék le a tejesköcsögöket, a füzeteket meg széttépnék cigarettapapírnak..."

Szasa gépiesen nézegetni kezdte a gyerekes ákombákomokat, aztán felfigyelt egy vászonkötéses, vastag füzetre, igazi mindenes füzet volt, ilyet használt ő is Moszkvában az egyetemen. Szasa gépiesen felütötte ezt is.

Még alaposan bele sem olvasott, de a szöveg közti dátumokból – augusztus, szeptember, október, november –, a nagy „SZ" – ez ő, Szasa –, „V. Sz." – ez Vszevolod Szergejevics –, és a szemébe ötlő mondatok alapján („Tegnap ő azt mondta", „Ő nagyon bátor és nemes lelkű") rájött, hogy ez Zida naplója. Első gondolata az volt, hogy be kell csuknia a füzetet, nem süllyedhet odáig, hogy mások naplóját olvassa. Aztán mégis... Ha mindez Moszkvában volna, a régi életében, nem vetemedne arra, hogy egy idegen naplóba beleolvasson. De itt, az ő helyzetében ... Hiszen Zida róla ír! Ugyan mit ír? Miért veti gondolatait papírra? Szasának tudnia kell, mit írtak róla a naplóban, hiszen minden egyes lépését, minden egyes szavát félremagyarázhatják. A vész bármelyik oldalról lecsaphat az emberre, még a szeretett nő felől is. Ugyan mit tud ő erről az asszonyról? Miért van itt ebben az isten háta mögötti faluban?

Szasa járkálni kezdett a szobában.

És mit jelentenek ezek a szavak: „Ő nagyon bátor és nemes lelkű"? Célzás arra, hogy ellátta élelmiszerrel Szolovejcsiket, és nem adta fel a szökevényt?! Ez a két szó elegendő ahhoz, hogy szétkergessék a mozgovai száműzötteket. Attól, hogy ő megbízott Zidában, esetleg emberek szenvedhetnek. Az asszony természetesen senkinek nem akar rosszat, de miért kell naplót írnia? Hiszen már nem kislány, nemsokára harmincesztendős lesz! Lehetséges, hogy nem érti, milyen helyzetbe hozhatja őt, Szasát? Miért hagyta kint az asztalon a naplót? Véletlenül? Elfelejtette eldugni? Vagy könnyelműségből?

Odament a kályhához, letépte a nyírfatuskó kérgét, bedobta a tűzbe, ahol az feltekeredett, és a következő pillanatban már lángra is kapott.

Olvassa el a naplóját? Nézze meg, mit ír róla, s egyszer s mindenkorra győződjön meg arról, hogy ki is ez az asszony valójában? Ha ezt megteszi, átlépi azt a határt, amely a tisztességes embert a tisztességtelentől elválasztja. Egyébként is későre jár, túlságosan sokáig habozott... Meghallotta az asszony lépteit az udvaron, majd azt, hogy a lábát törli a tornácon. Zida bejött és rámosolygott.

– Régóta vársz?

Szasa válasz helyett a naplóra mutatott.

– Ez meg mi?

Zida kihallotta hangjából a haragot, és rájött, hogy Szasa belelapozhatott a naplójába. Elbizonytalanodott, de aztán tiszta, nyílt tekintettel nézett a fiúra.

– A naplóm.

– És miért vezetsz naplót?

Az asszony némi habozás után megkérdezte:

– Miért, valami bántót találtál benne?

– Nem olvasom mások naplóját, de... Feltehetően rólam is írsz benne, ugye?
– Igen, írok.
Szasa sokáig fürkészte az asszonyt:
– Miért vagy te itt, Zida? – kérdezte nagy sokára.
Az asszony lehajtotta a fejét, hallgatott, nem felelt.
– Azt kérdeztem tőled, mi szél hozott ide?!
– Soha nem mondom meg neked – suttogta Zida.
– Ez a te dolgod, de nekem tudnom kell, mit irkálsz rólam.
Zida odanyújtotta neki a naplót.
– Olvasd el!
– Nem fogom elolvasni a naplódat. De arra kérlek, tépd ki belőle a rám vonatkozó oldalakat, és égesd el őket itt ebben a kályhában. És a jövőben semmit ne írj rólam. Már elmagyaráztam neked, milyen helyzetben vagyok, roppant sajnálom, hogy semmit sem értettél meg belőle.
Zida elgondolkozva lapozta a naplóját, behajtott néhány oldalt, aztán odanyújtotta Szasának.
– Ezek szólnak rólad, olvasd el!
– Világosan megmondtam neked: nem fogom elolvasni. Tépd ki és égesd el!
Szasa felfogta, milyen kegyetlen dolgot követel. De nincs más választása! Szolovejcsik szökése sokba került már az enélkül is szerencsétlen embereknek. Ő nem akarja, hogy valaki is szenvedjen Zida könnyelműségétől.
Zida odament a kályhához, letérdelt, kinyitotta a vasajtót, kitépett egy lapot a naplóból, megnézte, összegyűrte és bedobta a tűzbe. Elolvasta, összegyűrte és a tűzbe dobta a második, aztán a harmadik, majd a negyedik oldalt is... Szasának háttal térdelt a kályha előtt, és egyre csak tépkedte a lapokat a füzetből, összegyűrte és a tűzbe dobta, már el sem olvasta őket, feltehetően a napló végén is szerepelt Szasa, de az is lehet, hogy már minden mindegy volt neki, úgy tépte a lapokat, ahogy jöttek.
– Meleg van – szólalt meg egyszer csak Zida.
Szasa csak most vette észre, hogy még annyi időt sem hagyott az asszonynak, hogy levetkőzzék, még bundában, nemezcsizmában és nagykendőben volt, úgy, ahogy a kinti fagyból belépett.
Megsajnálta, és szidta magát. Minden olyan undorító, szörnyű! Alig győzte kivárni, hogy véget érjen ez az általa kitalált kínzás.
Zida felállt, asztalra tette, ami még megmaradt a füzetből, és a könnyein keresztül rámosolygott.
– Kész!
Szasa kilépett Zida ajtaján. Szörnyű, minden olyan szörnyű! Visszataszító! Mégsem tehettett mást. Most új törvények szerint él, Zida talán egyszer majd megérti, és továbbra is a barátja marad.
Bement Fegyához a boltba, őt kérdezte a lakás felől. Hozzátette, hogy az asszonynyal egy hatesztendős forma gyerek is van, és hogy Ligyija Grigorjevna kitűnően varr, tehát fontos, hogy a szállásadónak legyen varrógépe.
– Talán Lariszkához kellene irányítani – ajánlotta Fegya. – Egyedül lakik, varrógépe

is van. Szereti a ruhákat, de nem tud varrni, így aztán mindjárt ott lenne a varrónő a háznál.

– Húsz rubelnál többet nem tud az asszony fizetni.

– Elég lesz Lariszkának tizenöt is – legyintett Fegya. – Annál is inkább, hiszen varrni fog neki. Esetleg még Maruszkának is varr valamit.

– És belemegy ebbe Lariszka?

– Ha én mondom neki, bele.

Sikerült a dolog. Szasa átvitte Ligyija Grigorjevna bőröndjeit Lariszkához, átvizsgálta, megolajozta a varrógépet. Öreg, de kitűnő Singer varrógép volt.

– Minden jót – mondta Szasa –, ha kell valami, szóljon...

Nagyon érdekelték volna Szolovejcsik szökésének részleteit. De Ligyija Grigorjevna erről mit sem beszélt, és Szasa nem akarta faggatni.

Amikor Vszevolod Szergejevics megtudta, hogy Szasa Lariszkánál helyezte el Ligyija Grigorjevnát, szokásos mosolyával megjegyezte:

– A cemende szövetsége egy vénlánnyal. De hát ott van a nyakán ez a gyerek, nincs mit tennie. Egyébként tudja maga, ki ez a Taraszik?

– Azt mondta, az unokája, de nem valószínű.

– Különleges áttelepítettek, vagy ahogy hivatalosan is nevezik őket, kulákok árvája.

Szasa elámult.

– Itt magához venni valakinek egy gyereket? Bátor cselekedet.

Vszevolod Szergejevics tagadólag rázta a fejét.

– Vagy kísérlet, hogy életcélt találjon magának, hogy megkapaszkodjon valamiben.

– Bármi késztette is rá – mondta Szasa –, nemes és nagyon emberséget tett. Bennem személy szerint azt a reményt ébreszti, hogy még ilyen szörnyű körülmények között is érvényesülnek a nemes emberi értékek. Az együttérzés egyike ezeknek.

– Én pedig a mi valóságunk metamorfózisaira gondolok – jegyezte meg Vszevolod Szergejevics –, nincs kizárva, hogy annak idején Ligyija Grigorjevna tette kuláklistára Taraszik szüleit és száműzte őket Szibériába. És most, hogy ő maga is idekerült Szibériába, neveli a gyereküket, kínlódik és nélkülöz miatta. Vajon ez nem a vezeklésről szóló tétel-e?

– Rosszul ismerem a keresztény tanítást – felelte Szasa –, de szerintem, ami Ligyija Grigorjevnát erre késztette, az magasabb rendű minden vallásnál és eszménél – az önfeláldozás. És az a tény, hogy az emberek még itt is hajlandók másokért áldozatot hozni, azt a reményt kelti bennem: nem ölték ki az emberből az emberséget, és soha nem is sikerül kiölniük.

Szasának mindössze harminc rubelja volt, amikor pénzt ajánlott fel Ligyija Grigorjevnának. Néhány rubelt megtart cigarettára, petróleumra, majd csak kihúzza valahogy, de kisegíti az asszonyt. A saját házigazdáival majd november végén számol el, vagy a legrosszabb esetben decemberben, amikor már a szánúton el tudják hozni a postát.

A posta, mint gondolta, december elején érkezett meg. És ahogy várta, nagyon

sok küldeményt kapott; pénzt, téli holmikkal teli csomagot, amelyre a címet Varja írta, rajzos, jól olvasható betűivel, sok levelet a mamától és sok újságot. A bélyegzőn augusztust, szeptembert, egyiken-másikon még novembert is lehetett olvasni, azok a küldemények, amelyeket még az utak járhatatlanná válása előtt indítottak el, összekeveredtek a későbbiekkel, ezek szerint még sok útban van feléje.

Egy egész hétre szóló öröm áll előtte, de az is lehet, hogy két hétig is kitart, remek december vár rá.

Mint mindig, most is a leveleket nézte meg először, feladási dátumuk szerint rakta sorba őket. Anyja semmi újat nem közölt vele, de hát ugyan miféle újságok lehetnének az ő életében? Üdvözletek a nénikéitől, Varjától. Apjáról, Markról, a barátairól egy szót sem írt. Szasa minden borítékot azzal a titkos reménységgel nyitott fel, hogy legalább két szó lesz benne Varjától, hiszen ő már írt a lánynak. De minden levélben csak azt találta: „Üdvözöl Varja", „Üdvözöl Varja". És a küldeményeken Varja rajzolt betűi.

És amikor már minden reményét elveszítette és kinyitotta az utolsó levelet, a második oldal alján meglátta Varja utóiratát:

„Szervusz, Szasa! Itt vagyok anyádnál, levelet írunk neked. Minden rendben, anyád egészséges, én a Moszprojektnél dolgozom. Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz most! Varja."

Szasa még egyszer elolvasta a sorokat: „Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz most!" Istenem! Ő mennyire szeretné tudni, mit csinálhat most Varja, hogy szeretné látni, hallani, megérinteni, végigsimítani a lány arcát... „Mennyire szeretném... Menynyire szeretném." Átható, szívet melengető érzés, szerelem és vágyakozás támadt benne a lány iránt, elképzelte, hogy Varja hirtelen itt terem mellette...

Vadul dobogott a szíve, felállt, végigment a szobán, megpróbálta összeszedni magát, átnézte az augusztusi, szeptemberi újságokat, de percenként újra felvette a levelet, és elolvasta ezt a sort: „Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz te most..."

Az ördögbe is, még minden előtte van, minden! Ott van neki Varja, ezt most már jól tudja. „Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz te most." Ott van Varja, az anyja, emberek veszik körül, és emberként töpreng és emberként gondolkodik.

A csöppnyi ablak kis négyszögén napsugarak törtek be a szobába. A házat jól befűtötték, meleg és kényelmes. Semmi baj, így még lehet élni! Azoknak rossz, akiknek nincs fedél a fejük felett.

Valaki bejött a pitvarba, toporgott, seprővel leverte a havat a nemezcsizmájáról, benyitott az ajtón. Vszevolod Szergejevics látogatta meg.

– Jöjjön be! – örült meg neki Szasa. – Vegye le a kabátját!

Vszevolod Szergejevics levetette a bundáját, a sapkáját, letekerte a sálját, kesztyűjét a kályhára tette... Végigment a szobán, átfázott kezét dörzsölgette, és fejével az asztal felé intett.

– A postát rendezi?

– Igen, sokat kaptam. Bizonyára maga is...

– És mi újság? – felelt Vszevolod Szergejevics kérdéssel a kérdésre.

– Semmi különös... Anyámtól jött levél, a barátaimtól, örülök neki.

– Persze, persze – felelte Vszevolod Szergejevics, mintha nem is hallaná, mit mondott.

– Mi van magával? – kérdezte Szasa. – Mitől ilyen gondterhelt?

– Rosszul állnak a dolgok, Szasa, rosszul. – Vszevolod Szergejevics továbbra is fel s alá járkált a szobában, és egyre csak a kezét dörzsölte.

A Szasa agyán átfutó első gondolat ez volt: Szolovejcsik. Csak nem fogták el?

– Igazán? Miért, mi történt?

Vszevolod Szergejevics megállt Szasával szemben.

– December elsején Leningrádban meggyilkolták Kirovot.

– Kirovot? – ismételte zavartan Szasa. – Ki gyilkolta meg?

– Részleteket nem tudok. Hivatalos közleményt adtak ki: december elsején tizenhat óra harminc perckor Leningrádban, a Szmolnijban a munkásosztály ellenségei által felbérelt gyilkos megölte Kirovot. A merénylőt letartóztatták. Kilétének felderítése folyamatban van.

– Itt az újság?

– Újságom nincs, de ez így igaz. Közreadtak még egy hírt, a gyilkos egy bizonyos Nyikolajev. És a harmadik közlemény szerint a terrorista ügyét tíz napon belül le kell folytatni, képviselet nélkül, vagyis védő nélkül, semmi fellebbezés, semmi kegyelem. Azonnali golyó általi halál. Hát így áll a dolog, Szasa. „A munkásosztály ellenségei által felbérelt gyilkos." Nem mondom....

– Mi különöset talál ezekben a szavakban? Nem az a lényeg.

– Azt gondolja? – kérdezett vissza Vszevolod Szergejevics. – „A munkásosztály ellenségei által felbérelt gyilkos", majd utána rögtön ez következik, „Kilétének felderítése folyamatban van." Hogy lehetséges ez, hol itt a logika? A személyét még nem ismerik, de azt már tudják, ki bérelte fel... Érthetetlen, érthetetlen. Egyébként nagyon is érthető...

– Azt mondják, Kirov jó ember volt, kitűnő szónok, a párt kedvence. Ki mert kezet emelni rá?

Vszevolod Szergejevics leült a lócára, s fejét a falnak támasztotta.

– Bárki tette is, Szasa, teljes bizonyossággal mondhatom magának: sötét idők jönnek, a rémségek kora.

UTÓHANG

1944. június 20-án a Makszim Ivanovics Kosztyin tábornok által irányított lövészhadtest megérkezett a Szárni várostól délnyugatra fekvő Rafaluvka állomás körzetébe, és Koveltől keletre bevette magát az erdőbe.

A csapatok áttelepítése titokban történt. Különböző kis kitérőknél, megállóknál szálltak le a szerelvényről, és gondos álcázással mentek be az erdőbe. Kosztyin tábornok kiadta a parancsot, hogy csak éjszaka vonulhatnak, megtiltotta, hogy a folyókban és a tavakban fürödjenek vagy fehérneműt mossanak, megtiltott minden rádiókapcsolatot, parancsba adta, hogy a minimumra csökkentett telefonbeszélgetéseket sifrírozzák és kódolják.

Makszim Ivanovics Kosztyin Moszkva alatt egy ezred, Sztálingrádban egy hadosztály élén állt. Az Északi-Donyecen vette át a hadtestet, részt vett az Izjum–Barvenkovo és egyéb támadó hadműveletekben, a Donyec-medence felszabadításában, a dnyeperi átkelésben, az Ingul és a Déli-Bug folyók menti harcokban és Odessza felszabadításában. Körülötte hullottak az emberek, nagyon sok ember, és Makszim Ivanovics írta alá a veszteséglistát: elesettek, sebesültek, eltűntek. Az emberek életét és halálát a háború írta meg. És az őáltala kiadott parancsokat is a háború íratta meg, és feltétel nélkül végrehajtották őket. A tábornok jóakarata mögött az rejlett, hogy tudott bánni az emberekkel, hogy engedelmeskedtek neki. Egyszerűsége mögött egy stratéga éles elméje, aki bátor, váratlan döntéseket tud hozni, látszólagos engedékenysége mögött pedig a szolgálati viszonyok pontos ismerete, és az, hogy szükség esetén tud okosan taktikázni. Ismerte és értékelte őt Zsukov, ez némi bonyodalmat jelentett számára a hadsereg-parancsnokságnál, de ennek a magas és a harmincöt esztendejéhez kissé testes fiatal tábornoknak az egyszerűsége és jóakarata, nyílt, paraszti arca lefegyverezte még a rettegett hadseregparancsnokot, Csujkovot is.

A hadtest június 20-án érkezett meg, és három nap múlva, június 23-án kezdődött a Bagratyion hadművelet, amelynek során fel kellett szabadítani Belorussziát és el kellett érni a régi államhatárokat. A hadműveletben 166 hadosztály vett részt. Azt a hadsereget, amelyhez Kosztyin tábornok hadteste is tartozott, nem vonták be a hadműveletbe. Neki egy kicsit később kell majd áttörnie a német védelem vonalát Kovel–Lublin irányában, és kell elérnie a Nyugati-Bugot. E támadás előkészítésére egy hónapot adtak nekik, ez igen rövid idő, ha számításba vesszük, hogy az egységeket mennyire megtépázták a korábbi nehéz harcok, hogy a személyi állomány mennyire megfogyatkozott, és hogy milyen nehezek a terepviszonyok.

A hadtest az előző hadműveleteket délen hajtotta végre, Ukrajna és Moldávia sztyeppein, itt pedig mocsaras erdőkben kell majd támadniuk, amelyet elmocsarasodott kis patakok, folyócskák szőnek át. Az egységek azt tanulták, hogyan kell megtisztítani az utakat és ösvényeket a torlaszoktól, a farkasvermektől, az aknáktól, hogyan kell leküzdeni a kisebb vízakadályokat, rőzseutakat építeni, átkelni mocsarakon, tőzeglápokon. A hadtest jelentős utánpótlást kapott a helybéli, németek alól

felszabadított lakosság soraiból, de ez az utánpótlás még nem harcolt, előbb meg kellett tanítani a fegyverhasználat elemi fogásaira.

A parancsnoki pontokig Makszim Ivanovics a Willysén ment, onnan lóháton folytatta tovább az útját. A hadtest ezredei által elfoglalt terület egyetlen gigantikus mocsár volt, néhol vegyes erdő nőtte be: fenyő, nyírfa, éger, tölgy. A mocsárban helyenként kis homokszigetek emelkedtek, de a földkunyhókban azért itt is állt a víz, ezért aztán a katonák inkább a fenyőágakkal szigetelt sátrakban éjszakáztak. Nagyon helyes, gondolta magában Makszim Ivanovics, hiszen június van, meleg, a katonáknak ki kell aludniuk magukat, jól kell lakniuk. Erre mindig szigorúan ügyelt.

Július 3-án csapataink elfoglalták Minszket, 400 kilométeres szakaszon áttörték a frontvonalat, és villámgyorsan nyomultak előre. A hírt Makszim Ivanovics a parancsnoki ponton kapta meg, arra gondolt, hogy ettől megváltozhat a hadtest támadásának időpontja. Ezért aztán a szokásosnál korábban tért vissza szállására. De semmiféle új rendelkezés nem várta. Ezt az estét is úgy töltötte, mint máskor: összehívta a törzstiszteket, elmondta nekik, mivel elégedetlen az egységeknél, feladatokat adott, meghallgatta a jelentéseket.

Egy órára járt, amikor elengedett mindenkit, és Makszim Ivanovics kigombolta a zubbonyát. Agyoncigarettázták, agyonfüstölték a helyiséget, ki kell szellőztetni. Ő maga nem dohányzott, de még a saját fedezékében sem tudta megtiltani a dohányzást másoknak. A közelben egyenletesen zakatolt egy áramfejlesztő, kikapcsolják, amint Makszim Ivanovics lefekszik aludni.

– Tábornok elvtárs – jelentette a hadsegédje –, a gépjárműszolgálat új vezetője kér kihallgatást.

– Mit akar?

– Jelenteni az érkezését, és hogy átveszi a szolgálatot.

– Jelentkezzen a törzsfőnöknél.

– Én is azt mondtam neki, de nem tágít.

– Jól van, jöjjön be!

Makszim Ivanovics a térkép fölé hajolt. Nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy a támadás idejét előbbre hozhatják. Fel kell rá készülni, bármelyik pillanatban megérkezhet a parancs...

Nyikordult az ajtó. Makszim Ivanovics felnézett a térképről és hátrafordult...

Az ajtóban egy tiszt állt, régi, de alakjára jól simuló köpenyben, tányérsapkában, szurkosvászon csizmában. Arcát nem lehetett kivenni, mert a lámpa imbolygó fénye csak az asztalra kiterített térképet világította meg.

És Makszim Ivanovics mégis nagyon távoli, ám ismerős vonásokat vélt felfedezni ebben az ajtóban álló, némán és feszülten várakozó figurában, és nyugtalanul megdobbant a szíve.

A tiszt sapkájához emelte kezét, és szabályosan jelentkezett:

– Tábornok elvtárs! Pankratov gárdaőrnagy szolgálatra megérkezett!

Leengedte a kezét, ám továbbra is vigyázzban állt.

Ez nem lehet... Valóban ő lenne?

– Az iratait! – szólalt meg váratlanul komoly hangon Kosztyin.

A tiszt elővette térképtáskájából az iratait, előrelépett, és Makszim Ivanovics felé nyújtotta.

De a tábornok az asztal felé fordult, meghúzta a lámpa görgőjét, az felemelkedett, és bevilágította az egész fedezéket. Amikor Makszim Ivanovics újból a tiszthez fordult, már tisztán látta, igen, ez Szasa!

Átvette a papírokat... Igen, Alekszandr Pavlovics Pankratov...

Felemelte a tekintetét... Gyermekkora nézett szembe vele, az ifjúsága, az Arbat... És Makszim Ivanovics nem tudta türtőztetni magát, akarata ellenére megkérdezte:

– Szasa, te vagy az?

Hangja elcsuklott.

– Én – felelte a tiszt.

Szasa... Él... Hogy került ide? Miként? Mi módon?

Makszim Ivanovics nemcsak a háborún ment keresztül, átélte a háború előtti éveket is, a 37-est, a 38-ast és a 39-est. Szeme láttára tartóztatták le, nevezték népellenségnek a kitűnő parancsnokokat, hűséges bajtársait, a spanyolországi, a haszani és a halhin-goli harcok résztvevőit. Vajon valóban ellenségek voltak-e? Nem akarta elhinni, de nem tudta nem elhinni, különben lehetetlen lett volna szolgálnia azt az ügyet, amelyre feltette az életét. Helyesebb volt nem gondolni rá. Ezek az emberek eltűntek, átkerültek egy más, egy számára ismeretlen világba, amelyből nincs visszatérés.

És most ebből a világból előbukkant Szasa. Tíz év után. Hogyan élte túl? Miként maradt életben? És miért éppen hozzá irányították, az ő hadtestéhez? Mi van emögött? Nem kellett volna jelét adnia, hogy megismerte, nem kellett volna Szasának neveznie...

A tiszt újból sapkája ellenzőjéhez emelte a kezét.

– Megengedi, hogy jelentsek, tábornok elvtárs?

Jól érthetően mondta ki a szavakat. Ez Szasa hangja, de mégis, mégis...

– Pihenj! Hallgatom.

Szasa leengedte a kezét.

– Tábornok elvtárs! Hogy teljesen világos legyen a helyzet. Engem elítéltek az 58-as cikkely alapján, ez szerepel a személyi anyagomban is. Nem kértem magam az ön hadtestéhez. Nem akartam idejönni. De a parancs az parancs. Nem volt mit tennem. Az egyetlen, amire hivatkozhattam volna, hajdani ismeretségünk. De a parancsnokság ezt az érvet nem fogadná el. Azok viszont, akiknek az a feladata, hogy engem figyeljenek, számításba vennék. És ez megnehezítené az ön helyzetét. Ezért azt kérem, küldjön vissza a törzshöz: őrnagy vagyok, ebben a beosztásban pedig ezredesi rang szükséges. Ez meggyőző érv. Ez volna az ön számára és az én számomra is a legkedvezőbb döntés.

Makszim Ivanovics hallgatott. Uramisten! De hiszen ez a régi Szaska, akit ő úgy szeretett. A becsületes, nyílt, elvhű Szaska, aki senkit sem akar nehéz helyzetbe hozni, aki mindent magára vállal. Mi mindent átélt, és mégsem változott! Makszim Ivanoviccsal megint nyílt, bátor, kompromisszumot nem ismerő ifjúsága nézett szembe. És ezekben a hirtelen felmerülő emlékekben magát is a régi Makszként látta viszont.

Elszégyellte pillanatnyi gyengeségét: elfelejtette, milyen is volt ő igazából, megingott, engedte, hogy eluralkodjon rajta az, ami később, azokban a zűrzavaros években alakult ki benne.

– Megengedi, hogy távozzak, tábornok elvtárs?

– Jól van, Szasa! – szólalt meg Makszim Ivanovics. – Vesd le a köpenyed, igyunk egy kortyot a találkozásunkra!

– Makszim – szólalt meg nagyon komolyan Szasa –, éppen azért nem akartam idejönni hozzád, mert túlságosan jól ismerlek téged.

Makszim Ivanovics torka elszorult, nagy lélegzetet vett, aztán Szasa vállára tette a kezét.

– Köszönöm, Szasa... Köszönöm, hogy így gondolkozol felőlem. De most már ülj le!

Gyorsan ellépett Szasa mellől, kinyitotta az ajtót, és kiszólt a hadsegédjének.

– Hozz nekünk néhány csepp italt, egy kis harapnivalót meg teát!

– Makszim – kezdte újból Szasa...

– Elég! – szakította félbe Makszim Ivanovics. – Itt én a felettesed vagyok, a beosztásom és a rangom szerint is.

Így látom két hősöm találkozását. De hogy a jövőben megmarad-e ez a jelenet ebben a formában, nem tudom. A regény szereplői önálló életet élnek, s a szerző ezt veti papírra. Azt sem tudom, marad-e elég időm arra, hogy megírjam a következő regényemet. De ha a sors ad még nekem néhány esztendőt, remélem, hogy eljutok történetemmel 1956-ig, a XX. kongresszusig, amikor ezrével hozták vissza az életbe az ártatlan embereket, és adták vissza becsületes nevüket azoknak, akiket már nem lehetett visszahozni az életbe.

Vége

Olvasói levelek és kritikák Ribakov regényéről

Nyina Kanajeva összeállítása

A mai napig szó szerint egymás kezéből kapkodják az emberek azokat a Druzsba Narodov-számokat, amelyekben az elmúlt év közepén *Az Arbat gyermekei* című regény megjelent. Még azok az olvasók is érdeklődnek, akik korábban közömbösek voltak a szépirodalom iránt. E művet olvassák, véleményt alkotnak, vitatkoznak róla, levelet írnak a szerzőnek és az újságok, folyóiratok szerkesztőségeinek.

Aleksandras Krasnovas vilniusi kritikus így magyarázza az olvasók érdeklődését *Az Arbat gyermekei* iránt: „...vonzereje a témában van, abban, hogy olyan jelenségeket ábrázol a harmincas évekből, amelyeket sokáig és gondosan titkoltak a széles nyilvánosság előtt: a represszív pszichológia és a hatalmas, mindenható ellenőrző apparátus létrejöttét. Ezt az apparátust egyszerűbb volt beindítani, mint megállítani, amikor kiderült, hogy már árt a szocializmus ügyének, a nép érdekeinek, amelyet eredetileg szolgálni volt hivatott." (Druzsba Narodov 1988. 1.)

Pjotr Proszkurin másképpen értékeli a regény sikerét. Az osztankinói televízióstúdióban 1988. január 31-én rendezett nyilvános vitán a következőket mondotta: „Nos, *Az Arbat gyermekeit* mindenki olvassa. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy ez a mű, ahogy mondani szokás, »az árral úszik együtt«. Olvasóit ma nem annyira kimagasló irodalmi értékei toborozzák, hanem főként az, hogy témája hosszú ideig tiltott volt. Mert most olyan időket élünk, amikor mindenkit érdekel a politika. Kivétel nélkül mindenkit. Szeretnénk megérteni, mi történt velünk, hogyan történhetett meg az, hogy sok tekintetben visszaléptünk. Minden mű, amely valamelyest is megkísérli, hogy választ adjon erre (s ezek között van *Az Arbat gyermekei* is), éppen azon igyekszik, hogy ezt a mostani érdeklődést kielégítse." (Szovjetszkaja Rosszija 1988. február 7.)

A legelső, s alapjában véve lelkes kommentárokat írók, művészek küldték *Az Arbat gyermekei* című regény megjelenése alkalmából. E visszhangokból 1987. 27. számában az Ogonyok közölt egy válogatást. A levelek szerzői között van Vaszil Bikov, Danyiil Granyin, Bulat Okudzsava, Lev Annyinszkij, Grigorij Baklanov, Venyiamin Kaverin, Jevgenyij Jevtusenko író; két ismert színész: Mihail Uljanov és Oleg Jefremov; Robert Szturua rendező és sok más neves személyiség.

„Ön grandiózus művet alkotott a harmincas évekről, teljes metszetet adott a társadalomból a párt Központi Bizottságától kezdve le »egészen a perifériákig« – írja egyebek között Vaszil Bikov. – Az élet sok olyan oldalát mutatta meg abból az

időszakból, amelyet az irodalom szinte egyáltalán nem tükröz. A regény valódi újdonságát én éppen ebben a kísérletben látom. Már önmagában ez is nagyon értékessé teszi a regényt, fontossá a mai irodalom számára. De a legnagyobb értéke talán mégis az, hogy mindezt az igazság pozícióiból teszi, nyíltan, mentségek keresgélése nélkül, nem hunyva szemet a nehézségek, a szörnyűségek, sőt a bűnök fölött sem."

Jevgenyij Jevtusenko az olyan „festőművész komótosan mozgó realista ecsetjéhez" hasonlítja Anatolij Ribakov stílusát, aki azt a „nehéz, ám nemes, noha sokszor kínzó feladatot állította maga elé, hogy felkutatja a »fehér foltokat« a történelem térképén. Az ilyen foltok – tartja Jevtusenko – megengedhetetlenek, mert az emberek a hiányokat akarva-akaratlan kitöltik a fantáziájuk segítségével: hol veszélyes, hamisan eltúlzott szörnyűségekkel, hol – ami nem kevésbé veszélyes – idealizálással".

Az Ogonyok 1987. 27. számában közölt vélemények alapján Anatolij Ribakov írótársai egyetértenek: a regény előremutató, midőn feltárja a keserű igazságot, segítséget nyújt a mai nemzedékeknek a jelenleg végbemenő változások helyes értékeléséhez. Szinte mindannyian leszögezik, nem beszélhetünk történelmi emlékezetről úgy, hogy figyelmen kívül hagyjuk a tegnapi napot, s hogy lehetetlen hidat építeni a holnap és a holnapután felé, ha kikerüljük a tegnapot és a mát.

„Ahhoz, hogy előbbre juthassunk – írja a grúz Robert Szturua –, félelem és szégyen nélkül kell néznünk a múltunkra. Ez segít, hogy ne ismételjük meg a végzetes hibákat.

Arról ábrándozom, hogy Grúziában színpadra állítom az ön regényét. Nekünk ez különösen fontos" – fordul Szturua Ribakovhoz.

Anatolij Ribakov regényének művészi értékeit és a regényben tükrözött történelmi igazságot lelkesen méltatók mellett vannak opponensek is. Így például egy fiatal irodalomkritikus, Pavel Gorelov, akinek az a véleménye, hogy *„Az Arbat gyermekei* ... csak előleg, pótlék az igazi mű helyett, amely még várat magára. Még a mű lelkes magasztalói is elismerik – írja –, hogy Anatolij Ribakov azért írta meg ezt a regényt, hogy önmaga számára a lehető legteljesebben tisztázza a történelmi igazságot. Természetesen, mondja Ribakov, amikor minden anyag és archívum hozzáférhető lesz, akkor másik regényre lesz szükség. Akkor más lesz a dolog. Különös engedmény ez. Hiszen a *Háború és béke* vagy a *Csendes Don* igazságát az archívumok megnyitása sem ingatja meg a szemünkben. Egyszerűen azért nem, mert szerzőik nem történelmi feltételezésekhez folyamodtak, hanem művészi látásukat használták". (Szovjetszkaja Rosszija 1988. február 26.)

Az olvasók vallották a legellentétesebb álláspontokat *Az Arbat gyermekeit* illetően. Leveleikből a Litye raturnaja Gazeta oldalain közöltek egy nagy összeállítást tavaly augusztus 19-én.

Itt van például egy részlet P. Nyikityenko altábornagynak a szerzőhöz címzett leveléből: „Negyven éve vártam erre a regényre, attól kezdve, hogy a fronton felnőtt lett belőlem, s az igazságot kezdtem kutatni. Sok mindent megértettem, de hogy így... – ehhez már ön kellett. Nehéz és gyötrelmes az ön munkája, de segítse benne a mi hálánk, reményünk és türelmetlen várakozásunk. Mert lényegében csak a prológust írta meg!"

„Minek kell felkavarni a vizet? – kérdezi K. Szidorova (levelét a feladás helyének megjelölése nélkül küldte el a Lityeraturnaja Gazetához). – A világ első szocialista államát lehetetlen volt hibák nélkül építeni. És körös-körül csak kapitalista országok voltak. Szerintem és a korombeli elvtársak szerint, akik az ön nemzedékéhez tartozunk, az ön álláspontja furcsa. Az, hogy *Az Arbat gyermekei* című regényét közölték, az meg egy újabb hibája valakinek. Ne zavarja meg a fiatalok fejét, ne keserítse meg a csodálatos ifjúság emlékeit az önnel egyívásúak számára."

Még élesebben nyilatkozik a regényről J. Fetyiszov Lvovból:

„Hadd tegyek néhány megjegyzést. Olyan ember megjegyzései lesznek ezek, aki abban az időszakban élt és látott, mégpedig nem is keveset. A tényeket nem az archívumok dokumentumai alapján ismerem, hanem a saját szememmel láttam – írja Fetyiszov. – Az olvasottakból az következik, hogy egy ilyen regény megírásának az ötlete nem ma, nem azoknak a változásoknak a hatása alatt született meg az íróban, amelyek hetven évvel ezelőtt országunkban végbementek, nem annak a jónak a hatása alatt, amit ez alatt az idő alatt az ember érdekében cselekedtünk, hanem annak a sok gonosz rikácsolásnak a kedvéért, ami lám, már hetven éve folyik a mi társadalmunk ellen, a szocializmus ellen, és Anatolij Ribakov a regényével ezeknek segít... Ribakov elvt. a regényével ajándékot adott a szovjet hatalom minden ellenségének. A glasznoszty jó dolog, de feltétlenül okosan kell élni vele, az a legfontosabb, hogy az: ne éljenek vele vissza."

Különösen eltért az olvasók, a kritikusok és az írók egy részének a véleménye Sztálin regénybeli alakjának és azoknak az éveknek az értékelésénél, amely mint a „személyi kultusz" sötét időszaka vonult be a történelembe.

„A világ forradalmi mozgalmának egyik legnagyobb tragédiája – írja *Az Arbat gyermekei* szerzőjének Mihail Satrov drámaíró – I. V. Sztálin nevéhez fűződik. Miért és hogyan történt meg ez a tragédia? – ezek azok a fő kérdések, amelyeket minden ember »a szívén visel«, akinek nem közömbös ennek a mozgalomnak a sorsa... Az irodalom szent kötelessége válaszolni erre az átkozott »miért«-re és »hogyan«-ra, de különösen a »miért?« kérdésére. Többet mondok: azáltal, hogy képes kifürkészni az ember lelkivilágát, csak az irodalom az, amely mély, művészileg meggyőző választ tud adni arra a kérdésre, hogy mi történt Iosif Visszarionovics Sztálinnal, Lenin harcostársával s egyszersmind szöges ellentétével, az oroszországi forradalmi mozgalom résztvevőjével, aki objektíve annyit tett e mozgalom kudarcáért, amennyit az összes osztályellenségünk együttvéve sem." (Ogonyok 1987. 27.)

Meglehetősen élesen nyilatkozik a Lityeraturnaja Gazeta hasábjain az odesszai L. Ribak. (Lityeraturnaja Gazeta 1987. augusztus 19.) „Túl gyakran hallani még ilyen hangokat: »De hát minek ez az igazság? Minek háborgatni a holtakat? Elégedjenek meg azzal, hogy a »személyi kultuszt« elítélték. És azok közül, akik így beszélnek, és akik őket némán hallgatják, senki nem gondolkodik el azon, hogy milyen erkölcstelen ez az álláspont... Az igazság diadaláról csak akkor beszélhetünk majd, amikor a teljes igazságot ismerjük. HOGYAN IS VOLT MINDEZ."

Ugyanakkor sok az olyan hang is, mely szerint nem lehet az összes „túlkapást", a szocializmus építésének minden tévedését egyetlen ember számlájára írni.

Íme néhány sor a moszkvai P. Petrov leveléből. Petrov harcolt a nagy honvédő háborúban, a történelemtudomány kandidátusa, docens, több könyv és tanulmány szerzője, *Az SZKP története* és *A második világháború története* című munkák egyes fejezeteinek írója.

„Ismeretes, hogy Lenin panaszkodott a muzsik nehézkességére és alacsony műveltségére, pedig vele kellett a szocializmust építeni... Ön azt gondolja – fordul a levél szerzője Anatolij Ribakovhoz –, hogy a harmincas években nem voltak nehézségei a párt és az ország vezetésének a szocialista építés munkája során az emberi tényező tudása, képzettsége, hozzáállása és energiája tekintetében? Voltak értelmetlen áldozatok? És az áldozatok tudatlan hóhérai? Népi származékok voltak bizony ők is.

Miért kell az összes tévedést, nehézséget és áldozatot Sztálinnak felróni? Sztálinnak, aki egy alacsony műveltségi fokon álló népet irányított a nemzetközi porondon folyó ádáz osztályharc körülményei közepette, amikor a világ imperialista burzsoáziája a szó szoros értelmében szorongatta az országunkat. Mehetett ez áldozatok nélkül? De okosak vagyunk így utólag! Elfeledkeztünk a körülményekről?" (Lityeraturnaja Gazeta 1987. augusztus 19.)

Nafi Dzsuszoiti grúziai kritikus nem igyekszik mentséget találni Sztálin számára, bűnösnek tartja őt a harmincas–ötvenes évek minden tragikus eseményében, mindazonáltal megjegyzi:

„Amikor nem rejtjük véka alá országunk történelmének ezt az igencsak negatív jelenségét, és mindent egyetlen személy, esetleg az államférfiak egy csoportja bűnével, mi több, rosszakaratával magyarázunk, akkor az egyetlenegy személy bűneinek hangsúlyozása akaratlanul is ugyanazt a személyi kultuszt eredményezi. Csakhogy a korábban az apának és a tanítónak szóló dicsőítő szavakat felváltotta Sztálinnak abszolút rosszá való kikiáltása." (Druzsba Narodov 1988. 1.)

Ugyanígy vélekedik Dmitrij Urnov moszkvai kritikus is, aki megjegyzi, hogy művével Anatolij Ribakov ismét „valamiféle bálványt akar csinálni Sztálinból, csak ellenkező előjellel: mindenható gonosztevővé teszi meg őt". (Lityeraturnaja Gazeta 1988. január 27.)

A Knyizsnoje Obozrenyije című hetilapnak adott nyilatkozatában (1987. november 13.) Rimma Kazakova költőnő, akire – mint bevallja – az utóbbi időben elolvasott összes könyv közül *Az Arbat gyermekei* című regény gyakorolta a legerősebb benyomást, ezt mondotta:

„Most sokat beszélnek és írnak Sztálinról. A megtorlások millió és millió áldozatáról. A falvak elszegényedéséről. A háborúról, amelyet oly nagy véráldozattal nyertünk meg. S mindez szomorú gondolatokat idéz. Megrendített, ahogy Ribakov bemutatja »a vezér felmagasztosítása rendszerének« megteremtését, amelyben még Kirov is részt vett; csak hogy a vezér feddhetetlen legyen a tömegek előtt...

Gondolom, valami hasonló történt, jóllehet ekkora véráldozat nélkül, a Brezsnyev-korszakban is, amikor a legjobb indulatoktól vezérelve, azt feltételezve, hogy ez még szorosabban egyesíti a népet, ódákat zengtek Leonyid Iljicshez, őt állították a világegyetem középpontjába, megadtak neki minden lehetséges kitüntetést...

Szerintem – jegyzi meg később a költőnő – pontosan, objektíven kell értékelni mindazt, ami volt. Nem kell egy tollvonással áthúzni az egész kollektivizálást, de

emlékezni kell rá, milyen áron sikerült megvalósítani. Arra is gondolni kell, hogy Sztálin személyének és a katonák »A Hazáért, Sztálinért!« kiáltásának semmi köze nincs egymáshoz." (Knyizsnoje Obozrenyije 1987. november 13.)

Akmuhamed Velszaparov ashabadi türkmén kritikus *Az Arbat gyermekeit* „a lélek felszabadulása" regényének tartja. „Mindannyiunkhoz szól együtt és egyenként – írja Velszaparov –, mintha csak megszabadítana bennünket az »erős hatalom« béklyóitól, a »félelem szülte szeretettől«. Hogy a bűnöket eltitkoljuk, mindannyiunkban ott ül a magunk kis Sztálinja, s vele is harcolnunk kell. A regény egyebek között erről is szól." (Druzsba Narodov 1988. 1. 175. o.)

A regény másik központi alakja, Szasa Pankratov ugyanilyen parázs vitákat és összecsapásokat váltott ki az olvasóközönség köreiben.

„Az ön hőse, Szasa Pankratov igazán jó és becsületes ember – olvassuk a moszkvai V. Petrocsenko levelében. (Lityeraturnaja Gazeta 1987. augusztus 19.) – Pankratov egykorú velem, én most ugyanis huszonhárom éves vagyok. Az hozza Szasát különösen közel mihozzánk, akiknek a gyerekkora a hetvenes-nyolcvanas évekre esett, hogy soha nem cselekszik a lelkiismerete ellen, hogy mindig az igazságérzet vezérli. Ismerem a barátaim véleményét az ön könyvéről, és elmondhatom, hogy nekünk nagyon hiányoztak az ilyen könyvek és az ilyen hősök, mint Szasa."

Más, nem kevésbé elterjedt véleménynek adott hangot Vagyim Kozsinov kritikus. (Druzsba Narodov 1988. 1. 181. o.)

„Ahogy én látom, az olvasók, ha igazán alaposan szemügyre veszik ennek a hősnek a lelki alkatát, meg kell, hogy értsék majd: Pankratov lényegében annak a rendszernek a gyermeke, amellyel konfliktusban állt (ahogy az általában lenni szokott). Az ő számára mintha eleve meg lenne oldva a létezés összes alapkérdése, és kész arra, hogy könyörtelenül megvédelmezze a maga ellentmondást nem tűrő igazát... előre lehet látni, hogy a regényben leírt események után másfél évtizeddel, 1950-ben, a negyvenéves Pankratov már teljességgel »beírta magát« a rendszerbe, és sikeres tevékenységéért megkapja, mondjuk, a Sztálin-díjat, ahogy akkor *Százezer kilométer* című regényéért *Az Arbat gyermekei* jövendő szerzője is megkapta.

Nem az ironikus kirohanás kedvéért szólok erről – hangsúlyozza a kritikus –, hanem azért, hogy világosan megmutassam: a múlt sokkalta bonyolultabb és ellentmondásosabb annál, ahogyan Anatolij Ribakov regényében és sok más, az utóbbi időben napvilágot látott szépirodalmi és publicisztikai alkotásban egyaránt megjelent."

Akkor, amikor az írók többsége mint a regény alapvető vonását említi annak igaz voltát, Lev Annyinszkij pedig egyenesen shakespeare-inek nevezi ezt az igazságot, Vlagyimir Bondarenko kritikus kétségének ad hangot *Az Arbat gyermekei* szerzőjének objektivitásával kapcsolatban.

„Micsoda változásokat meg nem érünk mi az irodalomban! – kiált fel Bondarenko. – Egy gyermeknemzedéket kellett *A tőrön* és a *Bronzmadáron* felnevelni, a nép ellenségeinek, szabotőröknek és diverzánsoknak a felkutatásával kellett őket lázba hozni, hogy egy idő után aztán eljussunk *Az Arbat gyermekeihez*!" (Moszkva 1987. 12. 184. o.)

A már idézett grúziai kritikus, Nafi Dzsuszoiti Chinvaliból *Az Arbat gyermekei* című regény nagy népszerűségéről, különösen a Kaukázusra jellemző nagy olvasottságáról beszél, ám amikor a valóság szerzői értelmezésének kérdését érinti a mű esetében, a kritikus megjegyzi:

„El kell ismerni, hogy minden értéke mellett is a regény a huszonöt esztendővel ezelőtti történelmi gondolkodás szellemében íródott. Azokban az években az ilyenfajta értelmezés teljes mértékben haladó és előremutató volt, de napjainkban már magán viseli az elmúlt idők bélyegét. A könyvet áthatja a szerző jogos felháborodása, de egészében inkább emocionális-leíró jellegű, s nem törekszik elemzésre." (Druzsba Narodov 1988. 1. 180. o.)

Az Arbat gyermekei körül folyó viták időnként különös formát öltenek. A polémia hevében a szembenálló felek kategorikussá válnak, ítéleteiket a „vagy-vagy" elvére építik. Vagy fehér, vagy fekete minden.

Miért van ez így? Miért ezek a szélsőségek? Egyeseket páni félelemmel töltenek el *Az Arbat gyermekei*hez hasonló művek, másokat leírhatatlan lelkesedéssel; egyesek azt bizonygatják, hogy az igazságot csak a Borisz Mozsajev *Parasztok és parasztasszonyok*-, Vlagyimir Dugyincev *Fehér ruhások*-, Anatolij Ribakov *Az Arbat gyermekei*-féle művek mondják ki; mások azt követelik, hogy forduljunk a történelemhez, és emlékezzünk: voltak olyan írók és kritikusok, mint Mihail Bulgakov, Andrej Platonov és sokan mások, akik szenvedtek, harcoltak, beleőszültek, de az igazat mondták.

Andrej Curkanu kisinyovi kritikus az olvasói vélemények ilyen éles összeütközésének okát *Az Arbat gyermekei*vel kapcsolatban – egyebek között – „annak a két koncepciónak, két fundamentális életelvnek a polarizálódásában" látja, amely „érzékelhetően meghatározta az országban a társadalmi folyamatok menetét". Az egyik, amelyről itt szó van, a „fölülről" egyszer s mindenkorra deklarált bürokratikus adminisztratív felfogás, a másik pedig az a humanista világlátás, amely nagy fontosságot tulajdonít az emberi szabadság és méltóság elvének, az emberi értelembe és lelki emelkedettségbe vetett hitnek. Természetes, hogy e két álláspont között szó sem lehet békés egymás mellett élésről." (Druzsba Narodov 1988. 1. 199. o.)

Úgy vélem, mindez sokkal bonyolultabb. Ezért nem véletlenül tolultak ilyen súlyos szavak Mosztaj Kerim tollára Anatolij Ribakovhoz címzett levelében is:

„Olvasás közben, nem titkolom, egyes helyeknél, egyik-másik részletnél néha le kellett küzdenem a belső ellenállásomat. Meg kell értenie: hiszen akkor engem, ahogy önt is, annak az időszaknak a lelkesedése és hite formált. De a dolog lényege nem ebben a szubjektív érzékelésben van. A dolog lényege az objektív igazság, az, amelyet ön vizsgál." (Ogonyok 1987. 27.)

Sztanyiszlav Lesznyevszkij kritikus pedig így értékeli *Az Arbat gyermekei* kapcsán kialakult helyzetet:

„Az, ahogyan az emberek reagálnak az Anatolij Ribakov regényéhez való viszonyra és az, hogy minden ellene történő fellépést egyfajta, az igazság elleni merényletnek tartanak, esztétikai szempontból feltétlenül támadható, de a társadalom erkölcsi egészségéről tanúskodik: az emberek védelmezik azt, ami számukra igazságnak tűnik,

azt, ami számukra megtisztulásnak tűnik." (Lityeraturnaja Gazeta 1988. január 27. 3. o.)

Arra törekedtünk, hogy olvasóinkkal megismertessük azt a sokféle reakciót, amelyet Anatolij Ribakov *Az Arbat gyermekei* című regénye kiváltott. Kétségtelen, áttekintésünk távolról sem teljes, de a regény értékelésének általános irányait, véleményünk szerint, kifejezi.

RAJCSÁNYI IRÉN fordítása

Anatolij Ribakov

Anatolij Naumovics Ribakov orosz prózaíró 1911. I. 1-jén született Csernyigovban. Állami díjas (1951). A Szovjet Írószövetség vezetőségének tagja. Mérnökcsaládból származik. A moszkvai Közlekedésmérnöki Főiskolán szerzett diplomát 1934-ben. Éveken át mérnökként dolgozott. = MŰVEI: Regények: *Vogyityeli* (1950, *Százezer kilométer,* Kovai Lőrinc, UMK 1951); *Jekatyerina Voronyina* (1955); *Leto v Szosznyakah* (1964, *A halál oka. méreg,* Elfer István, Európa 1966); *Tyazsolij peszok* (1978, *Nehéz homok,* Nikodémusz Elli, Szovjet Irodalom 1980. 2–3., Európa 1981); *Gyetyi Arbata* (1967, megj. 1987; *Az Arbat gyermekei*). ○ Ifjúsági regénytrilógia: *Kortyik* (1948, *A tőr,* Rab Zsuzsa, UMK 1949); *Bronzovaja ptyica* (1956, Bronzmadár); *Visztrel* (1974, A lövés). ○ Ifjúsági regények: *Prikljucsenyija Krosa* (1960, *Kros kalandjai,* Sopronl András, Móra–Kárpáti 1970); *Kanyikuli Krosa* (1966, *Kros kulönos vakációja,* Sopronl András, Móra–Kárpáti 1970); *Nyeizvesztnij szoldat* (1970, *Az ismeretlen katona,* Makai Imre, Kozmosz–Kárpáti 1972). = Összegyűjtött műveinek 4 kötetes kiadása 1981–82-ben jelent meg Moszkvában. = INTERJÚK: Szovjet Irodalom 1983. 7. (Leonyid Bahnov); Fáklya 1987. 16. (Olga Martinyenko); Szovjet Irodalom 1988. 3. (Alekszej Zajcev). = SZAKIRODALOM: Mai szovjet írók. Esszék. Gondolat 1985 (Bakcsi György: A. R.); Élet és Irodalom 1979. 5. (E. Fehér Pál: Levél A. R.-nak, Moszkvában); Befejezetlen forradalom, anto., 1987 (Venyiamin Kaverin: Egy tény, amelynek eleven következményei vannak). = ISMERTETÉSEK: *A halál oka · méreg:* Népszabadság 1966. 290. (Falus Róbert); Szovjet Híradó 1966. 23. (n. n.) ○ *Az ismeretlen katona* · Magyar Hírlap 1972. dec. 2. (N. Sándor László); Alföld 1973. 8. (Jagusztin László); Valóság 1972. 4. (Vita a Voproszi Lityaraturiban; ism.). ○ *Nehéz homok:* Élet és Irodalom 1979. 5. (E. Fehér Pál); Nagyvilág 1979. 7. (Sebes Katalin); Szovjet Irodalom 1980. 2. (Bakcsi György); Új Tükör 1980. 9. (Lázár István); Magyar Hírlap 1980. 228. (Rigó Béla). ○ *Az Arbat gyermekei:* Élet és Irodalom 1987. 28. (E. Fehér Pál); RTV Újság 1987. 41. (Kun Miklós); Új Tükör 1987. 46. (Gereben Ágnes); Kritika 1987. 11. (Zappe László); Szputnyik 1988. 3. (Olga Kucskina); Képes 7. 1988. 10–13. (Sebes Katalin); Nagyvilág 1988. 6. (Anatolij Bocsarov; Sebes Katalin). = A számunkban olvasható regényből részleteket közölt a Befejezetlen forradalom c. antológia (1987) Dandé Krisztián és Szilágyi Ákos fordításában, a Szputnyik 1988. 3. száma Gergely Lajos fordításában, továbbá Nikodémusz Elli fordításában a Magyar Ifjúság 1987. 45., a Nagyvilág 1988. 1., valamint a Képes 7. 1988. 10–13. száma. A mű könyv alakban hamarosan megjelenik a Magvető Kiadónál.

Összeállította: WINTERMANTEL ISTVÁN

A Magyar Népköztársaság Művelődési Minisztériuma és a Szovjet Írószövetség folyóirata. Megjelenik havonta. Főszerkesztő: Szavva Dangulov és Király István. A magyar kiadás szerkesztősége: 1075 Budapest VII., Tanács krt. 13–15. Kiadja a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat – 1906 –, Budapest VII., Lenin krt. 9–11. Felelős kiadó: Siklósi Norbert, a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat vezérigazgatója. Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem 887134/20. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (88/80060). Vezérigazgató: Birkás Béla. HU ISSN 0133–0713

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a hírlapkézbesítőknél, a Posta Hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest XIII., Lehel u. 10/a – 1900 –, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215–96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj negyedévre: 39,– Ft, fél évre: 78,– Ft, egész évre: 156,– Ft. Előfizetés külföldről: a Kultúra Külkereskedelmi Vállalatnál (1389 Bp. 62. Pf. 149) vagy a Kultúra Külföldi Képviseleténél. INDEX: 25783